500-

ИЗВЕСТИЯ

НА

ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

КНИГА VII—VIII

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА „ХУДОЖНИКЪ“ — 1928.

ИЗВЕСТИЯ
НА
ИСТОРИЧЕСКОТО ДРУЖЕСТВО
ВЪ СОФИЯ

КНИГА VII—VIII

СОФИЯ — ПЕЧАТНИЦА „ХУДОЖНИКЪ“ — 1928.

3179. 7-8

K 9839/951

A 814

1928 г.

СЪДЪРЖАНИЕ.

стр

М. Бръчкова, Анталкидовъ миръ . . . . 1— 12

Ив. Сакѫзовъ, Търговскитѣ отношения между България и генуезцитѣ въ началото на XIV вѣкъ 13— 40

П. Никовъ, Турското завладѣване на България и сѫдбата на последнитѣ Шишмановци . . . . 41—112

Ст. Станимировъ, Изъ историята на Бачковския монастиръ . . . . 113—143

ВЕСТИ И ОЦЕНКИ

Ю. Трифоновъ, Les slaves, Byzance et Rome au IX-e siècle par F. Dvornik . . . . 145—164

П. Мутафчиевъ, Сересмъ-кале и Мòрия . . . . . 165—172

Гено Ивановъ, Предмети и документи отъ нашето недалечно минало . . . . 173—176

ИСТОРИЧЕСКИ МАТЕРИЯЛИ

Архим. Антимъ Шивачевъ, Материяли за историята на българския църковенъ въпросъ и храма „Св. Стефанъ" въ Цариградъ—Фенеръ . 177—221

Ив. Пандалеевъ, Единъ документъ по новата българска история . . . . 223—225

Д. Уста-Генчевъ, Документи за историята на последния български централенъ революционенъ комитетъ въ Букурещъ . . . . 227—252

Библиография по историята на българитѣ и българскитѣ земи презъ 1925—1926 год. . . . . 253—260

Отчетъ за дейностьта на Историческото дружество презъ 1926—27 год. . . . . 261—265

3179-7

Антаклидовиятъ миръ[1]).

Отъ Д-ръ **М. Бръчкова**.

Въ историята на Гърция ясно може да се проследи постоянниятъ стремежъ на отдѣлнитѣ автономни държавици да запазятъ своята свобода и автономия отъ притезанията на мѣстнитѣ (гръцки) велики сили.

Въ IV. вѣкъ, вследствие продължителнитѣ борби, гръцкитѣ πόλεις, даже и най-силнитѣ между тѣхъ, бѣха твърде много отслабнали и, — отъ една страна съсъ своитѣ молби, отъ друга съ своето безсилие, което добре се допадаше на чуждитѣ държави, — дадоха възможность на чуждестраннитѣ владѣтели, които въ това време се бѣха издигнали, като, напр., тия на Персия, Македония, по-късно диядохитѣ и Римъ, — да се намѣсятъ въ вѫтрешнитѣ работи на Гърция. Тази намѣса на заинтересуванитѣ негръцки господари въ Гърция се изрази въ запазването или раздаването свободи на гръцкитѣ градове.

За пръвъ пѫть констатираме този фактъ въ така наречения царски, или анталкидовъ, миръ отъ 386 година[2]). Този миръ се предшествуваше отъ следнитѣ исторически събития. Следъ 404 год. Спарта, като победитель, доби първенствуваще положение въ Гърция; сключениятъ миръ, обаче, не бѣше дълготраенъ, тъй като притѣсненитѣ и тиранизирани отъ Спарта съюзници начело съ Тива и Атина, подкрепяни парично отъ Персия, се обединяватъ и побеждаватъ Спарта въ 395 г. при Халияртъ.

Презъ 394 г. атинянинътъ Кононъ, на чело на персийската флота, одържа важна победа при Книдъ, — обстоятелство, което засилва и издига Атина и нарушава отново политическото равновесие въ Гърция. Затова Спарта изпраща въ 392 г. Анталкида да сключи миръ съ Персия, условията, обаче, не бидоха приети¹). Въ отговоръ на това, въ 389 год., Тразибулъ на чело на 40 атински кораби, отплува къмъ М.-Азия и успѣва да привлѣче на страната на Атина цѣлъ редъ острови и градове. Обаче една малка „дипломатическа“ грѣшка на Атина презъ 388 год. наклонява везнитѣ отново въ полза на Спарта²). Сиракузскиятъ тиранъ минава къмъ Спарта и ѝ праща флота, следъ него и персийскиятъ царь обръща симпатиитѣ си къмъ Спарта. По тоя начинъ Атина остава изолирана, безъ срѣдства, и когато Спарта въ 386 г. изпраща отново Анталкида въ Персия, мирътъ се приема безъ съпротива отъ представителитѣ на гръцкитѣ държавици въ Сарди, презъ лѣтото на 387 год. а презъ пролѣтьта на 386 г. тържествено се потвърждава на конгреса (на гръцкитѣ държави) въ Спарта.

---

[1]) I часть отъ дисертацията, одобрена отъ Берлинския университетъ презъ авг. 1925 г.

[2]) Хронологията на този миръ е точна и сигурна, споредъ Поливия I, 6, 2.

Този миръ³) представя единъ важенъ повратъ въ политическата история на Гърция; общото крайно напрежение и изтощение, вѫтрешното състояние на всичкитѣ участвуващи при сключването му гръцки държави, — повлияха, щото той да се пази усърдно, да се сложи въ основата на по-подирнитѣ външни и вѫтрешни държавни отношения и да просѫществува формално въ продължение на 50 год. (до 337 г.).

Текстътъ на този миръ не е запазенъ; двата ни главни извора — Ксенофонтъ и Диодоръ сѫ непълни, но отъ запазения материялъ той може отчасти да се реконструира, както това вече сѫ се опитали да направятъ U. Köhler (Ath. Mitt. II, 141) и R. v. Scala (Die Staatsverträge des Altertums, 114).

Ксенофонтъ V, 1.31: ᾿Αρτ. βασιλεὺς νομύζει,	Диодоръ XIV, 110: ὁ βασιλεὺς ἔφησεν. . .
1. a) δίκαιον τὰς μὲν ἐν τῷ ᾿Ασίᾳ πόλεις ἑαυτοῦ εἶναι	1. τὰς μὲν κατὰ τὴν ᾿Ασίαν Ἑλληνίδας πόλεις ὑπὸ βασιλέα τετάχθαι.
b) καὶ τῶν νήσων Κλαζομενὰς καὶ Κύπρον	

---

[1]) Andocidis oratio 3 Περὶ τῆς εἰρήνης § 18—19. Didymi Comm. (Demosth. or. X.), p. 22.

[2]) Софистътъ Лизий предложилъ въ Народното Събрание (атинското) да се освобоци Сиракуза отъ тирана Диониса.

[3]) Позоренъ за Гърция: Jsocratis Πανηγυρικός, 163.

2. a) τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας αὐτονόμους ἀφεῖναι	2. τοὺς δ' ἄλλους Ἕλληνας ἅπαντας αὐτονόμους εἶναι.
b) πλὴν Λήμνου καὶ Ἴμβρου καὶ Σκύρου ταύτας δὲ ὥσπερ τὸ ἀρχαῖον εἶναι Ἀθηναίων.	
3. ὁπότεροι δὲ ταύτην τὴν εἰρήνην μὴ δέχονται, τούτοις ἐγὼ πολεμήσω μετὰ τῶν ταὐτὰ βουλομένων καὶ πεζῇ καὶ κατὰ θάλατταν καὶ ναυσὶ καὶ χρήμασιν.	3. τοῖς δὲ ἀπειθοῦσι καὶ μὴ προσδεχομένοις τὰς συνθήκας διὰ τῶν εὐδοκούντων πολεμήσειν.

Тукъ ясно различаваме три главни пункта. Първиятъ съдържа предаването на гърцитѣ въ М.-Азия на Персия: всичкитѣ гръцки градове (навѣрно, и останалитѣ гръцки владения),[1] както и островитѣ Клазоменъ и Кипръ минаватъ подъ властьта на персийския царь *ἐν βασιλέως οἴκῳ*[2]) и, следователно, губятъ своята *ἐλευθερία*.

Вториятъ пунктъ се отнася до гърцитѣ въ Европа, които помежду си трѣбва да бждатъ автономни (Ксенофонтъ казва: *ἀφεῖναι*), да изтеглятъ гарнизонитѣ си отъ заетитѣ (гръцки) градове, като всѣки запази своитѣ владения[3]).

Ксенофонтъ и Диодоръ говорятъ тукъ само за *αὐτονομία*. Но въ договора отъ 384/3 година между Атина и Хиосъ[4]) се говори и за *ἐλευθερία*. Това изтъкватъ и върху това се основаватъ U. Köhler и v. Scala, тъй като въ основа на този договоръ (отъ 384/3 г.) сж сложени условията на Анталкидовия: ... „συμμάχος δὲ ποιεῖσ[θα]ι [Χί]ος ἐπ' ἐλευθ[ε]ρίαι καὶ αὐτονομί[α]ι“. . .

---

[1]) Ср. Филохоръ у Дидима 7, 22 „τοὺ[ς τὴν Ἀσ]ίαν οἰκοῦντ[ας] Ἕλληνας. . .

[2]) Филохоръ у Дидима 7, 21—23. Това мѣсто у Дидима се отнася къмъ 392/1 год.: 7, 18 πρ[οθεὶ]ς ἄρχοντα Φιλι[κλέ]α Ἀναφλύ[σ]τιον“; но понеже това условие за мира отъ 392 год. е възприето въ първия параграфъ на царския миръ отъ 386 год. (Филохоръ — τοὺ[ς τὴν Ἀσ]ίαν οἰκοῦντ[ας] Ἕλληνας ἐν βασιλέως οἴκ[ωι π]άντας εἶναι [σ]υννενεμημένους: Ксенофонтъ — τὰς Ἑλληνίδας πόλεις. . .), ние можемъ да прибавимъ този изразъ въ мира отъ 386 год., за което ни дава право и текста у Ксенофонта: ἑαυτοῦ εἶναι.

[3]) Jsocratis, περὶ εἰρήνης, 16.

[4]) Syll.^{3} 142, 19—20.

Ferdinand Nolte въ своята дисертация „Die historisch-politischen Voraussetzungen des Königsfriedens“ Fr. a/M. 1923 г. стр. 10, обаче, счита, че това съединение на двеtѣ понятия ἐλευϑερία и αὐτονομία, както се срѣща следъ 386 г., е само единъ по-силенъ изразъ за осигуряване автономията, предизвиканъ отъ лошото отнасяне къмъ съюзницитѣ и незачитане тѣхната автономия отъ страна на Атина въ 412 год. и на Спарта въ 404 г. Той отхвърля конектурата на v. Scala въ царския миръ и по следния начинъ обосновава своитѣ възгледи:

1. Спарта, както и всички дорийци, се считала за найдобъръ представитель на политическия идеалъ за автономия, тъй като членоветѣ на пелопонезската симахия, споредъ уредбата на тази последната, били автономни. Ясно е, че това понятие прониква въ срѣдата на V. вѣкъ въ езика на договоритѣ подъ натиска на Спарта (Nolte, стр. 9).

2) Свободата — ἐλευϑερία никога не се е схващала като понятие отъ държавно-правенъ характеръ, тази дума е само „фраза“. (Nolte, стр. 11).

3) Въ цѣлата литература до 386 год., ἐλευϑερία заедно съ αὐτονομία се срѣща само еднажъ у Тукидида (III, 10,6), и то въ една риторическа форма, която не ни дава право отъ тази комбинация (на Тукидида) да заключаваме за употребителната връзка помежду имъ и възъ основа на това да измѣняме текста на мирния договоръ отъ 386 г. (Nolte, стр. 10).

Вѣрно е, че „идеята за автономна гръцка държава-градъ е създание на гръцкия политически гений“ (Nolte, стр. 8). Но, ако това е едно общогръцко понятие, то не ще да е проникнало подъ натиска на Спарта. Освенъ това, отъ Тукидида следва ясно, че автономията е сжществувала първоначално и въ I-я атически морски съюзъ, като основно правно понятие:

Тунидидъ I, 97,1: ἡγούμενοι δὲ αὐτονόμων τὸ πρῶτον τῶν ξυμμάχων καὶ ἀπὸ κοινῶν ξυνόδων βουλευόντων, — което ще рече, ние (атинянитѣ) бѣхме първоначално водители на автономни съюзници и т. нат.

Тукидидъ VII, 57,3, гдето се изброяватъ съюзницитѣ на Атина презъ 413 год.: τῶν ἄλλων οἱ μὲν ὑπήκοοι, οἱ δ᾽ ἀπὸ ξυμμαχίας αὐτόνομοι (този пасажъ Nolte е изпусналъ), εἰσὶ δὲ καὶ οἱ μιϑοφόροι. Следователно, една часть отъ съюзницитѣ на Атина презъ 413 год. е била подчинена, друга, възъ основа на договора, — автономна, имало сжщо и наемници. Споредъ това трѣбва да заключимъ, че членоветѣ на атинската симахия сж били сжщо така, както и тия на спартанската, споредъ съюзния договоръ, автономни, разбира се, преди да сж били загубили тази обещана автономия.

Цитираното отъ Nolte мѣсто у Тукидида III, 10, 6. е твърде важно, но то изисква друго тълкуване.

. . . „οἱ σύμμαχοι ἐδουλώθησαν πλὴν ἡμῶν καὶ Χίων, ἡμεῖς δὲ αὐτόνομοι δὲ ὄντες καὶ ἐλεύθεροι τῷ ὀνόματι ξυνεστρατεύσαμεν...“ Това казватъ пратенциитѣ на Митилинъ въ Олимпия презъ 428 г., именно, че съюзницитѣ на Атина не сж могли да защищаватъ правата си и единъ следъ други били поробени отъ Атина, освенъ жителитѣ на Митилинъ и Хиосъ. „Ние, обаче, понеже по име бѣхме автономни и свободни (както всички отначало, споредъ договора, бѣха) взехме участие въ тѣхния походъ.

Риториката, която Nolte тукъ изтъква, не измѣня смисъла на това, което ясно е казано, именно, че, споредъ първоначалния договоръ, членоветѣ на атическия съюзъ сж били αὐτόνομοι и ἐλεύθεροι. Думата ἐλευθερία стои тукъ наредъ съ държавно-правния терминъ αὐτονομία, следователно схващала се е като такъвъ.

Думата αὐτονομία означава свободно състояние, при което държавата живѣе споредъ собственитѣ си закони; тя изразява вжтрешната свобода на държавата и нейнитѣ граждани, „правото имъ безъ чужда намѣса (влияние) да опредѣлятъ формата на държавната уредба[1]).

'Ελευθερία има по-широко значение: тя означава свобода изобщо и съдържа повече понятие за външна свобода на държавата.

Тѣзи две понятия (ἀυτονομία и ἐλευθερία) заедно изразяватъ идеално състояние, къмъ което сж се стремили гръцкитѣ πόλεις, „пъленъ суверенитетъ[2])“. Това Nolte отрича.

Но не само това мѣсто у Тукидида говори противъ схващането на Nolte; единъ пасажъ у Поливия (IV, 27, 7.), който азъ намѣрихъ и който не цитира нито *S*cala, нито Nolte, разрешава и изчерпва напълно този въпросъ:

---

[1]) B. Keil, III (bei Gercke-Norden, Einleitung in die Altertumswiss. стр. 306.

[2]) B. Keil, III, 307.

. . . „*πάλιν ἐκήρυττον ἀφιέντες τὰς πόλεις ἐλευθέρας καὶ αὐτονόμους κατὰ τὴν ἐπ' Ἀνταλκίδου γενομένην εἰρήνην*. . .“.

Този пасажъ потвърждава конектурата на Köhler и Scala. Следователно, въ § 2 на анталкидовия миръ е стояло: *τὰς δὲ ἄλλας Ἑλληνίδας πόλεις καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας* < *ἐλευθέρας*1) *καὶ* > *αὐτονόμους ἀφεῖναι*“.

Третата точка на царския миръ съдържа заповедьта на персийския царь въ заплашителна форма; той обявява война на онѣзи, които биха се съпротивлявали да приематъ този миръ, и казва, че ще се бори противъ тѣхъ съ помощьта на тѣзи, които го възприематъ, ще се бори по сухо и по море, съ флота и съ парични срѣдства.

Отъ страхъ предъ война съ Персия и нейнитѣ приятели въ Гърция, гръцкитѣ държавици възприематъ мира.

Споредъ източния обичай, този миръ, диктуванъ отъ персийския царь, е билъ вѣченъ2).

Артаксерксъ добива право да се разпорежда въ Гърция; той постига цельта си (да покори Гърция той не се е стремилъ): мирътъ билъ възстановенъ, общата автономия трѣбвало да възпрепятствува на федеративнитѣ стремежи, т. е. на образуването една силна държава въ Гърция3); разпокжсването на Гърция било затвърдено4), благодарение на което персийскиятъ царь се осигурявалъ откъмъ гърба и могълъ безпрепятствено да се сдобие отъ поставената въ *κοινὴ εἰρήνη* Гърция съ наемници.

Споредъ мирния договоръ, персийскиятъ царь става владетель на гръцкитѣ градове въ М.-Азия5), поставя въ тѣхъ свои гарнизони и имъ отнема по такъвъ начинъ свободата и автономията.

Относно въпроса, който поставя Yudeich6), какво е станало съ владенията на Гърция и островитѣ въ М.-Азия7) следъ

---

1) У Scala стр. 114 стои погрешно *ἐλευθέρους*.

2) U. Wilcken, Griech. Gesch. p. 237.

3) Kaerst, Gesch. d. Hellen, I, p. 132.

4) U. Wilcken. ib., p. 149.

5) Diodor XIV, 110; Xenoph. V, 1.31; Isocrat., Πανεγ. 163.

6) Klein-Asiatische Studien, p. 106, Amm.

7) Strabo XII, 575; XIII, 604—605; Ps. Scylax, 77, 81.

анталкидовия миръ, мисля, че възъ основа на запазения му текстъ[1]), ние можемъ да заключимъ, какво цѣла М.-Азия безъ изключение е преминала подъ властьта на Персия.

Анталкидовиятъ миръ унищожилъ всичкитѣ дотогава съществуващи договори[2]), поради това гръцкитѣ градове и острови били предоставени на себе-си, безъ каквато и да било защита. Щомъ нѣмало, обаче, флота въ Егейско море, то минавало въ ржцетѣ на пиратитѣ[3]), по такъвъ начинъ гръцкитѣ градове и острови били осждени на загинване.

Това обстоятелство дало поводъ на Хиосъ (въ 384/3 год.) да се обърне къмъ Атина и да сключи съ нея договоръ, макаръ при това страхливо да запазвалъ условията на царския миръ. Въ запазения текстъ на този договоръ (Syll.^{3} 142) се казва, на първо мѣсто, че трѣбва да се запази мира, приятелството (редъ 8: τὴν ἐ[ιρήνην καὶ τὴν φι]λίαν) и съществуващия договоръ между персийския царь и гърцитѣ. Хиоситѣ ставатъ съюзници на Атина при условие, че ще запазятъ своята свобода и автономия (редъ 19: συμμάχος δὲ ποιεῖσ[θα]ι [Χί]ος ἐπ' ἐλευθ[ε]ρίαι καὶ αὐτονομί[α]ι); сключениятъ договоръ не може да бжде нарушенъ. Двѣтѣ договарящи страни се задължаватъ да си помагатъ въ случай на нападение отвънъ (редъ 26—29: ἐάν τις ἴηι ἐπ' Ἀθηναίος, βοηθε͂[ν] Χίος παντὶ σθέ[νε]ι κατὰ τὸ δύνατον и т. н.).

Следъ това идатъ договоритѣ на Атина съ Митилинъ[4]), Метимна въ 378/7 год.[5]), Византия въ 378/7 г.[6]), Тива въ 378 г.[7]) и Родосъ[8]), — до като най-после се турило началото на II-ия атински морски съюзъ въ 378 г. Въпреки анталкидовия миръ, който преследвалъ цельта да разпокжса Гърция, гръцкитѣ πόλεις се обединили предъ видъ опасностьта отъ страна на Спарта, тъй като едничката мощна държава въ Гърция по това време била Спарта[1]): Тива била заета отъ спартански гарнизонъ, Коринтъ и Аргосъ били принизени, а Атина загубила славата и обаянието си между гърцитѣ[2]).

---

[1]) Xenoph. V, 1, 31; Diodor XIV, 110; Plutarch, Artax. 21, 2: . . „Ἑλληνίδας ἁπάσας. . “

[2]) Schäfer, Demosthenes und seine Zeit, I, p. 27.

[3]) Isocr., Πανεγ. 115.

[4]) Scala, n. 139.

[5]) Syll^3. 149.

[6]) Syll^3. 146.

[7]) Plutarch, Pelop. c. 15; Dinarchi, Κατὰ Δημ. 38.

[8]) Diodor XV, 28, 3.

Текстътъ на този съюзенъ договоръ е запазенъ (Syll^3. 147)[3]). Следъ едно решение въ народното събрание, атинянитѣ се обръщатъ къмъ всички гърци и негърци (редъ 16: ἢ τῶν βαρβάρων) на полуострова и островитѣ, които не сж подъ властьта на персийския царь (р. 18: ὅσ[οι μὴ βασι]λέως εἰσίν. . .), и имъ предлагатъ да влѣзатъ доброволно (р. 16: ἐάν τις βό[ληται. . .) въ съюзъ съ Атина и нейнитѣ съюзници. Като съюзници, тѣ запазватъ своята свобода и автономия (р. 19—20: ἐξεῖναι αὐ[τ]ῶ[ι ἐλευθέρ]ωι ὄντι καὶ αὐτονόμωι), могатъ да иматъ каквато искатъ държавна уредба (р. 21: πολιτ[ευμέν]ωι πολιτείαν ἣν ἂν βόληται. . .), не ще иматъ атински гарнизонъ, нито представитель на атинската власть, не ще плащатъ φόρος (трибутъ). По-нататъкъ (редъ 26 и сл.) се осигуряватъ владенията на всѣка държава, както и взаимната помощь въ случай на нужда (редъ 46 и сл.), гарантира се и сключениятъ договоръ (р. 51 и сл.).

За да обяснятъ и оправдаятъ тази си постжпка предъ персийския царь, атинянитѣ казватъ въ началото на договора (р. 9 и сл.): до като спартанцитѣ не засѣгали свободата и автономията на останалитѣ гърци, не накърнявали владенията имъ, дотогава и последнитѣ пазѣли спокойствие. Тъй като, обаче, Спарта нарушила условията на царския миръ (така бихме могли да допълнимъ липсващитѣ въ текста два реда, р, 12—14), гърцитѣ се виждатъ принудени да се защищаватъ (отъ нея). При това тѣ оставатъ вѣрни на персийския царь и сключения съ него миръ, като изключватъ отъ този съюзъ всички ония държави, които принадлежатъ на персийския царь. По такъвъ начинъ тѣ собствено излизатъ да защитятъ царския миръ, тъй като съюзътъ целѣлъ запазването

---

[4]) Срв. Походътъ на Спарта противъ Мантинея (Diodor XV, 5, 1.), противъ Phlius презъ 382 г. (Diod. XV, 19, 3.), заемането на Кадмея презъ 382 г. (Diodor XV, 20, 1.), проникването й до Олинтъ, който билъ принуденъ да стане неинъ съюзникъ въ 381-80 год. (Diodor XV, 23, 3.).

[2]) Diodor, XV, 23, 4.

[3]) Договорътъ на II атич. морски съюзъ е сходенъ съ договора между Атина и Халкида въ 377 год. ср. Syll^3. 148, р. 20.

на неговитѣ условия: всѣки да бжде свободенъ и автономенъ, да се отклони всѣко накърняване на тѣзи, признати отъ персийския царь, права (напр., приемане на чуждъ гарнизонъ или намѣстникъ, плащане на трибутъ, промѣна на държавната уредба).

Формално това е било така (както съюзнитѣ държави го представятъ въ договора) и не е трѣбвало да всѣва недовѣрие у персийския царь къмъ свършения фактъ; въ действителность, разбира се, съ това изпжквала отвждъ, въ Гърция, отново една сила, едно свързано цѣло, което нѣкога, по какъвто и да е начинъ, би могло да стане опасно за Артаксеркса и неговитѣ планове.

Новиятъ атически морски съюзъ не се явява, обаче, като възобновяване на Атинската държава, съ него гърцитѣ се връщали къмъ първоначалната уредба на делоския съюзъ във времето на Аристида[1]), когато всѣки съюзникъ притежавалъ αὐτονομία и ἐλευθερία.

И по-късно анталкидовиятъ миръ (неговитѣ условия) се е вземалъ за основа; така, напр., въ 374 год. Артаксерксъ планувалъ да подчини Египетъ, но ималъ нужда отъ по-значителна войска. За тази цель той се надѣвалъ да получи наемници отъ Гърция, ако тя не бжде ангажирана съ мѣстни войни, и изпраща пратеници съ предложение да сключатъ тамъ (въ Гърция) общъ миръ[2]). Гърцитѣ охотно приематъ посредничеството на персийския царь и сключватъ миръ[3]) на условие, щото всички градове да бждатъ автономни и свободни отъ чужди гарнизони. По тоя начинъ най-важниятъ за гърцитѣ, 2-и параграфъ на царския миръ, относно свободитѣ на грѫцкитѣ градове, остава неизмѣненъ.

Тѣзи достовѣрни сведения върху събитията отъ 374 година намираме у Диодора (XV, 38,1—2), съ една неточность въ предаването формулата на свободитѣ отъ анталкидовия миръ: у него липсва думата ἐλευθέρας[4]), вмѣсто нея, стои ἀφρουρήτους — единъ терминъ, който срѣщаме въ текста на

---

[1]) Ed. Meyer, Geschichte des Altertums V, 381. Ср. по-горѣ, стр. 5.

[2]) Diodor, XV, 38, 2: κοινὴν εἰρήνην συνθέσθαι..

[3]) Diodor XV, 38, 2.

[4]) Както у Изократа Πλατ. 10.

II атически съюзъ[1]) и въ договора на Атина съ Халкида[2]). Това ни дава право да допуснемъ, че и въ анталкидовия миръ сѫ били изразени по единъ или по другъ начинъ условията за ἀφρουρησία и ἀφορολογησία[3]).

Сведенията на Диодора се потвърждаватъ отъ Дидима (7, 62), който изрично отн ся този миръ (отъ 374 г.) къмъ царскитѣ (. . . ἀπὸ βασιλέως εἰρήνης. . .) и казва, че билъ подобенъ на анталкидовия, като запрещавалъ поставяне на чужди гарнизони въ градоветѣ. Атинянитѣ (продължава Дидимъ) приели мира охотно и издигнали алтарь на богинята на мира.

Че намѣсата на Персия въ Гърция (отъ 374 г.) е била предизвикана отчасти и отъ Спарта, би могло да се заключи отъ Плутарха (ср. Artaxerx., 22)[4]).

Наскоро следъ сключването на мира отъ 374 год., враждебнитѣ действия се възобновяватъ и свършватъ съ миръ въ Спарта презъ лѣтото на 371 г., споредъ който хармоститѣ трѣбвало да напуснатъ заетитѣ градове, войската по море и по сухо да се разпусне, а градоветѣ да запазятъ своята автономия[5]). И въ основата на този миръ, който, както е известно, Тива не възприе, се слагатъ условията на анталкидовия[6]).

Следъ битката при Левктра (5 VIII.371 г.), и то, навѣрно, сѫщата година[7]), се сключва въ Атина миръ, споредъ който всичкитѣ гърци трѣбвало да пазятъ договоритѣ, сключени съ персийския царь[1]), затова било решено, както това още въ 386 год. билъ опредѣлилъ персийскиятъ царь, — всички гръцки градове, голѣми и малки, да бѫдатъ автономни[2]).

---

[1]) Syll.^{3} 147, p. 22: . . . μήτε [φρορ]ὰν εἰσδεχομένωι . .

[2]) Syll.^{3} 148, p. 23: . . . μήτε φρορὰν ὑποδεχομένος . . .

[3]) Syll^3 147, 23: . . . μήτε φόρον φέροντι; Syll.^{3} 148, 24: μήτε φόρον φέροντα. U. Wilcken, Beiträge zur Geschichte des korinth. Bundes стр. 7, заб. 2; U. Wilcken, Sitz. Ber. Berl. Akad. 1922, стр. 138. Ср. Изохратъ, περὶ εἰρ., 16.

[4]) Xenoph. VI, 2. 1. не споменува нищо за посрѣдничеството на Персия. Срв. Ed. Meyer, Geschichte des Altertums, V, стр. 397.—8.

[5]) Xenoph. VI, 3. 18.

[6]) Diodor XV, 50 не е съвсемъ точенъ; сп. Diongs. v, Halik. Lys. 12. и персийския царь се е клѣлъ за този миръ: μετὰ γὰρ Ἀλκισθένην ἄρχοντα, ἐφ᾽οὗ τὴν εἰρήνην Ἀθηναῖοί τε καὶ Λακεδαιμόνιοι καὶ βασιλεὺς ὤμοσαν Срв, Ed. Meyer, Gesch. d. Alt. V, 398. Xenoph. D. VI, 3. 20; Diodor. XV, 50. 4.

[7]) Ed. Meyer, ib., V, 420.

Сега започва издигането на Тива; за да закрепи своята хегемония въ Гърция, тя решава да влѣзе въ по-близки сношения съ Персия и праща въ 367 г. Пелопида въ Суза да сключи миръ. По примѣра на Тива, и другитѣ гръцки градове изпращатъ свои пратеници въ Персия[3]).

Главното условие и сега било запазването автономията на гръцкитѣ градове[4]); особено внимание се обръща върху автономията на Месиния и разоржжването на Атина. Поради опозицията, обаче, на тиванскитѣ врагове този миръ не билъ сключенъ[5]).

Презъ лѣтото на 366 год., по инициятивата на Атина и Аркадия и при посрѣдничеството на персийския царь[6]), билъ отново сключенъ общъ миръ съ условията на Анталкидовия.

Най-после въ 344/3 год. персийскиятъ царь се опитва да съживи мира отъ 386 г.; неговитѣ пратеници искатъ отъ Атина да запази приятелството, което сѫществувало между двеtѣ държави презъ времето на Артаксеркса[7]). Атинянитѣ този пѫть отговарятъ кѫсо и рѣзко, че ще запазятъ приятелството съ Персия, ако тя не предприеме нѣщо противъ гръцкитѣ градове. Този тонъ по отношение на персийския царь е характеренъ за времето следъ възстанието на сатрапитѣ въ Персия (което свидетелствува за отслабване на царската власть) и следъ сключването на Филократовия миръ въ 346 год. съ Филиппа Македонски.

Анталкидовиятъ миръ, поддържанъ изкуствено въ продължение на 50 години, билъ окончателно премахнатъ отъ

---

[1]) Xenoph. VI, 5. 1: . . . ἐμμενῶ τοῖς σπονδαῖς ἃς βασιλεὺς κατέπεμψε.

[2]) Xenoph. VI, 5. 1: . . ὥσπερ βασιλεὺς ἔγραψεν αὐτονόμους εἶναι ὁμοίως καὶ μικρὰς καὶ μεγάλας πόλεις.

[3]) Xenoph. VII, 1. 33—36; Diodor, XV, 81. 3.

[4]) Plutarch., Pelop. 30: , , αὐτονόμους μὲν εἶναι τοὺς Ἕλληνας...

[5]) Xenoph. VII, 1. 40. Fd. Meyer, V, 445.

[6]) Diod. XV, 76. 3.

[7]) Didymos 8, 18. Отъ това мѣсто у Дидима можемъ да заключимъ, че приятелството — φιλία — между персидийския царь и гърцитѣ е било изтъкнато и въ текста на Анталкидовия миръ, както това намираме въ договора между Хиосъ и Атина. (Syll. 142, p. 7).

Филипа, когато, следъ Херонейската битка, той, въ Корнитъ презъ 338|7 г., туря началото на гръцкия съюзъ, χοινὸν τῶν Ἑλλήνων (всички гръцки градове освенъ Спарта).

На мѣстото на персийската суприматия надъ Гърция, сега изстжпва македонската. Както по-рано персийскиятъ царь, така сега македонскиятъ (който е ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος) диктува мира и обещава свободи на гърцитѣ.

Тази промѣна персийскиятъ царь не могълъ да признае, за него още билъ въ сила мира отъ 386 г.; затова, когато въ 334 г. Александъръ предприема своя походъ противъ Персия, Автофрадатъ отъ името на царя заповѣдва на Митилинъ и Хиосъ да пазятъ антапкидовия миръ: ἄγειν τὴν εἰρήνην, ἣν ἐπ' Ἀνταλκίδου συνέθεντο. . .[1]). Тукъ за последенъ пжть се споменува анталкидовиятъ миръ. Затова не е правъ D-r E. Täubler, който въ своята прекрасна книга „Imperium Romanum“, когато говори за мира на Фламинима отъ 189 г. (стр. 434), казва, че той ималъ за образецъ антаклидовия[2]).

---

[1]) Arriani, Aneb. II,1. 4; 2, 2.

[2]) Върху това срв. последнитѣ части въ дисертацията на D-r Maria Britschkoff „Ueber Freiheitserteilungen an die Griechen durch auswärtige Machthaber“.

Търговскитѣ отношения между България и генуезцитѣ въ началото на XIV вѣкъ.

отъ Д-ръ Ив. Сакѫзовъ.

Въ общата стопанска история на България голѣмъ дѣлъ заематъ търговскитѣ и политически връзки на второто българско царство съ италиянскитѣ републики презъ срѣднитѣ вѣкове. Отварянето на Черно море отъ генуезки и венециански търговци за международната търговия поставя началото на една отъ най-важнитѣ епохи въ стопанскитѣ връзки на България съ чуждия свѣтъ. Това море, което до тази епоха било съвсемъ чуждо на българитѣ и изворъ на постоянни изненади и опасности за тѣхъ, въ рѫцетѣ на италиянскитѣ колонисти се превърнало въ източникъ на голѣми доходи и блага за държавата и общото народно стопанство.

Отъ четвъртия кръстоносенъ походъ, който предаде настойничеството на Цариградъ въ рѫцетѣ на западно-европейското бюргерство, латинскиятъ свѣтъ отъ Апенинския полуостровъ почна да оживява голѣмитѣ градове и тържища въ България, а най-вече нейното черноморско крайбрежие, отдето тя била най-достѫпна. При подѣлбата презъ 1204 година сферитѣ на влияние между латинитѣ въ Цариградъ, венециянцитѣ запазили за себе-си, предимство въ понтийската търговия. Въ кѫсо време тѣ нанесли тежки удари на руско-византийската търговия, за което не малко допринесли и татарскитѣ орди; последнитѣ следъ голѣмото сражение при Калка въ 1223 година отрязали окончателно руситѣ отъ морето. Споразумявайки се съ татаритѣ, венециянцитѣ завързали оттукъ търговски връзки съ цѣлия Кримски полуостровъ, централна Русия, па дори и съ Полша. Не се знае, докѫде биха отишли тѣзи търговски предначинания на Венеция въ Понтуса, ако генуезцитѣ — тѣзи вѣчни врагове на венециянцитѣ, не бѣха подпомогнали падането на Цариградъ презъ 1261 година отново въ ржцетѣ на Византия. Предпочитането, което Палеолозитѣ дали на Генуа, означавало единъ ударъ за венециянската търговия въ Черно море. Презъ 1266 година генуезцитѣ основали своята най-голѣма и най-важна търговска колония Кафа въ Кримъ, която скоро се превърнала въ база на голѣмата имъ понтийска търговия. Пера въ Цариградъ и Кафа въ Кримъ — това били двата упорни пункта на генуезката търговия презъ цѣлитѣ XIV и XV вѣкове.

България, обаче, въпреки растещото надмощие на Генуа, застанала на страната на враговетѣ на Византия — венециянцитѣ, за което помогнали и известни политически обстоятелства. Участието на всички балкански държави къмъ края на 60-тѣхъ години отъ XIV вѣкъ въ латинската коалиция, насочена срещу Византия и организирана отъ Карла I Анжуйски, при голѣмата помощь и агитации на Венеция, изглежда, че поставила началото на приятелскитѣ отношения между България и Венеция. Тези връзки се затвърдили и запазили дълго време като една традиция въ външната политика на владѣтелитѣ отъ второто българско царство. Такъвъ характеръ имали отношенията и съ дубровничанитѣ, които били поставени подъ протектората на Венеция и подъ чиято закрила и подкрепа тѣ вършели успѣшно своята търговия на Полуострова.[1]

Твърде осжднитѣ сведения, съ които разполагаме отъ това време, едва успѣватъ да отбележатъ само нѣколко посещения на венециянски търговци по българскитѣ земи край Черно море, и то не по-рано отъ 70 години на XIII вѣкъ.[2] Изглежда, че тѣ успѣли най-рано да използуватъ доброто разположание на Асеневата династия къмъ Дубровникъ и Венеция. За отношенията, обаче, между България и генуезцитѣ дори до края на XIII вѣкъ нѣмаме абсолютно никакви данни. Но такива отношения трѣбва да се предполагатъ, и то съ южно-българскитѣ, приморски градове — Месемврия и Анхияло, докато сж били още въ византийски ржце. Тѣ успѣвали да вършатъ, редомъ съ венициянцитѣ, доста търговски сдѣлки, особено преди тѣзи градове да влѣзнатъ въ предѣлитѣ на българската държава въ началото на XIV в.[1]) За пръвъ пжть ние срещаме да се говори за генуезци въ страната едва през времето на царь Светослава. Както е известно, едва този владѣтель успѣлъ да се справи съ опустошителнитѣ татарски нашествия върху българскитѣ земи, както и нему се дължи отвоюването на Месемврия, Анхияло и Созополъ отъ Византия и включването имъ отново въ границитѣ на България. Цѣлата втора половина на неговото царуване страната прекарала въ пъленъ миръ и добри отношения съ своитѣ съседи. Презъ това време търговията на генуезцитѣ въ Понтуса била вече пуснала дълбоки корени, въпрѣки постояннитѣ стълкновения съ венециянцитѣ. Последнитѣ даже, въ преследването на своята политика за надмощие въ Черно море, бѣха разрушили презъ 1296 година Кафа, която, обаче, още на следнята година била възстановена отъ предприемчивитѣ генуезки колонисти. Тѣ успѣли сжщо така да си създадатъ трайни търговски връзки съ почти всички понтийски градове, особено съ онѣзи, които се намирали подъ византийска власть. Нѣщо повече, Генуа можá да сключи презъ 1304 година договоръ съ Византия, споредъ който на генуезцитѣ се отстжпвала пълна свобода за търговия по всички северни брѣгове на Черно море, т. е. и въ земитѣ, които не били подчинени на Византия. Съ това Византия сама отстжпвала сферата на влияние за стопанско проникване въ земитѣ и държавитѣ, разположени на северъ отъ нея, отъ които тя се всецѣло дезинтересирала въ полза на Генуа срещу голѣмата помощь, която нейната флота оказвала при защитата на Цариградъ. Включването на Месемврия и Созополъ въвъ владението на българския царь презъ 1308 година поставило вече въ по-голѣма или по-малка зависимость търговскитѣ сдѣлки на тѣзи пристанищни градове съ генуезцитѣ. Това още повече се налагало отъ обстоятелството, че малоазиятскитѣ владения на Византия били сериозно застрашени отъ турскитѣ орди, и българитѣ трѣбвало презъ сжщата тази година да спасятъ отъ гладна смърть византийската столица, като изпратили грамадни количества зърнени храни.[1] Изобщо, голѣмата цена, която България имала въ производствено отношение за Цариградъ презъ онова време, се дължела тъкмо на голѣмата нужда на византийската столица отъ българскитѣ храни, и то особено тогава, когато тѣхниятъ подвозъ отъ малоазиятскитѣ провинции на Империята билъ затрудненъ отъ политическитѣ събития на изтокъ. Въ това продоволствие на Цариградъ и островитѣ съ храни най-голѣми посрѣдници били венециянцитѣ и генуезцитѣ. Византийскитѣ императори, обаче, за да осигурятъ прехраната на столицата и отклонятъ спекулативнитѣ сдѣлки на латинскитѣ колонисти отъ Пера съсъ земитѣ вънъ отъ Византия, правили постоянно най-разнообразни пречки на тѣхната търговия съ храни, което често довеждало до сериозни конфликти съ латинскитѣ колонисти въ самата столица.

---

[1] Tafel G. L. Fr. und Thomas. G. M. Urkunden zur älteren Handels — und Staatsgeschichte der Republik Venedig. Wien. 1856—1857. Bd. III, 165, 229, 230.

[2] Ibid. III, 179, 238, 244, 246.

---

[1]) Bratianu, G. I. Le commerce génois sur la Danube a la fin de XIII-ème siècle; Bulletin de l'Institut pur l'étude de l'Europe sud-oriental. Bukarest, № 5—6, 1922, стр. 53.

Още първитѣ известия за отношенията между България и генуезцитѣ говорятъ за неблагоприятното положение, въ което била поставена генуезската търговия въ българскитѣ земи. Следвайки старата традиция на приятелство къмъ Венеция, българскитѣ владѣтели преди Светослава, пъкъ и самъ той, не могли да не поддържатъ неприязнени отношения къмъ нейнитѣ заклети врагове — генуезцитѣ и тѣхнитѣ съюзници — византийцитѣ. Вѣковната политика на войни и омраза, която поддържали българскитѣ владѣтели и народътъ къмъ Византия предопредѣлила не по-добри отношения и за тѣхнитѣ крепители генуезцитѣ, които съсъ своята флота осигурявали господството на Византия върху Цариградъ и проливитѣ.

Отъ запазенитѣ анали на голѣмата генуезска колония въ Кримъ (Gazaria), събрани въ сборника Jmpositio Officii Gazarie, се вижда, че подданницитѣ на българския царь Светослава ограбили и твърде много ощетили нѣкои генуезски търговци, а възможно, и колонисти по българското черноморско крайбрѣжие. Поради това била издадена заповѣдь „да не се отива въ Загора". Отъ изложението на фактическата часть на това първо по рода си оплакване, направено по най-официяленъ начинъ, ние разбираме следното:

---

[1] Pachymeres, ed. Bon. II, 629.

на 22 мартъ 1316 година съветътъ на осемтѣхъ мждреци (sapientes) въ Генуа се събралъ поради депозираното оплакване на генуезски подданици. По силата на нѣкакъвъ — си сключенъ договоръ отъ пратеника на този съветъ презъ 1315 година относно щетитѣ, нанесени отъ императора на Загора и неговия народъ, пратеникътъ и синдикъ на генуезската община Bernabos de Monyardino отишълъ при Светослава (Fedixclaus), императоръ на България, за да иска удовлетворение за щетитѣ и обидитѣ, нанесени на генуезцитѣ въ земитѣ на императора въ Маукастро и другаде въ България, и да иска справедливость за така, извършенитѣ щети. Той, обаче, не получилъ исканото удовлетворение и справедливость. Предъ видъ на това императорътъ изпратилъ своя посланикъ Constantius Rubeo да отговори на изпратенитѣ нунции отъ казаната община. Българския пратеникъ, обаче, заявилъ, че нѣмалъ нуждното пълномощно да даде исканитѣ отъ генуезкия пратеникъ Бернабо обезщетения. Тогава тѣ уговорили да се изпратятъ на следнята пролѣть въ Пера пълномощници както на императора, тъй и на генуезската община, гдето да се преговаря относно нанесенитѣ щети и обиди. Действително, на следната пролеть се явилъ въ Пера Gregorius Furmentus — нунций на генуезската община, който чакалъ нѣколко месеца наредъ посланика на България. Такъвъ, обаче, не се явилъ, и тогазъ генуезскиятъ пратеникъ, споредъ нареждането на сжщата община, разпоредилъ да се направи съобщение съ глашатай, никой генуезецъ да не смѣе да отива и да изпраща отъ себе-си или чрезъ други лица, въ които да било земи и мѣста, подчинени на българския императоръ, никакви вещи, или стоки, както и никой генуезецъ да не смѣе да остава тамъ, а да напусне страната въ срокъ отъ 40 дни. Затова и „съветътъ на 8-тѣхъ мждреци“ постановилъ и потвърдилъ заповедьта, да не се отива било по море, или по сухо до нѣкои отъ земитѣ или мѣстата, подчинени на императора въ Загора, или да изпраща лично или чрезъ други лица стоки и други нѣща за тамъ, било тайно, или явно. За всѣко нарушение отъ тозъ родъ се предвиждало глоба отъ 500 либри. Съветътъ сжщо така разрешилъ на всички генуезски подданици да обиждатъ и нападатъ лично, както и имуществата на българитѣ, като обявявали, че такива деяния нѣма да бѫдатъ наказвани нито граждански, нито углавно [1]).

Отъ така изложеното фактическо положение се вижда, че презъ 1315 година генуезски търговци или подданици сѫ претърпѣли голѣми материялни вреди отъ страна на подданницитѣ на Светослава, и то на нѣколко мѣста въ страната. Единственото мѣсто, което се посочва въ този декретъ е Mauocastro. Него трѣбва да търсимъ въ черноморската граница на Светославовата държава на северъ отъ Созополъ. Както видѣхме, Месемврия, Анхияло и Созополъ били вече отнети отъ Византия, преди още да се е случило горното събитие. Изглежда че тѣзи земи били най-често посещавани отъ генуезцитѣ, гдето освенъ тѣхни комисионери—гърци и венециянци, били заседнали и не малъкъ брой генуезски колонисти. Mauocastro, както е предадено това мѣсто, отговаря по име само на Maurocastro — дн. Аккерманъ, на устието на р. Днестъръ [2]). По-преди ние предполагахме, съобразно даннитѣ на нашата историография, това мѣсто да лежи на югъ отъ Варна и на северъ отъ Созополъ, т. е. въ безспорнитѣ източни предѣли на България, установени следъ мира съ Византия презъ 1308 г., като го поставяхме на мѣстото на Mauro на югъ отъ Варна до Cetriza и Viça (р. Камчия), означени пунктове въ картата на Pietro Vesconte отъ 1318 г. [3]) Предположението на проф. Ганевъ mauocastro да е днешния Карабурунъ, на което единствено отговаря по име е неприемливо, тъй като този носъ не е отбелѣзанъ нито въ една срѣдневѣковна карта като селище [4]). Най-малко такова мѣсто, лишено отъ съобщение, биха избрали генуезскитѣ търговци за експортъ на жита отъ вѫтрешностьта на България. Сѫщо така е неприемливо предположението на Иречека, mauocastro да е погрешено (e)manocastro, κάστρον Ἔμμωνα при носа cauo de l'Emano — дн. носъ Емине [5]).

---

[1]) Като приложение тукъ даваме in extenso цѣлия този документъ.

[2]) Candioti, Alb. Historia dela institucion consular. Buenos Aires, 1925, стр. 589, № 1. Авторътъ, обаче, не дава никакви доказателства въ подкрепа на своето предположение.

[3]) Д-ръ Ив. Сакѫзовъ. Българската търговия презъ XII—XIV вѣкъ. Сп. на Икономич. Д-во, 1922 год. XXI кн. 1—2, От. отп. стр. 35.

[4]) Ганевъ, В. Историческото развитие на търговското право, София, 1921. Отд. отп. отъ Год. на Соф. Ун. Ю.Ф. XII. стр. 125 № 1.

[5]) Иречекъ, К. Пѫтувания, София 1899. стр. 804.

Във всички почти карти, обаче, този носъ е даденъ съ еднаква транскрипция — lemano, lamo, lemena, и никѫде не се среща заедно съ castro[1]). Отъ друга страна, н. Емине е мѣсто опасно за приближаване съ кораби, поради многото скали и силни вѣтрове и пълната му изолираность отъ вѫтрешностьта на Полуострова.

Да твърдимъ, обаче, че mauocastro е mauro до р. Камчия е тоже съмнително, понеже устието на тази рѣка е гѫсто залесено и блатисто, и затова мѫчно достѫпно. Сигурно затова и самата река Камчия (Viça, Lauiza) е показана на картитѣ само съсъ своето устие, безъ да е нанесено долното й течение. Освенъ това показанитѣ въ картата на Vesconte Mauro и Cetriza при Камчия изчезватъ въ последующитѣ карти на Понтуса отъ XIV в. Mau(r)ocastro, обаче, продължава да се среща като значително селище във всички карти на Понтуса, както и въ редица други извори отъ тази епоха. На това мѣсто генуезцитѣ сѫ имали своитѣ голѣми стопански интереси, чието ощетяване отъ подданицитѣ на царя Светослава е довело до пъленъ разривъ въ отношенията между двѣтѣ държави. Тѣзи съображения все пакъ сами не сѫ достатъчни, за да приемемъ съ сигурность, че показаното въ декрета отъ 1316 г. Mauocastro е единтично съ Maurocastro при устието на р. Днестъръ, на мѣстото на днешния Аккерманъ, тъй като липсватъ каквито и да сѫ исторически извори, които биха документирали българското владичество между Дунава и Днестъръ въ началото на XIV вѣкъ.

Безъ да влизаме въ областьта на нашитѣ историци, ние сме принудени, за да освѣтлимъ търговскитѣ връзки на генуезцитѣ въ България, да проучимъ тази странна хипотеза за временно българско владичество надъ днешна Бесарабия, още повече, когато напоследъкъ това се изнася отъ чужда намъ учена срѣда[2]). Нашата работа бѣше вече привършена, когато въ последната книжка на Byzantion ромънскиятъ ученъ G. Bratianu се мѫчи да обясни това, макаръ и временно, разширение на българскитѣ граници на изтокъ[3]).

---

[1]) C. Porphirogenetus. De provinciis regni byzantini. Ed. G. L. F. Tafel. Tübingen 1846, стр. 37.

[2]) N. Gramada, Vicina въ год. I на Codrul Cosminului. Cernauti, 1925, стр. 435—459; ср. G. I. Bratianu, Vicina, въ Bull. de la sect. hist. de l'acad. Roumaine t. X, 1923 pg. 113—189.

[3]) Les bulgares a Cetatea-alba (Akkerman) въ Byzantion, t. II (1925) стр. 153—168.

* * *

Бързиятъ упадъкъ на II-то българско царство следъ смъртьта на Ив. Асеня II и надвисналата се надъ страната опастность отъ татари и византийци твърде скоро орѣзали границитѣ на държавата. Временното закрепване на България при Тодора Светослава се смѣтало отъ нашитѣ историци като случайно явления, поради което и нему е отредено много малко мѣсто. Даже Иречекъ, спирайки се на тази епоха, не посмѣлъ да допусне едно разширение на България въ Добруджа, щомъ търси mauocastro при Емонската крепость. Само проф. Златарски приема, че следъ унищожението на татарското владичество отъ Тодора Светослава била включена Добруджа въ българскитѣ земи.[1]) Досега, обаче, не сж указани на каквито и да сж данни и извори за това. До тази епоха сжщо така стигатъ подробнитѣ изследвания на проф. Никовъ върху татаробългарскитѣ отношения. Той допуща, обаче, България и при Светослава да е признавала все още една формална зависимость отъ Кипчашкия ханъ Токтай[2]).

Византийскиятъ хронистъ Пахимеръ, описвайки събитията във България въ края на XIII в., разказва, че следъ смъртьта на татарския ханъ Ногая надделѣлъ неговиятъ противникъ Токтай. Синътъ на Ногая, Чака, заедно съ останалитѣ нему вѣрни хора, нападнали на България, като взели съ себе си Светослава, брата на неговата жена — дъщеря на Тертера. Светославъ, като си служилъ съ подаръци, завзелъ заедно съ Чака Търново. Не следъ много Чака билъ одушенъ, и Светославъ заелъ самъ престола[3]). Това било презъ 1300 г. [4]). Какъ сж се развили по-нататъкъ отношенията между Светослава и Кипчашкия ханъ и каква е била сждбата на Добруджа, не е още извѣстно. Рускиятъ историкъ Брунъ, позовавайки се на погрѣшно разбирани отъ него източници, считa българскитѣ земи за подвластни на татарския ханъ въ Сарай, като поставя границитѣ на това ханство до р. Камчия 1).

---

[1]) Въ Сборникъ Добруджа, София, 1918, стр. 54.

[2]) Никовъ П. Татаробългарскитѣ отношения презъ срѣднитѣ вѣкове съ огледъ къмъ царуването на Смилеца. Год. на Соф. Унив. I Ист. Фил. Фак. кн. XV—XVI (1919—1920) стр. 52.

[3]) Pachym. II, 264, 265.

[4]) Никовъ П., ц. с. стр. 51.

Изглежда, че тъмнитѣ страни на създаденото отъ Светослава положение въ североизточната часть на земитѣ въ полуострова се изясняватъ въ голѣма степень отъ изворитѣ на нашата стопанска история. Отъ нѣколкото запазени срѣдновѣковни карти на земитѣ около Черно море особено ценна за насъ е картата на Angelino Dulcert отъ 1339 г. 2). Въ нея границата на България (burgaria) е прострѣна на изтокъ до устието на р. Днестъръ съ означения тамъ градъ Mauocastro — дн. Акерманъ. Той е означенъ сѫщо така и въ късната карта на братята Пицигани (Pizigani) отъ 1376 г. 3). Споредъ изследванията на проф. N. Gramada, и двѣтѣ тѣзи карти иматъ своя общъ изворъ въ една изчезнала днесъ италиянска карта отъ XIII в. „Една сходна черта на тѣзи две карти, пише Gramada, лежи въ означената въ тѣхъ несигурность, която се отнася до географическото положение на Дунавска България, показана и въ двѣтѣ карти между Дунава и Днестъръ 4). За насъ е важно и това обстоятелство, че въ тѣхъ съвсемъ еднакво сѫ означени и другитѣ български пристанища, като Varna, Catrici, Guarna, Caiacra и др. 5) Изследванията на поменатия проф. отъ Черновицъ установяватъ, че по тази карта на Dulcert сѫ съставени впоследствие известнитѣ каталански атлантъ и мападонтъ (отъ 1275 и 1400 г.), както и по-късно картата на Viladestes отъ 1413 г. 6). Още по-важни, обаче, за насъ се явяватъ припискитѣ, поставени върху изобразената върху тѣхъ столица на татаритѣ — Sara (Saray) — тоже копирани впоследствие и отъ другитѣ картографи. Възстановениятъ отъ Gramada полуизтритъ текстъ върху картата на Dulcert гласи: Hic residet imperator Usbechus huius regionis septentrionalis, cuius imperium est valde magnum et finit in provincia Burgaria versus occidentem et finit in Organçium versus orientem 7). Сѫщата приписка въ картата на братята Пици-

---

1) Брунъ Ф., Черноморье ч. II, Одеса, 1879, стр. 357, 358.

2) Въ Bibl. nat. de Paris. sect. Geogr. Sign. B. 696.

3) Въ библ. на гр. Парма.

4) Gramada, N. op. cit, стр. 443.

5) п. т. 443.

6) п. т. 448.

7) п. т 444, 445.

гани има следния текстъ; Jtem in civitate de Saray manet imperator Usbech; imperium suum est valde magnum et incipit in provincia de Burgaria et in civitate de Vecina et finit in civitate de Organci versus levante et comprehendit in illo directe totam tramontonam.[1]) Отъ тѣзи announcement приписки разбираме, че България се простирала до устието на р. Дунавъ, а именно до града Vicina, който е изобразенъ като крепость съ голѣми кули въ картата на Dulcert. Подобна приписка има предъ видъ и Брунъ[2]), обаче, следвайки, вѣроятно, изследванията на руския историкъ Кулаковскій[3]) той подъ Vecina разбира р. Камчия (Vica), а не генуезката колония близо до устието на Дунава къмъ Тана (Flumen Vicina versus Thanam).[4]) Заблуждавайки се по този начинъ, Брунъ, като следва така текста на приписката, прави и другата грешка, а именно, като поставя земитѣ на северъ отъ р. Камчия въ владѣнията на Кипчашкото ханство, което не се оправдава отъ цитиранитѣ текстове.

Поставяйки въ български ржце земитѣ между Дунава и Днестръ, т. е. голѣма часть отъ днешна Бесарабия, италианскитѣ картографи отъ XIV в. само сж хроникирали въ не съвсемъ точенъ видъ онѣзи промѣни, които сж настанали въ Добруджа следъ идването на Тодора Светослава и унищожението на татарското владичество тамъ. Токтай, новиятъ татарски ханъ, не е могълъ да не бжде доволенъ отъ Светослава, който унищожи вѣрнитѣ хора на Чака и баща му Ногая, най-голѣмия врагъ на Токтая. Възможно е, както допущатъ Bratianu и Iorga, Светославъ да е встжпилъ въ нѣкакви договорни отношения съ Токтая, който, ангажиранъ въ голѣми войни съ монголцитѣ на изтокъ, да му е предоставилъ земитѣ отсамъ Днестъръ и Дунава въ номинално и фактическо разпореждание да държи свои гарнизони и събира доходи отъ търговията.[5]) Действително, както Vezina (Vicina), тъй и Mau(r)ocastro сж били още отъ края на XIII в. голѣми антрепозитни стоварища на зърнени храни за генуезски и венециянски колонисти[1]). Pegolotti, добъръ познавачъ и съвременикъ на тази епоха, въ своята „Pratica della Mercatura“, говори за добритѣ жита, които се изнасяли отъ тукъ, Варна и Созополъ и които се славили въ цѣла Романия (e altri Grani non ha in Romania da nome).[2])

---

[1]) п. т. 447.

[2]) Брунъ, ц. с. II, 358.

[3]) Кулаковскіи, Ю. Гдѣ находиласъ вичинская епархія. Визант. Врем. IV, 315; сжщия: Еще къ вопросу о Вичинѣ. Виз. Врем. V, 393 сл.

[4]) Брунъ ц. с. II, 358.

[5]) Bratianu, G. I. Les bulgares á Cetatea alba, стр. 162, 163 № 2.

Владѣнията на българитѣ въ тази часть на Понтийскитѣ брѣгове се документиратъ и отъ други данни. Арабскиятъ писатель Абулфеда въ своята „География“ писана въ началото на XIV в., поставя сѫщо така Аккерманъ при устието на Днестъръ, като го нарича „градъ, населенъ съ българи и турци“.[3]) Сѫщо така Bratianu цитира и единъ другъ рѫкописъ, въ който се казва, че българитѣ убили презъ 1314 г. въ Mauro Castro братята мисионери Angelus de Spoleto[4]). Инцидентътъ съ ограбенитѣ генуезци отъ страна на българитѣ въ Moncastro презъ сѫщата тази епоха не е вече едно случайно и необяснимо събитие, а е резултатъ на завистъ и произволи отъ страна на заседналитѣ български търговци и власти въ Аккерманъ, които извличали голѣма полза и доходи отъ търговията на генуезци и венециянци. Отъ тѣзи доходи се ползувалъ българскиятъ дворъ. Въвъ връзка съ това владичество стои забогатяването и на България, което се вижда отъ сѣченитѣ въ изобилие отъ царя Светослава пълноценни сребърни монети. Би трѣбвало да се предполага, че съсъ смъртьта на този български царь Mauocartro и Vezina били включени вече въ владенията на Кипчашкия ханъ, понеже въ картитѣ отъ тази епоха и върху двата тѣзи градове сѫ поставени татарскитѣ и монголски емблеми.[5]) Останалото, обаче, название Burgaria нв тази область показва, че, макаръ и непълно, българското владичество въ Добруджа не е било прекъснато[6]). Било като самостоятелни деспотства, било като български или татарски васалства презъ останалитѣ години на XIV в., Добруджа, макаръ и съ прекѫсване, играе роля на земя, подвластна на българитѣ. Само така си обясняваме разпоредбитѣ на царь Александра въ земитѣ при устието на Дунава. При учреденото тукъ по-късно деспотство на Балика, Добротича и Иванко, ние отново срѣщаме българитѣ да нападатъ генуезскитѣ колонисти въ областьта на устието на Дунава 1), при които събития изглежда да се повтаря отново историята на генуезско-българскитѣ отношения отъ 1316 г.

---

[1]) Bratianu, G. I. Sur la commerce genois dans la mer Noir, au fin de XIII s.; сѫщия, Vezina, въ Bull. de l'acad. Rom. 1923.

[2]) Pegolotti p. 25.

[3]) Geographie, trad, Reinaud, Paris 1848 p. 317.

[4]) „In Mauro Castro fr. Angelus de Spoleto, tunc custos fuit mactatus per Vulgaros“ cit. Bratianu, op. c. 156.

[5]) Gramada. N. op, c. 450.

[6]) И въ декрета отъ 1316 г. България е наречена Burgarie, ср. приложението.

* * *

Обирътъ, който билъ извършенъ на генуезски търговци, едва ли е билъ само случаенъ и единственъ, защото, както и самиятъ декретъ отъ 1316 г. казва, генуезски поданици били обирани и другаде въ България. Най-вѣроятно е, това разграбване да е имало характеръ на онѣзи грабежи, които ставали нерѣдко въ Цариградъ надъ латинскитѣ колонисти, извършвани понѣкога съ голѣми жестокости отъ гръцкото население. Сигурно, декретътъ ималъ предъ видъ едно организирано ограбване на генуезскитѣ колонисти, заселени спорадично въ цѣлото крайбрѣжие на Черно море, токо-що включено във българскитѣ граници. Голѣмото приятелство на българитѣ съ Венеция отъ това време оправдава едно такова предположение. Въвъ всѣки случай ние имаме данни за писмени връзки на Венеция съ Светослава (Vacelaus) 2).

Забележително въ нашия декретъ е още това, че веднага подиръ него следва една друга разпоредба, въ която тоже се налагала глоба отъ 500 либри за всѣко лице и за всѣко нарушение на онзи генуезецъ, който отиде въ градъ Созополъ било съ галера (galea), било съ корабъ (naui, ligno) или лодка (barca). 3)

Отъ обстоятелството, че за конфликта между Светослава и генуезцитѣ били издадени два декрета поотдѣлно за неотиване въ Загора и Созополъ, можемъ да направимъ две заключения: първо, че подъ областьта Загора обикновено не се включвалъ градъ Созополъ и, второ, че специялно

---

1) Iorga, N. La politique vénecienne dans les eaux de la mer noire; Bull. de la section hist. de l'acad. Roum. 1914, p. 299,

2) Ljubić, S. Monumenta spectantia hist. slav. merid. v. I, 192.

3) De non eundo ad Sinopolim. Item quod nulla persona cum aliqua galea naui ligno uel barka audeat uel presumat ire ad locum Susopoli sub pena predicta sub pena libraum quingentarum lanue pro qualibet persona et qualibet uice. Impos. offic. Gazarie; Hist. patriae Monumenta. Leges Municipales. T. I стр. 385.

въ Созополъ интереситѣ на генуезцитѣ били доста голѣми. За да не се породи съмнение въ това, че запрещението се отнася и за този градъ, билъ е издаденъ този втори декретъ. Действително, Созополъ, въ отличие отъ всички други пристанища на северъ отъ Стара-планина, билъ сравнително по-често въвъ византийско владение, т. е. не влизалъ въ владението на българския царь, който обикновено презъ XIII и XIV вѣкъ билъ титулуванъ „Императоръ на Загора“. Почти всички италиянски срѣдневѣковни документи наричатъ България „Загора“. Освенъ въ аналитѣ на генуезската република, Загора се споменува отъ Пеголоти, най-добрия познавачъ за времето на търговията въ Черно море.[1] Въ договора на Ивана Александра съ Венеция отъ 1352 год. българскиятъ владѣтель е нареченъ Imperator de Zagora.[2] Сжщо така наричатъ България въ онова време редъ други съвременици на онази епоха.[3] Обикновено понятието Загора включвало въ себе-си днешна северна България съ главенъ градъ на морето Варна. Както нашия декретъ отдѣля Созополъ отъ Загора, така и Пеголоти ограничава отдѣлно „Варна заедно съ цѣла Загора“ отъ Созополъ (Sinopoli). Издаването на втория декретъ дава известна правдоподобность на предположението ни, че Созополъ билъ вече едно отъ стоварищата на генуезската търговия, както и една отъ най-раннитѣ тѣхни колонии по българското крайбрежие. Изглежда, че този градъ, докато билъ още въ Византия, служелъ като дебуше на Тракия и днешна южна България. Че това било така, се потвърждава и отъ нѣкои византийски хронисти отъ онова време. Така, Францесъ ни предава въ своята хроника съдържанието на една була, дадена отъ византийския императоръ Андроникъ II Палеологъ презъ 1292 год. на градъ Монемвасия въ егейското крайбрѣжие, — була, въ която били изброени голѣмитѣ привилегии на неговитѣ жители за понтийската имъ търговия. „Ако тѣхнитѣ (на монемвасийцитѣ) стоки, или животни, или други вещи се пренасятъ отъ западъ къмъ изтокъ, или отъ изтокъ на западъ, или отъ предѣлитѣ на Загора въ Созополъ, или Агатополъ, или Мидия, или въ друга область на нашата империя, тѣ не трѣбва да се безпокоятъ съ искане за кумеркъ (мито), „диябатикъ“ (право за преминаване граници или проходи) или „пориятикъ“ (право за превозване и пренасяне) отъ началницитѣ на крепоститѣ или въ градоветѣ, за търговията, която вършатъ въ други области на нашата империя—било на изтокъ, или на западъ, било въ островитѣ, било на континента, въ крепоститѣ, пазарищата и други мѣста“.[1]) И други хронисти не изпущатъ да отбележатъ търговското значение на Созополъ. Така, Никифоръ Григора го нарича „много богатъ и многолюденъ градъ“,[2]) а малко по-късно Кантакузинъ — „многолюденъ, голѣмъ... и пъленъ съ всичко добро“.[3])

---

[1] Pegol. ц. с. 25.

[2] Marin, Ant. Storia civile e politica del commercio de Veneziani, 1798. Vinegia t. IV, 174.

[3] Du Cange. Familie byzant. p. 311. ср. проф. Иширковъ, А. Областното име Загорье, или Загора въ миналото и сега. Известия на Нар. Етногр. Муз. год. V, кн. I—IV. София, 1925, стр. 80—85.

За превръщането на градъ Созополъ въ голѣмъ портъ на генуезската търговия, спомогнало твърде много изгодното пристанище за корабитѣ при развълнувано море, и затова то получило още отъ древни времена прозвището „Apollonia“ „градъ на спасението“. Сѫщо така Формалеони изтъква голѣмитѣ изгоди, които това двойно пристанище на града давало за корабитѣ, особено презъ време на бури, идещи отъ северъ.[4]) Всѣкакъвъ родъ храни и дървенъ материялъ били главнитѣ износни артикули на Созополското пристанище. Както и самиятъ декретъ съобщава, градътъ билъ посещаванъ само по море. Созополъ се явява първото южно пристанище на България отъ византийската граница, — следователно билъ е най-близкиятъ пунктъ за сношение между византийската столица и България. Че главниятъ търговски артикулъ, който генуезцитѣ изнасяли отъ тукъ, били житнитѣ храни, се вижда отъ сведенията, които Пеголоти едва следъ 10-на години отъ датата на издаването на този декретъ ни е далъ, а именно, че житата, изнасяни отъ Созополъ, били едни отъ най-добритѣ въ Понтуса. По качество и цена тѣ стоели на равно съ ония, които се изнасяли отъ Варна, обаче, били превъзхождани само отъ анхиялскитѣ жита[5]),

---

[1]) Phrantzes, G. Bon. 403.

[2]) Greg. Bon. III, 83.

[3]) Contacuz. Bon. I, 325; II, 213; I 171.

[4]) Formaleoni, K. A. Storia filosofica, e politica della navigazione, del commercio nel mar nero. Venezia, 1788, стр. 172.

[5]) Pegol. p. 25.

За отбелѣзване е това, че, докато венециянскитѣ анали отъ това време мълчатъ за Созополъ, а говорятъ за Варна, генуезскитѣ документи споменаватъ единствено градъ Созополъ като база на тѣхната търговия. Търговското значение на града съвсемъ не отслабнало отъ това запрещение на генуезската република отъ 1316 г., тъй като тозъ инцидентъ изглежда да е билъ скоро забравенъ. Отъ друга страна, самиятъ градъ не останалъ за дълго време въ български ръце. Въ началото на голѣмата война между венециянци и генуезци, Созополъ пострадалъ твърде много презъ 1352 г. отъ опустошенията и грабежитѣ на сжщитѣ генуезци. Това обаче, не попречило да бжде възстановенъ и отново заселенъ съ генуезски търговци, както това често ставало съ латинскитѣ колонии въ Пера, Кафа, Тана и други. Въ Созополъ не е имало само генуезски търговци, а и други чужденци. Наредъ съ гърцитѣ имало и доста арменци.[1] Въ града, срещу износъ на храни, се внасяло най-вече манифактура и колониални стоки. Примоде твърди, че тукъ идвали платна и бакалски стоки дори отъ Германия срещу износъ на жита, главно ечемикъ, малко вино и дървенъ материялъ.[2] Че генуезцитѣ не напуснали окончателно града и следъ 1316 година, се научаваме и отъ други документи, отнасящи се дори къмъ XV вѣкъ. Така, Созополъ къмъ края на този вѣкъ билъ единъ отъ пунктоветѣ за наблюдение турскитѣ войски, които застрашавали сериозно генуезската търговия въ Понтуса, както и тѣхнитѣ колонисти въ Кримъ[3]. Изглежда, че за тази цель служело нѣкакво старо укрепление въ града, което, споредъ Формалеони, представлявало една естествена крепость, наречена отъ мѣстното население „Cetirici", която била много мжчно превзимаема[4]). За следитѣ отъ вѣковната генуезска колонизация тукъ ни говори пжтешественикътъ Брогнардъ Венцелъ, който въ своето описание на града Созополъ отъ 1785 год. намѣрилъ „остатъци отъ стара генуезка крепость"[5]).

Созополъ и Монкастро, разбира се, не били единственитѣ български градове, въ които генуезцитѣ вършили своята търговия. Както по море, тъй и по суша тѣ, вѣроятно, посещавали и нѣкои по-вѫтрешни градове на България, както и онѣзи мѣста, гдето били оседнали венециянски колонисти. Сигурно е, че още преди 1316 година генуезцитѣ посещавали Варна и други портове на северъ отъ Стара-планина. Както е известно, пѫтьтъ на голѣмата генуезска търговия, водена тъй оживено между тѣхнитѣ колонии въ Кримъ, Цариградъ и Апенинския полуостровъ, е засѣгала най-вече западнитѣ брѣгове на Черно море. Още Константинъ Багренородни, като говори за руско-византийскитѣ търговски отношения презъ X в., посочва въ подробности пѫтя на рускитѣ кораби, които спирали било за вода, било храна, или стока по всички по-главни портове на българското крайбрѣжие, а на първо мѣсто Варна, Камчия и Месемврия[1]). Сѫщия този пѫть сѫ следвали и търговскитѣ кораби на разнитѣ латински колонисти въ Черно-море. Че Варна била много посещавана отъ генуезски търговци, се вижда отъ други данни за сѫщата епоха. Така, едва една година следъ издаването запретителнитѣ декрети, ние срещаме въ генуезскитѣ анали отъ 1317 година една разпоредба, съ която се забранявало вноса на храни отъ Варна и Анхияло за Цариградъ, обаче не и за други градове, кѫдето биха пожелали генуезскитѣ експортьори[2]). Като мотивъ на това запрещение, този документъ говори за нѣкакви възстания въ българскитѣ владения, въ Варна и Анхияло. Този декретъ хвърля свѣтлина върху действителното значение, което генуезскитѣ търговци давали на официялното запрещение отъ 1316 година. Изглежда, че интереситѣ на генуезскитѣ подданици отъ посещаване и търгуване по българското крайбрѣжие били по-силни, отколкото желанието имъ за отмъщение и репресалии срещу българитѣ заради нанесенитѣ имъ щети презъ 1315 година. Интересътъ на генуезскитѣ търговци отъ износа на български храни трѣбва да е билъ по-голѣмъ, за да се забрави голѣмиятъ конфликтъ между двѣтѣ държави. Че това посещаване на Варна и на Анхияло презъ 1317 година не било едно случайно явление, се вижда и отъ други документи, които ще споменемъ по-долу.

---

[1]) Иречекъ, К. Пжтувания, стр. 761.

[2]) Primaudaie, E. Etudes sur la commerce de moyen âge. Paris. 1888 стр. 210.

[3]) Atti de la Societa di Ligura, Bd. III, 2 стр. 475.

[4]) Formaleoni, op. c. 171.

[5]) Wenzel, E. v, B. Journal, 1789 (Manuscr.).

---

[1]) Porphyrogen. De themat. 79.

[2]) Atti, XIII, 120. „Teneatur insuper Potestas Peyre iuramento ordinare et defendere sub certa pena quod aliquis ianuensis seu qui pro ianuensi distinguatur non presumat durante rebellione Varne et Asillo deffere seu defferi facere aliquam quantitatem frumenti de dictis locis ad vendendum in civitate Constantinopolitana; sed ad omnia alia loca possint ipsum frumentum deffere et vendere ad voluntatem suam“.

Анхияло, или както го наричалъ генуезскиятъ документъ отъ 1317 год., Asillo, срѣщаме означено във всички почти срѣдневѣковни карти на Черно море, и то въ най-различни названия — axello, lassilo, lasylo[1]), а въ венецианскитѣ анали отъ тази епоха се назоваваха Laquilo, Achillo[2]). Макаръ това пристанище да се явява като база по-скоро на венецианската търговия въ България, то било посещавано отъ всѣкакъвъ родъ италиянски колонисти. Пеголоти, като говори за хранитѣ, изнасяни отъ различнитѣ понтийски градове, споменава житата на Анхияло, които намира за едни отъ най-добритѣ на полуострова. „Житата отъ Монкастро се приближаватъ до ония на Анхияло и отиватъ почти на една и сжща цена, макаръ анхиялскитѣ да не сж по-добри. При все това, тѣ се продаватъ по-скжпо и се запазватъ по-добре при плуване“[3]). Поради доброто качество на тѣзи храни, ние срѣщаме тукъ венециянски търговци-експортьори на жита още отъ 1276 година[4]). Тукъ тѣ срѣщали голѣма конкуренция отъ грѣцкитѣ търговци и трѣбвало да се борятъ съсъ всевъзможни пречки отъ страна на византийскитѣ административни власти[5]). Генуезски търговци, обаче, се срѣщали тукъ по-рѣдко. Последнитѣ изнасяли житата, както говори и самиятъ документъ, най-вече въ Цариградъ.

Сигурно е, че генуезцитѣ, въпреки неприязненитѣ отношения на българския дворъ и населението къмъ тѣхъ, сж въртѣли доста голѣма търговия и във Варна. Макаръ тѣхното присжтствие тукъ да е документирано едва презъ 1317 година, ние не можемъ да не допуснемъ, че тѣ сж изнасяли храни и по-рано отъ това най-голѣмо дебуше на срѣдневѣковна България. Най сигурно доказателство въ това отношение ни дава една була на папа Иоанъ XXII отъ 1318 година. Когато папата пребивавалъ въ Авиньонъ, генуезцитѣ отъ Кафа го помолили да превърне тѣхното селище въ градъ, като разширятъ сжщевременно диоцеза на неговото епископство „отъ Варна (Varea) въ България до Сарай“ на Волга и отъ Черно море до земитѣ на Рутенитѣ[1]. Споредъ Canale, генуезцитѣ сж искали това разширение на тѣхния диоцезъ, за да влѣзатъ въ по-тѣсни и приятелски връзки съ онѣзи народи, съ които тѣ въртѣли търговия[2]. Споредъ други данни, ние научаваме, че къмъ края на XIV вѣкъ генуезцитѣ даже назначили нѣкого-си Бонифация отъ Сурдие въ Кафа за варненски епископъ въ България[3]. Подъ Varea въ папската була ние не можемъ да допуснемъ, че не се разбира Варна. Предположението на Хайдъ, че това е Verea (Стара-Загора) въ южна България[4], не би могло да се поддържа, тъй като никога генуезскитѣ търговци не сж могли така масово да посещаватъ тържища, разположени въ вжтрешностьта на Полуострова. Вмѣсто Верея генуезцитѣ по-скоро биха посещавали съседния нему голѣмъ и търговски градъ Филипополъ. Вънъ отъ това, презъ тази епоха Верея представлявалъ по-скоро градъ съ преобладаваще земледѣлие и скотовъдство, отколкото центъръ на търговия[5]. При това, нийде срѣдневѣковнитѣ паметници не споменуватъ чужденци въ Верея, а говорятъ твърде често за такива във Варна. Папската була визирала единствено генуезкитѣ подданици, заселени покрай самото крайбрѣжие. За да искатъ самитѣ генуезци отъ Кафа включването на българското приморие въ юрисдикцията на тѣхната епископия, не трѣбва да допуснемъ да е имало голѣмъ брой тѣхни колонисти, оседнали въ Варна, Созополъ, Анхияло и другаде. Лишени отъ официялната протекция на българскитѣ власти, генуезцитѣ сигурно сж образували свой кварталъ вънъ отъ града, както това било въ Цариградъ съ тѣхнитѣ колонисти и въ Филипополъ съ павликянитѣ[1]). Вѣроятно е, тѣ да сж били заселени и въ близкото до Варна село Кестричъ, което днесъ показва следи отъ стара крепость. Това селище ние срещаме въ много срѣдневѣковни карти на Черно море подъ названията „Castri, Castrici, Castrice, Castrisi“[2]), а възможно е да е било Chotriki въ дипломата на Алексия III отъ 1192 г. Допустимо е, това селище да е било укрепено отъ най-ранни венециянски колонисти, за да служи за антрепозитъ на хранитѣ, идващи отъ вжтрешностьта на варненския хинтерландъ, и то сигурно още отъ времето преди да сж били урегулирани отношенията на българското царство съ Венеция. Ако приемемъ, че съ тази диплома византийцитѣ не позволявали на венециянцитѣ да ги конкуриратъ въ голѣмитѣ черноморски пристанища, гдето гръцки търговци сж въртѣли доходна търговия, то възможно е, на тѣхъ да е било забранено да търгуватъ не само въ Rossia и Matracha[2]), но и въ Варна, Месемврия и Созополъ, които не фигуриратъ въ тази дарствена грамота на Алексия III. Това става още по-възможно отъ обстоятелството, че съсъ сжщата диплома на венициянцитѣ била дадена пълна свобода за търговия въ всички вжтрешни градове на полуострова, гдето конкуренцията отъ страна на византийскитѣ търговци била слаба, като срещу това Византия запазила за себе-си монопола въ понтийската търговия. За забелѣзване е това, че въ тази диплома се споменува само Анхияло, който, като малко пристанище, сигурно гърцитѣ не сж използували за голѣма търговия. Недопущани да търгуватъ въ Варна, латинскитѣ колонисти сигурно сж оседнали на Кестричъ, като сжщевременно сж го и укрепили, за да бранятъ стоваренитѣ за износъ и вносъ стоки. Основания за твърде смели предположения относно търговското значение на Кестричъ нѣкои италиянски тълкуватели на генуезски архиви намиратъ въ единъ издаденъ ржкописъ подъ надсловъ Origini de famiglie Nobili, въ който се казва, че една генуезска фамилия купила презъ 1455 година отъ татаритѣ „Castrum Illicis или Castello di Lerici. Десимони и Белграно въ томъ V на Atti de la societa di Ligura, като коментиратъ една срѣдневѣковна карта на Понтуса, се спиратъ на Cetrici до Варна, като даватъ следната бележка: „Cetirici е единъ кастелъ, който принадлежи на генуезската фамилия Сенарега, която го е купила отъ татаритѣ. Нѣкои пратеници на господаря на Монкастро сж го завладѣли съ измама презъ 1455 година, поради което е била изпратена молба отъ сжщата тази година до повелителитѣ на St. Georgio“[1]). Тази сходность на българското селище Кестричъ съ кастела Jlicis при Монкастро е повлѣкла въ заблуждение отначало и Хайдъ, който допуща, че тази бележка въ неиздадения ржкописъ се отнася до българската крепость край Варна[2]). Въ една по-послешна студия, обаче, Дисимони отново се опиталъ да разреши въпроса за мѣстоположението на Castrum Jlicis. Макаръ авторътъ погрѣшно да поставя българското Кестричъ на мѣстото на Балчикъ или неговия заливъ, той успѣва, обаче, да установи че Castrum Jlicis е на днешното си мѣсто близо до Аккерманъ. Грѣшката на досегашнитѣ изследвания се дължала на това, че, докато италиянскитѣ аналисти наричатъ селището само Castri, фактически последното въ официялния документъ и ржкописъ носи винаги названието Castrum Jlicis и мѣстото му е при днешното селище Aleski въ устието на Днепъръ. Съ това той отхвърлилъ „умната хипотеза“ на директора на архива въ Ромъния Manto, който твърдѣлъ, че кастела Кестричъ до Варна е билъ презъ 1455 година въ владение на молдавскитѣ войводи, които простирали своитѣ владения дори до Варна[3]). По-късно Хейдъ подробно и документално изчерпва спора за Кестричъ и кастела Иличи[4]). Французкиятъ изследователь на черноморската търговия Примоде, като го-

---

[1]) Tafel, G. L. F. Const. Porhyrog. De provinc., Tübingen 1846, p. 37.

[2]) Tafel u. Thomas. III, 246; IV. 165.

[3]) Pegol. 25 „ . . . Grano da Maocastro é appresso all'Asilo, e va quasi a un pregio, benché quello dell'Asilo non sia migliore, pure e piu vendereccio, e conservasi meglio a navicario“.

[4]) Tefel u. Thomas. III, 179.

[5]) Ibid. IV. 165.

---

[1] Atti, VII, 2 стр. 686 „Nuper vero ex certis, manifestis et rationabi libus eausis, que ad hoc nostrum animum induxerunt, ciuitatem Caphen, tunc villam infra Cambalien diocesis limites constitutum, que locus insignis existis, et ubertate multiplici hominum et rerum exuberat, de fratrum nostorum consilio et apostolice plenitudine potestatis in ciuitatem erexium et cititauis vocabulo duximus decorandum, ac a villa de Varea in Bulgaria usque Sarai inclusiue in longitudine, pro diocesi eidem Caphen“.

[2] Mich. Guiseppe Canale. Storia civile, commerciale et letteraria de Genovesi, Genova. 1845, стр. 341.

[3] Atti, VII, 2 стр. 721.

[4] Heyd, W. Die italien. Handelscolonien am Schwarzen Meer, in Tübing. Zeit. für Staatswiss. 1862, IV, стр. 679.

[5] Ansbert, 31, 33, 37.

---

[1]) Odon de Deuil, Histoie de croisade, стр. 308. dans la collect. des memoires relatif à l'histoire de France, par M. Guizot.

[2]) Heyd, G, Storia del commercio del Levante, Roma 1913, стр. 220.

---

[1]) Atti, V, 122.

[2]) Heyd W. Die ital. Handelscolon. am Schwarzen Meer, стр. 717.

[3]) Atti, V, 244, 245.

[4]) Heyd, G. Sforla del commarcio del Levanfe, 963.

вори за Кестричъ, поставя го сѫщо така до Варна. Споредъ него, това селище било база на генуезкитѣ търговци за хранитѣ идещи отъ вѫтрешностьта на България. Авторътъ, обаче, като говори за участието на генуезци и венециянци въ българската черноморска търговия, не е поставилъ граници между изворитѣ отъ срѣднитѣ вѣкове и тѣзи отъ по-късната епоха на турското владичество надъ Полуострова¹).

Така ние заключаваме, че, въпреки запрещението отъ 1316 година, търговията на генуезцитѣ въ българското крайбрѣжие не била престанала; напротивъ, тя се е борила успѣшно съ конкуренцията на венециянски и гръцки търговци, и дори съ такива отъ Дубровникъ. Изобщо, презъ времето на втората половина отъ царуването на Светослава (1301—1321), която преминала въ пъленъ миръ за страната, твърде много укрепнали стопанскитѣ връзки на България съ чужбина. България владѣела вече цѣлия западенъ брѣгъ на Черно море и е поставила въвъ фактическа зависимость търговскитѣ предначинания на всички онѣзи, които сѫ търгували по Черно море. Вънъ отъ това, Светославъ, по подобие на Асеневци, давалъ широкъ достѫпъ въ страната на всички чужденци. Отъ това забогатявало, както населението, тъй и самиятъ владѣтель. Външната търговия и специялно износътъ на храни за Цариградъ донасяли голѣми доходи за държавата. Това се отразило непосрѣдствено върху голѣмината и броя на сѣченитѣ презъ Светославово време монети. Отъ това време сѫ запазени твърде много отъ тѣхъ, които по тяжесть и голѣмина надминаватъ сѣченитѣ монети отъ другитѣ български царе. Въ рѫцетѣ на разни чужденци и преди всичко на венециянски търговци е била експортната търговия на жита за Цариградъ. Че тя не е била малка, ни говори свидетелството на Пахимера, какво българитѣ презъ 1308 година съ своитѣ жита спасили Цариградъ отъ гладна смърть²). Сѫщо така и Уцано, срѣдневѣковенъ писатель на понтийската търговия, ни дава цифри за стойностьта на навлото отъ Варна презъ Цариградъ до

---

[2] Primaudaie, E., ц. с. 212.

[1] Pachym, II, 629.

Кипъръ¹). Официялната подкрепа на държавата била, обаче, на страната на венециянскитѣ търговци.

Приятелскитѣ отношения между България и Венеция, които започнали още отъ XIII вѣкъ, продължили и въ следващето столѣтие. Така, въ единъ списъкъ на князетѣ приятели на Венеция отъ 1313 г. е билъ поставенъ и Михаилъ, dispoti Bulgarie, dominus de Vigdino²), който е билъ съуправитель на Светослава въ България. Любичъ билъ намѣрилъ, споредъ Дринова, въ венециянскитѣ архиви сведения за приятелскитѣ връзки на Венеция съсъ Светослава — Vacelaus, imperator Bulgariae³). Венеция нескрито подкрепяла външната политика на Светослава, който отвоювалъ отъ Византия южно-българскитѣ приморски градове и който по такъвъ начинъ е давалъ възможность на поданицитѣ на републиката на Св. Марко да конкуриратъ на генуезки и гръцки търговци заседнали тамъ. Светославъ безспорно се чувствувалъ достатъчно силенъ, за да не удовлетвори исканото отъ генуезката република обезщетение за нанесенитѣ щети на тѣхни поданици. Въпреки уговореното между пратеницитѣ на двѣтѣ държави, да се изпратятъ пълномощници въ Пера които да уредятъ всички спорове, Светославъ даже не изпратилъ съобщение на генуезскиятъ подеста, че не желае да удовлетвори тѣхнитѣ искания. Сигурно е, че на това поведение на Светослава е повлияло присѫтствието на венециянски поданици въ неговата държава, а възможно и такива отседнали въ неговата столица Търново. Това наше предположение се потвърждава косвено и отъ самия декретъ на републиката отъ 1316 година, въ който се казва, че Светославъ изпратилъ да преговаря съ генуезцитѣ нѣкой си Const. Rubeo. Самото име показва, че това лице не е било българинъ, а най-вѣроятно поданикъ на нѣкоя отъ републикитѣ отъ Апенинския полуостровъ. Тъкмо такава фамилия Rubeo срѣщаме въ венециянскитѣ анали отъ края на XIII вѣкъ⁴). Очевидно е, че самиятъ фактъ на изпращане за свой посланикъ единъ венециянски поданикъ говори, че

---

¹) Uzzano, G. A. Pratica della mercatura, въ Pagnini, Della decima. Lisbona 1766, стр. 88.

²) Ljubic, Monum Sp. hist. Sl. mer. I, 192.

³) Браил. Пер. Сп. кн. I, 37.

⁴) Tafel u. Thomas, III, 264, 267.

Светославъ не желаелъ никакво споразумение съ генуезцитѣ — нѣщо, което било въ интересъ най-вече на венециянскитѣ колонисти, заселени въ България. Светославъ, който поддържалъ вѣковната българска политика на войни съ Византия, не могълъ да си създаде по-добри отношения съ тѣхнитѣ съюзници, генуезцитѣ, които чрезъ своята силна флота и богати капитали сѫ гарантирали Цариградъ отъ всѣкакви нападения по море. При това, отъ характера, който сѫ имали презъ онази епоха дипломатическитѣ отношения между държавитѣ на изтокъ, мѫчно било да се поддържа приятелство и редовни и сигурни търговски връзки съ държави, съ които една отъ договорящитѣ страни е била въ явно враждебни отношения. Такива клаузи въ срѣдневѣковното държавно право срѣщаме вмъкнати въ договоритѣ между България и Дубровникъ отъ 1253 година, тъй и въ договора, сключенъ между Византия и Венеция презъ 1265 година. Специално за България, която поддържала едно традиционно приятелство съ Дубровнишката република, не могла да бѫде въ враждебни отношения съ нейния патронъ — Венеция, подъ чиято закрила и протекторатъ се извършвала цѣлата дубровнишка търговия по сухо и по море въ българскитѣ земи. Тази взаимность на интереси между България, отъ една страна, и Дубровникъ и Венеция—отъ друга се констатира даже и по черноморското крайбѣжие — база тъй далечна за дубровнишкитѣ търговци. Презъ това време ние срѣщаме тукъ на нѣколко пѫти венециянски търговци да изпращатъ стоки въ Месемврия посрѣдствомъ дубровнишки експедитори и комисионери[1]. По сѫщото това крайбрѣжие Венеция взимала официялната защита на дубровнишкитѣ интереси предъ византийскитѣ власти поради честитѣ пиратства и произволи, вършени отъ страна на грѫцкото население, търговци и управници[2].

Дали следъ Светославовата смърть генуезцитѣ сѫ успѣли да подобрятъ своето положение въ България, намъ не е известно поради липса на каквито и да било данни. Документираното, обаче, отъ срѣдата на XIV вѣкъ открито приятелство между българския владетель царь Александъръ и малката република на Св. Марко ни дава основание да предположимъ, че Венеция не е загубила привилегированото си положение въ България, а, напротивъ, било е поддържано такова и съсъ сръбскитѣ владѣтели. Изглежда, че къмъ 30-тѣ години на XIV вѣкъ венециянската търговия въ България се извършвала и по сухо, главно презъ сръбскитѣ земи, като на първо мѣсто се внасяла соль[1]).

---

[1] Tafel u. Thomas, III, 244.

[2] Ibit, III. 165, 229, 230.

Следъ падането на Акръ въ рѫцетѣ на египетскитѣ султани, пѫтьтъ на голѣмата венециянска търговия за Сирия билъ затворенъ. Венеция била принудена да обърне веднага своето внимание и стремежъ къмъ Понтуса, къмъ кѫдето постепенно се измѣствали търговскитѣ пѫтища, идящи отъ вѫтрешностьта на Азия. Отъ този моментъ стопанското завладѣване на Черно море става жизненъ въпросъ за Венеция. Въвъ връзка съ оживяването на търговскитѣ пѫтища излизащи отъ централна Азия на Черно море, Венеция засилва къмъ 1330 година своята най-голѣма колония Тана, която била главенъ конкурентъ на генуезската Кафа. Съ това се турило начало на една голѣма натегнатость въ отношенията на Венеция съ Генуа, която по-късно се разразила въ крайно жестока и опустошителна борба, имаща всички признаци на една империялистическа война. Като първа жертва отъ тази война пострадалъ града Созополъ, който презъ 1352 година билъ ограбенъ и опустошенъ отъ генуезската флота. Самиятъ този фактъ говори, че отъ времето на Светослава и Ивана Александра отношенията между България и генуезцитѣ не били подобрени, а, напротивъ, българската външна политика се ориентирала все повече въ полза на тѣхнитѣ противници венециянцитѣ. Правителството и търговскитѣ интереси на България къмъ последнитѣ отишли до тамъ, че презъ 1352 година билъ сключенъ търговски договоръ съ Венеция, който билъ сѫщевременно и договоръ за приятелство. Съ това се стабилизирало напълно положението на голѣмата венециянска колония въвъ Варна, която разполагала съсъ свой консулъ, а сѫщевременно давало се възможность и гаранции за безпречно стопанско проникване на венециянцитѣ във всички български земи. Презъ цѣлата тази епоха генуезската търговия по българското черноморско крайбрѣжие не могла да се извършва другояче, освенъ случайно и набързо, безъ да оставя трайни следи на стопанско приобщение къмъ българскитѣ земи. Сигурно е, че договорътъ отъ 1352 година е пречелъ чувствително на малкото вече генуезски колонисти въ Созополъ да продължаватъ тамъ своята търговия. Защото, ако Созополъ да е билъ въ това време седалище на голѣма генуезска колония, генуезцитѣ не биха посегнали да го опожарятъ и ограбятъ презъ 1352 година.

---

[1]) Ljubic, Monum. Serb. I, 377.

Борбата за надмощие, обаче, между генуезци и венецияни въ Черно море наклонявало все повече въ полза на първитѣ, които намирали въ Византия сигурна база на своитѣ военни приготовления, а сѫщевременно и подкрепа. Едно следъ друго, Венеция изпущала опорнитѣ пунктове въ своята черноморска търговия. Къмъ края на 50-тѣ години Генуа получила първо мѣсто въ Понтуса, като на венецианцитѣ било забранено да посещаватъ своята бивша колония Тана. По този начинъ генуезцитѣ придобили монопола на транспортнитѣ срѣдства въ Понтуса. Упадъкътъ на венецианската търговия въ Черно море съвпада съ разпадането на голѣмата държава на Ивана Александра. Наченалата се експедиция на графъ Амадея VI Савойски покрай българското черноморие завършила съ предаването отново на Византия градоветѣ Созополъ, Месемврия и Анхиало, а заедно съ това и прогонване на венецианскитѣ колонисти оттамъ. Самитѣ владѣтели на Варна поддържали все още традиционното си приятелство съ Венеция, която се мѫчели да използуватъ въ борбитѣ си срещу Византия. Разпадането на българската държава предало всецѣло варненския хинтерландъ въ рѫцетѣ на Добротича, който едничъкъ отъ българскитѣ владѣтели притежавалъ своя флота. Притежаването на такава не могло да не укаже влияние върху военнитѣ отношения въ Черно море. Преследваната отъ Добротича цель, да изгони законния наследникъ на трапезундското царство и да постави тамъ своя зетъ Михаила, синъ на Ивана V Палеолога, целѣло получаване надмощие върху Понтуса. Така отъ това време политическитѣ отношения между българия, чрезъ своитѣ деспоти въ източнитѣ си области, отъ една страна, и генуезцитѣ — отъ друга, заематъ вече голѣмъ дѣлъ въ общата политическа история на страната. Настѫпилиятъ обратъ въ тѣзи отношения при сина на Добротича — Иванко и сключването на търговския договоръ съ Генуа презъ 1387 г. отваря една съвсемъ нова страница въ стопанската история на България, която, обаче, изисква отдѣлно разглеждане.

Impositio officii Gazarie*).

Deuetum de non eundo in Zagora.

Millesimo trecentesimo sexto decimo die XXII. marcii.

Conscilium octo sapientum constitutorum super factis nauigandi et maris majoris et qui omnes octo preter nuus fuerunt presentes et concordes.

Viso quodam tractatu facto per quosdam sapientes ad hec ellectos et deputatos per dictos octo sapientes super factis et negociis perdencium et dampnifficatorum per imperatorem de Zagora et subditos sine gentem ipsius domini imperatoris et qui tractatus firmatus fuit per conscilium dictorum octo sapientum Gazarie MCCCXV. die XX marcii.

Viso et cognito quod nobilis uir Bernabos de Monyardino ciuis Janue ambaxator et sindicus comunis Janue accesit pro parte dicti comunis ad dominum Fedixclauum[1]). Dei Gracia imperatorem et dominatorem Burgarie ad requirendum emendacionem de dampnis illactis Januensibus in terris subditis dicto domino imperatori tam in Mauocastro quam alibi et eciam ad requrendum justiciam de maleficiis prefactis perpretratis atque comissis. Congnitio eciam quod dictum emendam satisfactionem et iusticiam dictus ambaxator comunis Janue pro parte dicti comunis non potuit obtinere.

Cognito eciam quod dictus dominus imperator nobilem uirum Constancium Rubeum amboxatorem dicti domini imperatoris a comuni Janue destinauit ad respondendum ambaxate

---

*) Напечатана въ Historiae patriae monumenta. Leges municipales. T. I, p. 382 ef sq.

[1]) Ṣuvestilaụ (Svetoslav m. b.).

misse per dictum Bernabouem pro parte dicti comunis Janue ad dominum imperatorem prefactum qui Constancius Rubeus ambaxator et nuncius domini imperatoris predicti potestatem complendi et faciendi ea que per dictum Bernabouem ambaxatorem comunis Janue fuerunt requisita se dixit et aseruit non habere. Cui Constantino pro parte comunis Janue responsum extitit quod per comune Janue ambaxator uel nuncius ipsius comunis miteretur in Peyram ad quem locum dictis D. imperator mitere ambaxatorem et nuncium suum posset ad conueniendum de dampnis et iniuriis supradictis cum nuncio sine ambaxatore comunis Janue qui in primo tempore si uere tunc proximo esset ibidem de predictis sufficienter instructus et plenis informatus.

Ad quem locum Peyre discretus uir Gregorius Furmentus ambaxator et nuncius comunis Janue dictis occaxione extitit destinatus qui Georgius supradictus in Peyra amboxatorem uel nuncium domini imperatoris predicti pluribus mensibus expectauit nullus tamen ipsius D. imperatoris ambaxator uel nuncius comparuit sine uenit. Et quod propterea dictus Georgius ambaxator comunis Janue iuxta formam dicti tractatus pro parte dicti comunis Janue fecit sine fieri mandauit et fecit danunciaciones et cridas quod nulla persona Janue uel que pro ianuensi distringeretur uel appellarctur burgensis uel alia auderet ire uel mittere per se uel alium ad aliquam terram sine locum subditam uel subditum dicto domino imperatori res aliquas seu merces et quod nulla persona de Janua uel districtu uel que pro ianuense distringatur uel appelletur im aliqua terra uel loco subdita uel subdito dicto domino imperatori stare uel morari debered sed ind deberet recedere et expediuisse dictum imperium infra quadraginta dies tunc proximos.

Et quod ipse ambaxator nomine comunis de predictis devetum fecit sine imposuit generale iuxta formam dicti tractatus prout de hiis cridis denunciacionibus et deueto apparet.

Idcircho dictum consilium pro necessitate utilitate et euidenti comodo nauigancium et damnifficatorum in dictis partibus.

Ex uigore cuiuslibet baylie et potestatis ipsius consiilii et eorum officii omni iure modo et forma quibus melius potuit.

Statuit decreuit firmauit ac eciam ordinauit quod nulla persona de Janue uel districtu uel que pro ianuensi distringatur uel appelletur audeat uel presumat ire per mare uel per terram ad aliquam terram sine locum subditum uel subditam dicto domino imperatori de Zagora uel res aliquas sine merces quocumque nomine censeautur et in quocumque consistaut per se uel alium ad aliquam terram sine locum subditam uel subditum dicto D. imperatori mitere uel deffere publice uel occulte quocumque colore quesito.

Et quod nulla persona ianuensis uel que pro ianuensi distringatur uel appelletur audeat uel presumat morari uel stare in aliqua terra uel loco subdita uel subdito dicto D. imperatori sub pena librarum quingentarum pro quolibet qui contrafecerit et ultra sub pena librarum sex pro quolibet qui contrafecerit et ultra sub pena librarum sex pro quolibet perpero siue pro ualimento cuislibet perperi in quo siue de quo fuerit contrafactum.

Item tractat et ordinat quod omnes et singuli Januenses et districtuales Janue siue qui pro Januensibus distringuatur uel appellantur qui hinc retro contrafecerunt cridis denunciacionibus et deueto predictis factis per dictum Gregorium Furmentum tunc ambaxatorem comunis Janue uel im posterum contrafacient uel contrafecisse reperte fuerint hiis que continentur in dictis credis denunciacionibus siue deueto uel hiis que continentur in presenti ordinacione incidisse intelligantur et incidaut cum effectu in dictam penam librarum quingentarum, et ultra L. VI pro quolibet perpero ut dictum est supra.

Item statuit et ordinauit quod dictus D. imperator et subditi sui impune possint puniri offendi molestari grauari in personis et rebus et quod occaxione alicuius iniurie offensionis spoliatonis uel dampni non possit aliquis ianuensis uel qui pro ianuense distringatur uel appelletur uel eciam quicumque alius inquietari grauari exigi uel molestari realiter uel personaliter ciuiliter uel criminaliter ordinarie uel extraordinarie eciam per officium robarie uel per quemcumque alium magistratum uel officialem seu officiales comunis Janue[1]).

---

[1]) Lectionem codicis secuti sumus quamvis Furmentum modo Gregorium modo Georgium appellet. His ce iurgiis inter Genuenses et Bulgaros finem fecit pactum initum Peyrae die 27 marcii 1387. v. Not. des Ms. de la Bibl. du Roi, vol. XI p. 65, et Mem. de l'inst. R. de Fr. Acad. des inscr. et belles lettres t. VII. p. 229.

Д-ръ П. Никовъ.

Турското завладѣване на България и сѫдбата на последнитѣ Шишмановци.

Закрепванието на османскитѣ турци на Балканския полуостровъ и тѣхното стремително и неудържимо разширение на вси страни съставя безспорно най-важния етапъ въ развитието на п-ова презъ втората половина на XIV вѣкъ. Това събитие е оказало решително влияние и е насочило живота на цѣлия п-овъ, та и на българскитѣ земи презъ течение на цѣли столѣтия и до днесъ още продължава да се чувствува по своитѣ дълбоки последици. Разнообразнитѣ перипетии около това завладѣване пълнятъ страницитѣ отъ историята на всички народи на п-ова; тѣ изпълватъ много страници и отъ българската история. Цельта на настоящата статия е тъкмо да хвърли малко светлина върху една отъ тия последнитѣ, която ни разказва за сѫдбинитѣ на последнитѣ Шишмановци върху фона на турското завоевание. Ще се опитаме най-първо да скицираме по-главнитѣ моменти въ вървежа на турското завладѣване и неговия характеръ съ огледъ на българскитѣ земи, като при това се спираме по-обстойно на отдѣлни въпроси, за които може при днешното състояние на научното изследване да се каже нѣщо повече или по-друго отъ онова, що е казано до сега. Следъ това ще разгледаме въпроса за сѫдбата на последнитѣ Шишмановци.

Като наблюдаваме вървежа на турското завоевание на п-ова, прави силно впечатление стремителностьта, бързината и неотразимостьта, но сѫщо така и етапностьта, съ която то се е развивало. Въ продължение на по-малко отъ половина вѣкъ турцитѣ успѣли не само да преодолѣятъ една твърде трудна, да не кажа, непреодолима задача, именно да прехвърлятъ тѣснинитѣ и да заседнатъ и се закрепятъ окончателно на европейския брѣгъ, но и да се наложатъ и издигнатъ въ п-ова като сѫщински и безапелационни негови господари и владѣтели. Първиятъ етапъ на турското завоевание сѫ продължителнитѣ и ежегодни опустошителни набѣги, които турски въоржжени части, било като разбойнически шайки, било като съюзници на борящитѣ се за трона и властьта партии въ Византия (първо на двамата Андрониковци, а после на Иоана V Палеологъ и на Иоана VI Кантакузинъ) извършвали въ южна византийска Тракия, а следъ нейното пълно разорение и въ северната българска Тракия, и които набѣги превърнали тази провинция на безлюдна пустиня, за което впрочемъ преди това сѫ способствували и татарскитѣ и каталански нашествия и грабежи по тия мѣста, както и самитѣ византийски междуособици[1]). Страшно турско пиратство опустошавало и гнетяло непрестанно крайбрѣжието на Архипелага. Положението на християнското население въ бѣломорскитѣ острови, крайбрѣжието, и въ югоисточната часть на п-ова било просто непоносимо. Търговията замрѣла, благосъстоянието било замѣнено отъ мизерия. Страната отъ Цариградъ до Сересъ и Солунъ и до Балкана била превърната въ пустиня[2]). Селата бивали опустошавани, стадата отвличани, посевитѣ унищожавани, жителитѣ откарвани въ М. Азия въ робство[3]). Византийската столица била пълна отъ бѣжанци селяни отъ Тракия, които лишени отъ парче хлѣбъ, подавали ржка за милостиня[1]. Този първи стадий на турското завладяване кулминира най-подиръ въ първото закрепване на турцитѣ на п-ова, което стои въ непосредствена връзка съ една знаменателна турска победа въ 1352 год. Именно въ бушуващитѣ тогава въ Византия междуособици османскитѣ турци зели страната на Кантакузина, а българския царь Ив. Александъръ и сръбския царь Стефанъ Душанъ поддържали Иоана V Палеолога. Съюзнитѣ българо-сръбско-византийски войски, които трѣбало да се противопоставятъ на Кантакузина били изненадани при Димотика отъ Орхановия синъ Сюлейманъ и съвършено разбити[2]. Подъ влияние на това събитие, изпжкваще още тогава като едно предзнаменование за близката сждба на п-ова, Сюлейманъ заелъ още сжщата година малката византийска крепость Цимпе на Галиполския п-овъ и въпреки настоятелнитѣ опити на импер. Иоана Кантакузина да го убеди срещу откупъ да се оттегли, не само не отстжпилъ, но въ 1354 г., когато станало голѣмо землетресение, вследствие на което рухнали стенитѣ на много византийски крепости на Галиполския п-овъ и ужасеното население забѣгнало въ корабитѣ или по полетата, Сюлейманъ пренесълъ отъ Азия множество турски семейства и ги заселилъ въ тѣхъ, като поправилъ крепостнитѣ стени, особенно пъкъ ония на Галиполъ[3]. Галиполъ, силно укрепенъ отъ турцитѣ, снабденъ съ всички военни съоржжении, арсенали и съ турски гарнизонъ, сталъ по такъвъ начинъ турски военен стратегически центъръ, отъ който турскитѣ чети продължили своето разрушително дѣло въ югоизточната часть на п-ова, подготвяйки така турското закрепване и напредване[4].

---

[1]) Cantakuzenos, ed. Bonn. III. 162$_{13}$: (1351), „Βασιλεὺς δὲ εἰς Βυζάντιον ἐπανελθὼν ἐπυνθάνετο περὶ τῶν Μυσῶν βασιλέως Ἀλεξάνδρου, ὅτι πλεῖστα ἀνιῷτο διὰ τὴν βαρβάρων ἔφοδον ἀπροσδόκητον γεγενημένην καὶ μέγιστα κακώσασαν τὴν γῆν αὐτοῦ“. Вж. житиетата на Григорий Синаитъ, изд. отъ Помяловскій въ „Записки Ист. Фил. фак.“ Спб. XXXV; и на ученицитѣ му Св. Теодосий Търновски, изд. отъ Златарски въ Сб. б. Ак., кн. II, и Св. Ромилъ, изд. Сырку въ „Памятники древней писмености и искуства“ CXXXVI. Сѫщо Сырку, Къ исторіи исправленіи книгъ въ Болгаріи. I, $_{1}$. Спб. 1898, стр. 23. Jireček, Cesty po Bulharsku, стр. 516. Флоринскій, Южные Славене и Византія въ XIV в. I. Спб. 1882, стр. 15, 40, 42, 45. Gregoras, ed. Bonn. XI, c. 6. p. 545.

[2]) А. А. Васильевъ, Паденіе Византіи. Ленинград. 1925, стр. 47 сл. Т. Флоринскій, op. c., I, стр 68 сл., 75 сл., 97 и др. Hammer, Geschichte des osmanischen Reiches, II Aufl. I. 120, 122, 125 и др.

[3]) Gregoras, ed. Bonn. III p. 118. Вж. сѫщо Ст. Новаковић, Сърби и турци XIV и XV века. Београд 1893, стр. 106. Т. Флоринскій, op. c., 87, 88.

---

[1] Gregoras, III, p. 224—5.

[2] Флоринскій, op. c. I, стр. 124 сл. Новаковић, op. ,c. 110.

[3] Kantakuzenos, ed. Bonn., III, $279,_{13}$ 277, $276,_{19}$ 278 сл. Gregoras, III, 223 сл. Joseph Müller, Byzantinische Analecten, въ Sitzungsber. d. Wiener Akad. IX. Wien 1853, стр. 392. — Григора (224,$_{1}$—$_{6}$) обвинява Кантакузина, че умишлено отстжпилъ на своитѣ съюзници турци крепостьта Цимпе и допусналъ турскитѣ поселения.

[4] Gregoras, III 224, 17. Demetrius Cydones, ed. Migne, Patrol. Gr. t. 154, c. 961 сл., 972.

Отъ този моментъ, отъ този първи етапъ на турското завладѣване на Б. п-овъ, до голѣмия двубой на Косово поле въ 1389 г., дето окончателно и безвъзвратно е била сломена съпротивителната сила на балканскитѣ народи, или пъкъ до голѣмата християнска катастрофа при Никополъ въ 1396 г., която показала явно, че не само балканскитѣ народи, но и кръстоносната помощь на западнитѣ държави, не била въ състояние да спре и измѣсти османската мощь отъ заетитѣ на п-ова позиции, сж се изминали не повече отъ 37 респективно 44 години. Въ този кратъкъ промежутъкъ отъ време, турцитѣ станали почти пълни господари на обширния п-овъ. Следъ никополската катастрофа турцитѣ се явили на Б. п-овъ като една страшна, непреодолима сила, на която вече нищо не е могло да противостои. Жалката византийска столица, която бѣше останала да стърчи като отсѣчената глава на едно грамадно туловище, защищавана най-вече отъ чужда помощь—отъ венецианската флота и отъ незначителенъ френски отрядъ, обсадена отъ турцитѣ, агонизирала вече. Положението е било такова, че всѣки мигъ се очаквало нейното падане, така че венецианскиятъ сенатъ далъ нареждание на своя посланикъ, който заминалъ тогава за Цариградъ, въ случай че завари вече въ него султанската власть. Само голѣмата монголска опасность и ангорската битка въ 1402 г., въ която Тамерланъ поразилъ турската войска и зелъ въ пленъ самия султанъ Баязидъ, спасила временно останалитѣ християнски владичества въ Б. п-овъ и не дала възможность на турцитѣ още тогава, следъ никополската битка, да ликвидиратъ окончателно съ пълното завладѣване на п-ова.

Достойно за удивление е, наистина, бързото, безспирно и неудържимо разширение на турцитѣ на Б. п-овъ, особено като се има предъ видъ краткостьта на времето, географскитѣ условия, при които се извършвало то и обстоятелството, че османскитѣ турци сж съставяли още една сравнително малка азиатска държава, която едва тепърва водила борба въ Мала-Азия за подчинение и присъединение на многобройнитѣ селджукски турци. Обаче, не трѣба при това да се изпущатъ изъ предъ видъ реалнитѣ условия които турцитѣ намѣрили тогава на п-ова — политически, социални, икономически, финансови и военни. Въ тѣхъ лежи загадката на турскитѣ успехи. Турцитѣ заварили на Б. п-овъ, особено следъ смъртьта на Душана, една пъстра мозаика отъ политически единици, голѣми, малки и много малки, независими или полунезависими, които се намирали, както е това присѫщо на такива династи, въ непреривни спорове и борби за властьта или надмощие. На италиянскитѣ карти отъ онова време сѫ нанесени границитѣ на не по-малко отъ 40 княжества и владичества на полуострова. Но и поедри политически единици на п-ова, като Сърбия, България, Визант. империя, не били единни държави, а политически конгломерати. Тази политическа раздробеность на п-ова и свързанитѣ съ нея разпокѫсаность и противоречивость на интереситѣ, съставяла безъ съмнение най-благоприятното условие за турскитѣ завладѣвания. Обяснимо е, какъ тежко е падала въ това многоначалие турската централизация съ строгата и стегната военна организация. Но въ основата на това политическо разложение на п-ова е лежало социално-економическото развитие: упадъка на свободното селско съсловие и неговото закрепостяване или превръщането му въ повече или по-малко зависимо и несвободно положение; упадъка успоредно съ това и изчезване на дребния собственикъ, земедѣлецъ и усилване и преодоляване на едрата собственость; преминаването на земята — главното богатство въ онова време — въ рѫцетѣ на болярската и църковна аристокрация, която пъкъ подтиквала децентрализацията и сепаратизма. Този, така да кажа, феодализирующъ процесъ, който отъ столѣтия се развивалъ на п-ова, довелъ до пълната негова политическа разнебитеность, до общъ економически, финансовъ и воененъ упадъкъ на държавитѣ на п-ова, а всичко това е пригодило и приготвило почвата за лесното турско завладѣване и за подобно невиждано до тогава зрелище: при сѫществуването на една византийска империя и на значителнитѣ държави на сърби и българи, при морското надмощие на Венеция и Генуа, а особено при наличностьта на единъ християнски Цариградъ, който могълъ да владѣе протоцитѣ, турскитѣ шайки не само успешно минаватъ тѣснинитѣ, но и засѣдатъ на европейския брѣгъ и, ако и откѫснати почти отъ своята база въ Азия, съ успехъ продължаватъ своитѣ военни предприятия и се заематъ съ завладѣването на Б. п-овъ.

И забележително е, че турцитѣ много добре сѫ съзнавали тая най-слаба страна на своето завладѣване и още отъ първия моментъ зели мѣрки за преодоляването ѝ. Още съ закрепването си на Галиполския п-овъ, тѣ начеватъ една системна колонизация въ него и съ напредването си въ Тракия разширяватъ въ голѣмъ мащабъ тая своя колонизация. Въ това тѣ биватъ впрочемъ улеснени отъ голѣмата безлюдность на Тракия, особено южната, опустошена и разорена отъ татари, каталани и отъ византийскитѣ междуособици. Турската колонизационна политика на Балканския п-овъ е била следвана усилено както отъ Мурада I, който обърналъ главно внимание на долината на Марица и притоцитѣ ѝ, така и при Баязида I, при когото множество тюркмени били дигнати отъ мѣстностьта Саруханъ въ Мала Азия и преселени въ северна Тракия, северна България и Македония[1]). Напредвайки въ българска Тракия, турцитѣ отвличатъ въ Азия въ робство мѣстното население и на негово мѣсто заселватъ турски колонисти. Като говори за нашествието на турцитѣ въ южна България българската хроника добавя: „и плѣнивше множьство народа поведошѫ на Калиполѣ“[2]). Въ старозагорската мѣстна хроника, изгорѣла въ време на руско-турската война въ 1877 г., се е казвало, че турцитѣ систематически сѫ изселили българитѣ отъ Ст. Загора и на тѣхно мѣсто сѫ заселили турци колонисти отъ Анадола, така че презъ XV, XVI и XVII вѣкове града станалъ турски градъ[3]). За това турско заселване свидетелствуватъ Григора и Кантакузинъ. За него говори и мѣстната топографна номенклатура[4]). И съвременникътъ Димитрий Кидонесъ въ една своя речь отъ 1366 г., като говори за печалнитѣ последици отъ турското настѫпление въ п-ова, казва че „турцитѣ сега живѣятъ въ Тракия по-сигурно, отколкото византийцитѣ по-рано".[1])

---

[1]) Иречекъ, Княжество България. Пловдивъ. 1899. II 145. Hammer, Gesch. des osman. Reiches, I 206.

[2]) Archiv f. Sl. Phil. XIII 527.

[3]) Статистически календаръ на Ст. Загорския департаментъ. София. 1882, стр. 53. Илковъ, История на Ст. Загора. Пловдивъ. 1908, стр. 19, 20 сл. Вж. тукъ по-нататъкъ стр. 52 сл.

[4]) Jireček, Fürstentum Bulgarien, стр. 48 сл.

Благодарение на тази напълно съзнателна, системна и настоятелно прокарвана отъ турскитѣ държавници колонизационна политика веднага и успоредно съ завладѣването, още въ първитѣ години на турското завоевание, въ южната часть на п-ова, именно въ Тракия по течението на рѣка Марица, въ Родопската область, а по-после и успоредно съ бѣломорския брѣгъ до къмъ Солунъ се образували широки пояси отъ компактно турско население. Значението на тази колонизация за турското завладѣване е било грамадно. По такъвъ начинъ турцитѣ не били вече проходни гости на п-ова и турското владичество добивало една реална подкладка. Безъ тази колонизация турското завладѣване не би било трайно и би могло въ единъ мигъ да бѫде отстранено. Въ края на 14 в. турската колонизация въ Европа била така значителна, че само отъ Европа могло да се извади голѣма турска армия.[2]) На тая турска колонизационна политика християнскитѣ сили на п-ова не могли да се противопоставятъ нито съ сила, нито пъкъ по естественъ начинъ, защото въ това време, когато голѣмиятъ прирѫстъ на турското население въ М. Азия бивалъ използуванъ за цельта, въ Европа християнското население постоянно намалявало по брой чрезъ изселване, чрезъ изтрѣбване, чрезъ отвличане въ робство или потурчване.

Ето по такъвъ начинъ разширението на турската мощь на п-ова тръгнало извънредно бърже и сигурно къмъ цельта.

Изхождайки отъ своята Галиполска военна база, турцитѣ пристѫпили методически къмъ завоюването на п-ова. Въ безбройни битки и сражения тѣхнитѣ войски заемали една следъ друга крепоститѣ и областитѣ въ него. Този втори етапъ въ турското завладѣване е билъ въ връзка съ възцаряването въ 1362 г.[3]) на турския султанъ Мурадъ I, единъ отъ най-голѣмитѣ турски завоеватели, който веднага преминалъ къмъ енергична офанзива, започната още при баща му Орхана. Заети били отъ турцитѣ укрепенитѣ градове Неботосъ, Чорлу, Кешанъ, Димотика, Люле Бургасъ, Гюмюрджина и най-подиръ Одринъ, най-голѣмата византийска крепость въ Тракия, която била превърната сега въ нова мощна турска военна база (по-сетне отъ 1365 г. и турска столица) и послужила като ось за по-нататъшни турски военни предприятия.[1]

---

[1]) Migne, P. Gr. t. 154, c. 965. „А варваритѣ повече нападатъ тѣхната земя (т. е. на българитѣ), отколкото да населяватъ своята и сега търсятъ друга земя, за да я населятъ", вж. п. т. col. 975.

[2]) Иречекъ, Историја Срба, прев. Радонић. II стр. 76.

[3]) Вж. турскитѣ източници (1359 г.) у Zinkeisen, Geschichte des osmanischen Reiches. I. Hamburg. 1840, p. 217. — Иречекъ, История Болгаръ, стр. 431, възъ основа на гръцкитѣ анали (Müller, op. c.), отнася възцаряването на Мурада въ 1362 г.; вж. сѫщо Archiv f. Slav. Philologie, XIV (1892), стр. 260.

Отъ тукъ именно, по заповѣдь на Мурада, турскитѣ пълководци пристжпили къмъ завоюване и на българска Тракия, която отдавна вече била посещавана и опустошавана отъ турскитѣ въоржжени чети. Завладѣни били най-първо двете Загори — Старата и Новата,[2] а следъ това и Пловдивъ.[3] Съ завладѣването на тѣзи най-важни упорни пунктове, турцитѣ станали господари на цѣлата долина на р. Марица. Сигурно къмъ тѣзи турски завоевания се отнасятъ, ако се сжди по реда на изложението, и следнитѣ думи на българската хроника: „И прѣиде Аморать, сынь Оркановь, съ Тоуркїєѧ къ лѣто ѕѡлд (6834—1326) и поидоша на Срѣдци и събраше сѧ вои блъгарсти съ ними же и сынь Алеѯандровъ Асѣнь и сразиша вои и оубиша Асѣнь и оть Блъгарь множьство погыбе, и пакы съвъкупиша сѧ Блъгаре съ Михаиломь, сь сыномь Алеѯандровѣмь, и того оубыша и плѣнивше множьство народа поведоша на Калиполѣ“.[4] Укрепениятъ отъ турцитѣ Пловдивъ сталалъ така сжщо, подобно на Галиполъ и Одринъ, една силна военна база за по-нататъшнитѣ турски завоевания. Съ завладѣването на маришката долина се завършва вториятъ етапъ на турското разширение въ п-ова. Турцитѣ се отдаватъ сега известно време на закрепване на своитѣ нови завоевания и позиции въ Европа. Това е било за тѣхъ толкова по-наложително, че на западъ почнали да се очъртаватъ подъ егидата на папа

---

[1] Вж. турскитѣ автори: Нешри, Лутфи, Идрисъ, Али, Солакзаде, Сеаддединъ, Нишанджи, Джиханнума и Хаджи Калфа у Hammer, Histoire de l'empire ottoman, trad. Hellert, I Paris 1835, стр. 218, 219, 220, 222.

[2] Сеадеддинъ, ed. Bratutti, p. 87 у Hammer, op. c. 222.

[3] Х. Калфа 52; Сеадеддинъ 89; Collection de Feridoun n. 114 у Hammer, op. c. 223.

[4] Archiv f. Sl. Ph. XIII 527.

Урбанъ V контуритѣ на единъ кръстоносенъ походъ противъ мюсюлманитѣ.[1])

Тукъ трѣба да се поспремъ малко на въпроса за хронологията на тѣзи и на следващитѣ турски завоевания изобщо и главно въ Ю. България. По този въпросъ царува една голѣма неясность. Главнитѣ и въ повечето случаи единствени свидетели на тѣзи събития сѫ доста богатитѣ турски извори. Всички тѣ сѫ обаче отъ много по-късно време, отъ XV и XVI в., и затова тѣхната хронология, една комбинация следъ 1453 г. нататъкъ, е крайно несигурна [2]). Самитѣ турски автори си противоречатъ и не се съгласяватъ въ датирането на едни и сѫщи събития[3]). За много събития тѣ даватъ явно погрѣшни дати: така напр. тѣ отнасятъ Чирменската битка въ 1364 г., когато се знае, че тя е станала въ 1371 г. [4]). Всичко това показва, че върху хронологията на турскитѣ извори не може току така само да се гради, освенъ ако тя се потвърждава отъ други извори или отъ нѣкои факти и съображения. Обаче тя не може и безъ сериозни основания да се отхвърли. Тази хронологическа бъркотия се е пренесла и у модернитѣ историци и способствува често за затъмняване на фактитѣ и за губене генетическата връзка между събитията. И тази хронологическа бъркотия ще продължава да сѫществува дотогава, додето не се направи, на рѫка съ самитѣ оригинали, единъ основенъ опитъ за оценка и преоценка на всички налични хронологически данни. Ние тукъ не можемъ, разбира се да претендираме за едно пълно и окончателно разрешение на този важенъ въпросъ. Защото и до днесъ българския историкъ не разполага за жалость съ оригиналитѣ на тъй важнитѣ за българската история турски автори въ преводъ[5]).

---

[1]) J. Delaville le Roulx, La France en orient au XIV-e siècle. I Paris 1886, стр. 148, 141 сл.

[2]) Hammer, op. c. I, p. XIX sqq. Jireček въ Archiv f. Slav. Phil. XVII, 1895, стр. 255.

[3]) Напр. Сеадеддинъ и Х. Калфа не се съгласяватъ за годината на превземането на Ихтиманъ и Самоковъ; вж. Hammer, op. c. I 233.

[4]) Вж. у Zinkeisen, op. c. I 226; у Hammer, op. c. I 227. Jireček, Историја Срба. I Београд. 1923, стр. 325.

[5]) Нѣкои отъ първоизворитѣ на тия турски автори сѫ вече известни а нѣкои дори издадени, но само въ оригиналъ, на турски, безъ преводъ, и затова оставатъ недостѫпни.

Ние смѣтаме тукъ, да посочимъ само на нѣкои факти и съображения, които сѫ годни да поставятъ известенъ редъ въ тази хронологическа безпѫтица.

Турскитѣ автори отнасятъ превземането на Одринъ въ 1361 год., а следов. и на другитѣ казани превзети по-рано византийски крепости—преди това време[1]). Ние знаемъ обаче отъ други известия, че Одринъ е билъ гръцки още въ 1362 г.[2]), така че неговото падане трѣба да се отнесе най-рано къмъ 1363 г. [3]) Като се има предъ видъ, че турскитѣ историци отнасятъ превземането на българскитѣ градове Стара и Нова Загора и Пловдивъ една година следъ падането на Одринъ, следва, че то е станало въ 1364 г.[4]). Кантакузинъ, който е писалъ следъ 1364 г., на едно мѣсто отъ своята история, дето говори за отказа на български царь Ив. Александъръ, да му даде парична помощь за построяване на византийска флота, която да пази тѣснинитѣ и да не позволява на турцитѣ да минаватъ на европейска почва, подмѣта за нещастията, които постигнали въ последствие, т. е. до 1364 г. България отъ турцитѣ[5]). Сѫщо така и византийския писатель Димитрий Кидонесъ, въ своята речь, написана въ първата половина на 1366 г.[6]), казва за турскитѣ завоевания следното: „Οὐκ ἤρκεσε δὲ αὐτοῖς ἐνταῦθα ποῦ στῆσαι τὴν ὕβριν, ἀλλὰ τὸν Ἑλλήσποντον διαβάντες τὰς ἐπέκεινα πόλεις δουλεύειν ἠνάγγασεν καὶ νῦν ἀσφαλέστερον οὗτοι ἢ πρώτερον ἡμεῖς τὴν Θράκην οἰκοῦσιν. Εἰ δὲ καί τι τῆς ἡμετέρας ἀρχῆς τούτοις διέφυγε, τυχὸν μὲν ἐλπίζουσι καὶ τοῦτο προσλήψεσθαι“.[1]) Отъ този цитатъ па и отъ други едни изрази на Кидонесъ[2]) следва, че въ това време, т. е. до 1366 г., византийска Тракия и родопската областъ, въ голѣма часть се намирали наистина въ турска власть. Отъ това пъкъ, което сжщиятъ авторъ разправя по-нататъкъ—именно, следъ като разказва какъ българитѣ се възползували отъ затрудненията на Византия и заели нѣкои византийски градове (тукъ се алюзира безсъмнено за византийскитѣ градове въ Родопитѣ — Пловдивъ, Кричимъ, Перущица, св. Юстина, Станимака и най-подиръ Айтосъ, които въ 1344 г. царь Ив. Александъръ заелъ като награда за помощьта, обещана на императрица Ана срещу Кантакузина),[3]) той продължава — „Ἃς γὰρ ἡμετέρας αὐτοὶ διῴκιζον πόλεις, αὗται τῇ τούτων ἀντὶ τείχους ἐγίγνοντο. καὶ τοῖς βαρβάροις ἀσχολίαν παρέχουσαι, μέλλειν ἐποίουν αὐτοῖς τὸ κακὸν, ἀντὶ τοῦ παρεῖναι. Δῆλον δέ· τούτων καθῃρημένων, Τρίναβον μὲν ἤδη τειχίζουσι, καὶ τἆλλ’ ὧν δεῖ τοῖς πολιορκουμένοις εἰσάγουσιν· οὕτως ἄντικρυς Μυσῶν λεία τὸ μεταξὺ. Οἱ δὲ βάρβαροι μετὰ πλείονος ἐπίασι τὴν αὐτῶν, ἢ οἰκοῦσιν τὴν αὐτῶν· καὶ νῦν ἄλλην ζητοῦσιν ἣν οἰκήσουσι γῆν· ὡς τήν γε ἰδίαν οὐδὲν τῆς πολεμίας πεπιστεύκασι διαφέρειν“[4]), излиза, че до 1366 год. долината на Марица съ българскитѣ градове Пловдивъ и Стара и Нова Загора се намирали вече наистина въ ржцетѣ на турцитѣ, които извикали голѣма паника въ България; че тия турски завоевания сж били още съвсемъ прѣсни и живи. А това напълно се схожда съ изведеното отъ насъ по-горе заключение, че завладѣването на българска Тракия отъ турцитѣ съ Пловдивъ и двѣтѣ Загори се отнася къмъ 1364 год.[5])

---

[1]) Zinkeisen, op. c. I 220. Hammer, op. c. I 220, 218 сл.

[2]) Вж. Панаретъ отъ Трапезундъ, ed. Tafel, 367 у Jirecek въ Byzant. Zeitschrift, 18 (1909), 582. Archiv f. Slav. Phil. XVII 260.

[3]) Виз. историкъ Кантакузинъ, чието историческо съчинение свършва съ събития отъ 1364 г., не споменува за падането на Одринъ: III p. 361 sqq. Jireček въ Archiv f. Slav. Phil. XIV, стр. 256, заб. 2.

[4]) Вж. Сеадеддинъ p. 81—89 и Leunclavius у В. Макушевъ, Рецензия въ „Журналъ Мин. Нар. Просвещ.“ 1878, ч. 197, стр. 85.

[5]) Kantak. III 165,$_{22}$: „Βασιλεὺς δὲ τὴν ἐσομένην αὐτῷ φθορὰν ὑπὸ τῶν βαρβάρων προειπὼν καὶ διαμαρτυράμενος, ὡς τότε τῆς νυνὶ μεταμελήσει ἀβουλίας . . . ἃ εἰς ὕστερον ἅπαντα ἐξέβαινε“.

[6]) Вж. за това Migne, Petr. graeca, t. 154, col. 961, заглавието. Jireček въ Archiv f. Slav. Phil. XIV, 263.

---

[1]) Migne, Patrologia graeca, t. 154, col. 965.

[2]) П. т. col. 961.

[3]) Иречекъ, Исторія Болгаръ, стр. 397.

[4]) Вж. ed. cit. col. 973—976.

[5]) Въ сръбскитѣ лѣтописи се дава погрешно 1386 г. като дата на тѣзи турски завоевания. Тамъ се казва (вж. Споменик, III стр. 139 и 151): „Тоже лѣто (разбира се ҂ѡѹд) приими царь Моурать Пловдинь градь и дроуге градовѣ и плени бльгарскую землю.“

Този изводъ намира потвърждение и въ единъ нашъ домашенъ турски изворъ, на който досега не е обръщано нужното внимание, но който напълно го заслужава. Това сж мѣстни турски исторически записки за нѣкои по-забележителни събития при турското завладѣване и владичество на Стара Загора отъ самата поява тукъ на турцитѣ до 10 юлий 1877 г., т. е. до събитията отъ руско-турската война. За жалость тѣзи записки или сиджили, които се пазили при старозагорския кадия и били писани за XV в. на персийски, за XVI в. и за първата половина на XVII в. на арабски, а следъ това—на турски, загинали въ пламъцитѣ на пожара въ време на освободителната война. За тѣхъ е далъ, обаче нѣкои сведения скоро следъ освобождението секретарьтъ на кадията, Халилъ ефенди, който следъ освобождението до около 1883 г. билъ назначенъ за членъ въ окржжния сждъ въ Ст. Загора, съгласно съ постановлението на статута за Източна Румелия, че при всѣки сждъ трѣба винаги да се назначава и единъ турчинъ, който познава шераата. Халилъ ефенди билъ човѣкъ на около 40 години, баба му била българка, и около 1883 г. се изселилъ въ Турция, дето не се чулъ вече[1]). Неговото твърдение и даннитѣ, дадени отъ него за съдържанието на сиджилитѣ, били напълно потвърдени и попълнени отъ Шевкетъ бея, последенъ живъ потомъкъ отъ знатната старозагорска турска фамилия — Еминбеговци, който на младини обичалъ да чете турската история и отъ старозагорскитѣ сиджили помнилъ цѣли пасажи на изустъ[2]), За тия сиджили говори и Атанасъ Илиевъ[3]). Г. Кабакоевъ, бившъ учитель въ Ст.-Загора, сжщо е слушалъ отъ самия Халилъ ефенди разказитѣ му за сиджилитѣ[4]). За тия записки ето какво ни казва и другъ единъ свидетель, народниятъ старозагорски дѣецъ, Господинъ Славовъ: „Споредъ разказа на единъ турчинъ: Халилъ Ефенди Ахмедовъ, бивши секретарь при старозагорския кадия въ турско време, ми казваше, че билъ прочиталъ нѣкои турски документи въ архивата на Мехкемето, находящи се въ китапхането при джамията на Ески Джамия, въ чаршията, което китапхане изгорѣ въ време на войната; че между тази архива се намирали и нѣкои сиджили на арабски езикъ, писани преди 450 години, въ които се казвало, че турцитѣ при превземането на града влѣзли въ него откъмъ източната страна, презъ вратата на калето, дето се намира конака на х. Тахиръ Ага. . .“1)). Отъ друга страна даннитѣ, които се съобщаватъ така за съдържанието на сиджилитѣ се съгласяватъ изобщо съ онова, което знаемъ отъ други извори. Така че при тия условия сѫществуванието на тия старозагорски турски записки и съобщаваното по паметь за тѣхното съдържание не може да подлежи на съмнение. А тѣ съобщаватъ, „че Ст.-Загора е била завоевана отъ Лала Шахинъ-паша въ царуването на султанъ Мурадъ I около първитѣ години отъ II половина на XIV в.“2)).

---

[1]) Статистически календаръ на Старозагорския департаментъ за 1882 година. Нареденъ отъ Ст.-загорската префектура. София 1882, стр. 52. — Споредъ устни сведения, събрани отъ автора у старозагорцитѣ г. г. Кожухаровъ и Кабакоевъ.

[2]) Д. Илковъ, Приносъ къмъ историята на Стара-Загора. Пловдивъ, 1908, стр. 22, заб. 33; стр. 18 слл., 50.

[3]) Спомени на Ат. Илиевъ, изд. Бълг. Ак. Наук. София 1926, стр. 2.

[4]) Устно съобщение направено отъ сжщия на автора.

Следващиятъ трети стадий отъ турското завладѣване на п-ова обхваща заемането отъ турцитѣ на останалитѣ още на югъ отъ Балкана български градове и области, както и

---

1) Хронологическо описание на по-важнитѣ и забелѣжителни събития въ гр. Стара-Загора, въ черковно, училищно и общенародно отнощение въ XIX в., стр. 4, заб.; въ рѫкописъ, пазенъ въ археологическия музей въ Стара-Загора.

2) Статистически календаръ на Ст.-Заг. департ., стр. 52 По-нататъкъ (п. т. стр. 53 сл. Илковъ, ц. с., 19 сл.) се даватъ и др. интересни и вѣроподобни данни: „Когато турския военоначалникъ зелъ града крепостьта била още здрава“. „На покоренитѣ жители победителя наложилъ харачъ“, което сочи за превзимане на града безъ условия. „Понеже турското население било още малко въ Европа, Лала Шахинъ не заселилъ веднага въ града турци, а едва година време следъ завладѣването били изпратени кадия и др чиновници отъ турска народность“ и пр. и пр.; даватъ се данни за българ. възстание на старозагорци следъ ангорската битка (1402 г.), за изселването на българитѣ отъ града и заселването му съ турци и пр.

ония принадлежащи на Византия въ южна Тракия въ родопското Бѣломорие и нахлуването имъ въ Македония. Тогава именно турския пълководецъ Тимурташъ заелъ Ямболъ и Казълагачъ; самъ Мурадъ завладѣлъ Карнобатъ, Айтосъ, Созополъ, Хиераполъ, Виза, Кърклисе и Бунаръ Хисаръ; Лала Шахинъ зелъ Ихтиманъ и Самоковъ; Хайрединъ паша и Евреносъ превзели Бѣломорието съ Кавала, Авретъ Хисаръ, Ферия, Сересъ, Драма, Зихна и др.[1]). Турцитѣ нахлули следъ това къмъ западъ въ Македония и Сърбия. Тогава именно българския царь Шишманъ, князътъ на Добруджа Иванко, македонскитѣ князе и сръбскиятъ князъ се принудили да признаятъ турското върховенство.

По хронологията на тѣзи нови турски завоевания турскитѣ извори, които се явяватъ единствени свидетели не сѫ съгласни; докато едни ги отнасятъ по-рано, други ги датиратъ по-късно. Поради това и модернитѣ историци не сѫ точни и изрични въ своята датировка и ги отнасятъ общо между 1365 и 1370 година[2]).

Има обаче известни основания, които даватъ мѣсто за предположението, че въпроснитѣ турски завоевания особенно на българскитѣ подбалкански крепости е станало не по-рано отъ 1371 год., именно следъ смъртьта на царь Ив. Александъръ. Преди всичко у всички турски извори тѣзи завоевания хронологически следватъ винаги следъ голѣмата сръбска катастрофа на Марица при Чирменъ, която е станала въ 1371 год.[3]). Единъ отъ сериознитѣ турски историци, Х. Калфа, отнася заемането на Самоковъ и Ихтиманъ прѣмо въ 772 г., т. е. въ 1370/1 г.[4])

Освенъ това, всичко показва, че следъ голѣмитѣ турски успехи въ южна България и бързото заемане въ 1364 год. на най-важнитѣ южнобългарски опорни пунктове, Пловдивъ и Стара-Загора, което извикало въ българскитѣ управляющи среди такова безпокойство, че веднага били зети мѣрки за укрепяване на Търново, царь Ив. Александъръ прибѣгналъ до едно сближение съ султанъ Мурада, съ цель да отклони отъ България турската опасность. И наистина въ непосредствено следващето време ние виждаме българи и турци въ близки отношения. Намъ ни се струва, че досега на това българотурско сближение не е било отдадено следващето му се значение, затова и нѣкои събития отъ нашата история не сж могли да бждатъ задоволително обяснени и свързани генетически та и хронологически. Ние виждаме напр. въ онова време, въ 1364 г. византийския императоръ Иоанъ V Палеологъ, „по неизвестни, както се изразява Иречекъ,¹) причини", да обявява война на България, да превзима Анхиало и да обсажда успешно Месемврия²). Виждаме срещу него да се опълчватъ български и турски наемни войски³). Цариградскиятъ патриархъ Филотей повдига въ 1367 г. своя гласъ за да напомни на българския царь, че трѣба да пази клетвитѣ и святостьта на договоритѣ⁴). Ние виждаме следъ великдень 1365 г. маджарския краль Лудвигъ I да напада България, да превзема Видинъ, а помѣстния български царь Срацимиръ да бжде зетъ отъ него въ пленъ и отведенъ и затворенъ въ замъка Гумно въ Хърватско, следъ което отъ видинската область бива образуванъ особенъ унгарски банатъ, начело на който бива назначенъ дотогавашниятъ седмоградски банъ Дионисий, а духовници отъ ордена на минорититѣ начеватъ усилена дейность за покатоличване на населението⁵). И забележителното е, че срещу това ун-

---

[1]) Hammer, op. c. I 238. Zinkeisen op. c. I 226.

[2]) Иречекъ, Історія Болгаръ, 429. Hammer, op. c. I 235, 233. Zinkeisen, op. c. I 226.

[3]) Hammer I 227, 233; Zinkeisen I 224—226.

[4]) „Споменик" на ср. Ак. XVIII (1892), стр. 34. Сѫщо у Hammer I 233. Вж. сѫщо Евлия Челеби въ П. Сп. 1909, кн. 9—10.

---

¹) Историја Болгаръ 423.

²) Kantakuz. III 362—63.

³) Пакъ тамъ, 362, $_{26}$. — Обстоятелството, че наемни турски войски сж помагали на българския царь въ борбата противъ Византия, свидетелствува, ако не още за съюзъ, то сигурно за промѣна въ отношенията между двете страни, за сближение, и въ всѣки случай за липса вече на враждебность между тѣхъ въ дадения моментъ,

⁴) Miclosich et Müller, Acta patr. I 453.

⁵) Вж. Suchenwirt у A. Huber, Ludwig I von Ungarn und die ungarischen Vasallenländer, въ „Archiv fur österr. Geschiechte", 66, стр. 29. Thwrocz, ed. Schwandtner, Scriptores rer. Hung. I 191. Fejér, Cod. dipl. Hung. IX,$_4$ p. 120, 172 сл., 332; 141—142. Писмото на банъ Петра отъ 15 априлъ 1367 г. въ „Törtenelmi Tàr" на унг. Акад. въ Будапеща, 1898, п. 8, стр. 363.—F. Šišić, Povjest Hrvatskoga naroda. Zagreb. 1920, 184.

гарско нападение върху българска територия се опълчватъ българитѣ пакъ съ помощьта на турцитѣ и сигурно вече въ съглашение съ тѣхъ: тѣ нахлуватъ презъ 1366 г., но биватъ поразени и отблъснати отъ маджаритѣ, подпомогнати отъ влашкия войвода и маджарски васалъ Владиславъ. Въ една дарителна грамота последния казва: „in gratia regis praedicti (т. е. Hungariae) exercitum validum contra Thorcos infideles et imperatorem de Tirna in Bulgaria proclamare fecimus“; „cum exercitu nostro viriliter contra sevissimos Thorcos et imperatorem de Tyrna ipsosque inuadendo perpetrauit actus militares . . .“ ¹)

Ние виждаме въ сжщото време враговетѣ на българи и турци да се сближаватъ, съюзяватъ и да обединяватъ своитѣ усилия. Византийски пратеници се отправятъ на западъ за Италия и за папското седалище Авиньонъ за уговаряне и сключване на църковно и политическо споразумение съ папата и съ западния католишки свѣтъ за обща акция противъ турската опасность. Между Византия и Унгария също се завеждатъ преговори въ сжщата смисъль, така че въ 1366 год. краль Лудвигъ маджарски съобщилъ на папата за стремежитѣ на византийския императоръ къмъ уния и за намѣрението си да му помогне противъ турцитѣ. Маджарската победа презъ сжщата година противъ българи и турци, способствувала видимо за засилване на тия преговори. Самъ императоръ Иоанъ V се отправя по Черно море и Дунава презъ Видинъ за Унгария, влизайки така въ прѣки преговори съ маджаритѣ за уния и съвмѣстни действия противъ турцитѣ и си осигурява маджарска помощь, за което дава своята благословия и папата.²) Обаче, българскиятъ царь Ив. Александъръ по силата на общитѣ интереси, а безсъмнено и на споразумението съ турцитѣ, не позволилъ връщането на императора и той останалъ дълго

---

¹) Вж. приложение № I къмъ настоящата статия. Сжщо St. Katona, Historia critica regum Hungariae, X Budae. 1790, p. 395. Engel, Geschichte Panoniens. Halle 1797, p. 461.

²) Delaville le Roulx, La France en Orient. I, p 142—43. Szalay, Geschichte Ungarns. II 274—75. Engel, op. c. 460—61.

време затворенъ и безпомощенъ въ Видинъ, не можейки да се върне обратно въ Византия.[1]) Забележително е найподиръ, че при тѣзи условия единъ отъ главнитѣ кръстоносни водачи Амадей VI Савойски насочилъ въ лѣтото 1366 г. своята кръстоносна експедиция както противъ невѣрнитѣ, така и преди всичко противъ българския царь Ив. Александъръ и въ резултатъ били завладѣни отъ него най-първо важната турска крепость Галиполъ, а следъ това цѣлото черноморско българско крайбрѣжие съ изключение на Варна.[2])
Съ други думи тази експедиция е била насочена сжщевременно колкото противъ турцитѣ, толкова и противъ българитѣ; тя е била насочена противъ българотурското споразумение.

Впрочемъ, че българи и турци сж били тогава въ нѣкакъвъ договоръ и то негласенъ, въ тайно споразумение, е изрично засвидетелствувано отъ Савойската хроника, която ни дава, както казахъ, едно подробно изложение на Амадеевата експедиция. Поради малката известность въ нашата историография на тази хроника и на нейната важность за насъ, ще се поспремъ накратко на ония части отъ нейното съдържание, които представятъ важность за българската история, и които въ сжщность иматъ прѣко отношение и къмъ нашето изложение тукъ. Въ една глава, озаглавена „Comment l'empereur de Grèce fust retenu par son vassal le roy de Bourgarye, le quel alloit pour donner secours a Bourgarye que le turc assiegea“, следъ като описва бързитѣ турски завоевания, продължава така: „Et quant l'empereur se vist sy oppresse des infideles, il se mist a chiual en cheminant vers Bourgarye, pour euyder avoir secour de son vassal de Bourgarye et a vug aultre roy nomme le roy Andrien son vassal ausy. Et quant le roy de Bourgarie sceust, quil venoit, il le print par prisonnyer, et le destint a cause de ce que le roy de Bourgarye sy sestoit acorde et alyez secretement avec le turc. Et ainsy fust detenus lempereur Alexius en la cite d'Andrenopoly en Bourgarie“. Въ следващата глава се описва, какъ унгарския краль писалъ на савойския херцогъ и на френския краль за турскитѣ успехи и за пленяването на византийския императоръ отъ българския царь, и за нуждата да се предприеме походъ за освобождението му, а подиръ това се описва на пространно похода на Амадея VI по море на изтокъ най-първо срещу Галиполъ, който билъ напуснатъ отъ разбититѣ турци и превзетъ.[1]) По-нататъкъ, въ нова глава: „Comme le conte guerroya par mar lempereur de Burgarie qui tenoit en prison lempereur de Grèce“, се описва, какъ Амадей нападналъ по море България и превзелъ българскитѣ крайморски градове Манхополъ, Созополъ, Скафида (крепостьта съ пристанището), Анхело, и какъ шесть видни българи пленници били пуснати да идатъ при българския царь и да настоятъ да пусне византийския императоръ, за да се прекратятъ неприятелствата. После следватъ редица заглавия, именно: „Comme le conte et sa baronnie prirent dassaut la cite de Messimbre que tennoit lempereur de Bourgarie“, „Comme le conte assiega la cité de Varna en Bourgarie, et comme douze citadins alerent a lempereur burgarien leur seigneur procurer la deliurance de lempereur de Grèce“, „Comme le chastel de Lymeno fut rendu au conte“, „Come le Castel de Colocastre fut pris par force et taillie par pièces les gens dicelluy“, — въ които се описва обсадата на крепоститѣ Месемврия, Варна, Емона и Калокастро.[2]) Въ следващата глава „Come le conte deliura son cousin lempereur de Grèce des mains de lempereur de Burgarie“, се описватъ подробно преговоритѣ за миръ, именно:

---

[1]) Вж. Chroniques de Savoye въ Monumenta historiae Patriae. Scriptores. T. I. Augustae Taurinorum. 1840, p. 300. Въ тази хроника има явни грѣшки въ имената, обаче това е общо явление на тукъ отнасящитѣ се западни извори отъ онова време, изложението й е изобщо добро и не бива съвсемъ да се подценява значението й въпреки нѣкои фактически грѣшки. — P. Bollati, Illustrazioni della spedizione in Oriente di Amadeo VI, въ Bibl., Stor. Ital., t. VI. Torino 1900. Delaville le Roulx, op. cit., I 142 сл.

[2]) Bollati, op. c.; тукъ, въ смѣтководството на експедицията, сж назовани тукъ тамъ разнитѣ завоевания на Амадея въ България. Croniques de Savoye, ed. cit., p. 300—314, дава едно на мѣста малко пресилено, но иначе добро и подробно описание на тази експедиция; вж. затова тукъ по-долу. Delaville le Roulx, op. cit. I, 151, 153 сл.

---

[1]) Monum. hist. Patriae. Scriptores, I p. 300—309.

[2]) П. т., p. 310—313.

какъ дванадесетьтѣ варненски граждани и шестьтѣ българи отъ Анхело отишли при българския царь въ Андренополи (sic!) и съобщили за мирнитѣ условия на херцога, — че ще прекрати войната, ако бжде освободенъ византийскиятъ императоръ; и какъ, когато тѣ се върнали съ благоприятенъ отговоръ, Амадей VI изпратилъ Цариградския латински патриархъ и свои барони при българския царь съ писма за продължение и довършване на така започнатитѣ преговори; какъ писмата съ условията задоволили българския царь и той освободилъ и предалъ византийския императоръ на патриарха и на 12 коня го изпратилъ до Цариградъ. Въ последващата глава: „Come le conte laissa Burgarie, et ala par mer en Constantinoble, et come il fut receu par lempereur ioysement“ — се описва оттеглянето на Амадея отъ България и тържественото му посрещане въ Цариградъ.1)

Значи, Савойската хроника, която дава така много сведения за събития въ България, изрично казва, че царь Ив. Александъръ е билъ въ тайно споразумение и съюзъ съ турския султанъ.2) И на края на своя разказъ тя поставя пакъ българи и турци като общъ врагъ и съюзници, именно като влага въ устата на императора въ Цариградъ думитѣ: „que les Turcs et les Burgariens neussent conquis“ благодарение на Амадея,3) Въ полза на това положение говори още и факта, че като влѣзълъ въ пристанището Скафида, Амадей намѣрилъ въ него нѣколко турски кораби, които нападналъ и потопилъ.4)

Иначе тѣзи отношения се подсказватъ и отъ самия ходъ на събитията въ онова време, очъртани отъ насъ по-горе. Именно, презъ годинитѣ 1364, 1365 и 1366 срещу България били насочени удари отъ три различни страни — Византия, Унгария и Савоя; и забележителното е, че тия три български врага се намирали въ негласно единение и съюзъ, и че общата

---

1) П. т., p. 313—314.

2) „A cause de ce que le roy de Bourgarye sy sestoit acorde et alyez secretement avec le turc“, вж. п. т., p. 300.

3) П. т., p. 314.

4) П. т., p. 310: „Eulx partant de Suzopoly entrerent au port de Scaffida, ont estoyent pluseurs naues turquoyses, lesquelles en combatant ilz pepirent et parfonderent“.

цель, която ги движила и свързвала била борбата противъ невѣрнитѣ. Византийскиятъ императоръ, Иоанъ V Палеологъ, билъ най-силно застрашенъ отъ турската опасность и тъкмо тогава потърсилъ, както се каза, съдействието на папата и на Унгария. Амадей VI Савойски билъ единъ отъ главнитѣ водачи на голѣмия кръстоносенъ походъ, прогласенъ въ 1363 г. отъ папа Урбанъ V въ Авиньонъ, въ който походъ се задължили да участвуватъ френскиятъ краль и германскиятъ императоръ, но не можалъ да се състои въ предполаганитѣ голѣми размѣри поради появили се пречки и несъгласия. Най-подиръ унгарския краль Лудвигъ I предстояло да вземе живо и дейно участие въ предполагаемата кръстоносна експедиция и за тази цель правилъ голѣми проготовления за единъ походъ по сухо, който накрай се насочилъ противъ българския Видинъ.[1] Тия така координирани действия противъ България въ единъ моментъ, когато е трѣбало да се оборва турската опасность, показватъ, че България наистина е образувала тогава съ турцитѣ единъ фронтъ, че е била съ тѣхъ въ споразумение. Какъвъ е билъ характера на това турско-българско споразумение, не е тукъ мѣсто да издирваме. Едно ново потвърждение на това положение би било и известието, че въ 1366 г. българскиятъ царь се намиралъ въ Одринъ при султанъ Мурада.[2] Обаче, това известие не е напълно сигурно и изглежда, че почива на едно смѣшение на имената въ Савойската хроника.[3]

---

[1] Delaville le Roulx, I 141, 142.

[2] Delaville le Roulx, I 155.

[3] Вж. Chroniques de Savoye, p. 300: „Arriuans les ambasseurs de la cite de Varne en la cite d'Andrenopoly a leur seigneur lempereur de Burgarie, luy raconterent comme le comte de Savoye vug puisant prince estoit venus de parties de France pour le guerroyer et il avoit pris et gastez ses cites, villes et chastieauix seans sur la marine es marches de la Grèce, et ancore tenoit assiegier la cite de Varne pour ce quil tenoit prisoniers lempereur de Constantinoble"; ibid. p. 313. — Но ние знаемъ сигурно отъ смѣткитѣ за разходитѣ по експедицията, че Амадей VI изпратилъ своето второ пратеничество до царь Ив. Александра, състояще отъ Цариградския латински патриархъ Павелъ и баронитѣ си Фроментесъ, Алебрети ди Бохемия, Джиноти Ферлай и Габриелисъ Библие, презъ ноемврий 1366 г. „ad imperatorem Burgarie" въ Търново (Treno), а не въ Одринъ (Bollati, op. cit. p. 99). Евентуално би могло

Сближена съ турцитѣ България се явявала една голѣма пречка за кръстоноснитѣ стремежи и на Амадея VI, и на Лудвига I, а сжщо и за отбраната на Византия. Така ударитѣ, отправени противъ нея, били сжщевременно удари нанасяни на турцитѣ. Така ставатъ обясними описанитѣ по-горе събития около България презъ изброенитѣ три години. Задъ междусъюзнишкитѣ отношения и близки распри, които обикновено се изтъкватъ случайно въ изворитѣ, изпжква промѣната въ общата насока на българската политика въ онова време като движуща сила.

И тъй, следъ завладѣването отъ турцитѣ на цѣлата маришка долина съ най-важнитѣ опорни пунктове въ Южна България, царь Ив. Александъръ побързалъ да се сближи съ султана. По такъвъ начинъ той отклонилъ грозящата отъ тая страна опасность, ако и сжщевременно така да призналъ създаденото териториално положение. Отъ тази туркофилска насока на българската политика било повлияно и международното положение на България. За целитѣ на турското завладѣване това сближение съ българската държава имало, разбира се, своитѣ несъмнени изгоди, именно за закрепване и консолидиране на постигнатитѣ придобивки.

Обикновено се приема въ нашата история, че тогава сближението между българи и турци е било скрепено и съ женидбата на Тамара, дъщерята на царь Ив. Александра, за султанъ Мурада.[1]) Наистина, изглежда вѣроятно, че българскиятъ царь, за да привлече турцитѣ, би последвалъ съ тази женидба примѣра на Кантакузина, който дълго преди това се сродилъ съ султанъ Орхана, за да го привлече на своя страна, или пъкъ на Душана, който водилъ преговори за подобно сродство и сближение съ турския султанъ, или пъкъ на много други християнски владѣтели.[2]) Обаче изричностьта на извор-

---

да се приеме, че при първото посолство на Амадея, за което говори Савойската хроника, Ив. Александръ се е намиралъ въ Одринъ, но на това пречи смѣшението на имената въ Савойската хроника (р. 300).

[1]) Иречекъ, Ист. Болгаръ, стр. 428.

[2]) Флоринскій, Южные славяне и Византія въ II четв. XIV в. Спб. 1882. II, стр. 192.

нитѣ известия не позволява да се отнесе този бракъ тукъ. Ние притежаваме две известия, които единодушно го отнасятъ въ времето на българския царь Ив. Шишманъ. Ако бихме се водили по Бориловия Синодикъ, въ който се казва следното: **„Кераѳамари дъщери великааго ц҃рѣ іωанна алеѯандра великой г҃жи обрѫчници же сѫщи великааго амирѫ амоурата. оданѣ же бывши за нь рода ради българскаго. она же тамо шедши и вѣрѫ православнѫѫ съхранши. и родь свои свобождьши**[1]) — дето следователно Тамара се нарича дъщеря на Ив. Александра, бихме могли да допуснемъ, че този бракъ е станалъ, наистина, при този български царь, защото иначе по би било за очакване, Тамара да бжде наречена сестра на Шишмана.[2]) Но това съображение не е достатъчно, а и съвсемъ пада при наличностьта на други известия. Византийскиятъ историкъ Халкондилъ, който е писалъ въ втората половина на XV в., значи, цѣло столѣтие следъ събитията, отдава този бракъ на Шишмана. Като разказва, че Мурадъ заелъ родопскитѣ мѣстности и се опълчилъ противъ българския царь Шишмана, разбилъ българитѣ, мнозина избилъ, а малцина се спасили въ придунавската область, той продължава: „Διαπρεσβευσάμενος δὲ πρὸς Ἀμουράτην Σούσμανος ὁ Ἀλεξάνδρου σπονδάς τε ἐποιήσατο καὶ συμμαχίαν, ὥςτε τὸν αὐτὸν ἐχθρόν τε καὶ φίλον νομίζειν καὶ ἐπιγαμίαν ποιησάμενος θυγατέρα αὐτοῦ κάλει τε ὑπερφέρουσαν καὶ ἀπὸ Ἑβραΐδος, ἣν ἠγάγετο τρωθείς, γεννηθεῖσαν τῷ Ἀμουράτῃ", т. е. „Шишманъ, Александровиятъ синъ, пратилъ пратеници при Мурада и сключилъ договори и съюзъ, така, че да иматъ общи приятели и врагове, и направилъ сродство, като далъ на Мурада своята дъщеря, която се отличавала съ своята хубость и произхождала отъ еврейката, за която се оженилъ, бидейки отъ нея нараненъ (т. е. въ сърдцето)".[3]) Въ този цитатъ авторътъ отначало опредѣля точно Шишмана, като синъ на Ив.

---

[1]) Изд. М. Г. Попруженко. Одесса, 1899. стр. 7.

[2]) Така, види се, и Паисий е дошълъ до това заключение: „**Въ то време хотелъ сȣлтанъ Мȣратъ въздвигнȣти войска на Болгарію. Алеѯандръ далъ емȣ еднȣ свою дъщерь въ женȣ и тако имѣлъ миръ с Моратомъ сȣлтаномъ**" вж. Паисій, Історія Словенобългарская, изд. Иорд. Ивановъ, София 1914, стр. 54.

[3]) Chalkondyles, ed. Bonn. p. 37_{8-7}.

Александра, обаче по онова, което казва на края за неговата еврейка жена, бърка явно бащата съ сина, защото известната еврейка новопросвѣтена царица Теодора, била жена не на Шишмана, а на баща му. Тази бърканица ослабява, прочее, силата на това по-късно известие за времето на Тамарития бракъ съ Мурада. Но все пакъ това известие не е безъ цена и добива особно значение, понеже се потвърждава отъ известната българска хроника, въ която четемъ следнитѣ редове: **„Прѣжде же оубо разбоа сего оумрѣть Алеѯандръ царъ трѣновскы въ лѣто ,ѕѡо** (6870 -- 1362). **мѣсаца феврѹаріа ·зі·, и възыде на царство Шишмань царъ синъ Алеѯандровъ. И посла Аморать къ немѹ дати сестрѫ своѫ, кера Ѳамаръ царицѫ“.**[1] Ние нѣмаме никакво основание да се съмнѣваме въ истинностьта на тѣзи думи на хрониката и следователно трѣба да се съгласимъ съ нея, не само, че Шишманъ е далъ своята сестра за жена на Мурада, но че това е станало тъкмо следъ смъртьта на Ив. Александра († 17 февр. 1371 год.). Това събитие се отнася по всѣка вѣроятность, въ 1375 год., когато следъ разбиването на сърбитѣ и подчинението на сръбския князъ Лазаръ подъ турската върховна власть, споредъ турския историкъ Сеадеддинъ, Шишманъ, изплашенъ отъ перспективата на едно турско нашествие въ северна България, доброволно се покорилъ на Мурада, задължилъ се да му дава помощна войска и така останалъ въ спокойното владение на своитѣ земи.[2] Тогава именно, въ 1375 г., той ще е изпълнилъ безсъмнено и другото искане на Мурада, и му далъ сестра си Мара за жена.

Тукъ ще се повърнемъ пакъ къмъ прекъснатитѣ по-горе наши хронологически разисквания за времето на третия етапъ отъ турското завладѣване и ще кажемъ, че при наличностьта на едно подобно турско-българско сближение, както го очъртахме, се явява много съмнително и проблематично предположението, че тъкмо тогава (отъ 1365 до 1370 г.) турцитѣ продължили да заематъ и други български градове и територии. Това е могло да стане само следъ смъртьта на царь Ив. Александра (17 февруари 1371 г.), около което време почва да се очъртава и една сръбска офанзива противъ турцитѣ, която е могла да повлияе и на държането на новия български царь Ив. Шишмана, и която съ голѣмата сръбска Чирменска катастрофа при Марица (26 септ. 1371 г.) е раздвижила устрема на турцитѣ и имъ открила пжтя къмъ западъ. Поради това и поради посоченитѣ отъ насъ по-горе други съображения, завладѣването на южнобългарскитѣ градове Ихтиманъ и Самоковъ, Ямболъ и Казълагачъ, Карнобатъ, Айтосъ и Созополъ, не може да се отнесе въ промежутъка отъ 1365 — 1370 г., а ще трѣба да се отнесе веднага следъ смъртьта на Ив. Александра, въ 1371 г., когато султанъ Мурадъ е могълъ да се чувствува и счита дезангажиранъ.

---

[1] Archiv f. sl. phil. XIII 528.

[2] Вж. у Zinkeisen, I 232.

Наистина и българската хроника съобщава, че следъ смъртьта на Ив. Александра султанъ Мурадъ поискалъ отъ новия български царь да му даде сестра си Тамара за жена и този, ако и да не е желаелъ това, се принудилъ да му я даде.[1] Това показва, че следъ смъртьта на Ив. Александра въ отношенията между Турция и България настжпила пропромѣна, именно въ смисъль на влошаване, и то въ вреда на България. Подъ натиска на събитията, очевидно на нови турски победи и завоевания, Шишманъ е билъ принуденъ да се съгласи на искането на султанъ Мурада, при всичко, че не желаелъ да го удовлетвори. Той отстжпилъ подъ натиска на силата.

Заемането на Ихтиманъ и Самоковъ и катастрофалното сръбско поражение при Марица въ 1371 г. открила на турцитѣ пжтя къмъ западнитѣ части на п-ова. Следъ това отъ 1371 до 1375 г. турцитѣ проникнали дълбоко въ западната часть на п-ова и поставили подъ своята прѣка или косвена власть бѣломорската подродопска область и Македония. Сръбския князъ Лазаръ и българския царь Ив. Шишманъ следъ турскитѣ застрашителни успехи се принудили да признаятъ турската върховна власть и да даватъ при поискване помощна армия. Сжщо и владѣтеля на Добруджа Иванко.[2]

---

[1] Archiv f. Sl. Phil. XII 528.

[2] Hammer, I 238 — 242, 249. Zinkeisen, I 228 — 232; вж. сжщо Ж. М. Н. Пр. 1878, IV, стр. 90 — 92.

Хубава картина на тогавашното положение ни дава едно писмо на папа Григорий до Archiepiscopo Strigoniensis ejusque suffraganeis отъ 1373 въ което четемъ: „Infideles impii, Turci vocati, crudelissimi hostes nomini christiani et ilius persequutores assidui, plus ceteris infidelibus catholicam fidem et ipsius cultores persequi et delere, quod absit animosis conatibus molientes, a non longis temporibus, praesertim a XX mensibus citra, amplas terras imperiorum Romanae et Bulgariae et Reguum Rasciae aliasque partes profitentium nomen Christi, quamuis Schismaticorum, continuatis hostilitatibus inuaserunt, occuparunt et immaniter destruxerunt, et contra incolas terrarum et partium earundem magnas victorias habuerunt, eisdem incolis aut crudeliter trucidatis, aut in miserabilem captiuitatem abductis, aut alias retentis sub jugo infelicissimae servitutis, nonnulis eorum abnegantibus, proh dolor, nomen Christi, quodque ex his iidem Turci in tantam ascenderunt superbiam, quod praedictum regnum Rasciae et alias partes Christianorum praesumserunt amplius inuadere ac praesumunt. . .“¹)

Тогава навѣрно и прекрасната българска царкиня Мара (Тамара) била дадена, както изведохме преди малко за жена на Мурада. И думитѣ на Бориловия синодикъ: **„одана же бывши за нь рода ради блъгарскаго. . . и родь свои свобождьши“**, идатъ да потвърдятъ, че този бракъ е билъ сключенъ въ време тежко и усилно за българското отечество, т. е. тъкмо както е било въ 1375 год., та затова Тамара се величае като народна спасителка²). Нѣколко само години следъ

---

¹) Katona, X p. 554.

²) Ed. cit. c. 73. — Относно името на Ив. Александровата дъщеря, дадена на Мурада за жена, въ изворитѣ сѫществува голѣма бъркотия. Бориловия синодикъ я нарича Тамара. Обаче отъ Кърцоновото евангелие се знае, че Тамара е била жена не на Мурада, а на деспота Константина, който падналъ убитъ въ 1394 г.. Народното предание пъкъ нарича въпросната царкиня Мара. Ала споредъ синодика и евангелието Ив. Александъръ не е ималъ дъщеря съ подобно име, а само други две дъщери Десислава и Василиса. Само Григора, ed. Bonn. III 557, съобщава за една Ив. Александрова дъщеря съ име Мария, която обаче се омѫжила за Андроникъ, сина на византийския императоръ Иоана V Палеологъ, който умрѣлъ въ 1385 год. Въ тая безпѫтица се опиталъ да постави редъ Ѳ. Успенскій, О нѣкоторыхъ словенскихъ

това турскитѣ знамена се развѣвали вече въ Албания, Сърбия и на Дунава; а въ 1382 г. турцитѣ успѣли да завладѣятъ съ изненада силната и важна централна крепость София, съ което се залостили въ срѣдата на п-ова и си открили пжтищата по всички посоки въ него.

Потиснати отъ турската зависимость, която отъ година на година ставала все по-тежка и наложителна, балканскитѣ владѣтели се заели накрай да се сплотятъ и противопоставятъ на турското нашествие. Образувана била за тази цель коалиция между сръбския князъ Лазаръ и босненския краль Твърдко. Царь Иванъ Шишманъ, който тайно билъ посветенъ въ тази коалиция, но явно се държалъ коректно и резервирано, а сжщо и Добротичевиятъ синъ Иванко, следъ първия голѣмъ успехъ на сърбобошнацитѣ при Плочникъ въ 1387 г., явно се отметналъ и отказалъ да изпрати исканата отъ Мурада помощь.[1] Всичко това дало на Мурада поводъ да пристжпи къмъ четвъртия етапъ на турското завоевание и да нанесе единъ новъ съкрушителенъ ударъ първо върху България, а после върху Сърбия. Въ 1388 г. една турска армия подъ началството на великия везиръ Али-паша нахлула презъ недостатъчно защитенитѣ източни проходи на Балкана въ северна България и превзела една следъ друга крепоститѣ въ нея, и накрай обсадила на два пжти царь Ив. Шишмана въ силната никополска крепость. Първия пжть Шишманъ поискалъ миръ и се съгласилъ да отстжпи Силистра на турцитѣ, но когато следъ оттеглянето на Али паша се отказалъ да стори това, билъ наново обсаденъ въ Никополъ и накрай принуденъ да се предаде на милостьта на султана, който го

рукописяхъ, въ Ж. М. Н. Пр. Спб. 1878, ч. 199, стр. 17—21; той приема, че Мурадовица е била тъждествена съ Александровата дъщеря Десислава. Вж. сжщо Гротъ, Словенскія рукописи Британскаго музея, въ „Русскій Филологич. Вѣстникъ“, 1887, I. стр. 8 сл.

[1] Сеадеддинъ 133, 136; Нешри 75; Идрисъ 179, у Hammer I, 270 и Zinkeisen I, 249—251. Leunklavius, Historiae musulm. Turcorum I. XVIII. Francoforti. 1591, p. 265. Иречекъ, Исторія Болгаръ, стр. 443. П. Мутафчиевъ, Боженишкиятъ надписъ. Сп. Б. Ак. кн. XXII, стр. 103.

помилвалъ и оставилъ на трона.[1] При всичко че Шишманъ е билъ оставенъ на трона, може да се каже, че още тукъ е било свършено съ България и съ нейната политическа независимость. При грамадното турско надмощие и при присѫтствието на турски гарнизони на северъ отъ Балкана търновското царство оставало само една политическа сѣнка. Има основание да се мисли, че тогава още и видинскиятъ царь Срацимиръ, който е билъ унгарски васалъ,[2] призналъ върховната власть на султана.[3]

Ударътъ на турцитѣ противъ Сърбия се завършилъ, както е известно въ 1389 г. съ голѣмата косовска победа, гдето е била сломена окончателно съпротивителната сила на балканскитѣ народи и пѫтя за пълното завладѣване на п-ова отъ турцитѣ отворенъ. Всичко това е било единъ новъ твърде важенъ етапъ по пѫтя на турското завладѣване на п-ова.

Турскитѣ пълчища кръстосватъ сега свободно и безпрепятствено п-ова надлъжъ и на ширъ. Тѣ минаватъ въ Влашко (1391 г.) и разбиватъ влашкия князъ Мирча. Тѣ нашествуватъ и опустошаватъ (1392 г.) вече и южна Унгария. Ясно е, че при това положение на нѣщата, сѫществуването на последнитѣ остатъци отъ християнскитѣ едва крепящи се полунезависими държави на п-ова, въ това число и на българскитѣ, се намирало въ пълна зависимость отъ волята, отъ практическитѣ съображения, па дори отъ прищевката на турския самодържецъ. Четири години само следъ косовската битка турцитѣ превзиматъ Търново и турятъ край на Търновското царство, а три години следъ това въ свръзка съ своята голѣма победа при Никополъ учичтожаватъ и видинското царство и съ това поставятъ окончателно край на политическата независимость на българскитѣ земи.

---

[1] Hammer I 272—276. Zinkeisen I 251—255. Leunclavius, op. c. r. 268—276; вж. сѫщо П. Мутафчиевъ, op. c. 104—106. Турскитѣ източници твърдятъ не напълно точно и ясно, че тогава Шишманъ е билъ лишенъ отъ трона, а България обърната на турска провинция; вж. Hammer I 175—76. Zinkeisen I 255. Обаче нашитѣ домашни извори показватъ, че Шишманъ е билъ оставенъ на трона си и следъ това, но турцитѣ сигурно не сѫ се задоволили при това съ владѣнието само на Силистра.

[2] Иречек, Историја Срба. I, 393; сѫщо П. Сп. I, 188. Šišić, op. cit. 184. Huber, o. et l. c.

[3] Следъ Косовската битка единъ турски отрядъ билъ насоченъ къмъ северъ и при Видинъ миналъ Дунава. Вж. Hammer I 272.

Тукъ е последното действие отъ драмата, която се наченала въ 1364 г. и въ продължение само на три десетилѣтия завършила съ поробването на българскитѣ земи отъ турцитѣ. Къмъ този последенъ актъ и къмъ неговитѣ близки отзвуци спада и сѫдбата на последнитѣ Шишмановци.

Какъ се е извършило последното действие отъ турското завоевание на България? По този въпросъ можемъ за сега много малко да се осланяме на турскитѣ извори, дордето не разполагаме съ тѣхнитѣ пълни оригинали та по възможности и съ първоизворитѣ имъ и не можемъ така да се произнесемъ критически върху стойностьта имъ. Това е толкова по-необходимо, че тѣзи извори сами не сѫ напълно съгласни помежду си.1) По тази причина и съответниятъ разказъ на Хамеръ и Цинкайзенъ, който се основава на тѣхъ, е нѣкакъ си тъменъ и смутолевенъ, а и безъ изрично указание на самитѣ извори, при всичко, че по съдържанието личи, че въ него сѫ използувани турски известия.2) За щастие ние разполагаме и съ добри и главно съвременни домашни извори, па и нѣкои западни, които ни даватъ възможность не само да попълнимъ, но и да контролираме въ известна степень турскитѣ известия. Тѣзи наши домашни известия въ нѣкои отношения, напр. относно хронологията, корегиратъ турскитѣ известия, другаде пъкъ ги потвърждаватъ и показватъ тѣхната достовѣрность.

Следъ турския походъ на Али паша срещу България въ 1388 г. положението на търновското царство се очъртавало по следния начинъ. Зависимостьта отъ турцитѣ станала несравнено много, много по-тежка отъ преди. Следъ първата

---

1) Сеадеддинъ у Zinkeisen, I 255 и Leunclavius, 268 сл.

2) Hammer I 324; Zinkeisen I 284—285. Турскитѣ историци Нешри, Сеадеддинъ и пр., на които обикновено се основаватъ модерните историци Хамеръ, Цинкайзенъ и др.. сѫ едва отъ XV в, и по-късно. Нѣкои отъ тѣхнитѣ първоизвори сѫ вече издадени, но само на турски безъ преводъ.

обсада и капитулация на Шишмана въ Никополъ, турцитѣ му наложили условието да имъ отстѫпи крепостьта Силистра, която заедно съ околностьта трѣбало да образува една область, която да се управлява отъ Ягши бега, синъ на Тимурташъ. Съ това тѣ целили да се залостятъ и закрепятъ и въ северна България, и то въ една отъ най-якитѣ ѝ крепости. Срещу тази отстѫпка, която давала възможность на турцитѣ да се разпореждатъ и на северъ отъ Балкана, Мурадъ се съгласилъ да повърне на своя шурей неговото царство и завладѣнитѣ отъ турскитѣ войски други крепости. Притиснатъ отъ турската сила и за да спечели навѣрно време съ надежда на своя тъстъ, сръбския князъ Лазаръ, Шишманъ приелъ този миръ; но щомъ като турската войска се оттеглила, съзнавайки значението и тяжестьта на направената отстѫпка, той се разколебалъ, и разчитайки, може би на пристигането на съюзна сръбска помощь, отказалъ да предаде Силистра на турцитѣ. Войната се разгорѣла наново. Много крепости въ северна България, на Дунава и между Дунава и Балкана, заедно съ Търново били превзети отъ турцитѣ. Шишманъ, обсаденъ повторно въ Никополъ, билъ принуденъ да се предаде, но пакъ помилванъ отъ Мурада и оставенъ на търновския тронъ. Какви сѫ били при тия обстоятелства новитѣ турски условия на мира, не се знае, обаче сигурно е, че тѣ не сѫ били по-леки, отколкото следъ първата обсада, а сигурно по-тежки.[1]

Поля

---

[1] Zinkeisen, I 252 — 255. Hammer, I 272 — 276. Leunclavius, op. cit. 262. Турскитѣ автори Сеадеддинъ 138, 139, 140, х. Калфа 41, Нешри 79, у Zinkeisen I 255 и Hammer I 276, казватъ, че тукъ е билъ краятъ на търновското българско царство, което било сега присъединено къмъ турската държава. Обаче по-друго изложение ни дава, пакъ възъ основа на нѣкои турски извори Leunclavius, 276, именно, че Шишманъ билъ оставенъ на трона. Първото твърдение противоречи и на нашитѣ домашни извори, които съ сигурность отнасятъ падането на Търново въ времето на Баязида въ 1393 година. Това навежда на мисъльта, че тукъ, може би, има у турскитѣ извори нѣкое смѣшение на събитията отъ 1393 г. съ ония отъ 1388 г. Само единъ щателенъ критически анализъ на недостѫпнитѣ за сега оригинални турски текстове може да хвърли пълна свѣтлина върху тоя важенъ въпросъ.

Следователно, политическитѣ и териториални условия, при които е трѣбало да сжществува до 1393 г. търновското царство впоследствие на мира отъ 1388 г. били явно много тежки. Защото, докато Балканътъ е билъ още гранична линия между Турция и България, турската зависимость не е тегнела толкова много, чувствувала се е по-слабо и имала повече формаленъ характеръ. Но следъ като турски гарнизони се настанили и въ северна България, въ Силистра, а може би и въ други северно-български крепсти, зависимостьта добила съвсемъ другъ фактически характеръ и турската опасность се надвесила надъ България като Домоклевъ мечъ готовъ всѣки моментъ да падне върху нея. Политически България е била само една сѣнка. За военна съпротива противъ турското грамадно надмощие при това положение не е могло и да се мисли: българската държава е била вече една готова и сигурна плячка за турцитѣ. Следъ косовската битка само външната помощь на западния свѣтъ, и то ефикасна помощь, е била въ състояние да докара още обратъ въ развитието на нѣщата и да предотврати неизбѣжната развѣзка. Защото дотогавашното по етапи развитие на турското завладѣване на Балканския п-овъ и на българскитѣ земи идѣло ясно да покаже, че не е далечъ деньтъ, когато турцитѣ ще се опитатъ да нанесатъ последния ударъ на българската политическа независимость.

Тъкмо това тревожно съзнание е ималъ сигурно и последниятъ търновски царь и неговитѣ помощници въ тия години на търновското царство, когато е отправилъ своитѣ погледи къмъ западъ. Обикновено се приема, че причината за да се дигнатъ турцитѣ въ 1393 г. противъ България и да нанесатъ последния ударъ на нейното политическо сжществуване, били нѣкакви тайни преговори на последния търновски царь съ маджаритѣ.[1]

Наистина, всичко показва справедливостьта на тази мисъль. Въ 1392 г., когато Баязидъ е билъ заетъ въ Азия,

---

[1] Иречекъ, Ист. Болг. 443.

Сигизмундъ маджарски нападналъ на турцитѣ и тѣхнитѣ съюзници, сърбитѣ и при Браничево имъ нанесълъ голѣмо поражение. Тази унгарска офанзива направила дълбоко впечатление и извикала движение на п-ова[1]). Това събитие навѣрно е повлияло и върху притеснения български царь. Константинъ Костенечки разказва въ своето житие на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ, че веднъжъ, когато последниятъ се явилъ при султана съ молба за прошка, признавайки едно свое моментално колебание, този му казалъ следнитѣ думи: „**Ты же тамо чьто имаши сътворити; кьто ли отъ владычьствовавьшихъ и оугромь главоу прѣклонь въ своѥ господство постиже; и вьспоменоувь по имени бльгарьскыихь царей и прочиихъ; ты же, рече, сь мною сы и аште оубо идеши сь мною идѣже и азь, кь правьдоу, сьмоуштаѥши се; аште ли же идѣже азь не идоу, сьмоуштати се не подобаѥть**“[2]). Въ този цитатъ, въ който се говори изрично въ множествено число за българскитѣ владѣтели царе, че се споразумѣли съ маджаритѣ и затова загубили своитѣ царства, се подразбиратъ очевидно последнитѣ български царе Ив. Шишманъ и Ив. Срацимиръ, защото за Ив. Александъръ се знае, че нито се е съюзявалъ съ маджаритѣ, нито пъкъ е загубилъ царството си. Освенъ това, тукъ сигурно се алюзира за действия на тѣзи български царе въ предвечерието на падането на царствата имъ, защото само така може да има смисълъ тукъ поставянето имъ за примѣръ на това, че който е станалъ другарь и съюзникъ на маджаритѣ, добро не е патилъ. За Срацимира се знае положително, че презъ 1396 г. се сдружилъ съ маджаритѣ и затова е билъ нападнатъ отъ Баязида, свалненъ, а неговото царство превърнато въ турска провинция.[3]) Следва прочее да се заключи, че и Шишманъ е пострадалъ поради сѫщата причина, именно поради тайни преговори за съюзъ съ маджаритѣ. Действително, при тогавашното положение на пълно турско надмощие не само въ п-ова, но и въ северна България, а и на собствена безпомощность, Шишманъ е могълъ да търси и очаква помощь само отъ Унгария и нейния краль, който тъкмо тогава е билъ вече въ контактъ и споразумение съ папата за предприемане на единъ кръстоносенъ ударъ противъ турцитѣ[1].

---

[1]) J i r e č e k, Gesch. d. Serb, II,1 стр. 98 — 99.

[2]) Гласник XLII, 1875, стр. 268.

[3]) Вж. за това тукъ по-долу.

Това заключение намира известна подкрепа косвено и въ следния фактъ. Византийскиятъ историкъ Францесъ разказва следното въ свръзка съ турското завладѣване на България: „Когато султанъ Баязидъ дошълъ и завладѣлъ голѣма часть отъ България и я поробилъ, германскиятъ императоръ Сигизмундъ се научилъ за станалото. Прочее Сигизмундъ, германскиятъ императоръ, изпратилъ до него пратеникъ, да му каже, че не е право, бидейки приятели, султанътъ да туря ржка на България, защото тази страна, споредъ привилегията, принадлежи на неговото царство“. Но Баязидъ му отговорилъ, сочейки на една стая изпълнена съ разни видове оржжия, че неговото владѣтелско право надъ България се основавало на тѣзи оржжия.[2] Тѣзи така предявени претенции на Сигизмунда за владение на търновското царство навеждатъ на мисъльта, че между него и последния български царь наистина е могло да има нѣкакви по-близки отношения. Защото при тогавашното положение Шишманъ е могълъ да преговаря съ маджарския краль и да търси неговата помощь и покровителство само при едно условие, че той ще признае неговата унгарска върховна власть.

Тѣзи близки отношения, които не сж могли да останатъ неизвестни за турцитѣ, имъ дали поводъ да нанесатъ последния ударъ на търновското царство. Подробности около действията на турцитѣ не се знаятъ достатъчно. Известно е само, че тѣ обсадили българската столица, обсадили и превзели и други български градове въ северна България и пленили българския царь, навѣрно, въ Никополъ.

---

[1] Delaville le Roulx, op. c. I 220 сл., 233 сл. . .

[2] Phranzes, ed. Bonn., p. 58_{10}. Thwrocz, ed. Schwandtner, Scr. rer. Hung. I 221.

Споредъ напълно достовѣрното свидетелство на съвременника Григория Цамблакъ, именно въ похвалното слово за патриархъ Евтимий, последниятъ ударъ върху търновското царство е билъ нанесенъ отъ турцитѣ съвършено неочаквано: **„Варварскы царь . . . . , ненадеждно нападает на град, не ѡт єдиныѧ или двою странѹ, нж всего ѡградивь ѡкрѣсть чловѣчьскыим родѡм“** [1]). Сжщото твърди Цамблакъ и въ разказа за пренасяне мощитѣ на св. Петка отъ Търново въ Видинъ и после въ Сърбия: **„царю оубѡ Българскомѹ ненадѣющоу се, людемъ же вьсѣмъ мирѹющимь . . . цара варварскаго на славнѣйшій онь градь вьѡроужаеть . . .“** [2]) Следователно турскиятъ ударъ противъ търновското царство е билъ неочакванъ и обсадата на българската столица — една изненада за българскитѣ управници. И това е твърде естествено, защото турцитѣ сж имали интересъ да държатъ въ тайна цельта на своитѣ военни предприятия, за да осигурятъ успеха имъ, а въ случая това е било за тѣхъ твърде лесно, защото държейки Силистра, а може би и други севернобългарски крепости, тѣ сж имали възможность да движатъ всѣкакъ войскитѣ си и на северъ отъ Балкана.

Търново е билъ обграденъ отъ вси страни отъ многобройна армия. Начело на обсадната турска войска е стоялъ, споредъ Цамблакъ, самъ турскиятъ султанъ Баязидъ („Варварскы царь“), а споредъ руската лѣтопись неговиятъ синъ Челеби [3]). Иречекъ дава предпочитание на последното известие и приема, че обсадата ржководилъ Челеби [4]). Обаче мжчно може да се допусне, че Цамблакъ, които иначе дава такива подробности за превземането на Търново отъ турцитѣ, не ще е знаялъ само, кой е стоялъ начело на турската обсадна армия[1]). Не може да се откаже, че Цамблакъ е ималъ своитѣ основания, за да твърди, че начело на обсадата е стоялъ турския царь. Иначе това съобщение на Цамблака се подкрепя и отъ сръбскитѣ анали, които сѫщо отдаватъ на Баязида превземането на Търново[2]). Но ние нѣмаме сѫщо основание да предполагаме, че извѣстието на руската лѣтопись е измислено. Въ сѫщность тѣзи две известия не си и противоречатъ, а се допълватъ. Превземането на Търново и на остатъцитѣ отъ българското царство сега е станало безсъмнено по сѫщия начинъ, както турскиятъ ударъ отъ 1388 г. Тогава Мурадъ е пратилъ напредъ своя великъ везиръ съ една армия, а самъ последвалъ следъ него съ остатъка отъ своята войска. Въ 1393 г. е станало сѫщото нѣщо. Баязидъ е изпратилъ напредъ своя синъ Челеби, а следъ това поради продължителностьта на обсадата самъ дошълъ на помощь и поелъ рѫководството на обсадата. Докато руската лѣтопись ни дава следов. първия етапъ отъ обсадата, Цамблакъ обръща внимание на втория, последенъ и по-важенъ етапъ.

---

[1]) E. Kalužniacki, Aus der panegyrischen Litteratur der Südslaven. Wien. 1901, стр. 50.

[2]) E. Kalužniacki, Werke des Patriarchen Euthymius von Bulgarien. Wien. 1901, стр. 432.

[3]) Вж. Полное собраніе русск. лѣтописей, изд. археогр. комис. t. VIII. Спб. 1859, стр. 63. Сжщо Шюкрулаа, изд. отъ Th. Seif въ Mitteil. zur Osman. Gesch. II. 103.

[4]) Истор. Болг. 346.

Обсадата е била продължителна, **„И бѣ,** казва Цамблакъ, **протаженїе лютых онѣх велїе, врагоу сѧ варварꙋ, прѣтащоу, огнем съжизати, на оуды съсѣцати обѣщавающоу сѧ и иным ноуждьным съмрътемь прѣдаати, аще тако прѣбѫдѫт непокинвающе сѧ“**[3]). Продължителностьта на обсадата извикала следователно яростьта на турския султанъ, който отправялъ къмъ жителитѣ най-жестоки закани, ако не се предадатъ. Споредъ Цамблака, султанаътъ дори се билъ разколебалъ, като видѣлъ крепкостьта на града, и смѣталъ да се оттегли безрезултатно[4]). Че обсадата е била продължителна се вижда иначе и отъ разрушенията, кръвопролитията и другитѣ пакости, които били направени отъ турцитѣ въ града следъ превзимането му. И споредъ народното предание обсадата е траяла наистина три месеца 1). Какъ е станало самото превземане на града, главниятъ свидетель, Цамблакъ, не ни казва, освенъ съ не твърде яснитѣ думи: **„И конець не своеѫ силоѫ прѣемлет же, обаче сѫдбамь божїим оумлъкнѫвшим“** 2), или **„И тако (ѡ горкые повѣсти), грѣхоу прѣвъзьшъдшѫ, въ роукоу высгь абїе иже никогдаже сїе полоучити мнѣщомоу се“** 3). Тукъ съвременникътъ като че ли нарочно и съ мѫка преглъща и премълчава подробноститѣ около това тѫжно събитие. Не ни казва по-вече затова и другъ единъ съвременникъ, видинскиятъ митрополитъ Иоасафъ: **„Времением же многыми минѫшъдшїм, въ лѣто ,ѕцк, ендїктїѡн пакы г҃, егда на мѣсто оно ради безвѣстныхь тайнь Божїихь гнѣвь и нашьствїе велико Агарѣнское сътворити се, оувы, и конъчное разроушенїе оумилено града того сѫдѣа се съ окрѣстными, не вѣмь како, попоущенїемь вьсесилнаго промысла“** 4) Първиятъ горе приведенъ цитатъ на Цамблака, че „султанътъ превзелъ града не чрезъ своята сила, а поради замлъкването на Божиитѣ сѫдбини“, прави вѣроятно свидетелството на нашето народно предание, че Търново паднало поради предателство 5). Но ние нѣма да се спираме тукъ по-вече на тоя въпросъ. Нѣма да се спираме и на въпроса за поведението на турцитѣ спрѣмо завладѣната българска столица, за което Цамблакъ и Иоасафъ ни даватъ доста сведения. Търново е преживѣло всички ужаси на всѣки насилствено завладѣнъ градъ, а свръхъ това и столиченъ.

---

[1]) Съображението на Иречекъ — op. et. l. c.c. — че презъ пролѣтьта 1393 г. Баязидъ билъ заетъ въ Азия при Кастамуни, не може да бѫде отъ решаваще значение, защото превземането на Търново е станало посредъ лѣто, а освенъ това не може да се предположи, че, бидейки сериозно заетъ въ Азия, Баязидъ е извикалъ безъ нужда и сериозни усложнения и военни действия и въ Европа; явно е, че това е могло да стане следъ привършване на ония въ Азия.

[2]) Споменик III, стр. 140: **„Въ лѣто ѕѡца прїими царь Паиазить Трьново и друге градове, юлїа з҃“.**

[3]) Вж. словото за Евтимия у Kalužniacki, Aus der pan. Lit., стр. 50.

[4]) Разказъ за св. Петка у Kalužniacki, Werke des Euthymius, стр. 432.

Руската и сръбскитѣ лѣтописи свръзватъ съ превземането на Търново отъ турцитѣ и падането на българското търновско царство 6). Напротивъ, българската хроника не спо-

---

1) Раковскій, о Асѣню I, р. 126. Иречекъ, Ист. Болг. 450.

2) Вж. словото за Евтимия, стр 50.

3) Вж. разказа за св. Петка, стр. 433.

4) Вж. похвалното слово за св. Филотея у Kalužniacki, Aus der paneg. Lit., p. 109.

5) Сырку, Къ исторіи исправленіи книгъ, стр. 579 сл.

6) Полное собрание и пр, Воскресенская лѣтопись, т. VIII, стр. 36: **„О взятїи Болгаръ отъ Турковъ; Того же лѣта Амуратовъ сынь Уелибїй, иже Срачински глаголется Амира, . . . съ всѣхъ сихъ земль събра тмочисленыя плъкы своя, поиде на Блъгарскоую землю, и при-**

менува нищо за превзимането на Търново, а свързва падането на България съ пленяването и убиването на бълг. царь Ив. Шишманъ [1]).

Датата на падането на Търново се опредѣля единодушно отъ рускитѣ и сръбскитѣ лѣтописи на 17 юлий 1393 г.[2]). Българската хроника не ни помага въ случая; тя дава датата на Шишмановата смърть, но не и на падането на Търново. Една дисхармония внася митрополитъ Иоасафъ, който дава (вж. цитата по-горе) годината 6902, 3-и индиктионъ за превземането на Търново отъ турцитѣ. Обаче тази дата справедливо се отхвърля, защото сама тя съдържа явно известни неточности: годината 6902 (1. IX. 1393 — 31. VIII. 1394) отговаря на 2, а не на 3 индиктионъ, значи, само поради тази причина тя става съмнителна; а отъ друга страна противоречи и на казанитѣ по-горе две единодушни известия. Въпросътъ се решава обаче напълно въ полза на год. 1393 г. отъ обстоятелството, че още въ августъ 1394 г. Цариградския патриархъ Антоний натоварилъ молдавския митрополитъ Иеремия да поеме временно управата на овдовѣлата следъ заточението на Евтимия отъ турцитѣ търновска българска църква, който презъ мартъ до юний 1393 г. пребибавалъ още въ Цариградъ [3]). Отъ Цамблака се знае, че Евтимий е останалъ въ Търново доста време

шедъ взѧ градъ ихъ столный славный Трьновъ, и царѧ ихъ плѣнника сътвори, и патріарха ихъ и митрополиты и епископы и всѣхъ сущихъ тү плѣни и мощи светыхъ бывшихъ въ земли ихъ пожже, и церковъ ихъ съборноую, идѣже есть патріархіа, разори и мегитъ въ ней үчини, и всѧ люди ихъ покори под сѧ, и землю тү переа за сѧ" — Сръбскитѣ лѣтописи въ Споменик III, страница 132, 154: **„Въ лѣто ҂ѕца пріеше Троүци Трьновь Їюла зі"**, и стр. 140; **„Въ лѣто ҂ѕца прімн царь Паѧзить Трьново и дрүге градове, їюліа з҃"**, сжщо Archiv f. sl. Ph. II p. 94; XIII p. 521.

[1]) Arch. f. slav. Phil. XIII, стр. 530: **„емь оүбо блъгарскаго царь Шішмана и оүбить его въ лѣто ҂ѕцг мѣсаца їѹніа г҃. Таже прѣемь блъгарскжѧ землѧ и постави въ нен обладателѧ своѧ по въсѣи земли блъгарстѣи"**.

[2]) Руската лѣтопись не дава месеца на събитието, но затова пъкъ то е поставено между събития отъ априлъ и юлий 1393 г., вж. Полное собраніе etc., стр. 63.

[3]) Acta patriar. II p. 223, 241; 167, 202, 208, 213, 215. Jireček въ Arch. f. sl. Phil. XIV, 170—1. Kalužniacki, Aus der panegyr. Litter., стр. 120.

следъ неговото падане[1]) и едва следъ това е билъ пратенъ на заточение въ Станимашко[2]), а пъкъ и изпращането на молдавския митрополитъ Иеремия отъ Цариградския Патриархъ е могло да стане не веднага, но известно време следъ падането на Търново, именно когато положението е било вече уяснено и избистрено. Поради всичко това годината 1394 на Иоасафа е недопустима и датата за падането на Търново и на търновското царство остава сигурно на 17 юлий 1393 г.[3]).

Споредъ сръбскитѣ лѣтописи Баязидъ завладѣлъ следъ превземането на Търново и други български градове, които принадлежали на търновското царство[4]). Кои сж били тия градове, не се знае; обаче можемъ да се догаждаме. Свѣтлина върху този въпросъ могатъ да хвърлятъ само турскитѣ архиви въ Цариградъ. Но между тия градове трѣба да е билъ и Никополъ.

Тукъ идваме най-подиръ до въпроса за сждбата на последнитѣ Шишмановци следъ падането на България подъ турцитѣ. Какво е станало наистина съ тѣхъ? Ще се опитаме най-напредъ да дадемъ отговоръ на въпроса за сждбата на последния български царь. Трѣба обаче още сега въ началото да признаемъ, че този отговоръ не може да бжде пъленъ до тогава, додето не се земе предъ видъ дословния текстъ на всички турски извори, съ които ние за жалость не разполагаме тукъ, та сме принудени да се водимъ по ония известия, доста неясни и нѣкакъ смутоловени, които ни даватъ по въпроса Хамеръ и Цинкайзенъ възъ основа на турскитѣ извори.

---

[1]) Евтимий премѣстилъ своето седалище въ друга църква, понеже катедралата била обърната въ джамия; султана си заминалъ и оставилъ въ Търново турски управитель съ широки права, който извършилъ насилия и клане, искалъ да посече и Евтимия и пр., и накрай поискалъ отъ Цариградъ и получилъ позволение за масово изселване въ Азия и др. на търновската аристокрация и Евтимия. Вж. за това Словото за Евтимия у Kaluźniacki, стр. 51—55 сл.

[2]) **„Тогда** (т. е. въ 1393 г.) **и еүѳіміе бѣ, вь стенимѣхь изгнанѣетса идежѣ и конець житїю приемь“**, вж. „Извест. Истор. Др.“ IV (1915), стр. 217.

[3]) Вж. и Jireček въ Archiv f. sl. Phil. XIV (1892) 270—71. — Забележително е, че въ гръцката историография не е намѣрило мѣсто едно такова важно събитие, като падането на Търново подъ турцитѣ. Впрочемъ, истина е, че тъкмо тогава гръковизантийската историография почивала: за онова време, II половина на XIV в., сжществуватъ еднички византийскитѣ анали, които достигатъ само до 1391 г. — Müller, op. c., p. 394, — но затова по-късно, презъ XV в. идватъ голѣми гръковизантийски историци, Дукасъ, Францесъ и Халкондилесъ които нищо не казватъ за падането на Търново.

[4]) Споменик III, 140.

Отъ доста подробния разказъ на Цамблака за превземането на българската столица отъ турцитѣ, именно въ неговото похвално слово за Евтимия, сѫщо и въ разказа за св. Петка, а сѫщо и въ разказа на Иоасафа[1]), дето навсѣкжде изпжква на първо мѣсто, като водяще лице въ Търново, патриархъ Евтимий, а за царь Ив. Шишмана не става ни дума, се вижда съвсемъ ясно, че по време на турската обсада Шишманъ не се е намиралъ въ Търново. Едно косвено потвърждение на това ние намираме въ българската хроника, която съобщава за пленяването на Шишмана отъ турцитѣ, безъ да свързва обаче това събитие съ падането на Търново[2]). Впрочемъ ние знаемъ отъ 1388 г., че при тогавашното турско нахлуване въ България, и то както първия пжть, така и втория, Шишманъ се е защищавалъ не въ Търново, а въ найсилната своя крепость, Никополъ. Напълно естествено е, прочее, ако и при новото турско нападение въ 1393 г. той е отбѣгналъ българската столица, укрепленията на която не сж били най-силни и сигурни за него въ страната. Но въ такъвъ случай той е могълъ да намѣри най-подходяще и сигурно убѣжище и защита само въ Никополъ и трѣба да се предположи, че той се оттеглилъ именно въ тоя силно и естествено укрепенъ градъ[3]). Че Шишманъ не се е намиралъ въ Търново презъ време на турската обсада, това се вижда и отъ народното предание, което разказва, че като предвиждалъ падането на своята столица Шишманъ избѣгалъ отъ Търново и поелъ воденето на борбата на друго мѣсто[1]).

---

[1]) Edd. cc.

[2]) Archiv f. Sl. Phil. XIII 530.

[3]) Забележително е, че и народното предание говори за отиването на Шишмана въ Никополъ. Споредъ съобщението на г. Ив. Дановъ отъ Плѣвенъ, комуто тукъ благодаримъ, въ Плѣвенско имало предание, споредъ което, Шишманъ, който се намиралъ въ София, като се научилъ за турското нападение, се отправилъ за Търново, но като видѣлъ града обложенъ, се насочилъ къмъ Никополъ.

Сръбскитѣ лѣтописи разказватъ, че следъ Търново султанъ Баязидъ превзелъ въ 1393 г. и други български градове[2]). Кои сж били тия други градове, които били останали отъ

---

[1]) М. Сб. V, 1891, стр. 177 сл.; II, стр. 81—82. Е. Карановъ, Бѣлѣжки за Урвичкия монастиръ, сп. „Наука" Пловдивъ, год. I, кн. VI, стр. 495 сл. — За забелѣзване е, че народното предание лежи въ основата на разказа и на Паисия и на Спиридона. Ето какво разказватъ тѣ: Мурадъ потеглилъ срѣщу България, но Срацимиръ отъ ненавистъ отказалъ да помогне на Шишмана. **„Тако турци прво зели Єдрене ѿ болгари, пакъ пошли на Трново с велика сила и било много бранъ и кръвопролитие. Билъ се Шишманъ царь за много време с турци изъ Трново и по клисури и тврди места различна бранъ и бои било между турци и болгари, но попущеніємъ Божіємъ ѡдолели турци въ то време и взели Трновъ градъ и сва Болгариа попрали и ѡсвоили"**. И по-нататъкъ: **„Ꙁа того ц҃ра Їѡана Шишмана не имеетъ известно писато, что с нимъ било или убили єгѡ турци въ то време или поживелъ за неколико лета. Последи въ некое копие или преводъ стари ѿ превеликиа того Іѡана Шишмана ѡбретаеть се како да не су могли трновски господи и ц҃ръ Шишманъ стати противъ турци и избегли из Трново и ѿ Ꙁагорие и ѿ Стара планина; и прїишли въ градъ Срѣдецъ или Софиа и ту застали некои места тесни покрай Искаръ река и по Витоша гора. И за седемъ лета седелъ ц҃ръ Шишманъ въ Средецъ и къс край Искаръ имеалъ монастиръ Оурвичъ с тврди градъ и изоколо вода ѡбходила и тако с мало воинство и трновски велможи ту преживели и крили се ѿ турци Когда взели турци ѿ Вукашина крала Ѡхридска земла и то попрали и ѡдолели и ту конечно похарали и скончили ц҃ра Шишмана и воинство и велможи трновские и болгарские"** (Паисіи Хилендарски, Исторія Славеноболгарская, изд. Ивановъ, София, 1914, стр. 56, 57). А Спиридонъ е много кратъкъ и се е ползувалъ освенъ това и отъ сръбскитѣ анали. Той казва: **„Онъ (Баѧзетъ) собравъ войску и поиде на Тѣрнову и взѧ его в лѣто** 6901 (=1393), **царь же болгарскій побѣже на Ꙁлатицу а потомъ на Самоковъ"** (Спиридонъ Иеросхимонахъ, Исторія во кратцѣ, изд. В. Н. Златарски, София, 1900, стр. 91); **„И возвратисѧ** (т. е. **Мусіѧ) на болгаровъ въ лѣто** 6921 (=1413) **и расипа болгаровъ и уби царѧ болгарскаго Іоанна Шишмана на рѣцѣ Искрѣ, потомъ поиде да плени Ꙁлатицу. Братъ же Шишмана, царѧ болгарскаго, Георгіе деспотъ, царь видинскій, услышавъ, ѩко братъ его убіенъ быст, собравъ множество войску: болгари и маџари, и серби, и поиде на Ꙁлатицу въ лѣто** 6929 (=1421) **и уби Јозум Муслумана султана турскаго, и Ахмет пашу, зетѧ царскаго, и возвратисѧ въ Видинъ"**, (п. т. стр. 93).

[2]) Споменик III 140.

1388 г. още подъ българска власть, не се знае. Въ всѣки случай въ единъ отъ тѣхъ, именно, както изведохме по-горе, навѣрно, въ Никополъ се затворилъ и защищавалъ и последниятъ български търновски царь Шишманъ и следъ известна съпротива е билъ плененъ отъ турцитѣ, заедно съ своя по-голѣмъ синъ Александъръ 1). Че Иванъ Шишманъ е билъ плененъ отъ турцитѣ, това лежи вънъ отъ всѣко съмнение. Всички писани извори отъ различенъ произходъ и независими единъ отъ другъ сѫ единодушни по този въпросъ. Българската хроника казва по това следното: **„емь оубо** (т. е. Баязидъ) **блъгарскаго царѣ Шішмана и оубить его въ лѣто ҂ѕцг, мѣсяца іѹнїа ҃г** 2)". Рускитѣ анали, като говорятъ за подчинението на България отъ Баязида, добавятъ: **„И царя ихъ плѣника сътвори"** 3). Турскитѣ пъкъ известия разказватъ, че Шишманъ билъ плененъ въ Никополъ, дето той първоначално се защищавалъ, но накрай се отчаялъ и заедно съ своя синъ увилъ се въ саванъ, въ знакъ на себеунижение и подчинение, отправилъ се въ турския лагеръ и се предалъ съ молба да му се остави живота; самъ той билъ отведенъ въ Пловдивъ и хвърленъ тукъ въ тъмница, дето или е прекаралъ до края на

---

1) Предположението, което прави П. Мутафчиевъ (ор. с. 113), че последниятъ търновски царь се билъ оттеглилъ накрай и скрилъ въ Етрополско и Орханийско при своя боляринъ севастъ Огнѣнъ и тукъ се опиталъ да даде последенъ отпоръ на турцитѣ, именно следъ турския походъ въ Влашко (1394 г.), когато билъ и убитъ споредъ българската хроника въ 1395 г., е съвсемъ неприемливо, поради следнитѣ вески противоречащи съображения: мѫчно вѣроятно и допустимо е тълкуването, което се дава на думитѣ на българската хроника, че турцитѣ не довършили още въ 1393 г. пълното завладѣване на България, оставили остатъцитѣ ѝ, заедно съ нейния царь свободни и необезпокоявани още цѣли две години, ударили на Влашко оттатъкъ Дунава (1394 г.) и едва въ 1395 год. се завърнали да свършатъ съ българския царь. Второ, и това е найважното, че ако бѣше Шишманъ се най-подиръ защищавалъ и намѣрилъ своя край заедно съ българската държава въ покрайнинитѣ на Огнѣна, то този последния, който изтъква като своя заслуга, че се е държалъ съ Шишмана, щеше непремѣно да подчертае тази още по-голѣма своя заслуга; а за подобно нѣщо въ надписа нийде не се говори, нито се дори алюзира. Това само, мислимъ, е достатъчно, да ни убеди, че Шишманъ накрай се е защищавалъ другаде, но не въ Етрополско и Орханийско.

2) Archiv. XIII 530.

3) Полное Собраніе рус. лѣтоп., стр. 63.

живота си, или е билъ следъ това умъртвенъ[1]). Мюнхенеца Иоханъ Шилтбергеръ, който е билъ плененъ отъ турцитѣ въ битката при Никополъ три години следъ падането на Търново, и следъ това дълго време се е вcaseртѣлъ и пжтувалъ въ Турция, и написалъ следъ завръщането си въ Германия своитѣ спомени и впечатления, разправя сжщо, че: „Баязидъ завладѣлъ тая страна (т. е. България) и пленилъ сина и бащата (т. е. Ив. Шишмана и неговия синъ); последниятъ (т. е. Шишманъ) умрѣлъ въ пленъ“ [2]). Съвременникътъ Цамблакъ мълчи за сждбата на Ив. Шишмана.

Но какъвъ е билъ краятъ на последния търновски царь? Ние считаме, че наличнитѣ току що приведени известия ни даватъ възможность да си съставимъ една ясна представа по този въпросъ. Ако имахме на ржка оригиналния текстъ на турскитѣ извори, този въпросъ можеше да се реши напълно сигурно и безостатно. Но и сега ние нѣмаме основание да се съмнѣваме въ приведеното турско известие, че плененият Шишманъ е билъ изпратенъ въ Пловдивъ и тамъ затворенъ въ тъмница. Като се има предъ видъ, че Баязидъ е билъ недоволенъ отъ Шишмана за неговитѣ тайни преговори съ маджаритѣ, това турско известие става вѣроятно, още повече, че то хармонира съ съответното известие както на Шилтбергеръ, който казва, че Шишманъ умрѣлъ въ турски пленъ, така и съ онова на българската хроника, споредъ която пленения Шишманъ билъ убитъ отъ Баязида[3]). Колкото се отнася до смъртьта на Шишмана, ние считаме эа по-правдоподобно съобщението на Шилтбергеръ и на нѣкои турски извори, които казватъ, че Шишманъ умрѣлъ въ пленъ, отколкото онова на българската хроника и на други турски писатели, че той билъ убитъ отъ Баязида[1]). Защото мълвата обича обикновено да украсява такива събития съ известна мистериозность и сензация. Най-новото време ни дава множество подобни примѣри. Смъртьта на единъ съборенъ и затворенъ въ тъмница царь сама по себе си и днесъ дори се заобикаля съ нимбуса на известна мистериозность. Колко по-малко тогава е могло да се знае, при какви обстоятелства билъ умрѣлъ Шишманъ, и колко по-лесно е могла да се образува около това известна мистерия. Правдивостьта на това схващане се подкрепя и отъ обстоятелството, дето смъртьта на Шишмана е последвала цѣли две години следъ падането на търновското царство. Защото ако Баязидъ е искалъ наистина да накаже Шишмана съ смърть, то той не щеше да чака да изминатъ две години и тогава да го убива, а веднага следъ пленяването му щеше да го умъртви. Това идва да покаже, че е по-правдоподобна версията, че Шишманъ е умрѣлъ отъ естествена смърть въ пленъ или пъкъ въ затворъ. Споредъ българската хроника (вж. тукъ по-горе), смъртьта на Шишмана се пада на 8 юний 1395 г.

---

[1]) Hammer I 324. Zinkeisen I 284—85.

[2]) Johannes Schiltberger, ed Neumann. München. 1859, стр. 65: „Das selb land gewan der weyasit vnd rieng an den hertzogen vnd ſinen sun. Der Vater starb in der vätncknus“.

[3]) Сжщото казва и приписката въ единъ Ловечски ржкописъ: „**Х҃ртолюбивомꙋ ц҃рꙋ и послѣднемꙋ бльгаром, Шишманꙋ, попꙋщенїемь вьсесилнаго Б҃га. живота сь ц҃ртвомъ обнажена. ѿ измаилтьскаго ц҃ра Баазита. с҃на амꙋрата ц҃рѣ оубїенаго на косовꙋ Мылошемь. в лѣ҃, ,ѕца** (6901=1393), вж. Г. Ивановъ, Исторически извѣстия и прѣдания изъ Ловешко, въ „Изв. на Ист. Друж.“ т. IV. (1915), стр. 217.

Съвсемъ другояче е представено въ народното ни предание това паметно събитие, което открива петвѣковната ера на турското робство. Нашиятъ народъ е увилъ около края на тоя свой последенъ царь венеца на героя-борецъ за народната свобода, който юнашки се бори до последния си мигъ съ враговетѣ и накрай намира славна смърть въ неравна борба на бойното поле.

Предания въ този смисълъ има много за разни наши мѣста — въ Балкана, въ Ю. и въ С. България, въ Родопитѣ. Тукъ нѣма да се спираме на въпроса, дали тѣзи предания сѫ образували нѣкога, както нѣкои мислятъ[2]), цѣлъ цикълъ на българското народно творчество, като оня за косовската битка, който постепенно се разложилъ. Предпочитаме да разкажемъ само едно отъ тия така хубави наши предания, достойни да вдъхновятъ перото и раздвижатъ душата и въображението на нашия поетъ.

---

[1]) Jireček, Gesch. der Serben. II p. 129, приема, че Шишманъ е билъ убитъ.

[2]) Сырку, Къ истор. испр. книгъ, 593.

Шишманъ се укрепилъ подъ Самоковъ на мѣстото, което и днесъ се казва Цареви кладенци, Шишманово кале и Шишмановъ гробъ, на върха, който загражда отъ западна страна тѣсния входъ въ искърскитѣ долове. Тукъ билъ нападнатъ отъ турцитѣ. Борбата продължавала ожесточено седемь години, защото българитѣ, които държали околнитѣ крепости упорито се защищавали. Накрай Али паша си пробилъ пѫть презъ ихтиманскитѣ тѣснини и се явилъ въ български тилъ въ помощь на своитѣ, и то отъ височината Дѫбова глава, издигаща се надъ Самоковъ. Силниятъ турски напоръ принудилъ българската войска да отстѫпи на лѣвия брѣгъ на Искъра. Тогава царь Шишманъ, начело на своя отборенъ отрядъ, се хвърлилъ всредъ неприятелскитѣ редове и извикалъ грозна, кръвопролитна резня. Българския царь получилъ седемь тежки рани; но и турската войска била принудена да отстѫпи своитѣ първи позиции. При мръкване на този сѫдбоносенъ день българския царь отстѫпилъ въ крепостьта на болярина Досю и сѫщата вечерь издъхналъ. Погребанъ билъ още сѫщата нощь на единъ високъ хълмъ въ Доспейския Балканъ, 2 клм. на западъ отъ крепостьта. Следъ това българскитѣ войски решили да отстѫпятъ въ Доспейския Балканъ по тѣсната пѫтека, известна подъ име Катъръ Иолъ. Но преди това било наредено, щото църковното клепало движено отъ текущата вода, да хлопа самò; до него поставили барабанъ, който сѫщо да се бие автоматично отъ водата; накрай подковали и конетѣ си съ подковитѣ наопаки, за да не могатъ турцитѣ да имъ преследватъ следитѣ. Биенето на барабана заблудило турцитѣ да мислятъ, какво българитѣ иматъ нѣкакъвъ празникъ и затова не излизатъ на сражение. Така минали нѣколко дни и българитѣ неусетно и спокойно се оттеглили. Пълководцитѣ и боляра Досю отседнали въ крепостьта на малкия болярииъ Продана . . . да пируватъ за последенъ пѫть . . . ; а войскитѣ се разположили въ чудната долина на р. Лѫкатица, очаквайки своитѣ началници. Почакали турцитѣ нѣколко дни и пратили наблюдатели, да разузнаятъ, какво става. Тѣзи се завърнали и съобщили, че по следитѣ личи, какво голѣма войска е влѣзла въ крепостьта, но никой се не вижда. Удивени, турцитѣ предприели нападение, но скоро разбрали измамата. Между това българскитѣ съгледвачи своевременно съобщили на своитѣ за турскитѣ движения и пълководцитѣ се върнали наново при своитѣ войници. По-нататъкъ преданието оставя свобода на фантазията на всѣкиго[1]).

Така чъртае и си представя въ своята фантазия нашиятъ народъ последнитѣ моменти на своя последенъ царь отъ второто свое царство. При изричностьта на поменатитѣ отъ насъ по-горе автентични известия тия произведения на народното творчество може да иматъ значение за естета, за поета, но не и за историка.

Царь Иванъ Шишманъ е билъ жененъ на два пѫти: 1) за Мария, дъщеря на Десислава; последнята наречена въ монашество Девора;[2]) и 2) за втората или третята дъщеря на сръбския князъ Лазаръ[3]). Отъ тия свои бракове той е ималъ двама синове — Александъръ и Фружинъ, и една дъщеря, Кераца, а и други умрѣли деца[4]).

---

[1]) М. Сб V стр. 177 сл. Сырку, ор. с. 593, 580. Иречекъ, Пѫтувания по България, прев. Аргировъ. Пловдивъ 1899, стр 559. Ст. Захаріевъ, Описаніе на Т. Пазардж. каазж. Виена 1870, стр. 53 сл., 75 сл. — Интересна е и следната легенда за падането на България подъ турцитѣ. Около 1347—1350 г. Евтимий, послешенъ търновски патриархъ, отишълъ въ монастира въ Килифарево и станалъ ученикъ на Теодосия и помощникъ неговъ. Често той отивалъ въ келията на Теодосия да го пита и получава нареждания. Така единъ день той отишълъ и далъ нѣколкократно знакъ, че дошълъ за да му се позволи да влезе, но не получилъ отговоръ. Обезпокоенъ отъ това мълчание, той влѣзълъ и видѣлъ Теодосия съ издигнати рѫце и очи къмъ небето, неподвиженъ обхванатъ цѣлъ отъ единъ пламъкъ. Той се оттеглилъ и призовалъ братята на правило въ цървата. Следнята вечерь той пакъ дошълъ при стареца. Този седѣлъ сега предъ своята килия и плачелъ. Евтимий самъ падналъ на земята при нозетѣ му, заплакалъ и го запиталъ, защо плаче. Старецътъ отговорилъ, че причината е откровението, което Богъ му направилъ въ едно видение за **„пріатіи еже ѿ тирлнъ страны оноя, и конечномъ запоустенїи желанныя поустыня оны“**, т. е. за пленението на България отъ турцитѣ и запустението на св. тѣхна обитель. **„Ты чадо моужаися и да крѣпится сердце твое“**, **„юзамъ сподобишися и гоненїю апостольскомъ“**; вж Сырку, Къ исторіи исправленіи книгъ I, 1 р. 249, 252.

[2]) Синодикъ на Борила, изд. Попруженко. Одеса 1899, стр. 74.

[3]) Сръбски лѣтописи въ „Гласник“, кн. 53 (1883), стр. 70, 71; сѫщо въ „Споменик“ III 126.

[4]) Синодикъ на Борила 74: **„Кераци дъщери великаго цр҃ѣ Іωанна Шишмана“**. **„и с҃ноу его Асѣнию и дроугомъ егѡ с҃ноу асѣню и прочїим оумершимь чадомь его. Вѣчнаа“**.

Каква е била сждбата на последнята българска търновска царица, дъщеря на сръбския князъ Лазаръ, не се знае. За нѣкои сръбски княгини е известно, че следъ смъртьта на мжжетѣ си се ползували у турцитѣ съ уважение, зачитание и дори съ известни привилегии[1]. За последнята българска царица се знае само, че когато Шишманъ е билъ обсаденъ въ 1388 г. за втори пжть въ Никополъ отъ турцитѣ, въ крепостьта се е намирала и тя, така че следъ предаването си Шишманъ е билъ изпратенъ заедно съ жена си и дѣцата си въ Мурадовия лагеръ при Таузли и тамъ помилванъ. Какво е станало съ нея следъ това, била ли е още жива въ 1393 г., каде е отишла да живѣе, какъ се отнесълъ къмъ нея победительтъ и пр., — нищо не се знае. Неизвестна е и сждбата на Кераца, единствената Шишманова дъщеря.

Много повече сведения сж запазени за двамата синове на Шишмана; тѣ даватъ една достатъчна, обща представа за тѣхния животъ и сждбини следъ падането на българското царство. По-стариятъ отъ тѣхъ, Александъръ, е билъ престолонаследникъ и, споредъ сжществующия обичай, по всѣка вѣроятность, и съуправитель на баща си. Той падналъ въ 1393 г. заедно съ баща си въ турски пленъ и билъ откаранъ въ М. Азия[2]. Шилтбергеръ разправя, че за да запази своя животъ този български князъ се принудилъ да приеме мохамеданството, а следъ това получилъ отъ Баязида да управлява и владѣе доживотъ една турска область въ М. Азия. Това е било областьта на племето Цани, завладѣна отъ Баязида малко преди това, около 1392 г.[3], съ главенъ градъ Самсунъ, древния Амисосъ, лежащъ на южния брѣгъ на Черно море между Трапезундъ и Синопъ, въ територията на предишното селджукско княжество Кастамуни. Този градъ е сталалъ седалище на нѣкогашния български престолонаследникъ, сега турски управитель и мохамеданинъ.[4]

---

[1] Иречек, Историја Срба.

[2] Вж. турскитѣ известия у Hammer I. p. 324 и Zinkeisen I 284—5. — Schiltberger, ed. Neumann, p. 65.

[3] Hammer I 312—315.

[4] Schiltberger, ed. c., p. 65; „Der sun bekert sich zu heidnischen globen, Dorumb das man in leben liess. Ynd da der weyasit Samson und das land gewan, gewan zyenick. Die selb statt vnd das land gab er im sin leptag für sins vaterland“.

Твърде интересенъ се явява тукъ въпросътъ за поведението и държанието на Шишмановия първороденъ синъ въ новото му положение на турски управитель тогава и въ близко следващето време. Доволенъ, спокоенъ и примиренъ ли се е чувствувалъ той въ новото си положение? Десетина години следъ настаняването му въ Самсунъ турската държава е била потресена отъ страшни събития, които застрашили дори нейното сжществуване. Голѣмото турско поражение при Ангора въ 1402 г., въ което непобедимиятъ султанътъ Баязидъ е билъ плененъ отъ монголския князъ Тамерланъ, а многобройнитѣ му войски унищожени, въ единъ мигъ турило турската държава въ властьта на монголитѣ, които залѣли турскитѣ провинции въ М. Азия. Много отъ изгоненитѣ отъ Баязида князе били повърнати отъ победителя и получили обратно своитѣ княжества. Нѣкои задържани отъ Баязида князе — освободени. Тогава била освободена отъ Тимура и сестрата на сръбския князъ Стефанъ Лазаревичъ 1). Следъ това монголската опасность за Турция преминала и изчезнала така бърже, както бързо и неочаквано бѣше се появила; обаче тя оставила едно голѣмо разстройство въ турската държава, въ която се издигнали сега изнасиленитѣ и недоволни отъ турцитѣ мѣстни князе. Въ границитѣ на турската държава избухнала анархия, усилвана вследствие борбитѣ между самитѣ Баязидови синове за престола. Тази анархия е била прекратена едва следъ цѣло десетилѣтие въ 1413 г., следъ като Мохамедъ I унищожилъ своитѣ братя и противници и сталалъ самодържавенъ турски владѣтель.

Тукъ изпжква въпросътъ: какво поведение е държалъ Шишмановиятъ синъ Александъръ презъ тия бурни и така важни години? Не се ли е опиталъ той да се върне въ своето отечество и да си извоюва обратно загубеното? Знае се, че презъ това време много изгонени отъ турцитѣ князе били възстановени, а загубени области пакъ спечелени. Тогава въ М. Азия сж били и сръбскитѣ князе Стефанъ и Вълкъ Лазаревичъ и племенницитѣ имъ Георги и Григори Бранковичъ, които, следъ разбиването на Баязида, на чиято страна тѣ се били, се оттеглили презъ М. Азия и тѣснинитѣ въ оте-

---

2) **Jireček**, Gesch. der Serben, II 138.

чеството си[1]). Не се ли е развълнувала кръвьта на този български принцъ, който билъ надаренъ по силата на своя произходъ съ всички права на наследственость върху България? Не е ли направилъ той поне опитъ за да се освободи и възстанови своитѣ права? Истина е, че ние не разполагаме съ прѣки известия по тоя въпросъ, но по косвенъ пжть могатъ се направи известни сигурни заключения. Отъ всички данни, които притежаваме за Александра въ следващето време се види ясно, че той не е направилъ опитъ да се възползува отъ турскитѣ неуредици и междуособици, защото ние го намираме и по-нататъкъ на вѣрна служба у турцитѣ. Всичко показва, че тоя синъ на Шишмана, подобно на своя баща, не е билъ ратоборна натура, а човѣкъ извънредно мекъ и слабъ, лишенъ отъ буйна енергия и желѣзна воля, изисквани отъ тогавашното усилно време.

Ангорската катастрофа не е останала въ всѣки случаи безъ последствия за положението на Александра. Следъ ангорската победа Тимуръ се установилъ за известно време въ Кютахия, а отдѣлни монголски отряди били изпратени въ цѣлата турска М. Азия и я заели и опленини отъ единия край до другия. Турската азиатска столица, Бруса, била сжщо превзета. Въ сжщото време въ лагера на Тимура се явили разнитѣ селджукски и др. князе отъ Азия, изгонени отъ Баязида и лишени отъ своитѣ земи. Тѣ поднесли своето подчинение на Тимура съ молба да имъ върне владенията. Наистина, тѣ били възстановени въ своитѣ права и земи.[2]). Между тия възстановени князе е билъ и сина на предишния Кастамунски селджукски князъ Кетюрюмъ Баязидъ, Исфендиаръ, който получилъ обратно бащинитѣ си земи Кастамуни съ Синопъ[3]), т. е. областьта, която Баязидъ бѣше далъ отчасти на Шишмановия синъ Александъръ. Като протеже на Баязида, последниятъ не е могълъ, рабира се, при тия условия да остане и по-нататъкъ управитель на Самсунъ и областьта, а е трѣбало да се отстрани, нѣщо, което наистина е станало, защото въ следващото време ние го намираме свободенъ отъ тази негова служба.

---

[1]) Jireček, op. c. II 137—8.

[2]) Zinkeisen I 388 сл.

[3]) Zinkeisen I 393.

Споменахме вече, че анархията, предизвикана въ Турция отъ ангорската катастрофа въ 1402 г., е била окончателно спрѣна едва въ 1413 година, когато Баязидовиятъ синъ Мохамедъ I излѣзълъ победитель надъ своитѣ врагове и станалъ еднодържавенъ владетель. Съ това билъ преодолѣнъ кризисътъ въ турската държава и тя наченала наново да се издига.

Следъ уреждане на своитѣ владения въ Балк. п-овъ, Мохамедъ I преминалъ сѫщата 1413 г. въ Азия и поделъ борбата противъ двамата заклети османски врагове, именно противъ Караманския князъ и противъ владетеля на Смирна и на смирненската область, Джунеидъ. Следъ като превзелъ земята на последния заедно съ града Смирна, Мохамедъ I го лишилъ отъ нейното владение и възложилъ управлението ѝ на Шишмановия синъ Александъръ[1]. Това идва да покаже, че следъ ангорската катастрофа и настаналия тогава въ Турция смутъ Александъръ, като турско протеже, загубилъ управлението на самсунската область, която била повърната отъ Тимура на стария ѝ владетель, Исфендиаръ. Ето защо следъ успокояването и уреждането на работитѣ Мохамедъ I му възложилъ управлението на Смирненската область, следъ като той потвърдилъ предъ него своитѣ мохамедански религиозни убеждения[2]. Забележително е, че Джунеидъ, чиято область получилъ Шишмановиятъ синъ, билъ преселенъ отъ Мохамеда I въ България и надаренъ съ владение при Никополъ на Дунава, съ задача да пази покрайнината и защищава въ нея мусулманската власть; съ други думи Джунеидъ и Шишмановиятъ синъ смѣнили мѣстата и ролитѣ си[3]. Както и да било Шишмановиятъ синъ станалъ сега отъ 1413 година управитель на Смирна и на смирненската область. Въ качеството си на такъвъ нему е било сѫдено да намѣри и своята смърть въ борба за защита на мохамеданската религия.

Въ турската държава се появила въ онова време една забележителна религиозна мохамеданска секта, въ основата на която легналъ християнски и мохамедански мистицизъмъ, и която учела своитѣ привърженици преди всичко братство и единение съ християнитѣ, комунизъмъ на имуществата съ изключение на женитѣ, и доброволна бедность. Това е било сектата на военния сѫдия Махмудъ Бедрединъ, която намѣрила бързо разпространение всрѣдъ турското население. Най-видниятъ водачъ и проповѣдникъ на тази секта въ Азия е билъ Береклюдже Мустафа, който изпѫкналъ и се подвизавалъ най-първо на планината Стиларий на южния носъ на смирненския заливъ и скоро придобилъ много привърженици и подигналъ въстание противъ властьта.[1] Като управитель на Смирна Шишмановия синъ, Александъръ, получилъ заповѣдь да потуши въстанието. Съ трудъ той събралъ незначителна войска и се отправилъ противъ въстанницитѣ, но въ планинскитѣ тѣсни ущелия, билъ нападнатъ отъ скрититѣ стиларити, войската му унищожена, а самъ той съсѣченъ. Следъ това въстанието е било потушено отъ Мохамеда I. Така е свършилъ къмъ 1418 год. Шишмановиятъ синъ Александъръ.[2]

---

[1] Zinkeisen I 453. Ducas, ed. Bonn. p. 109,$_2$: „ἔδωκε τὴν ἐπαρχίαν τῷ υἱῷ 'Αλεξάνδρου (sic вмѣсто 'Αλεξάνδρῳ) τοῦ Σουσμάνου, ὃν καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ἀσέβειαν μετεσκεύασε.

[2] Така могатъ да се разбиратъ думитѣ на Ducas, p. 109,$_8$: ὃν καὶ εἰς τὴν αὐτοῦ ἀσέβειαν μετεσκεύασεν.

[3] Ducas, p. 111.

1389-1402

Съвсемъ друга е била сѫдбата на втория Шишмановъ синъ, който носилъ българското национално име Фружинъ. Народното предание разправя, че следъ смъртьта на Шишмана въ боя при Самоковъ неговиятъ синъ Владиславъ избѣгалъ въ Видинъ при царь Срацимира.[3] Изглежда, че въ това предание има отзвукъ отъ сѫдбата именно на Фружина, за когото наистина знаемъ, че следъ турското завладѣване забѣгналъ къмъ северозападъ, дето най-подиръ намѣрилъ спасение и убѣжище въ Маджарско, само че името му е замѣстено, неизвестно защо и по какъвъ начинъ, съ името Владиславъ.[1]) Ако се основемъ на това народно предание, трѣба да приемемъ, че преди да се отправи за Унгария Фружинъ избѣгалъ първоначално въ Видинъ. Иначе това се явява твърде вѣроятно, защото най-близкиятъ пжть за Унгария е билъ именно презъ Видинъ; освенъ това, ако, както съобщаватъ други извори, Шишманъ наистина се е защищавалъ за последенъ пжть въ Никополъ, то последното бѣгство на Фружина до Видинъ е могдо да стане по Дунава. Както и да е, но въ Видинъ Фружинъ не е могълъ да намѣри сигурно убѣжище, защото самиятъ неговъ царственъ чичо, като турски васалъ, е билъ вече признатъ отъ турцитѣ и навѣрно тогава именно, при падането на търновското царство билъ принуденъ да приеме въ своя престоленъ градъ още и единъ турски гарнизонъ, какъвто ние намираме наистина въ Видинъ въ 1396 г. (вж. за това тукъ по-нататъкъ). За това Фружинъ е трѣбало да напусне съвсемъ родната земя и да се отправи въ чужбина. Унгарскиятъ краль Сигизмундъ, преговоритѣ и сношенията съ който дали поводъ на турцитѣ да нанесатъ последния ударъ на търновското царство, му далъ широко гостоприемство. За живота, дейностьта и положението на втория Шишмановъ синъ въ Унгария ни известява една грамота на унгарския краль Сигизмунда отъ 1425 година, която ето какво гласи тукъ въ преводъ.[2])

---

[1] Zinkeisen, I, 473 сл., 475 сл.

[2] Ducas, p. 113,$_7$: „ὁ δὲ τοῦ Μαχουμὲτ ἐπίτροπος, ὃν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, ὁ τοῦ Σουσμάνου υἱός, ὃς τὴν ἐπαρχίαν τῆς ἡγεμονίας αὐθέντευε, στρατὸν ἀθροίσας καὶ ἐλθὼν κατ᾽ αὐτοῦ οὐκ ἠδηνήθη διαβῆναι τὰ στενωπὰ τοῦ Στυλαρίου· οἱ δὲ Στυλάριοι εἰς ἓν συναχθέντες καὶ ὑπὲρ τοὺς ἑξακισχιλίους ὄντες, εἰς τὰ δύσβατα στάντες ἅπαντας τοὺς σὺν τῷ Σουσμάνῳ κατέσφαξαν, καὶ αὐτὸν ὁμοῦ τὸν Σούσμανον“. Zinkeisen, II 481.

[3] Иречекъ, Ист. Болг., 457.

„Ние Сигизмундъ, по Божия милость Римски императоръ и винаги Августъ, и краль на Унгария, Бохемия, Далмация, Кроация, Рама, Сърбия, Галиция, Владимиръ, Кумания и България, маркграфъ на Бранденбургъ, а сжщо и наследникъ Люксенбургски, отбелѣзваме съ разгласяване хода на настоящето, което е полезно за всички; че Ние, поради нашата царска благосклонна милость и свобода, имаме навикъ, щото на всички, които вѣрно ни следватъ и особено на ония, които се отличаватъ по своя преславенъ произходъ, които разнообразието на заслугитѣ явява постоянни въ проявата на вѣрностьта, а ревностьта имъ въ труда и добродетельта признава явно за решителни въ дѣлата, да имъ отмѣрваме щедро достойна награда и следователно да ги съпровождаме съ благосклонни благодеяния и да ги украсяваме съ отличия и подаръци. Като зехме прочее предъ видъ и въ духа на нашето наблюдение и следъ грижливо изучване на тѣхното значение, вѣрнитѣ дѣла, заслугитѣ и вѣрнитѣ услуги, достойни за изтъкване, и искрената угодливость на нашия вѣренъ и обиченъ височайши Фружинъ, синъ на нѣкогашния български царь Шишманъ, съ които той въ не малко наши и на нашитѣ кралства твърде тежки и успешни походи, както противъ турцитѣ, тъй и противъ други наши и на Христовия кръстъ неприятели, съ трудъ и потъ мжжки се изпотявалъ за въздигане и възвисяване честьта на нашата държава, като излагалъ себе си и своитѣ блага на разни случаи на смъртьта и се стараялъ съ върховна и напрегната проява на вѣрностьта, ние не се съмнѣваме, че той и за напредъ ще ни услужва. И така, понеже имаме силно желание да му покажемъ голѣмата благосклонность на Наше Величество предъ видъ на казанитѣ негови заслуги, даваме и отстжпваме на споменатия Фружинъ едно наше владѣние наречено Липа, лежаще въ Темешкия комитатъ, заедно съ намиращия се въ него замъкъ, заедно съ всички градове или владѣния, принадлежащи къмъ него, заедно съ неговитѣ и на последнитѣ приходи и принадлежности, каквито и да били тѣ, които подъ каквото и да било наименование и име по право принадлежатъ къмъ нея или къмъ тѣхъ; нѣщо по-вече по силата на настоящето, ние му даваме, даряваме и предаваме (това владѣние) да го владѣе, държи, и да го има, запазено отъ всѣко чуждо право възъ основа на настоящата грамота. Издадена въ Фелдваръ въ нашата трансилванска покрайнина въ 1425 година".[1])

---

[1]) Да се предположи, че този български принцъ е носилъ двѣтѣ тия имена, не може, защото тѣ и двѣтѣ сж национални имена; това щѣше да бжде възможно само, ако едното отъ тѣхъ бѣше християнско. Затова името Владиславъ трѣба да се отдаде на народната творческа и комбинационна фантазия.

[2]) Трѣба да се забележи, че унгарскиятъ издатель на грамотата, Fejér, въ надписа си дава 1426 г., а въ самата грамота стои 1425 г.

Отъ тази грамота ние научаваме, следователно, че Фружинъ отдавна се намиралъ въ Унгария и е служилъ и се е сражавалъ въ маджарската войска. Той е участвувалъ въ много и твърде тежки походи противъ турцитѣ и противъ други неприятели на маджарския краль, като се сражавалъ храбро и вѣрно и принесълъ на последния голѣми услуги. За жалость грамотата не посочва конкретно, въ кои именно войни и сражения Фружинъ е участвувалъ. За награда и признание на тия негови заслуги Сигизмундъ му подарилъ едно владѣние, наречено Липа и лежаще въ Темешварския окрѫгъ въ Унгария, заедно съ намирация се въ него замъкъ, както и всички градове и имения, принадлежащи къмъ него, и всички приходи и принадлежности отъ него и отъ последнитѣ. По такъвъ начинъ Шишмановиятъ синъ станалъ владѣтель на едно не твърде голѣмо но важно имение въ южна Унгария.

---

[1]) Вж. тукъ приложение № III.

Укреплението на Фружина, Липа, е било отъ ония укрепени мѣста (Мехадия, Карансебешъ, Лугошъ и пр.), които следъ отминаването на татарското нашествие и опустошение на Унгария въ 1241 год., маджарскиятъ краль Бела IV издигналъ въ важния стратегически Темешварски банатъ, именно на дѣсния брѣгъ на р. Марошъ. По-късно маджарскиятъ краль Карлъ Робертъ (1330—1356) се погрижилъ за увеличение на населението по тия мѣста и засилилъ укрепленията на Липа, като основалъ тамъ и единъ миноритски монастиръ, съ една църква въ честь на своя сродникъ Св. Лудвигъ, епископъ на Тулуза.[1]) Откакъ турцитѣ почнали да нападатъ на Унгария, южноунгарскитѣ крепости, въ това число и Липа, добили особно значение за защитата на страната отъ неприятеля; и безсъмненно този е смисъла, че тъкмо Липа е била подарена отъ Сигизмунда на Фружина.

Трѣба да се обърне тукъ внимание на нѣкои обстоятелства, които хвърлятъ известна свѣтлина върху положението на Фружина въ Маджарско. Прави впечатление, че на Фружина се дава въпросното имение заедно съ всички приходи отъ него, значи, главно за прехрана; че това имение не е много голѣмо; че на Фружина не се възлага управата на цѣла область, а само владѣнието и, разбира се, управлението на едно имение; че Фружинъ не се титулува съ никаква титла. Подаряването на имението и замъка Липа и липсата на съответни указания въ грамотата, дава да се предполага, че това ще е било първото дарение на Сигизмунда къмъ Фружина и че други имения въ Унгария този не ще е ималъ, и то следъ дълги години живене и служене въ нея. Въ този случай следва да се предположи, че Фружинъ ще е живѣлъ и се издържалъ отъ заплатата, що е получавалъ отъ Сигизмунда. Всичко това оставя впечатлението, като че ли Сигизмундъ е отбѣгвалъ да даде преднина на Шишмановия синъ.

---

[1]) Fr. Griselin, Geschichte des Temeswarer Banats. Wien 1780, стр. 22—23.

Отъ думитѣ на грамотата, че Фружинъ билъ участвувалъ въ много битки и сражения, излиза, че той твърде отдавна вече преди 1425 година се е намиралъ въ Унгария. Може да се приеме, че отиването на Фружина въ Маджарско е станало скоро следъ падане на търновското царство, защото той не е могълъ да се задържи нито въ Видинъ, нито въ Сърбия, тъй като и двете тия княжества се намирали въ зависимость отъ мощния турски султанъ. Обаче има основание да се приеме, че по едно време Фружинъ е пребивавалъ въ Сърбия. Това е било именно скоро следъ ангорската турска катастрофа. По това четемъ следното у Константинъ Философъ:[1]) **„Ѥште же и гради бльгарьсциѥ отьстоупили бѣхоу сыньми царей бльгарьскыихь. Тѣмь прѣжде сего вьздвигь се царь Моусоульмань и пришьдь на Тѣмьско ратию вьзеть ѥ.“** Значи, синоветѣ на българскитѣ царе, подъ което се разбира Шишмановия синъ Фружинъ и Срацимировия синъ Константинъ, се явили въ България и, като се възползували отъ анархията въ Турция следъ ангорската битка, дигнали възстание и заели нѣкои погранични съ Сърбия градове въ Тѣмско[2]). Това е било последниятъ опитъ на падналата българска държава и общество да се въздигнатъ наново, именно къмъ 1403 год. Обаче, докато въ М. Азия турската държава била силно разколебана и намалена отъ монголитѣ, въ Европа тя се запазила здрава и Баязидовиятъ синъ Сюлейманъ съ единъ ударъ потушилъ българското възстание. Всичко

1403-7

---

[1]) Вж. Житие Стефана Лазаревича, ed. c. p. 292.

[2]) Jireček, Gesch. d. Serb., III, 142 предполага около Видинъ, но това е невѣроятно поради силата на тая крепость. По вѣроятно е въ Пиротско именно въ областьта на едноименната рѣка Тѣмска, която извира въ Берковишката Стара-Планина и се влива въ Нишава. Вж. затова пакъ Иречекъ, Видинския царь Срацимиръ въ П. Сп. I (1882) стр. 52.

това показва, че по онова време, Фружинъ се е намиралъ въ Сърбия. Обстоятелството, че по онова време сръбскиятъ деспотъ Стефанъ Лазаревичъ се намиралъ въ неприятелски отношения съ Сюлеймана, дава известно освѣтление и обяснение както на казаното българско възстание, така и на пребиванието на Фружина въ Сърбия[1]). Сърби и българи тукъ сѫ действували съвмѣстно.

Маджарско е станало второ отечество за Фружина, въ което той е сложилъ и кости.

За по-нататъшната дейность и животъ на Фружина въ Маджарско ние намираме доста сведения въ архивата на Рагуза, именно въ протоколитѣ на голѣмия и на малкия съвети на републиката. Отъ тѣзи сведения се вижда, че въ 1435 год. Фружинъ е билъ натоваренъ отъ императора Сигизмунда съ особена мисия въ Албания и за тази цель пристигналъ въ Рагуза и отпѫтувалъ на югъ, като получилъ всички почести и възможни улеснения отъ републиката. За уяснение на тая Фружинова мисия ще се спремъ съ нѣколко думи на тогавашнитѣ отношения въ Адриатика.

Въ онова време, 30-тѣ години отъ XV в., турцитѣ се били отдавна съвзели отъ ангорското нещастие и тъкмо тогава, при Мурада II, празднували нови победи на п-ова. Незаета напълно отъ турцитѣ била тогава само най-западната планинска и мѫчно достѫпна часть на п-ова, на Адриатика, която съдържала, освенъ силно окастреното и зависимо отъ турцитѣ сръбско деспотство, една мозаика отъ множество други сръбски, албански, венециянски и др. зависими господарства, борящи се взаимно и преминаващи, ту въ турската, ту въ маджарската орбита. Царуващия тукъ хаосъ е бивалъ умѣло поощряванъ отъ турцитѣ. Задъ тази голѣма пъстрота отъ малки стремежи и интереси, въ фона изпѫквала голѣмата борба на двета велики сили, биещи се за надмощие на Балканския п-овъ, Турция отъ една страна и маджарската, въ сѫщность германската империя отъ друга. Изходътъ на борбата между тия две сили щѣше да реши и сѫдбата на п-ова. Съ Мурада II почнало да се чувствува турското надмощие и въ най-западната часть на п ова.

---

[1]) Jireček, Gesch. der Serb., стр. 133.

Имало е обаче и моменти на временни турски неуспехи. Така е било напр. въ Албания въ началото на 4-то десетилѣтие на XV в. Тогава въ Албания се дигнало силно и успешно движение противъ турското владичество отъ планинитѣ при Шкодра до Валона. На чело стоялъ Арнитъ Спата, господаря на Елбасанъ. Господаритѣ Андрей Топия, Музаки и др. въ албанското крайбрѣжие при Дурацо и пр. участвували сѫщо въ движението. Едно следъ друго били разбити три турски войски (1433—36 г.). Накрай, разбира се, че това движение не могло да устои противъ турцитѣ и въ 1436 г. албанскитѣ водители били принудени отъ турския пълководецъ Исакъ, синъ на Евреносбегъ, да се подчинятъ.[1] Естествено било това албанско възстание противъ турцитѣ да намѣри удобрението на императора Сигизмунда. Именно за завързване и преговаряне съ албанцитѣ Сигизмундъ делегиралъ въ Албания като свой пълномощникъ Шишмановия синъ Фружинъ.

Ето какъ се рисува въ известията на рагузанската архива извършването на тази Фружинова мисия. На 7 май 1435 г. републиката съобщава, че „Фружинъ, когото свѣтлейшиятъ нашъ господарь, римскиятъ императоръ и унгарски краль изпраща презъ тия мѣста въ Албания, писалъ на републиката, но още не е пристигналъ“ въ Рагуза.[2] На 20 май с. г. сѫщиятъ съветъ решилъ да отпусне на Фружина, маджарски посланикъ въ Албания, който изглежда, че пристигналъ тогава съ две варки (лодки) и му опредѣлилъ единъ оброкъ (субсидия) за презъ времето на престояването му въ града; а при своето тръгване той трѣбало да получи 40 перпера.[3] На следния день съветътъ гласувалъ „300 перпера за изпращането на господина Фружина, пълномощникъ на пресвѣтлия нашъ господарь, който ни го е препорѫчалъ заради нѣкои порѫчения дадени на сѫщия господинъ Фружинъ, кѫдето сѫщия господинъ Фружинъ ще поиска да отиде".¹) На 23 май къмъ Фружина, по решение на съвета, билъ прикомандированъ и единъ рагузански тѣлохранитель.²) На 28 май се съобщава на императора, че Фружинъ пристигналъ и билъ приетъ добре въ Рагуза; още сжщия день го били изпратили на варки за Албания, въпрѣки страха, който имали отъ турцитѣ и отъ други господари, които имъ служатъ; защото би било много лесно за господина деспота на Славония заедно съ турцитѣ да имъ попречатъ и пресѣкатъ пжтя. Следъ това се умолява императора да препоржча републиката на своя посланикъ; изпращатъ се и новини отъ Фружина по работитѣ на албанцитѣ и турцитѣ.³) Въ края на юний с. г. Фружинъ вече се връща отъ своята мисия въ Албания, придруженъ отъ четирма души албански благородници. По този случай „голѣмиятъ съветъ отпусналъ варки за конетѣ на Фружина и на албанцитѣ, които сж съ него („et Albanensium cum eo existentium") които трѣба да ги закаратъ въ Онисумъ или въ Клиса, а на самия Фружинъ турилъ на разположение единъ държавенъ двумачтовъ корабъ, командуванъ отъ единъ благородникъ и снабденъ съ съестни припаси за 100 дуката".⁴) На 2 юлий 1435 г. голѣмия съветъ на Рагуза се занималъ наново съ изпращането на Фружина, който следователно още не билъ си заминалъ обратно за Унгария, и решилъ да му се дадатъ 200 перпера, а 50 златни дукати да се дадатъ на четирмата благородни албанци, дошли съ него. Малкиятъ съветъ одобрилъ първото решение и отпусналъ на албанцитѣ, дошли съ Фружина, 100 перпера.⁵) Съ това сведенията за Фружиновата мисия преставатъ, което показва, че презъ юлий той се е билъ вече завърналъ въ Унгария.

---

[1] Jireček, Gesch. d. Serb. II, 1, 171.

[2] N. Jorga, Notes et extraits pour servir a l'histoire des croissades au XV-e siècle. Paris, 1899. II, стр. 327—28.

[3] П. т. стр. 328 заб. 1.

---

¹) П. т. „in mittendo dominum Frusinum, oratorem serenissimi Domini nostri, nobis per eum recommendatum, pro quibusdam suis eidem Domino Frusino commissis, quo ipse ire voluerit idem dominus Frusinus".

²) П. т. „un popolano de Raguse".

³) П. т. стр. 328.

⁴) П. т. стр. 328 заб. 4.

⁵) Вж. пакъ тамъ.

За по-нататъшнитѣ сждбини на Фружина нѣма повече сведения. Не е известно, билъ ли е той жененъ, ималъ ли е деца и наследници. Следъ неговата смърть неговитѣ следи и изобщо следитѣ на Шишмановия родъ въ Унгария се губятъ. Едно известие отъ втора ржка, което ние предаваме тукъ подъ резерва, защото не успѣхме да установимъ неговия произходъ и стойность, гласи, че Фружинъ умрѣлъ въ Трансилвания въ 1460 г., значи, въ дълбока старость, въ града Брашовъ (Кронщадъ).1)

Падането на видинското българско царство е станало по сжщата причина, или по-добре по сжщия поводъ както и онова на търновското царство. Следъ като турцитѣ се издигнали и добили пълно надмощие въ Балканския п-овъ, положението на отдѣлнитѣ християнски князе, български, сръбски, босненски или др. се извънредно затруднявало чрезъ това, че тѣ били поставени между две голѣми неприятелски сили, именно между мощната и настжпваща Турция отъ една страна и Австроунгария отъ друга. Тия князе гравитирали ту на една, ту на друга страна. При враждебностьта обаче на двете голѣми сили малкитѣ князе, въ това число и българскитѣ, та и видинскиятъ, е трѣбало да избиратъ между тѣхъ. Затова обаче отиването съ едната страна означавало враждата на другата и обратното. Най-умѣло и успешно лавирали въ това тъй опасно положение сръбскитѣ князе Ст. Лазаревичъ и Георги Бранковичъ и затова успѣли въпреки хилядитѣ опасности и затруднения да запазятъ своята сръбска държава дълги години (до своята смърть).

Въ подобно положение е билъ поставенъ и видинския български царь Срацимиръ. Притиснатъ отъ турската опа-

---

1) Това съобщение дава най-първо Ф. Брунъ, Путешествіе Ивана Шильтбергера; преводъ отъ нѣмски съ забележки; въ „Записки Новросс. Университета“ I (1867), 6, стр. 2, заб. 2: „Покраиней мѣрѣ намъ извѣстно, что сынъ Страцимира (sic! погрѣшно П. Н.), Фружинъ, умрелъ въ Кронштадтѣ въ 1460 году“. Навѣрно отъ Бруна е заелъ това известие, безъ да укаже на извора, и С. Табаковъ, История на гр. Сливенъ, I, стр. 296. Сериозностьта на Бруна като критически историкъ навежда на мисъльта, че ако не се касае тукъ за нѣкое недоразумение, това съобщение трѣба да има своитѣ основания. Ние тукъ не можахме обаче да ги издиримъ и затова предаваме смъртната година и мѣсто на Фружина подъ резерва.

сность, той е билъ принуденъ отначало да признае, подобно на Шишмана, турската върховна власть. Това е станало навѣрно още въ 1388 г. следъ турския походъ въ северна България, защото още въ следнята година подиръ косовската битка, една турска армия начело съ Феризъ бей се отправила къмъ северъ и при Видинъ минала Дунава въ Влашко[1]). Малко години следъ това, сигурно при завладѣването на търновското царство, тази турска зависимость на видинския царь станала още по-тежка, защото въ Видинъ е трѣбало да бѫде допуснатъ вече единъ малъкъ турски гарнизонъ (вж. тука по-долу). И не само въ Видинъ, но сѫщо и въ другитѣ крепости на видинското царство, така напр. въ Рахово, намираме въ 1396 г. турски гарнизонъ. Срацимиръ се е старалъ всѣкакъ да поддържа добритѣ отношения и благоволението на Баязида. Въ втората година следъ падането на Търново едно тържествено негово посолство, начело съ неговия престолонаследникъ, Константинъ и Видинския митрополитъ Иоасафъ, отишло въ Търново и тамъ преговаряло съ турцитѣ, навѣрно, съ казаната цель[2]). Обаче още на следнята година видинския царь заедно съ своето царство е билъ отнесенъ въ кржговъртежа на голѣмата борба между турци и маджари и погубенъ.

До това време борбата между християнския свѣтъ и възвисяващето се чрезъ османскитѣ турци мохамеданство се е водила главно на Балканския полуостровъ и чрезъ балканскитѣ народи. Обаче въ 1389 г. на Косово съпротивителната сила на последнитѣ е била сломена. Позивитѣ за помощь на притиснатитѣ балкански християни, на византийския императоръ, но преди всичко издигналата се следъ превзимане на търновското царство и следъ другитѣ турски успехи, въ всичката си страшна голота турска опасность и за западния християнски свѣтъ и главно за Унгария, направили да назрѣе на дѣло идеята за кръстоносенъ походъ противъ турцитѣ. Папа Бонифаций IX още въ 1394 г. издигналъ своя гласъ въ полза на единъ кръстоносенъ походъ. Въ пролѣтьта на 1396 г. въ Унгария наченали да се събиратъ кръстоносци отъ Франция, Германия, Полша и др. западни страни. На чело на една блѣстяща кръстоносна армия отъ 60,000 души унгарския краль Сигизмундъ преминалъ Дунава при Оршова¹). По пжтя на кръстоносната армия покрай Дунава къмъ Никополъ се простирало видинското царство на Срацимира. Подробно разказва за развилитѣ се тукъ събития французкиятъ рицарь Бусико²). Царь Срацимиръ билъ поставенъ въ затруднение и се колебаелъ, какво да стори, понеже не знаялъ, какъвъ ще е изхода на похода. Но когато кръстоноситѣ ударили града, „тозчасъ излѣзълъ изъ града господаря на града, който бѣ гръцки (правосл.) християнинъ и бѣше насила туренъ подъ турска власть, дойде и предаде града съ всичката си страна на унгарския краль и още му предаде всички турци, които бѣха вжтре въ града.“ Видинъ билъ, значи, обсаденъ отъ кръстоноситѣ, обаче Срацимиръ отворилъ портитѣ на града и се предалъ съ своята войска, следъ което малкия турски отрядъ въ града е билъ сжщо плененъ и избитъ, а въ крепостьта поставѐнъ отборенъ кръстоносенъ отрядъ отъ триста души³). Следъ предаването на Видинъ кръстоноситѣ превзели и другитѣ крепости, лежащи на пжтя имъ, като срещнали особена съпротива предъ Рахово, защитено съ двойна отбранителна линия отъ стени съ кули и отъ силенъ гарнизонъ, въ голѣма часть турски; но накрай българитѣ предали крепостьта срещу осигуряване на живота имъ, а турскитѣ пленени

---

[1]) Споредъ Leunclavius, Annales Sultanor. Othom. Venetiis 1729, p. 249 тогава следъ косовската битка билъ подчиненъ и Видинъ на турцитѣ.

[2]) Вж. Похвално Слово на Иоасафа за св. Филотея у E. Kałužniacki, Aus der panegyr. Litteratur, стр. 111.

---

¹) Hertzberg, Geschichte der Byzantiner und des osman. Reiches. Berlin 1883, стр. 517 сл.

²) Ed. Michaud et Poujoulat, Collection. II, p. 237; вж. и П. Сп. I (1882). стр. 46—47.

³) Вж. на Цамблакъ — словото за пренасяне мощитѣ на Св. Петка у Kalužniacki, Werke des Patr. Euthymius, Wien 1901, стр. 433. Thwrocz, ed. Schwandtner, I p. 222. Вж. тукъ приложение I и II; Boucicaux, Le livre des faits. I c. XXII p. 591 у Delaville le Roulx, La France etc., p. 252. Schiltberger, ed. Neumann p. 51—52. И Бусико и Шилтбергеръ разказватъ, че Срацимиръ билъ насила принуденъ отъ турцитѣ да признае върховната имъ власть.

войски били избити отъ кръстоносцитѣ[1]). Най-подиръ била обсадена отъ кръстоносната армия голѣмата крепость Никополъ, предъ която на 28 септември било дадено голѣмо сражение между Сигизмунда и Баязида, което било решено въ полза на турцитѣ благодарение намѣсата въ решителния моментъ на боя на петь хилядната армия на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ, който се биелъ на страната на Баязида. Християнската армия е била разгромена и разпръсната, а краль Сигизмундъ съ мѫка успѣлъ да се отърве живъ и се върне въ Унгария. Тази християнска катастрофа е запечатала завладѣването на Балканския полуостровъ отъ турцитѣ. Съ нея е свързано и окончателното завоевание на българскитѣ земи отъ турцитѣ.

Победоносния Баязидъ потеглилъ веднага следъ това срѣщу Видинъ и се явилъ предъ града. Това е било, ако се сѫди по думитѣ на Цамблака и на българската хроника, веднага следъ никополската победа, значи, къмъ края на 1396 г.[2]). Цамблакъ ни съобщава и за начина, по който е билъ зетъ Видинъ: **„И тако свѣтлыми побѣдами красоуе се Исманлтїнь, на Бдынскый приходить градь и цара оубѡ къ нѥмоу изьшъдша, не боеща се за ихже ради къ нѥмоу посалль бѣше обѣщанїи, свезана того въ Прѹсїйскый градь ѿтпоущаеть, имѣнїа же его въсако число высша соуща въземь, и та въ своа ѿтпоущаеть"**[3]). Аналогично ни представя падането на видинското царство и българската хроника съ думитѣ: **„Обаче Баазить не пождавь ни мало** (т. е. следъ никополската победа), **нѫ оть тѫдѹ двигь сѧ въздыде къ западѹ, и емь Срацимира царѣ въ лѣто ,ѕц** (6906) **подь собѫ сътвори"**[4]). Сѫщото почти четемъ и въ сръбскитѣ анали: **„Тожде лѣто [ѕцѕ] прїими Пазаить Бдинь и Никополю“, „Вь тожде лѣто [ѕцѕ] царь Пазаить изведѣ цара Страцимира одь Бдына“**[1]). Прочее, царь Срацимиръ получилъ отъ Баязида обещание за сигурность, открилъ портитѣ на града предъ турцитѣ, билъ обаче измѣнически уловенъ и изпратенъ на заточение въ Бруса, а богатствата му присвоени отъ Баязида. Навѣрно въ Бруса, неизвестно какъ и кога е свършилъ този български царь своя животъ. Паисий въ своята Исторія Славеноболгарская разказва, навѣрно по предание, че „Страцимиръ, братъ Шишмановъ пребегналъ въ Молдо-Влахия и тамо поживелъ до смрти“. Такъвъ е билъ краятъ на видинското царство, а заедно съ това и на царь Срацимира въ края на 1396 г.[2]).

---

[1]) Schiltberger, l. c. Thwrocz, l. c. Bonfini, Historia Hungarica. Coloniae. 1690. p. 271. Fejér, Cod. dipl. IX, 4, 56. Boucicaux, Froissart, Religieux de. St. Denis y Delaville le Roulx, op. c. I, стр. 253—55.

[2]) Archiv f. Sl. Phil. XIII 531; Kalužniacki, Werke. p 433. Schiltberger, p. 56. Сръбскитѣ лѣтописи въ Гласникъ 53 (1883), стр. 76, отъ които единъ вариантъ дава прѣмо 1396 г. Сѫщо Jirecek въ Archiv f. sl. Ph. XIV p. 274. Вж. сѫщо венециянскитѣ известия, отъ които се вижда, че синътъ на Robert de Bar е билъ пленникъ въ Видинъ на 23 дек. 1396 г., когато града се е намиралъ, значи, въ турска власть, у Delaville le Roulx, op. c. I 291.

[3]) Kalužniacki, стр. 433—34.

[4]) Archiv f. sl. Ph. XIII 5 1.

Съ Видинъ поробена била и последнята свободна българска земя; защото последнитѣ полусвободни македонобългарски земи били сѫщо обърнати въ турски провинции две години преди това, въ 1394 г., следъ смъртьта на тѣхнитѣ князе Константинъ и Марко въ сражението при Ровине въ Влашко, а източнобългарскитѣ земи на Иванко — още по-рано, преди 1390 г.

Каква е била сѫдбата на Срацимировата жена, видинската царица Ана, дъщеря на влашкия войвода Александъръ и на жена му Клара, не се знае.[3]) Дъщерята на Срацимира Доросла́ва или Доротея, станала жена на босненския краль Стефанъ Твърдко, умрѣла преди 1382 г.[4]) Най-подиръ единственият Срацимировъ синъ, Константинъ, който е билъ и съуправитель на баща си, и като такъвъ се явява наредъ съ баща си и върху видинскитѣ Срацимирови монети,[1]) избѣгалъ отъ Видинъ и се отправилъ първо за Унгария, а после се прибралъ при двора на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ, дето останалъ да живѣе въ Бѣлградъ.[2]) По-голѣми подробности изъ изгнаническия животъ на този потомъкъ на Шишмановци, чийто умъ видинскиятъ митрополитъ Иосафъ възхвалява съ думитѣ: **„Блаженъ же и самь Константинь царь, младый възрастωмь, тысоψолѣтый же сый разоумωмь“**,[3]) не сѫ известни, освенъ че той, заедно съ своя братовчедъ Фружинъ е участвувалъ въ избухналото следъ ангорската катастрофа къмъ 1403 г. възстание въ българскитѣ земи противъ турцитѣ, което обаче, както видѣхме, останало безъ успехъ. Константинъ се поминалъ въ Бѣлградъ въ Сърбия на 17 септемврий 1422 год.[4]) Билъ ли е той жененъ и ималъ ли е наследници, не се знае. Съ неговата смърть, както и съ смъртьта на другитѣ последни Шишмановци, този последенъ български царски родъ се губи въ мъглата на неизвестностьта. Докато другата българска царска династия на Асѣневци остава доста следи и на изтокъ и на западъ и продължава да сѫществува въ близки и далечни издънки, родътъ на Шишмановци изчезва.[5])

---

[1]) Споменик III 140, 132; сѫщо Гласник **53**, 76.

[2]) Трѣба да забележимъ тукъ, че следъ горното изложение за края на Срацимира, се явява недопустимо предположението, че Ив. Срацимиръ е билъ зетъ въ пленъ отъ Баязида въ сражението при Никополъ; вж. Иречекъ, Ист. Болг. 460; сѫщо П. Сп. I (1882) стр. 48—49. Брунъ, Путешествія Ив. Шильтберга, въ „Записки Новорос. Универс. I 1867, 6. стр. 5 заб. 1. Delaville le Roulx, op. cit. I 286; II 79, 85. Явно е че пленникътъ Jean de Bodem или Jean de Bade у Schiltberger и Froissart, не е Срацимиръ, а нѣкой западенъ кръстоносецъ. Впрочемъ за бърканицата на имената у Froissart и др. вж. Zinkeisen, I 296.

[3]) И. Мартыновъ, Бдинской сборникъ 1360. Спб. 1882, стр. 1 сл.; вж. сѫщо Бдински сборникъ отъ 1360 г. въ Изв. Бълг. Арх. Инст. III, 1925, стр. 247. А. Theiner, Monumenta Hung. hist. Romae 1860. II. p. 95, n. 184. П. Сп. I. (1889) стр. 39.

[4]) Rad на югосл. акад. въ Загребъ, III, p. 109. Ljubić, Opis jugoslov. novaca, стр. 206. Иречекъ, Ист. Болг., стр. 420 и П. Сп. II (1882), стр. 39.

---

[1]) Мушмовъ, Монетитѣ и печатитѣ на българскитѣ царе. София. 1924, стр. 139—141. Видинския м-тъ Иоасафъ изрично нарича Константина „царь“ и „вѣнценосьць“; вж. словото му за св. Филотея, изд. Kalužniacki, Aus der panegyr. Litter., стр. 111, 112, 113, 114.

[2]) Константинъ Философъ, въ Гласник XLII (1875) стр. 314: **„царь Коньстантинь, сынь Срацимира цара бльгарьскаго вь Бѣлградѣ.. тоу бо тогда живѣаше пришьдь сь Оугрь“.**

[3]) П. т., 113.

[4]) Конст. Философъ, ц. м. Рускитѣ лѣтописи у А. Поповъ, Изборникъ славенскихъ и рускихъ сочиненiи и статей. Москва 1869, стр. 128. Сръбскитѣ лѣтописи въ Гласник 53 (1883) стр. 81: **„Кь лѣто** 6931 **сепьтемьбрия зї** (6927=1419 **ианоуарія ка.** Ark III) **оумрѣ царь бльгарьскыи Коньстаньтинь.**

[5]) Трѣба да кажемъ тукъ, че В. Кънчевъ, Изъ Мала Азия, въ „Бълг. Прегледъ“, год. V (1899), кн. 8, стр. 81, съобщава, че въ гр.

Турското завоевание хвърлило непроницаемо було както върху българската държава, така и върху нейния последенъ царски родъ. Презъ XV вѣкъ турското завоевание поставило своя отпечатъкъ дори и на българската та и на гръцката историография. Известната единствено запазена българска хроника, написана въ началото на XV вѣкъ отъ анонименъ авторъ, принадлежащъ навѣрно на висшето българско духовенство, започва съ появата въ 1296 г. на тур-

---

Гьоненъ, посетенъ отъ него, му съобщили, че въ с. Коджа Бунаръ, не много далечъ отъ М.-Азийския брѣгъ на Мраморно море, имало много по-стари поселенци българи изъ Одринско и „най-първи хора въ него били родътъ на Шишмановци". Обаче, не е вѣроятно тѣ да иматъ нѣщо общо съ царскитѣ нѣкогашни Шишмановци. За пълнота тукъ трѣба да приложимъ и две съобщения, които длъжимъ на любезностьта на г. проф. Шишмановъ и които иматъ отношение къмъ въпроса: Въ „Pražký Ilustrovaný Kurýr", 7 řijna 1916, четемъ следното: „Dcera stareho carskeho roda. Ve ctvrtek odpoledne zemřela ve Vidni řišská hrabenka Anna Maria z Mirbachu, roz. Steria Polychroni, ve věku 74 let. Ze snulá pocházela s matciny strany dle rodine tradice — ze stareho bulharského královského rodu Šišmanovcu". Дали тази семейна традиция на тази дама за произхода ѝ отъ Шишмановци, е истинска, или фингирана, не може да се каже съ положителность, но неподкрепена съ нищо, прави впечатление на измислица. Едно е вѣрно, че досега нѣма никакви запазени следи отъ рода на Шишмановци. Дали издирвания въ унгарскитѣ семейни магнатски архиви, особено въ областьта на Липа, ще дадатъ нѣкои такива следи, може да покаже бждещето. — Въ дневника на маджарския бѣжанецъ-писатель отъ 1848 г., Егреси, Das Bulgarische Tagebuch des ungarischen Tragöden Gabriel von Egressy, 1849. Aus dem Originalmanuscript übersetzt von Adolf Strauss. 25. IX. 1849, четемъ следното: „Wir werden die bedeutenderen Städte sehen . . . vielleicht auch die Residenz seiner ehemaliger Fürsten, von denen der Enkel des einen Šisman (Jetzt nennt er sich Šismanovics. Er ist der ewige Banquier der Paschas von Widin) hier in Widin Kaufmann ist, und auch in Temesvar ein Lager besitzt, dessen Ur-Urgrossvater, den letzten Bulgarenkönig, der Sultan Bajazet am Ende des XIV J. besiegte und ermorden liess." Това съобщение почива явно на едно предположение и измислица и е очевидно безъ всѣкаква стойность. — Вж. сжщо Иорд. п. Георгиевъ. Гр. Враца, М. Сб. кн. XX. (1904), стр. 5: „Следъ заселването на гр Враца цѣлото землище на новия градъ принадлежало на 4 видни потурчени болярски фамилии, между които на първо мѣсто Шишмановци аги . . . . Къмъ времето на освобождението близкитѣ планински мѣстности се държали още отъ силната фамилия на Шишмановци".

ския князъ Османа и свършва въ 1413 год. съ смъртьта на Муса и единовластното възцаряване на султанъ Мохамеда I. Сжщо и гръцкиятъ историографъ Халкондилесъ отъ I половина на XV вѣкъ слага своето изложение не въ рамкитѣ на византийската, но на турската държава, и неговитѣ 10 книги Ἱστοριῶν ни рисуватъ не агонията на Византия, но гигантското развитие на младата турска държавна мощь,1) която се издига и изгражда върху развалинитѣ на славянски, гръцки и латински владичества и династии. Между последнитѣ е и оная на Шишмановци.

---

1) Archiv f. sl. Phil. XIII. 1921, стр. 526—535. Laon. Chalcondyles, ed. Bonn.

Приложения

№ I.

Владиславъ, Трансалпийски воевода, банъ на Северинъ и князъ на Фогарашъ, награждава Владиславъ Добка за неговитѣ заслуги, 1372 г.

„Vladislaus, vaiuoda Transalpinus, banus de Zevunio (Zeurino) et dux nouae plantationis terrae Fugaras, notum facimus vninersis, praesentibus et futuris, quod M. Ladislaus, strenuus miles, filius quondam Janus Meister de Dobka, nepos Mikedbani, noster consanguineus dilectus et fidelis, quum esset liber factus ab excellentissimo principe Ludouico, illustri rege Vngariae, adhuc nos semper eramus sub iugo, sed in gratia regis praedicti exercitum validum contra Thorcos infideles et imperatorem de Tirna in Bulgaria proclamare fecimus. Ipse M. Ladislaus Dobka, strenus miles supra dictus, noster caro et sanguis et genitura, nobiscum et cum exercitu nostro, viriliter contra saevissimos Thorcos et imperatorem de Tyrna, ipsosque inuadendo perpetrauit actus militares, nobiles et honorificos ibidem exercendo propter fidem christianitatis et gratiam serenissimi principis Lodouici, regis Vngariae, ita quod ipse Lasla Meyster de Dobka in inuasione in infideles supra dictos, causa omnipotentis Dei, gratia et regis praedicti, caput suum caussa timoris, declinando retrorsum, numquam monebatur: et quum tantam fidem semper in ipso Ladislao percepimus, vidimus et inuenimus ex parte domini nostri regis et nostri; dedimus et assignauimus sibi propter huiusmodi seruitia fidelia, nobis semper exhibita, et propter consanguinitatis annexionem, qua ligati sumus, forum, dictum Schenkhengen, situm in terra Fugaras prope Alt, cum suis pertinentiis. Item villam, dictam Venecze, villam Koczalad, villam quae vocatur calidae aquae, villam Dosbka,

104
07
37:2=16
3
17

cum omnibus suis iuribus et pertinentiis, quemadmodum proffidebant et in possessione habebant olim filii Barnabae, perpetuo possidenda. Etiam ipsum Ladislaum de Dobka, nostrum consanguineum dilectum, qui vna nobiscum semper fidelis et subiectus serenissimo principi Ludovico, illustri rege Vngariae, fuit, domino nostro naturali, inuestimus et perpetuamus in hereditatibus et possessionis supradictis, fide nostra mediante, tali conditione, si et quando ipsum Ladislaum de Dobka, filium Janus meyster de Dobka, nepotem Mikedbani predictum, contingeret transire vniversae carnis viam; Nicolaus, filius ipsius Ladislai de Dobka, aut filia, quae post ipsum in vita remanserit, seu alter ipsorum, et ab ipsius inposterum venientibus genitura, praedictum forum Schenkhengen, vilas et possessiones supra notatas debent iure hereditario successorie perpetuo possidere, quod sub iuramento fidei et capitis nostri affirmamus, omni reuocatione semota; nec reuocare valeamus et debeamus, sicut iuramento nostro concessimus, confirmanimus, quam donacionem cis fecimus nostro dilecto consanguineo Ladislao de Dobka eiusque successoribus perpetue, quum eramus in gratia copiosa domini nostri, Ludouici, regis Vngariae. Quare supplicamus serenissimo domino nostro Ludouico, regi Vngariae, domino nostro naturali, eiusque successoribus, quatenus litteras nostras praesentes in vigore suo confirment, et corraborent, et donationem nostram sic nostro dilecto consanguineo et fratri, secundum quod perfertur, confirment et stabiliant, caussa nostri successoribus, qui in nostro vaiuodatus dominio erunt successores, ac baronibus supplicamus et committimus similiter, vt litteras nostras praesentes non violent, nec reuocent, ne iuramentum meum disrumpant, contra salutem et in detrimentum animae nostrae: et quod donatio nostra, facta nostro dilecto consanguineo, Ladislao de Dobka, strenuo militi, scilicet secundum quod in praesenti pagina continetur, quod seruitiis suis fidelissimis apud nos meruit et eam donationem obtinuit, perpetuo una cum suis successoribus praedictos possessiones possideat; etiamsi nos vel aliquis successorum nostrorum in posterum litteras nostras praesentes et donationem praesentem supra scriptam reuocare intenderet, impedire reipsa vellet et praesenti cartae contradiceret et donationi; fiat super talem aut tales furor et indignatio Dei, B. Y. Mariae, OO. SS. indignatio SS. regni Stephani, Ladislai et Emerici. In quorum omnium supradictorum testimonium firmitatemque perpetuam praesentes litteras nostras nostri maioris sigilli appensione fecimus roborari. Datum in Argiosin nostra residentia, sub anno domini MCCCLXXII in die diuisionis apostolorum proxime praeterito".[1])

Fejér, Codex dipl. Hung., IX, 4. p. 477—79. St. Katona, Historia critica Regum Hungariae, t. X. Budae. 1790. p. 540—43.

№ II.

Унгарския краль Сигизмундъ дарява на цилийския комитъ Херманъ града Варасдъ въ признание на неговитѣ заслуги, 1397 год.

Nos Sigismundus, Dei gratia Rex Hungarie, Dalmacie, Croacie etc., Marchioque Brandenburgensis etc. Notum facimus tenore presencium, quibus incumbit, significantes vniuersis: Quod nos recensentes et in animo nostro perspicua contemplacione premecientes, quomodo perita regum celsitudo adeo suis magnificis fidelibus debeat affluere brauiis donatiuis, ut ipsi ad gratissima fidelitatis obsequia exercenda feruencius animentur, et ceteri ad instar ipsorum concitati, in bonorum actuum vbertate, aucti et solidati, insignite premientur. Verum quia Magnificus et spectabilis vir, Dominus Hermannus, Comes Cilye, natus videlicet olim Domini Hermanni Comitis, predilectus et fidelis noster, in et a tempore nostre felicis coronacionis, non sine virtuoso aminiculo eiusdem dudum insignite facte, et ceteris cunctis elapsis et presenti annis et temporibus vniuersis successiuis, nostris beneplacitis et vestigiis hactenus adherendo, gratam semper et omni veneracione et remuneracione dignam, laudisque preconio, preclareque fidelitatis sinceram operam et fidelium seruiciorum virtuosa obsequia, in cunctis nostris et regni nostri creberrimis asperis et prosperis, validis expedicionibus adeo maluit feruenter et toto nisu adherere, vt noster regius animus, ex suis strenuis actibus, amenam quietem, creberrime est enactus, bonaque bonis quotidie accumulans, ac de virtute ad virtutes ingencior progrediens, sacro regio dyademati, nostroque culmini et regnis nostris antefatis, variis hostium insultibus fluctuatis et disturbatis, vberrima commoda et laude digna fidelia, et virtuosa seruitia, absque temporis interuallo, studuit et adhuc more prefati sui pii patris seu genitoris anhelat impendere in futurum. Nam idem condam Comes Hermannus pater seu genitor eiusdem, dum vixit humanis, primitus et primarie condam excelso Principi, Domino Ludouico, dicti regni Hungarie regi, precaro patri et socero, demum vero serenissime Principi, Dom. Elisabeth regine, matris nostre carissime, felicium recordationum vsque ad exterminium vite eorumdem, ad laudem, exaltacionem et commodum sacre corone regni Hungarie, fidelissima prestare et exhihere non cessauit obsequia. Demum vero nobis sacro dyademate dicti regni Hungarie, Christo aminiculante, feliciter insignitis, valido nostro moto exercitu vna cum nostris et dicti regni nostri fidelibus et egregio eciam ac spestabili viro, condam Domino Wilhelmo, fratre scilicet pretaxati Domini Hermanni Comitis patruele, in et ad huiusmodi nostram validam expedicionem cum vexillo et gentibus suis armigeris et ad nostra obsequia gratanter veniente, versus regnum Rascie proficiscentibus, magnaque potentia Bayzath, Turcorum Imperatoris, prope Kewe vltra Danubium, nos, nostrosque fideles sequaces amigeros insidiose prestolante, sed huiusmodi potencia Turcorum eorumdem ante nos gressus retroflexos faciente, nobisque versus castrum Izdryl appellatum, intra ambitum dicti regni Rascie habitum, regno vlterius in eodem progredientibus, deuastacionesque et incendia magna committentibus, prefatus condam Dominus Wilhelmus, nostro lateri semper adherendo, vti atleta Dei fidelissimus nobis et sacro nostri dyademati gratiosissimos exhibuit famulatus. In quibus nimia preuentus egritudine ad propria rediens vitam finiuit temporalem. Porro si quidem digne et merito ex prenarratis pretaxati Dom. Hermanni Comitis fidelissimis obsequiis, virtuosis gestis et suis actibus strenuis ad memoriam futurorum aliqua sub quodam epilogo, presentibus duximus patiscenda. Nam dum nos anno et tempore, vti prediximus, iam retrolapsis, Christi nomine inuocato, ritum regnicolarum salutiferum imitando, gentibus armigeris de diuersorum ceterorum et nostro regnorum procere et ingentis quantitatis feliciter aggregatis, pre ceteris nostris fidelibus primatibus, eodem spectabili et magnifico viro Domino Hermanno Comite, cum vexillo suo valido armigerorum prepollente cetu, laudabiliterque suffulto et vna nobiscum personaliter progrediente, ad dictorum Turcorum et Bazzath Imperatoris eorumdem seuiciam comprimendam et elidendam, ad climata regni Bulgarie, vbi ipsorum Bayzath Imperatoris et Turcorum, ceterorumque Scismaticorum grandis cetus pululabat, applicuissemus, et Bydino, Ciuitate fortissima, nec non Strachmerio eiusdem Imperatore, nostre dicioni votiue subiugatis, ab hincque eminus egrediendo, castro Oryko nuncupato, per Turcos retento, in dextera Dei vigorose expugnato, et obtento, ab eodemque nonnullos Turcos, ipsum castrum pro tunc conseruantes, potenter ab eodem excipiendo, ac deinde vlterius proficiscendo, bellica certamina cum prefatis paganis, vt puta nostris et regni nostri emulis, in campo castri maioris Nicopolis aggrediendo et in area ipsius certaminis cum pretaxata fideli nostra Comitiua firmiter feruenter bellando et stragem inter ipsos Scismaticos perpetrando, penultimoque fortuna nobis nouercante et minime arridente, prefatis nostris fidelibus sequacibus, presertim pretaxato Domino Hermanno Comite ac complicibus et strenuis militibus, fidisque suis famulis, sub suo vexillo cum eorum totis nisibus, pro nostro et tocius regni nostri commodo diligenter dimicantibus, tandemque deuictis, proh dolor! et per ipsos paganos prorsus interemptis, inuiti reflexos gressus fecissemus, et cum ipsis quibusdam nostris fidelibus, signanter eodem Domino Hermanno Comite nostro lateri pro tuicione persone nostre fideliter et iugiter adhaerente, per Danubii et pelagi flumina in galeis remigando ad ciuitatem Constantinopolitanam peruenissemus, ab eademque per ipsius freti ampnes seu mare in prefatis galeis eminus proficiscendo, extremoque duce Deo, ad climata regnorum nostrorum Dalmacie, Crouacie predictorum ingressum habuissemus, memoratus Dominus Hermannus Comes, fidelis noster predilectus, pre ceteris nostris fidelibus, ingenciori sincere fidelitatis laude digna constancia et digna milicia presignitus, gentibus armigeris, militibus, fidelibusque suis assectis antefatis, sub suo vexillo vberrime tunc ibidem aggregatis, fideliter bellantibus, modo antefato, necis voragine in nostris et regni nostri premissis expedicionibus, validis, penitus consumptis et abstractis, nos et nostra obsequia inchoata et regni nostri ardua agenda fideliter et finaliter virtuose consumpmando, nullatenus deserere mauuit, se ipsum, vti inter fideles fidelior, ac ipsius propria et dictorum militum et complicum suorum capita et cuncta bona pro nostre regalis persone et regni nostri virtuosa tuicione, ac immensa vtilitate, casibus fortune fideliter et feruenter submittendo vniuersis. Verum licet memoratus Dominus suorum, laude dignorumque preconio attollendorum obsequiorum meritis, sincerisque et vberrimis complacenciis per ipsum nobis et ad commodum perpetuamque eiusdem regni nostri vtilitatum multifarie, vti premittitur, multisque modis exhibitis et impensis, digniori dono et ampliori munere digne per nos et merito foret premiandus, vt tamen eius voto hac vice videamur aliquantisper respondere, quandam ciuitatem nostram Warasd appellatam, in Comitatu Varasdiensi sutuatam, cum omnibus suis pertinenciis et vtilitatibus, iuribusque, iurisdiccionibus, reddicionibus, obuencionibus et emolumentis vniuersis, signanter tributo, in eadem exigi solito, nec non naulo seu portu super fluuio Draue habito, ac terris arabilibus, cultis et incultis, ecclesiarum patronatibus, syluis, nemoribus, aquis, molendinis, vineis, pratis, pascuis, foenilibus et generaliter quibusuis vtilitatum eiusdem integritatibus, sub suis veris metis et antiquis, quibus eadem ab olim vsa fuit et possessa, ex consilio cunctorum Prelatorum, Baronum, pociorumque procerum, regni nostri prematuro et vnanimi decreto eorumdem, mera auctoritate regia, ex certaque nostre Maiestatis sciencia, veluti de nostris regiis manibus memorato Domino Hermanno Comiti et per eam suis heredibus, heredumque suorum cunctis sobolibus, ac sucsessoribus et posteritatibus vniuersis, noue nostre donacionis titulo et omni eo iuro, quo eadem ad nostram regiam recionabiliter pertinere perhibetur, collationem, dedimus, donauimus et contulimus; imo damus eisdem, donamus perhempniter et effectiue conterimus perpetuo et irreuocabiliter possidendam, tenendam, pariter et habendam, saluo duntaxat iure-alieno. Sic videlicet et eo modo, vt idem Comes Hermannus, suique heredes et successores vniuersi ciutatem predictam a nobis heredibus et successoribus nostris, vt puta Hungarie regibus, more et ad instar ceterorum ipsius regni nostri Hungarie Baronum teneant in euum, et perhempniter possideant; de eadem debita et consueta obsequia, contra quoslibet exhibeant temporibus semper perpetuis et successiuis harum nostrarum testimonio litterarum, quas in nostri priuilegii formam redigi faciemus, dum nobis eedem in

specie fuerint reportate. Dat. in Vyhel, in vigilia festi Assumpcionis Virginis Marie. Anno Domini M. CCC. XC. septimo".

Fejér, Cod. dipl., X, 2 p. 418—423.—Вж. сжщо ib. p. 423—429, друга грамота съ съвсемъ сжщо съдържание, издадена „Feria sexta proxima post festem assumpcionis Virginis Marie, a. D. 1397", съ което унгарския краль Сигизмундъ подарява на сжщия Херманъ и крепоститѣ Виниче и Орбахъ въ областьта Загория.

№ III.

Маджарския краль, Сигизмундъ, награждава Фружина, сина на българския царь Шишманъ, за неговитѣ заслуги, 1425 год.

Nos Sigismundus [Dei gratia Romanorum Rex semper Augustus, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Rame, Serviae, Galliciae, Lodomeriae, Cumaniae, Bulgarieque Rex, Marchio Brandenburgensis, nec non Luxemburgensis Haeres], memoriae commendamus [tenore praesentium significantes quibus expedit universis]. Quod Nos, qui ex inuata clementia nobis regia et liberalitate cunctorum nobis fideliter obsequentium et eorum potissime, quos praeclari generis insignitate praepollentes, in actu fidelitatis continuos varietas obsequiorum reperit, et laboris virtutisque assiduitas evidenti testimonio comprobavit, actus strenuos dignae retributionis bravio metiri, ex indeque ipsos favoribus prosequi gratiosis et praemiis solemus decorare donativis. Attentis igitur et in animo nostrae considerationis sedula meditatione pensitatis fidelitatibus et fidelium servitiorum digne attollendis meritis et sinceris complacentiis fidelis nostri, dilecti magnifici Fruschin, filii quondam Susman Imperatoris Bulgarorum, quibus idem in nonnullis nostris et regnorum nostrorum arduis expeditionibus, sicut prosperis ita etiam adversis contra Turcas, aliosque Crucis Christi et nostros inimicos, laboribus, sudoribusque, plerumque pro nostri regni honoris exaltatione et incremento, viriliter insudans, seque et bona sua diversis fortunae casibus exponens, nobis et sacro diademati nostro regio summo alacrique fidelitatis fervore studuit, et ipsum non dubitamus in antea velle complacere; cupientes itaque praemissorum meritorum suorum contemplatione sibi nostrae Maiestatis benevolentiam ostendere favorosam, quamdam possessionem

nostram Lippa vocatam in Comitatu Themesiensi sitam, cum castello in eadem habito, cunctisque villis seu possessionibus ad eandem pertinentibus, ipsiusque et earumdem utilitatibus et pertinentiis quibuslibet, quovis nominis vocabulo vocitatis, ad ipsum et easdem de iure spectantibus, eidem Fruschin pro descensu duximus dandam et concedendam, imo damus, donamus et conferimus praesentium per tenorem possidere, tenere, pariter et habere. Salvo iure alieno harum nostrarum vigore et testimonio literarum mediante. Datum in Fenoldvár partium nostrarum Transilvanarum. Anno Domini MCDXXV".

Ex archiv. cam. In alio pari; pro Fenoldvár legitur Feoldcar.
Fejér, Codex diplomaticus Hungariae, X. 6, p. 784—785.

Изъ историята на Бачковския монастиръ*)

отъ **Станимиръ Ст. Станимировъ**

I.

Основатель на Бачковския монастиръ Св. Богородица Петричка билъ Григорий Пакуриянъ, по произходъ грузинецъ или погрузиненъ арменецъ[1]). Останалъ сиракъ, той още отъ най-младитѣ си години трѣбвало да се грижи самъ за себе-си, и при все това, сполучилъ твърде рано да стане високъ византийски чиновникъ въ Азия. Той билъ въ Цариградъ тъкмо въ онова време, когато Алексий Комнинъ намислилъ да се провъзгласи за императоръ, като свали отъ престола императора Никифора III. Votаниятъ, помогналъ на Алексея да стане императоръ и за награда получилъ чинъ великъ доместикъ на западъ, т. е. главнокомандуващъ византийскитѣ войски въ европейскитѣ византийски владения (1081 г.).

Синъ на времето си, Григорий още когато билъ на истокъ намислилъ да построи монастиръ, а при него и гробница, въ която да бждатъ погребени тленнитѣ му останки и въ която да бжде пренесено и тѣлото на покойния му братъ Апасий. И ето сега, като великъ доместикъ на западъ, Григорий изпълнилъ заветната си мечта, построилъ въ гънкитѣ на Родопитѣ, на брѣга на една буйна рѣка (Асеница, Чая), на 30 километра отъ Пловдивъ, величественъ монастиръ въ честь на Св. Богородица. Този монастиръ станалъ известенъ съ името Петрички, а сега съ името Бачковски, отъ името на близкото до него българско село Бачково. На около 200 метра на изтокъ построилъ и храмъ-гробница, който храмъ-гробница сѫществува и сега[1]).

---

*) Четено въ заседанието на Историческото д-ство въ София на 23 февруарий 1927 год.

[1]) „Уставъ, написанъ отъ великия доместикъ на западъ Григорий Пакуриянъ и пр." превелъ Архимандритъ Паисий, Пловдивъ, 1925 г., стр. 3. Ср. 1) проф. Н. Марръ, „Аркаунъ и пр." въ Визант. Врем. т. XII, 1906 г., стр. 17 и 24. и 2) Анна Комнина въ „Византiйскiе историки", Спб. 1859 г., стр. 89.

Като построилъ монастира си (въ 1083 г.), Григорий написалъ и уставъ (типикъ) за уредбата и управлението му. Този уставъ принадлежи къмъ тъй-нареченитѣ ктиторски типици и е забележителенъ, между другото, и по това, че освобождава монастира отъ зависимостьта на всѣка свѣтска и духовна власть, превръща го въ единъ видъ държава въ държава, както това се вижда отъ следващето: „Опредѣлямъ... монастирътъ да е самостоятеленъ и самъ да се управлява, безъ да се намира подъ която и да било власть, царска или патриярщеска, или митрополитска, или епископска. Особено не трѣбва монастирътъ да попадне подъ властьта на Пловдивския митрополитъ, нито да се споменува въ ектениитѣ името му, но изобщо да се споменува заедно съ другитѣ архиереи и епископи подъ формулата: „Всѣкое епископство православныхъ, правоправящихъ слово твоея истины“. Не трѣбва монастирътъ да се подчинява и на никое властно мирско лице, голѣмо или малко, както е отбележено и въ благочестивия хрисовулъ“[2]). А за да отнеме веднажъ за винаги надеждата на цариградския патриярхъ да подчини подъ властьта си този монастиръ, той, както не му съобщилъ нищо, когато захваналъ да строи монастира си, тъй и когато (въ 1084 г.) написалъ устава на монастира, не му го поднесълъ да го подпише и тъй да му даде църковна санкция. А защото новонаписаниятъ уставъ трѣбвало да бѫде потвърденъ отъ виша църковна власть, Григорий постѫпилъ тъй. Въ онова време ерусалимски патриархъ билъ Евтимий, човѣкъ високообразованъ и отличенъ дипломатъ. Императоръ Алексий го билъ изпратилъ въ Солунъ да води съ франкитѣ преговори за миръ. Григорий използувалъ този случай. Когато Евтимий превършилъ преговоритѣ, той го поканилъ на гости въ Пловдивскитѣ си имения. Евтимий приелъ поканата. Замоленъ отъ

---

[1]) „Възможно е, костницата да е църквата „Св. Георги“, казва В. Иванова въ статията си: Стари църкви и монастири въ българскитѣ земи. Вж. „Сборникъ на Народния музей за 1922—1925 г.“, стр. 488.

[2]) Уставъ, гл. V, стр. 16.

Григория, Евтимий подписалъ устава на Бачковския монастиръ и тъй му далъ и църковно утвърждение. Уставътъ билъ написанъ на три езика: гръцки, грузински и арменски. Евтимий го подписалъ, разбира се, ка гръцки, а Григорий — съ арменски букви [1]).

За да изтъкне още повече независимостьта на монастира си, Григорий наредилъ следващето за избора на игумена му: Той задържалъ за себе-си правото да назначава игуменъ, докато е живъ. За пръвъ игуменъ той назначилъ единъ свой близъкъ и вѣренъ монахъ на име Григорий, като отбележилъ въ устава, че „ако въ нѣщо наруши тоя уставъ, ... ще бжде изгоненъ отъ монастира“. [2]) А следъ смъртьта му изборътъ на игуменъ ще става тъй: когато действуващиятъ игуменъ почувствува приближението на смъртния си часъ, той посочва на братята, кого опредѣля за свой приемникъ. Но, ако се случи игуменътъ да умре неочаквано, безъ да е ималъ време да посочи наследника си, тогава най-достойнитѣ и разсждливи братя избиратъ изпомежду си най-достойния и най-добродетелния и го провъзгласяватъ за игуменъ“. [3]) А това значи, че братството само избира измежду своитѣ събратя игумена си и само го утвърдява. Никоя власть, била тя свѣтска или духовна, нѣма право да утвърдява игумена.

Въ монастира трѣбва винаги да има 50 братя — монаси, а игуменътъ да е петдесеть и първиятъ. Всички тѣ трѣбва да сж грузинци. [4]) Въ специялна глава Григорий категорически забранява да се приематъ въ монастира му гърци. Той пише: „Заржчвамъ на всички живущи въ монастира и съ много строга заповѣдь ги задължавамъ, никога да не приематъ въ монастира ми гръкъ свещеникъ или монахъ. Изключение се прави за секретаря, който трѣбва да знае писмо, да кореспондира съ мѣстнитѣ началници, да имъ съобщава решенията на игумена, да получава отъ тѣхъ упжтване и да води изобщо сношенията на монастира съ свѣтскитѣ власти. Само заради туй правя това изключение и желая да осигуря монастира, да не би гърцитѣ, като буйни, закачливи и многостежателни хора, да причинятъ нѣкаква загуба или вреда на монастира, или да поставятъ съсъ сила нѣкого, който да побърза да завладѣе мѣстото, или да си присвои игуменството, или по другъ нежелателенъ начинъ да обсеби монастира. Знаемъ, че често се случваха такива нѣща, защото нашето племе е просто и се отнася снизходително. Ако не бѣше това така, ние нещѣхме да направимъ тая резерва за тѣхъ, защото ние ги последьаме въ вѣрата, като наши учители и се покоряваме на догмитѣ имъ".[1])

---

[1]) Уставъ, заключителна часть, стр. 40.

[2]) Пакъ тамъ, гл. XXX, стр. 34—35; ср. глава V, стр. 13.

[3]) Пакъ тамъ, гл. V, стр. 13.

[4]) Пакъ тамъ, гл. VI, стр. 15; ср. Предговоръ, стр. 3 и гл. XXIV, стр. 31.

Григорий Пакуриянъ не се задоволилъ само съ построяването на монастира и написването на устава му, а се погрижилъ и за издръжката му. За тази цель той му подарилъ грамадни недвижими имоти — земи и цѣли села, часть отъ които били разположени въ Родопитѣ и между Родопитѣ и Бѣло море до Солунъ, а часть въ Пловдивската область. Къмъ тѣхъ той прибавилъ и имотитѣ, които покойниятъ му братъ Апасий оставилъ подиръ смъртьта си съ поржка, да се подарятъ на онзи монастиръ съ гробница, който братъ му Григорий ще основе. Ето защо, наравно съ Григория, за ктиторъ (създатель) на Бачковския монастиръ се счита и братъ му Апасий. Подарилъ му св. икони и църковни утвари и всичко потребно за единъ монастиръ.[2])

Отъ приходитѣ на тѣзи имоти трѣбвало, освенъ монастира, да се издържатъ и богоугодни и благотворителни заведения, а сжщо и едно духовно училище.[3])

И следъ построяването и уреждането на монастира си, Григорий останалъ великъ доместикъ. Презъ пролѣтьта на 1086 год. на империята нападнали печенези. Императорътъ заповѣдалъ на Григория да спре нашествието имъ. При Бѣлятово (въ Срѣдна гора, на северъ отъ Пловдивъ) станало кръвопролитно сражение, презъ време на което Григорий загиналъ,[4]) а остатъцитѣ отъ войската се разпръснали на разни страни.

Когато императоръ Алексий се научилъ за това нещастие,

---

[1]) Пакъ тамъ, глава XXIV, стр. 31.

[2]) Пакъ тамъ, глава II, стр. 8—10; ср. и гл. XXXIII стр. 36—40.

[3]) Пакъ тамъ, глави XXVIII, XXIX и XXXI, стр. 33—35.

[4]) Ана Комнина, ц. с., стр. 311: „Доместикътъ въ разгара на битката и презъ време на силнитѣ нападения върху противника, като се ударилъ о единъ джбъ, тутакси изпусналъ духъ".

„той, казва дъщеря му Ана Комнина, оплакалъ падналитѣ — и всички заедно и всѣкиго поотдѣлно; но особено той скърбѣлъ за смъртьта на доместика и проливалъ рѣки сълзи за него, защото твърде много обичалъ тогова човѣка, още преди да се възкачи на престола“.¹)

II.

Бачковскиятъ монастиръ презъ XVIII вѣкъ.

Макаръ и много обезпокояванъ отъ алчни за богатството му силни врагове, като, напр., Пловдивския митрополитъ и отъ самия Цариградския патриярхъ, Бачковскиятъ монастиръ продължавалъ да сѫществува и да се развива всестранно и презъ XVIII вѣкъ. За самия монастиръ и за братството въ него въ самото начало на XVIII вѣкъ ни е оставилъ много ценни сведения френскиятъ лѣкарь Полъ Люкасъ, който по поржка на френския краль Людовикъ XIV пжтувалъ и по Европейска Турция именно въ началото на XVIII вѣкъ. На друго мѣсто ние вече поменахме името на този френецъ, като подчертахме, че той първъ е снелъ точно копие отъ Асеновия надписъ, намиращъ се на една скала на Асенова крепость. Ето какво говори той за монаситѣ въ монастира Бачковски: „Отъ Пловдивъ тръгнахъ съ кола заедно съ единъ отъ братята на момата, която бѣхъ излѣкувалъ. Следъ тричасово пжтуване пристигнахме въ Станимака. Станимака е значителенъ градецъ, населенъ само съ християни. Околностьта му е насадена съ хубави лозя, които даватъ превъзходни вина. Едно нѣщо тука ми се видѣ необикновено: виненитѣ бъчви достигатъ до 40 педи на длъжъ и до 6—7 стжпки на височина; линоветѣ пъкъ, въ които правятъ виното, сж голѣми като четвъртита стая и сж измазани съ циментъ, смѣсенъ съ дървено масло, та изглеждатъ като да сж отъ червеникавъ мраморъ. Въ Станимака има 12 храма, безъ да се смѣтатъ ония, що се намиратъ наоколо, по съседнитѣ хълмове. Градътъ е доста малъкъ; той се огражда отъ едната страна съ самия хълмъ, по чиято низина сж разположени кжщитѣ, а отъ другата страна—съ едноименна рѣка, въ която се въдятъ твърде хубави пъстърви. Съседниятъ хълмъ се нарича Амбе́лино; така се именува и едно голѣмо село

---

¹) Пакъ тамъ, стр. 311—312.

при политѣ му (сега това село е кварталъ Амбѐлино въ Станимака). Понеже ми казаха, че на половина часъ извънъ града имало развалини, азъ направихъ разходка до това мѣсто, съ надежда да открия нѣкоя старина. Развалинитѣ (сегашната Асенова крепость) се намиратъ на едно малко възвишение; тѣ изглеждатъ да сж останки отъ значителна крепость. Тамъ се намира хубавъ храмъ, посветенъ на Св. Богородица и на Св. Георгий. Наблизо на една скала намѣрихъ надписъ, повечето отъ буквитѣ на който представляваха за мене особено, неизвестно начертание“.

Полъ Люкасъ си снелъ копие отъ тоя надписъ и го издалъ въ бележкитѣ си, напечатани презъ 1712 година. Това копие е най-старата снимка отъ царь Асеновия надписъ, който, както е известно, нѣщо преди 50 години билъ унищоженъ отъ гърцитѣ, а сега е възстановенъ отъ проф. В. Н. Златарски върху сжщата скала, само че малко по-долу отъ мѣстото на стария надписъ.

„Мѣстнитѣ наивни жители вѣрватъ, че тоя надписъ крие въ себе си тайната на философския камъкъ. Когато ме забележиха, че го преписвамъ, мнозина ме замолиха да имъ кажа разковничето за правене на злато. Въ Станимака азъ бѣхъ настаненъ у монаситѣ гърци, които никога не ядатъ месо“ (к. н.).

„На 7 юний (1706 година) наехъ катъри и на три часа следъ обедъ се запжтихме по една твърде висока планина. Следъ повече отъ два и половина часа пжть пристигнахме въ единъ монастиръ, наричанъ Бачковски и обитаванъ отъ повече отъ 100¹) монаси Около монастира нѣма други жилища. Може да се каже, че бачковскитѣ монаси прекарватъ живота си срѣдъ скалитѣ, въ истинско уединение, и при все това тѣ не сж тъй диви. Напротивъ, всички тамъ биватъ посрѣщани много любезно, и пжтницитѣ намиратъ голѣми сгоди: за тѣхъ тамъ сж построени особени сгради, поддържани въ голѣма чистота“.

„Храмътъ и килиитѣ на калугеритѣ сж заградени като въ замъкъ, който се затваря съ три солидни врата. Една отъ

---

¹) У проф. Йор. Ивановъ, въ в. „Миръ“ брой 7848: „300 и повече калугери“, очевидно, е печатна грѣшка. Въ оригинала стои „renferme plus de cent Colores“.

тѣхъ е старинска: казаха ми, че нѣкога тя била паднала, но императоръ Маврикий я билъ съградилъ отново и така се запазила и досега; неговиятъ образъ е изписанъ на нѣколко мѣста. Азъ видѣхъ сжщо и една икона на Св. Богородица, за която монаситѣ казватъ, че била изписана отъ самия Св. Лука. Тѣ разказватъ за нея различни предания и особено наблѣгатъ на това, че тя по чудо била дошла въ монастира отъ Грузия. Тази икона се ползува съ твърде голѣма почеть срѣдъ населението и привлича множество богомолци въ Бачково".

„Въ монастира има богата библиотека съ множество отлични ржкописи. Невъзможно е, обаче, да вземе човѣкъ отъ тѣхъ. Монаситѣ се възмущаватъ, дори ако имъ се заговори за продаване на нѣкой ржкописъ. Тамъ се намиратъ и много кладенци, изградени величествено; особено единъ отъ тѣхъ се отличава съ винаги бистрата си вода и помага за изцѣряването на много неджзи"[1].

„На 8 юний (1706 година) излѣзохъ отъ монастира и тръгнахъ презъ планинитѣ"[2].

Отъ тази бележка на П. Люкасъ извличаме следнитѣ ценни сведения за Бачковския монастиръ: И въ онова време Бачковскиятъ монастиръ е ималъ въ гр. Станимака ксенодохия (странноприемница), може би тамъ, гдето и сега е метохътъ, съ доста стаи, чисто и добре поддържани, тъй че, като пристигне въ града дори и нѣкой виденъ чужденецъ, той е можалъ да намѣри тамъ стая съ всички удобства за преживѣване. Това едничкото вече свидетелствува, ако не за интелигентностьта на всички братя-монаси въ монастира, то поне за интелигентностьта на игумена и на другитѣ, стоещи на чело на управлението. Монаситѣ въ Бачковския монастиръ, каквито непременно сж били онѣзи монаси, у които П. Люкасъ билъ настаненъ въ Станимака, никога не ядѣли месо. Като се вематъ предъ видъ думитѣ на Григория Пакурианъ: „Забранявамъ на всички братя..... да отглеждатъ отдѣлно нѣкое животно“ (глава IV), които, въ връзка съ всичко казано въ тази глава, значатъ животно за ядене (кокошки, гжски, патици, агне, яре и пр.), и думитѣ му: „Въ сжбота и недѣля на Великия постъ братята да не ядатъ риба и пр.“ (глава X), а сжщо и заповедьта му: „На 20 септемврий (деньтъ на смъртьта на брата му Апасий) да се слага въ монастира изобилна трапеза, пълна съ различни ястия отъ онова, което Богъ е подарилъ (гл. XXI), и особено това, че той подарилъ на монастира, освенъ крави, бикове и овни, още 238 овце за доене и 52 кози (уставъ, стр. 38), ще се дойде до заключение, че въ устава си Григорий Пикуриянъ не е забранявалъ на монаситѣ въ монастира си да ядатъ месо. Освенъ това, щомъ презъ поститѣ въ нѣкои недѣлни и празднични дни се разрешава да се яде риба, то отъ тука само по себе следва, че въ благи дни, когато т. е, не е постъ, разрешава се да се яде и месо, защото иначе постътъ не би билъ постъ. Тука ние за пръвъ пжть въ историята на Бачковския монастиръ се натъкваме на констатирано нарушение устава на монастира. Отъ кога води началото си това нарушение?—Предполагаме, че то не може да бжде по-раншно отъ XVII вѣкъ. Презъ този вѣкъ монастирътъ въ материялно отношение билъ много добре. Управлението било въ здрави ржце, които силно отстоявали правата на монастира. Енергични игумени, какъвто билъ, напр. еромонахъ Партений, десетки години управлявали монастира. Тѣ сж могли, съгласно съ измѣнилия се възгледъ за живота на монаситѣ, и да наложатъ тази промѣна.

---

[1] Проф. Йор. Ивановъ несполучливо превелъ така: „особно единъ отъ тѣхъ се отличава съ бистрата си вода и съ цѣрителнитѣ си качества". Въ оригинала е казано: „. . . . mais entre-autre, un dont l'eau toujours claire, sert aussi à la guerison des plusieurs infirmitez" (стр. 246). — Вѣроятно, той се е намиралъ тамъ, дето сега е чешмата съ 6 чучура, известна съ името „Старото аязмо" и „Източника Света Богородица".

[2] Voyage du sieur Paul Lucas, fait par ordre du Roy dans la Grèce, L'Asie Mineur, la Macedoine et L'Afrique. Tome I. Paris. 1712, стр. 243—246. Вж. и у Йор. Ивановъ, ц. с., стр. 191—192 и 225—226 и въ в. „Миръ" бр. 7848 отъ 27.VIII.1926 г., стр. 3, статията му подъ надсловъ: „Презъ Родопитѣ преди 220 години".

Въ монастира въ онова време имало повече отъ сто монаси. Това е второ съ документи засвидетелствувано грубо нарушение устава на монастира, който, както се каза, изрично заповѣдва броятъ на монаситѣ въ монастира никога да не бжде нито повече нито по-малко отъ 50, а съ игумена 51 (вж. глава VI). Вижда се, че материялното благосъстояние на монастира е привличало мнозина, които сж искали да се посветятъ на монашески животъ, а управата въ края на XVII и началото на XVIII вѣкъ не е могла да застане на подобаваща висота, та, вмѣсто да увеличава броя на монаситѣ, да поддържа поне духовното-монашеско училище, за което цѣли вѣкове не се споменува. То, очевидно, отдавна вече не е сѫществувало. Прекратило сѫществуванието си, вѣроятно, въ време на турското завладѣване на Бѣломорието и Пловдивската область, то не било възстановено и сега, когато монастирътъ билъ въ такова завидно материялно положение

Полъ Люкасъ хвали монаситѣ въ Бачковския монастиръ, казвайки, че тѣ, ако и да прекарватъ живота си срѣдъ скалитѣ, не сѫ диви. Тѣ посрѣщатъ гоститѣ си много любезно и въ монастира пѫтницитѣ намиратъ голѣма сгода: „За тѣхъ тамъ сѫ построени особени сгради, поддържани въ голѣма чистота“. За съжаление П. Люкасъ, не бележи, где сѫ били тѣзи сгради, дали въ оградата на монастира или вънъ отъ него. Сѫщо засега остава неизвестно кога тѣзи сгради сѫ били построени. Но сигурно тѣ сѫ били построени следъ 1643 година, защото, ако да сѫ били построени преди тази дата, то за тѣхъ би било поменато въ запазения втори надписъ въ трапезарията.

Полъ Люкасъ казва, че въ монастира се влизало чрезъ три врати, отъ които до днесъ е запазена само едната, старинна, обкована съ желѣзни плочи врата. Впрочемъ, като говори за вратитѣ, чрезъ които се влизало въ оградата на монастира, Полъ Люкасъ напразно намѣсва императора Маврикия, който царувалъ отъ 582 до 602 година, т. е. повече отъ 400 години преди основаването на монастира. Въ монастира нѣма образа на този императоръ, а има образа на императора Алексий Комнинъ.

Още по-голѣма похвала за монастира изказва Полъ Люкасъ, когато говори за богатата му библиотека съ множество отлични рѫкописи. Управата ревниво пазѣла тѣзи рѫкописи и непозволявала нито дума да се продума за купуването или изобщо за изнасянето, макаръ на единъ отъ тѣхъ, вънъ отъ монастира.

За отличното материялно състояние на монастира по онова време може да се сѫди и отъ думитѣ на П. Люкасъ за монастирскитѣ герани (бунари), кладенци. „Тамъ се намиратъ, пише той, и много герани, кладенци (puits), изградени величествено. Особено единъ отъ тѣхъ се отличава съ винаги бистрата си вода и помага за изцѣряването на много неджзи". Щомъ като при единъ монастиръ има много, и то величествено изградени герани, то за него съ сигурность може да се твърди, че се намира въ отлично материялно положение.

На 21 юлий 1718 год. билъ сключенъ Пожаревацкиятъ миръ и съ това се свършила войната между императора Карла VI (1711—1742) и султана Ахмедъ III (1703—1730). Презъ следващата година двамата владѣтели си изпратили посолства за размѣна на ратификациитѣ на мирния договоръ. Началникъ на многобройното нѣмско посолство билъ графъ **Вирмонтъ**, а неговъ секретарь — **Жирардъ Корнелий Дришъ**. Този последниятъ при пжтуването държалъ дневникъ и следъ завръщането си въ Виена издалъ (въ 1721 г.) на латински езикъ описание на пжтуването на това посолство. Презъ следващата (1722) година това съчинение било преведено и издадено на нѣмски. Но, тъй като преводачътъ си позволилъ на много мѣста да прибавя отъ своя страна измислици, а при това превелъ изцѣло не само твърде свободно, но и погрѣшно, като не разбиралъ на много мѣста оригинала, не знаелъ, значи, добре латински, Дришъ счелъ за умѣстно самъ да издаде съчинението си на нѣмски езикъ, което и сторилъ презъ 1723 г. И този преводъ се отличава съ голѣма свобода спрямо оригинала, особено при по-мжчнитѣ описания, защото авторътъ, както се вижда, по-добре е знаялъ писмено латински езикъ отколкото нѣмски[1]). Това съчинение се състои отъ две части, отъ които въ първата се описва отиването въ Цариградъ, а въ втората — връщането. И въ двѣтѣ части авторътъ казва по нѣщо и за Бачковския монастиръ.

Въ първата часть (споредъ изданието отъ 1723 година) Дришъ казва, че на 10 юлий 1719 година посолството се разположило на лагеръ недалечъ отъ гр. Станимака, въ ливадитѣ край рѣката Станимака (сега Асеница, Чая), „на върха на планината, отъ която извира тази рѣка, се намира монастиръ, въ който има твърде много (Zimlich) монаси-гърци, които се хранятъ само съ трева и корени. Отъ тѣзи монаси азъ узнахъ, че едно време въ рѣката Станимака имало толкова малко вода, че монаситѣ не могли да уталожатъ жаждата си. Но следъ като билъ намѣренъ образа на Приснодѣва Мария, за който никой не е знаялъ, какъ е дошълъ въ това мѣсто, въ рѣката протекла изобилна и найдобра вода. Живущитѣ въ околностьта селяни иматъ обичай всѣки пжть, когато идватъ въ монастира да се причастяватъ, не само да се миятъ съ тази вода, но и да пиятъ отъ нея преди да се причастятъ и то да пиятъ твърде много. Тази мила простота трѣбва да ни очудва, толкова повече че се е считало за голѣмъ грѣхъ да не се изпълни това благочестиво и свето дѣло. За това, разбира се, по-голѣмъ укоръ заслужватъ гръцкитѣ монаси, отколкото селянитѣ, познанията на които не сж толкова голѣми, щото да знаятъ, какво трѣбва и какво не трѣбва да се върши при подобно свещенодействие. Монаситѣ знаятъ това и, при все това, гледатъ на него презъ пръсти, не наказватъ виновнитѣ и затова на тѣхъ лежи още по-голѣма отговорность за тази глупава и просташка постжпка. Азъ решихъ да отида заедно съ нѣколко души отъ знатнитѣ и висшитѣ духовни лица отъ великото посолство въ този монастиръ и съ очитѣ си да се удостовѣримъ въ истинostьта на онова, за което до сега чувахме да се говори; обаче голѣмата опасность, на която бихме се изложили (въ това време въ селищата вързлувала чума, та посолството не влизало нито даже въ Плодивъ, както не влизало и въ Станимака, а прекарвало въ лагеръ), ни застави да се откажемъ отъ това си намѣрение“.

---

[1]) Въ статията си: „Стари пжтувания презъ България" Л. **Милетичъ** даде обстойно изложение на съдържанието на първата часть главно на латинския оригиналъ. Вж. Сбну. кн. VI, стр. 113—167.

На връщане отъ Цариградъ, посолството било въ Пловдивъ на 16 май 1720 годиеа. Тукъ нѣкои отъ членоветѣ на посолството се срѣщнали съ единъ монахъ гръкъ отъ ерусалимската патрияршия, който, по заповѣдь отъ цариградския патриярхъ, дошълъ въ Пловдивъ и тукъ завеждалъ 15 енории. Този човѣкъ, казва Дришъ, говорѣше и по латински, нѣщо, което е за чудене у едно гръцко духовно лице. Той казваше, че раздѣлението на гръцката и латинската църкви може лесно да се премахне, и даже твърдѣше, че следъ време това раздѣление ще се премахне и че двѣтѣ църкви пакъ ще се съединятъ въ една, както това е било и по-рано. Той се оплакваше отъ голѣмото невежество на гръцкитѣ монаси, особено на онѣзи отъ монастира, който се намира въ околноститѣ на Пловдивъ (Бачковския). Мнозина отъ тѣхъ не знаятъ нито даже да четатъ. Той даже ни увѣряваше, че намѣрилъ въ тѣзи монастири много и твърде стари ръкописи, съвсемъ развалени отъ прахъ и молци, че намѣрилъ тамъ много документи, които монаситѣ били готови да му продадатъ. Той ни увѣряваше, че този монастиръ билъ построенъ отъ единъ тракийски князъ, който воювалъ съ българитѣ и ги завладѣлъ и умрѣлъ безъ наследници. Едно време, казваше той, въ този монастиръ живѣяли 300 монаси, а пъкъ сега той има доходи едвамъ само за 30 души. Отъ това ясно се вижда, доколко е вѣрно казването на нѣкои, че, ужъ, монаситѣ въ този монастиръ ядатъ на сребърни съдове. При това, известно е, че монаситѣ въ този монастиръ живѣятъ много строгъ животъ. Най-после този монахъ ни разказва, че ималъ единъ роднина, който билъ ерусалимски патриярхъ и се казвалъ Доситей, който написалъ книга, заглавието на която той ни каза не само устно, но и го написа на хартия, която азъ видѣхъ. Той бѣше написалъ: „Librum, quod composuit Dosithaeus patriarcha Hierosolymitanus contra Calvinistas et Lutheranos, editus Parisiis, graece et lacine in circa ab anno currante 20, 25, 30“, т. е. книга, съставена отъ ерусалимския патриярхъ Доситея противъ калвиниститѣ и лютеранитѣ, издадена въ Парижъ приблизително преди 20, 25, 30 години отъ днесъ. Съ това той едновремено достатъчно доказа своето невежество въ латинския езикъ (за чудене ли е това у единъ гръцки монахъ?), отъ който той нищо не разбира“ [1]).

Сведенията, които Дришъ дава за Бачковския монастиръ, съ отъ твърде малко значение, Очевидно, тѣ съ събрани отъ втора или даже трета ръка. И това не е за чудене. На отиване въ Цариградъ, както казахме, посолството не е влизало нито въ Пловдивъ, нито въ Станимака; а пъкъ Дришъ ни дава сведения за Бачковския монастиръ, като при това подчертава, че трѣбвало да се откаже отъ намѣрението си да посети този монастиръ. Сведения за този монастир той, обаче, дава. Но какви? — Той казва, че монаситѣ въ този монастиръ се хранятъ само съ трева и корени! Колко въ случая той се различава отъ Полъ Люкасъ, който, следъ като живѣлъ съ самитѣ монаси и, разбира се, се разговарялъ съ тѣхъ, казва че тѣ никога не ядатъ месо. Разликата между едното и другото твърдене е грамадна. Думитѣ на Полъ Люкасъ сж удобоприемливи, а твърдението на Дриша трѣбва да се отхвърли. Историята не знае общежителенъ монастиръ на Балканския полуостровъ, въ който братята-монаси да сж се хранѣли съ трева и корени. Сжщо неточно е предадено и преданието за водата въ р. Ясеница. Това предание гласи, че, следъ като чудотворната икона, следъ първото ѝ донасяне въ монастира, липсала отъ монастира, тъй наречената Кловийска вода, която при монастира се влива въ Ясеница, и до това време била съвсемъ малка, тъй че монаситѣ не могли отъ нея да утоляватъ жаждата си, протекла въ изобилие и при това водата ѝ отъ силно варовита и безвкусна, станала приятна за пиене. Отъ тази вода и сега пиятъ монаситѣ въ Бачковския монастиръ. Явно е, че онзи монахъ, който е давалъ сведения на Дриша, не е могълъ да обясни, както трѣбва, вѣроятно поради незнаяне или не добро знаяне нѣмски или латински езикъ. Още по-невѣроятно е съобщението на Дриша за селянитѣ, които, преди да се причастятъ, пиели и то пиели много вода отъ рѣката. Колкото прости и да сж били селянитѣ — българи, православни християни, тѣ все сж знаяли, че преди самото причастяване не е позволено да се яде или пие каквото и да било. Вѣрно е, че и сега всички посетители на Бачковския монастиръ, които отидатъ до аязмото и Кловията, а тамъ отиватъ почти всички, пиятъ много вода отъ аязмото, защото тая вода наистина е пивка, вкусна. И въ двѣтѣ тѣзи съобщения на Дриша личи желанието да се каже нѣщо непохвално по адресъ на православнитѣ монаси.

---

[1]) Driesch, Historische Nachricht den Röm. Kayserl. Gross-Botschafte nach Constantinopel. Nürenberg, 1723, стр. 118 и 450.

Не по-голѣма цена иматъ и сведенията за Бачковския монастиръ, събрани отъ Дришъ въ Пловдивъ на 16 май 1720 година. Преди всичко, той събиралъ сведенията си отъ човѣкъ, къмъ когото самъ изказва недовѣрие. Този човѣкъ ни се представлява като единъ добъръ дърдорко. Той, говорейки на латински, съобщилъ на Дриша, че монаситѣ на Бачковския монастиръ били груби и невежи, които оставили и ржкописитѣ и документвтѣ да бѫдатъ разяждани отъ прахъ и молци и които били готови да му ги продадатъ, едвамъ ли не на сила да му ги подарятъ. Доколко право е говорилъ този човѣкъ — духовно лице (монахъ), непоименувано отъ Дриша, може да се види, като си припомнимъ казаното отъ Полъ Люкасъ по този въпросъ: „Въ монастира, казва той, има богата библиотека съ множество отлични рѫкописи. Невъзможно е, обаче, да вземе човѣкъ отъ тѣхъ. Монаситѣ се възмущаватъ, дори ако имъ се заговори за продаване на нѣкой рѫкописъ". А това сѫ думи на човѣкъ, който билъ въ монастира, видѣлъ библиотеката и говорилъ съ монаситѣ за нея. Истина е, че П. Люкасъ билъ въ монастира по-рано, преди 14 години; ала нима може да се допусне такова голѣмо падане въ течение на 14 години? При това, ние имаме сведения за Бачковския монастиръ и отъ 13 априлий 1720 година, които сѫщо ни говорятъ съвсемъ друго и по този въпросъ. Фантастични сѫ и съобщенията за ктитора на монастира и за броя на монаситѣ. И тогава, както и сега, на всички интересуващи се отъ този монастиръ е било известно, че той е построенъ отъ грузинеца Григорий Пакуриянъ, командуващъ византийскитѣ войски въ европейскитѣ владения на Византия, а не отъ нѣкой-си тракийски князъ, който не само воювалъ съ българитѣ, които презъ време на господаруването на тракитѣ на Балканския полуостровъ не сѫ били тука, но ги и завладѣлъ. Изглежда, че Дришъ повѣрвалъ на твърдението, че въ монастира живѣятъ 300 монаси, а пъкъ той има доходи само за 30 души, защото той — Дришъ — добавя: „Отъ това ясно се вижда, до колко е вѣрно казването на нѣкои, че ужъ монаситѣ въ този монастиръ ядатъ на сребърни сѫдове" Съ други думи, Дришъ вѣрва, че монастирътъ билъ бѣденъ, което не е вѣрно, както ще видимъ по-долу и както вече видѣхме отъ думитѣ на Полъ Люкасъ.

Съобщението си за Бачковския монастиръ Дришъ завършва, като изобличава събеседника си въ невежество. И съ право! Известно е, че ерусалимскиятъ патриархъ Доситей написалъ едно съчинение, но то не било противъ калвинититѣ и лютеранитѣ, а било юридически сборникъ (Номикй синагогй). По въпроса за калвиниститѣ и лютеранитѣ писалъ, както е известно, цариградскиятъ патриархъ Кирилъ Лукарисъ (отъ 1613 съ 4 прекѫсвания до 1639 година) въ своето

„Изповѣдание вѣрата на Източната църква“, а преди него и Еремия, сжщо патриярхъ цариградски. А пъкъ събеседникътъ на Дришъ приписва, очевидно, Лукарисовото съчинение на ерусалимския патриархъ Доситея, като дава и едно фантастично заглавие.

Презъ м. априлий 1720 година тъкмо по Великдень (13 априлий) Бачковскиятъ монастиръ билъ посетенъ отъ ерусалимския патриархъ Хрисантъ Нотарасъ, който вписалъ една приписка въ сжщия този ржкописъ (оригинала на Пакурияновия уставъ), въ който въ 1669 година вписалъ приписка и неговиятъ предшественикъ патриярхъ Доситей. Тази приписка се намира на първата страница на 68 листъ, продължава се и на 69 листъ и гласи: „И азъ Хрисантъ патриярхъ ерусалимски, сестринъ синъ и приемникъ на блаженопочившия Доситей, патриярхъ на светия градъ Ерусалимъ, пристигнахъ въ този уважаемъ монастиръ, когато се намирахъ въ тѣзи предѣли за събиране помощи за светия и животворящия гробъ въ година 1720 априлий 13, въ който день бѣше Свѣтлата недѣля (Великдень). И като служихъ на Свѣтлия день заедно съ всесветейшия митрополитъ киръ Дамаскинъ[1], мжжъ честенъ и премногообичанъ отъ Господа, и съ привързанитѣ до моята особа свети отци монаси, които тука се подвизаватъ, въ царуването на султанъ Ахмедъ[2], синъ на султанъ Мехмедъ[3], завърнахъ се после въ градъ Станимака на третия день на свѣтлата недѣля. Потвърдявамъ горното (написано) въ тази книга на светата обитель[4]. Ако нѣкой присвои тази книга, обявявамъ го за анатемосанъ отъ самаго Бога и 10,000 пжти да бжде анатема. Отъ тази книга снехъ вѣренъ преписъ“. (к м.).

„Този монастиръ (Бачковскиятъ) се слави съ името на Света Троица споредъ нарежданията на новия му ктиторъ Пловдивския митрополитъ Даниилъ, който го реставриралъ. Прочее, на праздника Петдесетница е храмовиятъ му праздникъ. Въ монастира има и другъ храмъ, който е посветенъ на „Светитѣ Архангели“, построенъ, както гласи преданието, отъ императора Алексей Комнинъ. Храмовиятъ му праздникъ е въ деня на светитѣ Архангели, въ който день става и панаиръ. Другъ подобенъ панаиръ става въ деня на Успението на Св. Богородица при храма ѝ, който се намира по-горе отъ гр. Станимака, гдето е крепостьта. Тамъ сж се хранили юношитѣ“ [1]).

---

[1] Вѣроятно, митрополитъ пловдивски

[2] Ахмедъ III, царувалъ отъ 1703 до 1730 година.

[3] Мехмедъ IV, царувалъ отъ 1649 до 1687 година.

[4] Разбира се приписката на ерусалимския патриархъ Доситей.

Отъ тази приписка можемъ да извлечемъ следнитѣ сведения за историята на Бачковския монастиръ: 1) Монастирътъ се е намиралъ въ твърде завидно материялно положение, защото служба отъ двама архиереи, единътъ отъ които е патриярхъ, а другиятъ митрополитъ, съ дякони и еромонаси не може да се извърши въ монастиръ, който търпи оскждици. При това, патриярхъ Хрисантъ, който билъ тръгналъ да събира милостиня, не би дошълъ въ този монастиръ, ако не е знаелъ, че той е богатъ и ще може да му даде милостиня. 2) Бачковскиятъ монастиръ не е билъ ставропигияленъ, защото, ако би билъ такъвъ, то пловдивскиятъ митрополитъ Дамаскинъ не би се осмѣлилъ да служи въ него безъ позволението на цариградския патриярхъ. Самъ патриярхъ Хрисантъ, сигурно, е ималъ предварително разрешение отъ цариградския патриярхъ да пжтува и събира милостиня въ диоцеза му, а сжщо и да служи, като спазва сжществуващитѣ наредби, т. е. да служи въ всѣка епархия съ разрешението на мѣстния архиерей. 3) За да угоди на пловдивския митрополитъ, патриярхъ Хрисантъ бележи, че „този монастиръ се слави съ името Св. Троица“, макаръ че това не е по угодата на братството, което още въ 1643 година поставило надписъ, въ който монастирътъ се нарича съ истинското си име Св. Богородица Петричка. 4) Узнаваме и името на възстановителя на храма. такъвъ билъ пловдивскиятъ митрополитъ Даниилъ. 5) Узнаваме, че и въ онова време е сжществувалъ храмътъ Св. Архангели, който, споредъ преданието, билъ построенъ отъ императора Алексей Комнинъ. 6) Узнаваме, най-после, и това, че, споредъ преданието, основаното отъ Григория Пакурияна духовно училище било недалечъ отъ сегашната Асенова крепость.

---

[1]) Гръцкиятъ текстъ у L. Petit въ съчинението му „Typikon de Grégoire Pacourianos pour le monastère de Pétritzos (Bačkovo) en Bulgarie. Спбургъ 1904 г. въ „Византiйскiй Временникъ“, т. XI, вып. 3. и 4. Спбургъ 1904 г., стр. XXVI.

Едва се изминали нѣколко години отъ написването горната бележка отъ ерусалимския патриярхъ Хрисантъ Нотарасъ (въ 1720 г.), и монастирътъ преживѣлъ едно голѣмо премеждие. Нѣкой-си Хаджи Примо, вѣроятно, българинъ[1]), житель на Станимака, организиралъ нѣкакво предприятие, което, като не сполучило, насмалко щѣло да навлѣче голѣмо нещастие и на Бачковския монастиръ, понеже игуменътъ на този монастиръ — еромонахъ Христофоръ, — личенъ и интименъ приятель на Хаджи Примо, взелъу частие въ това предприятие. Твърде е възможно това предприятие да е било опитъ за възстание противъ турцитѣ.

Кое ни дава право да предполагаме, че Хаджи Примо въ съдружие съ еромонаха Христофора е замислилъ възстание? Преди всичко, онова, което цариградскиятъ патриярхъ казва въ две свои писма до братството на Бачковския монастиръ по поводъ на тази случка. Въ първото (споредъ насъ) писмо той пише: „Известно да Ви бѫде, че поради станалия (поради грѣхове, известни на Бога) страшенъ случай и участието въ него на тамошния Примо, приятель на всепреподобния еромонахъ свещеникъ г. Христофоръ, на този последния не бѣ възможно да бѫде вече игуменъ на казания монастиръ, защото стана явно, че оставането му за игуменъ би причинило пакость и вреда, би опропастило монастира — това свещено богоугодно заведение, — както това разбрахме и се увѣрихме отъ изпратенитѣ ни писма, отъ които става явна опасностьта за монастира и дори съвършеното му разорение, които безъ съмнение биха последвали". — А въ второто той пише: „Научихме се и се увѣрихме отъ изпращанитѣ ни отъ тамъ писма за случилото се нещастие на Хаджи Примо, житель на градъ Станимака, който билъ най-близъкъ приятель на негово преподобие еромонаха Христофоръ, игуменъ на светата Ви обитель, който поради това приятелство се компрометиралъ, като изпадналъ въ сѫщото нещастие, — залисъ на злото, — та се видѣлъ принуденъ тайно да се отстрани отъ светата Ви обитель и тъй, като се скрилъ, избѣгналъ отъ наказание. Понеже е невъзможно за въ бѫдеще той да бѫде игуменъ, поради предвижданата и възможна вреда и лоши последствия за свещеното това убѣжище и пр.“ А така единъ цариградски паприярхъ не може да говори по поводъ на едно обикновено престѫпление отъ страна на игумена, па било то — това престѫпление — и участвуване въ разбойничество. А такова нѣщо е могло да бѫде приготвянето на възстание съ цель да се освободятъ отъ турската тирания.

---

[1]) Въ София, на улица Търговска се намирѣ магазина съ луксозни кожи на Георги Д. Примовъ. Единъ день азъ го запитахъ, дали той не е отъ Станимака. Като получихъ положителенъ отговоръ, запитахъ го, дали знае нѣщо за Хаджи Примо, живѣлъ презъ първата половина на XVIII. вѣкъ. Отговори ми, че за такъвъ не е чувалъ. Той знае добре дѣда си Примо и нѣщо за прадѣда си Евстрати; но за бащата и дѣдото на Евстрати нищо не е чувалъ. Увѣри ме, че въ Станимака въ никой другъ родъ нѣма името Примо и направи предположение, че интересуващиятъ ме Хаджи Примо може да е баща или дѣдо на прадѣдо му Евстрати. Увѣри ме, че семейството имъ е българско, че за българинъ е минавалъ и прадѣдо му Евстратий и че презъ времето на българо-гръцката църковна разпра родътъ имъ стоелъ на чело на българитѣ въ Станимака. Ще продължа разпитванията си.

Чини ми се, че тогавашното състояние на Турската империя напълно оправдава това ни предположение. Да го припомнимъ, макаръ въ най-общи черти. Още презъ XVII вѣкъ турцитѣ имали широки и добри граници на държавата си въ Европа. Но тѣ вече почнали да губятъ войнственостьта си, благодарение на която тѣ завладѣли и голѣма часть отъ Европа, като въ 1683 година обсадили дори и Виена. Но роденъ подъ палатки, този народъ не билъ приготвенъ разумно да използува богатството, разкоша и властьта надъ многобройни народи, та изпадналъ въ ориенталска апатия. Султанитѣ, които, споредъ заведения обичай, докато били наследници на престола, прекарвали всичкото си време въ затворъ, подъ строгъ надзоръ, безъ право да се сношаватъ съ когото и да било, встѫпвайки на престола, никакъ не знаели нито свѣта, нито хората. А пъкъ и министритѣ имъ въ повечето случаи не били подготвени по-добре отъ тѣхъ. Между тѣзи последнитѣ си пробило пѫть и продажничеството, подкупностьта, която бързо разрушавала и гражданския, и военния редъ.

Освенъ това, тъкмо презъ това време народитѣ въ Европа бързо крачели напредъ въ всѣко отношение, а турцитѣ си оставали въ неподвижность. Работата достигнала до тамъ, че турцитѣ, които и презъ XVI вѣкъ въ военно отношение стоели неизмѣримо по-високо отъ европейцитѣ, сега и въ това отношение останали много по-назадъ отъ тѣхъ. Еничаритѣ, които по-рано били най-добрата турска войска и наистина пазѣли турската държава и отъ външни и отъ вжтрешни врагове, сега често пжти се бунтували даже и поради нищожни причини. Тъй, напр., въ 1719 година еничаритѣ въ Видинъ направили доста голѣмъ бунтъ, понеже началницитѣ имъ закъснѣли да имъ изплатятъ навреме заплатитѣ. При това, турцитѣ заключили не единъ позоренъ за тѣхъ миръ. Тъй, напр., въ 1699 тѣ сключили Карловацкия миръ, по силата на който загубили Трансилвания, Славония и отъ Венгрия всички земи на северъ отъ Сава. Презъ 1718 година тѣ сключили Пожаревацкия миръ, по силата на който загубили Темешваръ, часть отъ Влахия, Бѣлградъ и часть отъ Сърбия. По този начинъ турцитѣ, които презъ августъ месецъ 1683 година обсаждали дори Виена, сега вече били изгонени и отъ Бѣлградъ. Всичко това, а сжщо и бунтоветѣ на еничаритѣ, както и изобщо безредието въ държавата, не е останало неизвестно на раята. Тя е виждала, че турската държава бързо се руши. И ето че у най-интелигентнитѣ и смѣли християни се зародила мисъль, че е настжпилъ моментъ за освобождаване отъ грозното и непоносимо турско иго. Единъ отъ тѣзи, у които се зародила такава мисълъ, е могълъ да бжде и Хаджи Примо и дотогава, докогато не се откриятъ документи, отъ които да се види, че Хаджи Примо е предприелъ или готвилъ нѣщо по-друго, позволено е да се мисли, че той е подготвялъ възстание на християнитѣ за освобождаване отъ турцитѣ. Той е привлѣкълъ на страната си и еромонахъ Христофора, игуменъ на богатия Бачковски монастиръ, вѣроятно, за да може да използува за целитѣ си и богатствата на монастира, а че и самия монастиръ.

Както и да било, но движението, както казахме, несполучило. Игуменътъ — еромонахъ Христофоръ — счелъ за най-благоразумно да избѣга, да се скрие неизвестно где. А защото работата била много сериозна, братството, като виждало, че монастирътъ е зле изложенъ и може тежко да пострада, решило да подири застжпничество и помощь. Но, къмъ кого да се обърнатъ? Не бива да ни очудва, че, намирайки се въ такова тежко, може би, безнадеждно състояние, братството решило да се обърне за помощь, за застжпничество именно къмъ цариградския патриярхъ, т. е. тъкмо къмъ оногова, отъ когото то най-вече се боело и когото най-вече избѣгвало. А патриярхътъ, каточели, това и чакалъ. Той бързо се отзовалъ на молбата на братството, получилъ отъ него всички потрѣбни му сведения и най-после му изпратилъ следващата грамота:

„Друга грамота за настаняване новъ егуменъ въ Бачковския монастиръ въ времето на блаженопочившия патриярхъ Киръ Паисия“ [1]).

„Преподобни отци, живущи въ ставропигиялната обитель на Всесвета Богородица Бачковска, находяща се въ Пловдивската епархия, Чада Божии и Отци. — Научихме се и се увѣрихме отъ изпратенитѣ ни отъ тамъ писма за случилото се нещастие на Хаджи Примо, житель на гр. Станимака, който билъ най-близъкъ приятель на негово преподобие еромонахъ Христофоръ, игумена на Светата ви обитель, който, поради това приятелство, се компрометиралъ, като изпадналъ въ сѫщото нещастие, — залисъ на злото, — та се видѣлъ принуденъ тайно да се отстрани отъ светата ви обитель и тъй, като се скрилъ, избѣгналъ (спасилъ се) отъ наказание. Понеже е невъзможно за въ бѫдеще той да бѫде игуменъ, поради предвижданата и възможна вреда и лоши последствия за свещеното това убѣжище, наша скромность, като считаме за свой свещенъ дългъ да се грижимъ за запазването и подобрението на намиращитѣ се навредъ убѣжища и особено пъкъ на почетенитѣ съ патриярШески и ставропигиялни права, счетохме за нужно, или по-добре, за свой дългъ да дадемъ помощь и да подкрепимъ часъ по-скоро нашата ставропигиялна обитель и съ нашата патриярШеска помощь и попечителство да я освободимъ отъ евентуално злощастие и да я спасимъ отъ всѣка опасность, като, съгласно съ вашата молба и избора на подвизаващитѣ се въ нея отци, назначимъ за новъ игуменъ и наставникъ на тази обитель Негово Всепреподобие еромонаха г-на Натанаила, за когото (се научихме), че отъ преди много време се подвизава въ сѫщата обитель (к. н.) и така е придобилъ опитность. Той, по Божия помощь, може чрезъ слово и дѣло не само да ви ржководи и ориентира, но и да ви упжтва къмъ душеполезни и спасителни дѣла, защото има свето, прилично и безукорно поведение и е пъленъ съ добродетели, споредъ както се вижда отъ събранитѣ за него сведения. Освенъ това, той може и свещения този монастиръ добре и богоугодно да го управлява по Божията воля и да го доведе до увеличение и по-добре да го управлява, та да се подобри положението му. Затова наша скромность съ тази си грамота ви препоржчваме и се произнасяме, щото реченията ромонахъ господинъ Христофоръ да го считате и наричате бившъ игуменъ на тази света обитель въ вашата мѣстность поради казанитѣ враждебни и опасни деяния и да не може да взема участие въ управлението като игуменъ, да не го припознавате за игуменъ, а за такъвъ да признавате всепреподобния между еромонаситѣ г-нъ Натанаилъ, който е вашъ началникъ и действителенъ игуменъ и наставникъ, настойникъ и попечитель на сжщия монастиръ, за да се подобри той. Той ще го води по по-добъръ пжть. Той има разрешение да контролира и прилежно да следи и да констатира приходитѣ и разходитѣ на сжщия монастиръ, та да не се прахосватъ или намаляватъ приходитѣ, движимитѣ и недвижими имоти и вакжфи, които е длъженъ да управлява богоугодно; да върши безпрепятствено потрѣбното, т. е. това, което съдействува за закрепяването и задържането на имотитѣ, а отъ друга страна да отстранява и изважда навънъ съ всички сили онова, което докарва пакость или безредие, като му помагате въ тая му работа по свещенъ дългъ, вие, които заедно съ него се подвизавате, като негови съратници, съсъ сговоръ и братолюбиво съгласие, и съ слово и дѣло да го почитате и обичате, да го уважавате, както е прилично и справедливо, като се вслушвате въ неговитѣ бащински съвети, които иматъ за цель вашето душевно усъвършенствуване, а сжщо и ония, които се отнасятъ до мирното и полезно подобрение и извършване на работитѣ и положението, отнасящи се до това богоугодно заведение, гдето се упражнявате самитѣ вие, предани на Бога Негови раби, като, при това, безъ друго се споменува отъ васъ редомъ съ началника и игумена ви и нашето каноническо име възъ всичкитѣ свети праздници и служби по старо задължение, което е обикновено въ ставропигиитѣ.

---

[1]) L. Petit преписалъ на гръцки тази грамота отъ рѫкописа № 338, принадлежащъ на Божигробския метохъ въ Цариградъ. Тя за взема страницитѣ първа на листъ 84 до стр. първа на листъ 87. — Вж. L. Petit, ц. с., стр. XXVII—XXIX.

Така да стане, безъ никой да възразява и се съпротивлява подъ страхъ да бжде аргосанъ и афоресанъ безъ надежда за прошка. За увѣрение и за да стане пълно и съвършено установяването на речения всепреподобенъ сегашенъ игуменъ господинъ Натанаилъ, се написа настоящето патриаршеско препоржчително и увѣрително писмо, което се даде на речения игуменъ г-нъ Натанаилъ за представлението му и продължителна несмѣняемость и обезпечение. 1749 година.

Все въ сжщия сборникъ, отъ стр. първа на листъ 87 до стр. първа на листъ 89, е преписано и следното писмо по въпроса за игумена Христофоръ и неговия приемникъ.

Ето и това писмо:

„И друго препоржчително писмо за сжщия игуменъ.

Известно да ви бжде, че, поради станалия (поради грѣхове известни на Бога) страшенъ случай и участието въ него на тамошния Примо, приятель на всепреподобния еромонахъ свещеникъ г-нъ Христофоръ, на този последния не бѣ възможно да бжде вече игуменъ на казания монастиръ, защото стана ясно, че оставането му за игуменъ би причинило пакость и вреда, би опропастило монастира — онова свещено богсугодно заведение, — както това разбрахме и се увѣрихме отъ изпратенитѣ ни писма, отъ които става явна опасностьта за монастира и дори съвършеното му разорение, които, безъ съмнение биха последвали.

Затова и наша скромность по дългъ, наложенъ ни неизбежно, и мислейки, че трѣбва да се грижимъ за сжществуването и плодотворното положение на светитѣ убѣжища, а най-вече на почетенитѣ съ ставропигиялно достойнство, съ настоящето патриаршеско и синодално препоржчително писмо назначихме и утвърдихме за новъ игуменъ именуемия.., като отъ днесъ нататъкъ и за винаги поменатиятъ свещеникъ Христофоръ остава непричастенъ къмъ игуменското надзирателство по причина на вреднитѣ и опасни дѣла, на които е виновникъ, а само ще бжде бившъ игуменъ на казаната обитель, когото и ние ще припознаваме за такъвъ.

Прочее, съ това наше писмо пастирски ви съветваме, щото именуемия... да го припознавате отъ сега за истински надзиратель и владѣтель на този монастиръ и вашъ наставникъ, способенъ и компетентенъ да бжде полезенъ, да упжтва и управлява всички васъ отци, които тамъ се подвизавате. Нека този свещенъ храмъ да напредне и всички да бждете благодарни, както трѣбва, тъй като той има дълга опитность, защото въ вашия монастиръ се е подвизавалъ (к. н.) и е способенъ съсъ слово и дѣло не само да ви упжти къмъ дѣла душеполезни и спасителни, но и това богоугодно заведение добре и богоугодно да управлява и да го уголѣми и подобри. Прочее, обичайте го и почитайте го благочестиво, защото заслужва да бжде почитанъ, защото е скроменъ и притежава добродетели и има добро поведение. Слушайте го, когато пастирски ви съветва, безъ да му се противопоставяте; но, споредъ приличното и правото, да му се покорявате винаги, понеже е игуменъ на този монастиръ, за да може така да управлява този монастиръ богоугодно и добре, безпрепятствено и безъ повреда. Така направете, както Ви пишемъ, а не иначе, като предварително се убедите въ това и се подчините предварително на патриярщескитѣ тѣзи наши заповеди. Богъ да ви благослови"[1]).

1. Кога, въ коя година, сж писани тѣзи две писма, не е известно, защото и двете сж безъ дата. Истина е, че въ края на първото писмо е поставена годината 1749, но това не е годината на написването на писмото, а годината на преписването му. L. Petit погрѣшно взелъ тази година за година, въ която еромонахъ Христофоръ престаналъ отъ игуменството и на мѣстото му се настанилъ еромонахъ Натанаилъ. Той не обърналъ внимание на това, че въ заглавието на първото писмо преписвачътъ нарекълъ патриярха Паисия Блаженопочившъ, т. е. умрѣлъ, а още и на това, че презъ 1749 година Паисий не е билъ патриярхъ. — На цариградския патриярщески престолъ светителствували двама патриярси съ име Паисий, единиятъ — Паисий I — презъ XVII вѣкъ, а другиятъ — Паисий II — презъ XVIII вѣкъ. Паисий I презъ времето отъ 1651 година до 1656 година билъ два пжти патриярхъ, а именно, първиятъ пжть една година и 9 дена, а вториятъ пжть 11 месеца. А Паисий II презъ времето отъ 1726 година до 1752 година четири пжти билъ патриярхъ. Трети пжти той билъ патриярхъ отъ 1744 до 1748 година, а

---

[1]) И тази патриаршеска грамота L. Petit преписалъ отъ ржкописа № 338, принадлежащъ на Божигробския метохъ въ Цариградъ. Оригиналътъ на грѣцки вж. у L. Petit, ц. с., стр. XXIX—XXX.

четвърти пжть — отъ 1751 до 1752 година. А това значи, че презъ 1749 година, когато било преписано първото наше писмо, Паисий II не е билъ патриярхъ. Тогава патриярхъ билъ Кирилъ V (1748—1751 г.). Авторътъ на писмото, като е нареченъ блаженопочивши, да ли не ще да е Паисий I, а не Паисий II, който въ 1749 година билъ живъ? — Трудно е да се предположи, че населението на Станимака презъ XVII вѣкъ ще да е могло да мечтае за такива опасни предприятия въвъ вреда на турската държава, откриването на които да заплашва съ разорение и унищожение дори и единъ такъвъ монастиръ, като Бачковския, който, очевидно, е билъ щаденъ отъ турцитѣ. Ето защо, ние заедно съ L. Petit приемаме, че това писмо е отъ XVIII и по-частно, че е писано отъ цариградския патриархъ Пасий II. Пита се, какъ да се обясни твърдението на преписвача, че презъ 1749 година авторътъ на писмото билъ умрѣлъ? — Чини ми се, че това обстоятелство може да се обясни така. Презъ 1748 година Паисий II трети пжть билъ смаленъ отъ патриаршеския престолъ, а на мѣстото му за патриярхъ билъ назначенъ Кирилъ V. Преписвачътъ, очевидно, е знаелъ, че презъ 1749 година патриярхъ билъ не Паисий, а Кирилъ, и понеже не е знаялъ, че Паисий е престаналъ да бжде патриярхъ, защото е билъ смаленъ, помислилъ е, че той е умрѣлъ, та на мѣстото му билъ назначенъ Кирилъ. — Както и да било, ние, както отбележихме, усвояваме възгледа на L. Petit, че и двете гореприведени писма сж писани въвъ времето на Паисия втори. Кога? — Преди **1749** година; но презъ коя именно година, това остава неизвестно. Въ всѣки случай, не по-рано отъ 1726 г. когато Паисий II за прьвъ пжть станалъ патриярхъ и не покжсно отъ 1748 година.

Трѣбва да приемемъ, че второто отъ тѣзи писма е било писано преди първото. Това става явно отъ сравняване съдържанието на тѣзи две писма. Работата е била така. Хаджи Примо, станимашки житель и интименъ приятель на игумена на Бачковския монастиръ — еромонахъ Христофоръ, застаналъ на чело на нѣкакво предприятие въвъ вреда на турската империя. Движението не сполучило. Вѣроятно, издадено, то се прекратило. Изглежда, че Хаджи Примо е билъ арестуванъ. На движението не е билъ чуждъ и игуменътъ Христофоръ. Когато работата била разкрита, братството, предвиждайки, че монастирътъ може зле да пострада, поради участието и на игумена въ него, побързало да напише на патриярха съ молба да защити монастира и да ги посъвѣтва, какво да правятъ. Патриярхътъ побързалъ да нареди да се приготви второто писмо, съ което той искалъ да съобщи на братството, че назначава и утвърдява за новъ игуменъ именуемия. . . . . . ., а пъкъ отъ деня на получаването на писмото му въ монастира еромонахъ Христофоръ се лишава отъ игуменското звание, „по причина на вреднитѣ и опасни дѣла, на които е билъ виновникъ“. За въ бждеще, казва патриярхътъ въ това писмо, Христофоръ „ще бжде бившъ игуменъ на казаната обитель, когото и ние ще припознаваме за такъвъ“. Очевидно, патриархътъ е очаквалъ още нѣкои сведения, за да може да опредѣли, кого именно отъ тогавашнитѣ монастирски еромонаси ще назначи и утвърди за новъ игуменъ, та да нареди да се впише името му въ писмото. Очакванитѣ допълнителни сведения били получени, но тѣ, очевидно, не билъ такива, каквито очаквалъ патриярхътъ. Вмѣсто да му съобщатъ имената на тогавашнитѣ монастирски еромонаси съсъ сведения за всѣкиго отъ тѣхъ, та той самъ да опредѣли нѣкого отъ тѣхъ за игуменъ, братята първо му съобщили, че за игуменъ сж избрали еромонахъ Натанаила, а второ, че досегашниятъ игуменъ, еромонахъ Христофоръ, очевидно, за да не попадне въ ржцетѣ на турското правителство, „тайно се отстранилъ отъ светата обитель и тъй, като се скрилъ, избѣгналъ очакващето го наказание“. Явно е, че приготвеното вече писмо било непригодно. То трѣбвало да бжде замѣнено съ друго, въ което да се вематъ предъ видъ и новополученитѣ данни. Скриилиятъ се, избѣгалиятъ Христофоръ не е могълъ да изпълнява въ монастира функциитѣ на бивши игуменъ (проигуменъ), нито пъкъ патриярхътъ да го припознава за такъвъ, защото той вече не е въ монастира, а че, вѣроятно, било е доложено, че е и опасно да се числи Христофоръ дори и за братъ въ монастира. Ето защо е било приготвено ново писмо, онова, въ края на което е отбележено, че е преписано въ 1749 година и съ което за игуменъ се утвърдява Натанаилъ (нашето първо).

Тонътъ на по-рано приготвеното, но неизпратено писмо е строгъ, заповѣднически. То завършва съ думитѣ: „Така направете, както Ви пишимъ, а не иначе, като предварително се убедите въ това и се подчините предварително на патриаршескитѣ наши заповѣди“. А какво се заповѣдва съ това писмо? Заповѣдва се: 1) да се убедятъ, че монастирътъ е ставропигияленъ и 2) че възъ основа на това патриярхътъ заповѣдва на братството да признава за игуменъ назначения отъ него еромонахъ. Вижда се, обаче, че отъ доставенитѣ допълнително сведения патриярхътъ се е убедилъ, че съ заповѣднически тонъ не ще постигне нито една отъ двѣтѣ гоними цели, та затова решилъ да смекчи тона и, като задоволи братството съ признаване за игуменъ избрания отъ тѣхъ еромонахъ Натанаилъ, съ кротость и благость да ги склони да признаятъ монастира си за ставропигияленъ. Така той и направилъ. Той писалъ: „Счетохме за нужно или по-добре за свой дългъ да дадемъ помощь и да подкрепимъ часъ поскоро нашата ставропигиялна обитель и съ нашата патриаршеска помощь и попечителство да я освободимъ отъ евентуално злощастие и да я спасимъ отъ всѣка опасность, като, съгласно съ вашата молба и избора на подвизаващитѣ се въ нея отци, назначимъ за новъ игуменъ и наставникъ на тази обитель негово всепреподобие еромонаха г-на Натанаила, за когото се научихме (разбира се, отъ токощо полученитѣ отъ васъ писма), че отъ преди много време се подвизава въ сѫщата обитель и така е придобилъ опитность“. Вижда се, че монастирътъ се е намиралъ въ твърде голѣма опасность, и патриярхъ Паисий майсторски използувалъ сгодния моментъ, та, отъ една страна, съ кротость и благость а отъ друга — съ заплашване, наложилъ на братството да признае монастира си за подчиненъ на патриярха, за ставропигияленъ. Въ книгата си „Патриаршески пинакии (таблици)“, бившиятъ при патриаршията хартофилаксъ Мануилъ Гедеонъ бележи, че, следъ горнята случка, монастирътъ се поменува като ставропигияленъ въ 1749, 1750 и 1790 година 1). А това вече явно показва, че отъ времето на патриярха Паисия II. Бачковскиятъ монастиръ изгубилъ автономностьта си и станалъ ставропигияленъ.

А че до това време, до написването на това писмо, Бачковскиятъ монастиръ не е билъ ставропигиаленъ, това се

---

1) Ср. у L. Pelit, ц с. стр. XXXI и у Йор. Ивановъ, ц. с., стр. 226

вижда отъ съдържанието на разгледваното писмо. Въ него четемъ: „като, при това, безъ друго се споменува отъ васъ редомъ съ началника и игумена ви и нашето каноническо име въвъ всичкитѣ свети праздници и служби по старо задължение, което е обикновено въ ставропигиитѣ.“ — Ясно е, че, ако Бачковскиятъ монастиръ би билъ и до това време ставропигия, то нѣмаше да има нужда отъ това напомняне. А защото монастирътъ не е билъ ставропигияленъ, то затова съ разгледваното писмо се нарежда въ бждеще, редомъ съ името на игумена, да се поменува и името на патриярха, както това обикновено се прави въ ставропигиитѣ. А че това е нововъведение, което въ разгледвания моментъ се налага, като дори не се позволява да се повдига въпросъ за умѣстностьта му, ясно личи отъ думитѣ, които въ писмото следватъ гутакси, непосредствено следъ токо-що цитуванитѣ. Въ писмото е казано: „. . . . обикновено въ ставропигиитѣ. Така да стане, безъ никой да възразява и се съпротивлява подъ страхъ да бжде аргосанъ и афоресанъ безъ надежда за прошка“. Разбира се, че тѣзи думи не могатъ да се отнасятъ къмъ наставленията, изложени по-горе въ това сжщото писмо, за признаването на Натанаила за игуменъ и за благи отношения къмъ него, защото братството, само избрало Натанаила за игуменъ, ще си го припознава за такъвъ, ще го слуша и почита. А се отнасятъ изключително къмъ споменуването името на париярха, т. е къмъ заповѣдьта въ бждеще монастирътъ да се счита за ставропигияленъ. Тъй, чрезъ насилие, чрезъ заплашване съ аргосване и афоресване, патр. Паисий грубо нарушилъ последната воля на основателя на Бачковския монастиръ Григория Пакурияна, като унищожилъ автономията на монастира му и го превърналъ въ ставропигияленъ.

Заслужва да се обърне внимание и на следващето: 1) отъ по-рано написаното писмо (второто у насъ) се вижда, че цариградскиятъ патриярхъ, като билъ се решилъ да наложи на братството за игуменъ тогова, когото той самъ пожелае, не се решилъ да му натрапи за игуменъ човѣкъ външенъ, а смѣталъ да го вземе измежду монастирскитѣ еромонаси. Ето защо, преди даже още да знае името на бждещия игуменъ, той писалъ: „тъй като той (новиятъ, непоименуванъ въ приготвеното по-рано писмо, игуменъ) има дълга опитность, защото въ вашия монастиръ се е подвизавалъ и пр.“ Ето колко предпазливъ и внимателенъ къмъ братството е билъ патр. Паисий дори въ единъ такъвъ моментъ, когато монастирътъ е билъ, тъй да се рече, надъ пропастьта, когато го заплашвало съвършено разорение. Не така, както ще видимъ, постжпилъ следъ повече отъ вѣкъ и половина (въ 1892 г.) цариградскиятъ патриархъ Неофитъ (27 к. 1891—25 к. 1894 г.), който пратилъ за игуменъ на монастира вънщно лице и съ това си причинилъ непоправимо зло 1).

2) По-после приготвеното писмо се захваща съ едно обращение къмъ братството, каквото въ по-рано приготвеното нѣма. Това обращение е извънредно важно, защото дава ценни сведения за историята на Бачковския монастиръ. То, както видѣхме, се чете тъй: „Преподобни отци, живущи въ ставропигиялната обитель на Всесвета Богородица Бачковска, находяща се въ пловдивската епархия и пр.“ Става явно, че въ писмата, съ които братството се обърнало къмъ патриярха за помощь, монастирътъ не се е наричалъ монастиръ Св. Троица, както пловдивскиятъ митрополитъ Даниилъ преименувалъ храма му въ 1604 година, а се е наричалъ, както и въ надписа отъ 1643 година Св. Богородица Бачковска. И патриярхътъ усвоилъ това название. Съ това той по косвенъ начинъ далъ своето патриаршеско съизволение и благословение, монастирътъ и храмътъ му въ бждеще да се наричатъ Св. Богородица, а не Св. Троица. Отъ онова време и доднесъ монастирътъ и храмътъ му се наричатъ съ старото си, истинското си име „Св. Богородица“. Съ това патриярхътъ достигалъ две цели, а именно: 1) Задоволявалъ братството, което, явно е, не е било доволно отъ промѣната името на монастира и на храма му; а 2) давалъ на пловдивския митрополитъ ясно да разбере, че въ бждеще нѣма абсолютно никакво основание да се мѣси въ работитѣ на Бачковския монастиръ. Патриярхътъ, каточели, искалъ да кажа: такава е волята на основателя на монастира, който въ устава си изрично казва: „Особено не трѣбва монастира да попадне подъ властьта на пловдивския митрополитъ, нито да се споменува въ ектениитѣ името му“ (глава III). Но патриярхъ Паисий не искалъ да си спомни, че последната воля на Григория Пикурияна съдържа и нареждането, съдър-

---

1) Балабановъ, М. Д. „рапортъ“ отъ 15. IX. 1894 г., стр. 6 и 21.

жаще се въ сжщата глава непосредствено предъ цитуванитѣ думи и гласеще: „А монастирътъ да е самостоятеленъ и самъ да се управлява, безъ да се намира подъ никоя чужда власть, царска, или патриярщеска, или митрополитска, или епископска“.

3. Когато (въ началото на 1894 година) билъ повдигнатъ отъ братството на Бачковския монастиръ въпросъ за преминаване подъ ведомството на българската православна църква, българското правителство изпратило Марка Д. Балабановъ да изучи на мѣстото въпроса за Бачковския монастиръ. М. Балабановъ изпълнилъ възложената му мисия и далъ обстоенъ рапортъ. Виждайки, че правото е на страната на българитѣ и че на законно основание този монастиръ ще премине подъ ведомството на светата българска православна църква, патриярхътъ, като турски чиновникъ, не се постѣснилъ да поиска отъ турския великъ везиръ да се застжпи за него. Великиятъ везиръ поискалъ отъ българското правителство сведения по въпроса за Бачковския монастиръ и то побързало, та му изпратило рапорта на Балабановъ. Великиятъ везиръ, при нота отъ 23.XII.1894 година, препратилъ и тоя рапортъ на патрияrха. Едвамъ чакъ презъ 1895 год. патриярхъ Антимъ VII (1895—1897 г.) отговорилъ на великия везиръ съ едно много дълго писмо, въ което зачекналъ и въпроса за времето, откогато Бачковскиятъ монастиръ е ставропигияленъ. Ето какво той писалъ: „...Тия права и власть (на патриярха връху гръцкитѣ монастири въ турската империя) сж подкрепени съ много височайши укази отъ великитѣ султани, както що е хатихумаюнътъ отъ 10 Джемазиюлъ Ахъръ 1272 (16.II.1856 г.). После въ нѣкои височайши укази, издадени по разни причини, особно за Бачковския монастиръ, за които явно е, че ще се намѣрятъ записани въ императорската канцелария, е писано и ясно изложено, че предметниятъ монастиръ отъ дълго време е подчиненъ на патриярршията. Отъ означенитѣ височайши укази, които днесъ се намѣрватъ въ патриярршията, първиятъ е отъ 20 Джемазиюлъ Ахъръ 1248 г. (2 ноември 1832 г.). Като съдържа правата, които патриярхътъ има съ височайши бератъ върху гръцкитѣ монастири, находещи се въ Османската империя и върху калугеритѣ имъ, заповѣдва се на пловдивския окржженъ сждия да възбранява всѣко нарушение и нападение на движимитѣ и недвижими

имоти на тоя монастиръ[1]). Вторият̀ъ е издаденъ на втори Джемазиюлъ Ахъръ 1257 г. (1841—1842 г.). Този съ другитѣ нѣща съдържа и процеситѣ, подигнати противъ игумена и калугеритѣ на монастира, да се разгледватъ въ императорската канцелария (дивани-хюмаюнъ) въ Цариградъ. Третиятъ и четвъртиятъ сѫ отъ времето на блаженопочившия Негово Величество султанъ Махмудъ[2]). Тѣ ясно свидетелствуватъ, че калугеритѣ на речения монастиръ сѫ освободени отъ данъци и държавни тегоби и че движимитѣ и недвижими имоти на монастира следъ смъртьта на калугеритѣ не подлежатъ на държавното съкровище (бейтюлъ малъ), — че монастирътъ направо е подчиненъ на патрияршията. Освенъ тия, има много други височайши укази, за които явно е, че трѣбва да сѫ записани въ императорската канцелария и които съдържатъ, че монастирътъ направо е билъ подъ управлението и ведомството на патрияршията, но тѣ заедно съ ветхата кореспонденция на патриярха и на членоветѣ на Св. Синодъ сѫ изгорѣли въ пожара, който се е случилъ въ монастира (?) къмъ края на миналия вѣкъ“[3]).

Повече отъ година патриярхътъ събиралъ сведения за написване отговора си и пакъ не можалъ да посочи, освенъ нищо не доказващи фермани, и то всичкитѣ отъ XIX вѣкъ, защото по-старитѣ, въ които се казвало, че монастирътъ е е билъ подъ управлението и ведомството на патрияршията, „изгорѣли въ пожара, който се е случилъ въ монастира къмъ края на миналия вѣкъ“. Като оставимъ на страна въпроса за пожара въ монастира въ края на XVIII вѣкъ, за какъвто пожаръ историята не ни говори, ще обърнемъ внимание на това, че патриярхътъ самъ казва, че преписъ отъ изгорѣлитѣ фермани има въ султанската канцелария. Той, обаче, ако и да работилъ отговора си повече отъ година, не пратилъ да взематъ преписъ отъ тѣзи фермани, макаръ че е ималъ време да стори и това. А пъкъ, като вземемъ предъ видъ важностьта на момента — води се борба за защита патрияршескитѣ права надъ единъ много старъ, знаменитъ и богатъ монастиръ — ще дойдемъ до заключение, че патриярхътъ отлично е знаелъ, че никакви други фермани не е имало, и затова не ги е дирилъ, а говори за пожаръ, за да засили доказателството си.

---

[1]) Сравни съ ферманитѣ за габровскитѣ монастири, напечатани въ „Годишникъ на Народния Музей за 1922—1925 г.“ София, 1926 год. стр. 583—593.

[2]) Махмудъ I царувалъ отъ 1730—1754 год., а Махмудъ II — отъ 1808 до 1839 год.

[3]) Преписъ отъ отговора на патриярха по въпроса за Бачковския монастиръ билъ изпратенъ на Св. Синодъ при писмо № 6453 отъ 21.VI.1896 г. на М-вото на В. Р. и Изповеданията.

Въ края на XVIII вѣкъ, а именно въ 1782 год въ Бачковския монастиръ билъ преведенъ на новогръцки езикъ уставътъ на Григория Пикурияна. За времето на извръшването на превода ни уведомява самъ анонимниятъ преводачъ съсъ следнитѣ, написани на първата страница на превода, думи: „Преведенъ е речениятъ типиконъ на новогръцки езикъ въ спасителната 1782 година, индиктионъ 10“. Вижда се, че братята въ монастира вече сж се затруднявали да четатъ и разбиратъ гръцкия езикъ на Григория Пикурияна, та станало нужда уставътъ да се преведе на новогръцки езикъ. По думитѣ на L. Petit този преводъ е съвсемъ незадоволителенъ. Той е парафразъ на оригинала, често пжти съкращаванъ и винаги ненапълно предаванъ[1]). Той е напечатанъ отъ Г. Мусеосъ въ Лайпцигъ въ 1888 година.

---

[1]) L. Petit, ц. с., стр. XXXII.

Les slaves, Byzance et Rome au IX-e siecle,

par **F. Dvornik**, Docteur en théologie et ès lettres, Chargé de cours à la Faculté de Théologie de l'Université Charles, à Prague. Paris, librairie Ancienne Honoré Champion, 5. Quai Malaquais, VI-e, 1926, 8⁰, V+360.

Разглежда **Ю. Трифоновъ.**

Чешкитѣ учени продължаватъ да работятъ съ голѣма ревность по старата история на славянитѣ. Тѣ се явяватъ като замѣстници на рускитѣ, които, поради прескръбнитѣ събития въ последнитѣ години, не сж вече поставени въ благоприятни условия да стоятъ на чело на славянската наука, както стоеха по-рано. Нѣкои отъ трудоветѣ на чешкитѣ историци засѣгатъ много отблизо нашата стара история, та би трѣбвало да се иматъ предъ видъ отъ насъ и, доколкото е възможно, да получатъ надлежна оценка. Такава е и излѣзлата миналата година въ Парижъ твърде обемиста книга на младия чешки ученъ Дворникъ, частенъ доцентъ въ Богословския факултетъ на Карловия университетъ въ Прага, която разглежда на широка основа отношенията между Византия, Римъ и славянитѣ презъ важния за историята на последнитѣ IX вѣкъ. Тази книга не бива да остане непозната на читателитѣ на нашитѣ Известия както заради своитѣ достойнства, които ще се изтъкнатъ по-долу, така и заради това, че хубавитѣ съчинения по история на славянитѣ, които излизатъ на чешки, оставатъ недостжпни за повечето отъ насъ поради нехайството ни да преодолѣемъ не много голѣмата трудность, която представя за българина чешкиятъ езикъ; а тя е издадена на френски. За нейното издание има да се благодари на френския Институтъ за славяноведение (Institut d'Etudes slaves, въ Парижъ), който я включилъ въ своитѣ „Travaux“ (кн. IV), откакъ тя била приета като хабилитация за докторатъ по словеснитѣ науки (ès lettres) въ Парижкия университетъ. Както е свойствено на френскитѣ издания, книгата се отличава по ясното си изложение и прави впечатление съсъ стилистичната си огладеность.

Главенъ предметъ на Дворниковото съчинение съставятъ кирило-методиевскитѣ въпроси, разгледани въ свръзка съ политическата и културна история на Византия, Римъ и славянитѣ въ IX в. Но, за да се схванатъ добре тия въпроси, трѣбвало е да се обясни причината, която е накарала Византия да обърне особено внимание на славянитѣ и да се залови за тѣхното похристиянчване; това пъкъ е наложило нужда, да се разгледа и заселването на славянитѣ въ Балканския полуостровъ. По такъвъ начинъ, макаръ главенъ предметъ на съчинението да съставятъ събитията отъ втората половина на IX в. (глави IV—IX), въ него сж помѣстени и три глави (I—III) за историята на полуострова до IX в. Такова разширение на предмета е представяло за автора опасность да се увлѣче въ забърканитѣ въпроси по славянското разселване и въ историята на Византия по време на това разселване; но той е успѣлъ да надделѣе мжчнотията, като е изложилъ събитията накратко и е съсрѣдоточилъ вниманието си главно върху културно-просвѣтната дейность на Византия, отъ която сж се възползували на първо мѣсто близкитѣ до нея славяни. За труда си той е използувалъ изобилни извори (стр. 333—328) и богата литература, голѣма часть отъ която ние въ България не притежаваме. Посочването на тази литература съставя една отъ добритѣ страни на разглеждания трудъ; обаче, може би по недоглеждане, между пособията останала непосочена хубавата монография на Малишевски „Святые Кириллъ и Меѳодій, первоучители славянскіе“, Кіевъ, 1886), отъ която авторътъ явно се е ползувалъ (вж. стр. 170). Особно заслужва да се изтъкне обстоятелството, че авторътъ е свободенъ отъ предразсждъка, да се гледа на Византия като на изворъ за политически интриги и нравствена поквара — предразсждъкъ, отъ който ученитѣ отъ 50 години насамъ вече се стараятъ да се освободятъ, но който у насъ има още дълбоки корени поради злинитѣ, които сж ни сторили гърцитѣ презъ дълговременното ни съседство съ тѣхъ. Заслужва да се забележи още, че, макаръ Дворникъ да запазва известенъ пиететъ къмъ папитѣ, той е свободенъ отъ онова пристрастие къмъ тѣхнитѣ дѣла и онова предубеждение къмъ противнитѣ тѣмъ дейци, особно къмъ патр. Фотия, отъ което страдаха по-старитѣ католически писатели. Само по себе-си се разбира, при това, че, като синъ на западната църква, авторътъ е свободенъ и отъ увлѣченията на нѣкои православни историци, които се стараятъ да изтъкватъ на всѣка стѫпка източното православие на славянскитѣ просвѣтители. Той е проявилъ качество на истински историкъ, като се е стаpалъ да гледа на събитията и дейцитѣ предимно съ очитѣ на тѣхнитѣ съвременици.

Разселването на славянитѣ Дворникъ излага въ съгласие съ проф. Нидерле. Той различава добре заселването на Чехо-Моравия и Панония (I—IV в.) отъ онова на Балканския полуостровъ (V—VII в.) и приема, че настаняването въ новитѣ земи е вървѣло бавно и незабелѣзано. Но относно заселването на сърбо-хърватитѣ авторътъ отстѫпва отъ тоя възгледъ и приема, че то се е извършило, съгласно съсъ свидетелството на Константина Багренородни, наеднажъ. Срещу мнението на Ягича, който не признава твърденията на коронования историкъ по филологически съображения, Дворникъ противопоставя мнението на Жупанича и Хауптмана, безъ да посочва доказателствата имъ, като наблѣга само на това, че теорията на последнитѣ обяснява по-добре изгубването на аварското владичество въ Илирия. Но съ това не се оборватъ филологическитѣ доказателства на Ягича, който показа, че сърбо-хърватскиятъ езикъ не стои уединенъ между словински и български, а е съединенъ съ тѣхъ чрезъ постепенно преливащи се единъ въ другъ говори и че словински и български не сѫ тъй близки помежду си, както сѫ мислили Копитаръ и Миклошичъ.[1]) Отъ друга страна, противъ свидетелството на Багренородни говорятъ и много исторически фактове, изложени отъ Дринова.[2]) Довѣрието на автора къмъ Багренородни го довежда дори до това, да допуща, противъ Иречека, че покръстването на илирийскитѣ славяни било станало още при импер.

---

[1]) Вж. статията му „Ein Kapitel aus der Geschichte der südslavischen Sprachen" въ Archiv für slav. Philologie, т. XVII, стр. 47—87.

[2]) Съчинения т. I, стр. 266—270 и 404—408.

Ираклия. Но това допущане трѣбва да се признае най-малко за преувеличено. Ако хърватитѣ да сж станали християни още въ Ираклиево време, нѣмаше защо папа Иоанъ IV да праща въ 641 г. да събиратъ мощитѣ на светцитѣ по Далмация, за да ги спаси отъ поругание, па и хърватитѣ нѣмаше да останатъ безъ особно църковно устройство дори до втората половина на IX в. Князъ Войномиръ се е кръстилъ едва въ началото на IX в. (вж. у Дворника, стр. 77—8), а въвъ втората половина на сжщия вѣкъ Василий Македонецъ е пратилъ въ приадриятическитѣ краища проповедници наедно съ царски човѣкъ (βασιλικός), за да кръщаватъ сръбскитѣ племена полунасила (ib. 228). — Като говори за сърбо-хърватското заселване, авторътъ мимоходомъ бележи, че сръбскиятъ народъ първоначално е билъ малъкъ, но после се е увеличилъ чрезъ асимилация на други подчинени или съседни славянски племена (стр. 8), Тази бележка е вѣрна, но изтъква фактъ, който е ималъ мѣсто много по-късно отъ разглежданата епоха, именно следъ XII в. Сполучливо е опредѣлена народностьта на славянскитѣ племена, които сж населили Македония, Тесалия и Пелопонесъ дори до Тайгетъ. За тѣхъ авторътъ казва, че сж принадлежели къмъ източния клонъ на южнитѣ славяни, qu'on apelle par fois le groupe bulgare (стр. 16). Не сж забравени и славянитѣ, преселени въ Мала Азия и сирийскитѣ крепости за борба срещу арабитѣ (стр. 18—19).

Следъ като дава сведения за културата на славянитѣ, както я представятъ византийскитѣ писатели, Дворникъ разглежда свѣтовното положение на източната империя въ IX в. и сполучливо посочва, че най-напредъ славянскитѣ, аварскитѣ и персийскитѣ, а подиръ туй арабскитѣ нападения сж я заставили да намали своитѣ претенции за всесвѣтска хегемония и да признае западната империя на франкитѣ. Тогава и папитѣ се възползували да засилятъ политическото си положение. Заедно съ това, той е посочилъ, макаръ накратко, но ясно, какъ, въпреки отслабването на халифата, арабитѣ сж станали опасни за Византия и Италия следъ настаняването си въ Критъ и Сицилия (стр. 32—4) и какъ това обстоятелство е спомогнало за засилването на България. Добре се е сетилъ той да изтъкне и влиянието, което борбитѣ на империята съ перси и араби сж имали за нейното постепенно ориентализиране: къмъ 850 г. Цариградъ е станалъ единъ видъ източенъ градъ (стр. 28). Арабското влияние се е проявило и въ иконоборческото движение. При излагане на последното, засегнато е и влиянието на арабското изкуство върху византийското особно къмъ края на иконоборческата епоха — влияние, което е още недобре известно. Наедно съ това, авторътъ е далъ кратка история на българската държава отсамъ Дунава въ началото на нейното сжществуване, но тука е допусналъ нѣкои грѣшки, напр, запазилъ е едновремешния възгледъ, по който Крумъ, ужъ, билъ господарь на нѣкаква панонска българска държава, къмъ която се била присъединила и отсамдунавска България (стр. 34—5); погрѣшно е представилъ още Омортата като братъ на Крума (стр. 39), макаръ да е посочилъ историята на В. Златарски (т. I, стр. 292—3), гдето нѣма тази грѣшка. 30-годишниятъ миръ на Омортага съ импер. Лъва е отнесенъ на едно мѣсто къмъ 814 г. (стр. 49), а на друго (стр. 40) — къмъ 820 г. — За вжтрешното развитие на България отъ Крума до Бориса само е споменато, а за главния предметъ на книгата е било важно да се дадатъ по-подробни сведения за българската езическа култура, за да се разбере, какъ е било възможно въ кжсо време следъ официялното приемане на християнството България да стане центъръ на богата славянска книжнина. Но събитията по северо-западната граница на България, именно засилването на панонска Хърватия и борбата на Омортага съ франкитѣ сж изложени съ задоволителна пълнота. Дадени сж достатъчни сведения и за далматинскитѣ хървати и съседнитѣ тѣмъ сърби, както и за борбитѣ имъ съ араби, франки и българи (стр. 46—55). Авторътъ не е пропусналъ да запознае читателитѣ и съ влиянието на гръцкитѣ колонии въ днешна южна Русия, които сж сжществували и въвъ византийско време и сж служили за връзка между империята, рускитѣ славяни и други варварски народи. Съобщено е и руското нападение върху Цариградъ на 28 юний 860 г. (стр. 58—59). За да покаже пъкъ, че Византия не е ограничила своето културно влияние само върху славянитѣ и че тя е имала вѣковенъ опитъ за въздействие върху варварскитѣ народи, авторътъ е далъ доста сведения за културната дейность на империята между кавказскитѣ племена и арабитѣ въ Сирийската пустиня още отъ първитѣ вѣкове на нейното сѫществуване, а особно въ Юстинияново време. Между срѣдствата, употрѣбявани за по-лесно разпространение на християнството, сѫ споменати и преводитѣ на св. писание на арменски, хунски и др. варварски езици (стр. 69—70). Тия преводи и други, за които сега не сѫ запазени сведения, сѫ били добре известни на св. Кирила, както се вижда отъ неговото житие (гл. XVI). Подъ свѣтлината на даденитѣ отъ автора сведения, читательтъ лесно схваща, че разпространението на християнството между варварскитѣ племена е било диктувано не само отъ благочестие, а и отъ важни политически съображения. Това му помагн да разбере по-добре причината за дълговременнитѣ опити на империята да въведе християнството между славянитѣ вѫтре и вънъ отъ нея. За да станатъ по-явни усилията на Византия за разпространение на християнството между балканскитѣ славяни, Дворникъ се е постаралъ да очъртае *църковната организация* въ заетитѣ отъ последнитѣ земи (стр. 81—99). Сведенията за тази организация сѫ потребни най-вече за ония, които мислятъ, че византийската култура е проникнала у българскитѣ славяни въ кѫсо време, та затова, ужъ, не могла да укаже върху тѣхъ благотворно влияние; но намъ се вижда, че авторътъ се е увлѣкълъ повече, отколкото трѣбва, щомъ търси, кои епархии сѫ сѫществували още отъ IV в., вмѣсто да се ограничи само съ ония, за които може да се докаже, че сѫ преживѣли варварскитѣ нашествия.

Голѣма цена има гл. IV, въ която се излага *книжовното и религиозно възраждане на Византия въ IX в.* Това възраждане вече е доста познато, но авторътъ е успѣлъ да го освѣтли и отъ нови страни. Една подробность въ него, обаче, все си остава неразкрита. Думата е за преобличанията на импер. Михаила III и неговитѣ другари въ одежди на високи духовни лица, за които преобличания съобщаватъ нѣкои византийски хронисти. За тѣхъ все още се говори като за неразумна забава на ексцентриченъ и пияница младежъ, когато тѣ явно сѫ били опитъ да се създадатъ драматически представления — опитъ, твърде естественъ за хора, които сѫ се увличали отъ класическата литература. Дворникъ цени правилно грижитѣ на иконоборческитѣ императори за повдигане на просвѣтата и не е съгласенъ съ ония, които ги представятъ за врагове на книжнината и изкуството. Той показва, че между иконоборцитѣ е имало хора, които сж работили за развитието и на едното, и на другото, само че въ по-свѣтски духъ. Не е забравилъ да посочи и културното съревнование между византийци и араби по онова време — съревнование, което е дало особенъ характеръ и на тогавашнитѣ византийски пратеничества въ мухамеданскитѣ земи: членоветѣ на тия пратеничества не само уреждатъ политически дѣла, но водятъ и религиозни препирни, образецъ за които ни дава житието на св. Кирила. Стремежитѣ на строгитѣ иконопочитатели да се облегнатъ въ борбата си срещу иконоборческитѣ императори на папския авторитетъ не сж попречили на автора да види слабата имъ страна: той правилно посочва, че прекалената непримиримость на студититѣ е пречела да се въдвори извънредно потребния за вжтрешния животъ на империята църковенъ миръ, и счита за грѣшка нападкитѣ имъ срещу такива ревнители на православието, каквито сж били патриярситѣ Тарасий и Никифоръ (стр. 123—132).

Отъ гл. V нататъкъ вече се излагатъ въпроситѣ, свързани съ *великото дѣло на солунскитѣ братя,* които въпроси, както се каза, съставятъ главния предметъ на книгата. Относно хазарската мисия, Дворникъ не се увлича отъ предположението на руския ученъ Ламански, че, ужъ, тя била насочена главно къмъ рускитѣ славяни; но той мисли, че тая мисия е могла да бжде предизвикана, между друго, отъ нападението на руситѣ върху Цариградъ въ 860 г. Византия е можела да иска да закрепи позициитѣ си върху Черно-море чрезъ по-близки отношения съ хазаритѣ, за да избѣгне въ бждеще подобни нападения. Затова авторътъ допуща, че мисията е можела да има предъ видъ отчасти славянитѣ, които сж се намирали подъ властьта и въ войската на хазаритѣ. Чрезъ допущането на тази възможность става ясно, защо на чело на мисията сж били поставени хора, които добре сж знаели славянски и единъ отъ които (Методий) е билъ опитенъ във военното дѣло като по-раншенъ управитель на славянско княжество (стр. 138—9). Разбира се, че тия допущания си оставатъ само предположения. Много по-сполучливо е становището, което авторътъ заема по въпроса за *намирането св. Климентовитѣ мощи* отъ Кирила, за което разказва житието на последния. Както е известно, нѣкои учени сж подигнали възражения срещу разказа на житието за това намиране, като се опиратъ главно на факта, че св. Климентъ Римски е билъ заточенъ не въ кримския Херсонесъ, а въ тракийския и че въ първия градъ е загиналъ не той, а св. Климентъ Анкирски. Дворникъ справедливо бележи, че въ случая важи не това, дали мощитѣ за които говори св. Кириловото житие, наистина сж били на Климента Римски, а това, дали съвременницитѣ сж ги считали за негови (стр. 139—140); а въ последното не може да има никакво съмнение, щомъ Анастасий Библиотекарь свидетелствува, че е чулъ за намирането имъ отъ смирненския епископъ Митрофанъ, който билъ заточенъ въ Херсонесъ, и щомъ св. Кирилъ ги е отнесълъ въ Римъ.

Но, докато за хазарското пратеничество авторътъ допуща, че е имало и политическа цель, за *пратеничеството на моравския князъ Растиславъ* до импер. Михаила III той не приема да е имало такава цель. Споредъ него, Растиславъ не е можелъ на не знае, че Византия не би могла да му даде сжщинска помощь срещу франкитѣ, а съ българитѣ той билъ по онова време (862 г.) въ добри отношения, та не е имало защо да търси подкрепа срещу тѣхъ (стр. 156). Но, като добъръ политикъ, моравскиятъ князъ не е трѣбвало да чака да развали отношенията съ България, та тогава да търси съюзникъ срещу нея; достатъчно е било да угажда, че тия отношения може да се промѣнятъ, както и станало. Па ако дори пратеничеството е имало предъ видъ само това, Византия да признае независимостьта на Моравия отъ франкската държава, то пакъ трѣбва да се счита за политическо. А че Растиславъ наистина е ималъ такова желание, вижда се отъ намѣрението му да даде на държавата съ отдѣлна църковна организация — което признава и авторътъ. Дворникъ, обаче, е правъ, като твърди, че Растиславъ не е ималъ предъ видъ да присъединява моравската църква къмъ византийската: за моравския князъ е било важно да има духовенство на свой езикъ, а отъ кой патриярхъ ще зависи то — това е било за него второстепенно дѣло. Затова, споредъ автора, той ще да е поискалъ отъ императора човѣкъ, който да може да преведе църковнитѣ книги на славянски. Тука е мѣсто да поправимъ една грѣшка, която се прави не само отъ Дворника, а и отъ нѣкои други, които сѫ се ползували отъ Кириловото житие (напр., Малишевски). Въ последното се разказва, че, когато философътъ билъ поканенъ да отиде въ Моравия и чулъ, че моравци нѣматъ своя азбука, възразилъ: „то кьто можетъ на водоу бесѣдоу написати и еретическо име обрѣсти?“ Тия думи обикновено се тълкуватъ въ такъвъ смисълъ, че, ужъ, въ тѣхъ авторътъ на житието ималъ предъ видъ по-сетнешнитѣ обвинения въ еретичество, хвърляни противъ Методия отъ противницитѣ на славянската литургия (стр. 161). А истината е, че въ тѣхъ се посочва опасностьта за всѣкого, който би се решилъ да проповѣдва и поучава само устно, тъй като не би могълъ да докаже, какво точно е училъ, и, следов., не би могълъ да се защити отъ обвинения въ ересь, та би приличалъ на човѣкъ, който записва думитѣ си на вода. — Относно *езика*, на който солунскитѣ братя и тѣхнитѣ ученици сѫ превели св. писание и църковнитѣ книги, Дворникъ, подобно на Ягича, Облака и други добри слависти, приема, че той е билъ македонски диялектъ, който се е говорилъ около Солунъ (стр. 162), а, както се каза вече, македонскитѣ славяни той счита за българи. Но относно произхода на употребената отъ братята *глаголица*, авторътъ постѫпва добре, като счита въпроса още нерешенъ окончателно (стр. 163—4).

За да се обясни голѣмиятъ успѣхъ на солунскитѣ първоучители въ разпространение на славянското богослужение между моравцитѣ, става нужда да се предположи, че тѣ, още наскоро следъ пристигането си, сѫ сполучили да привлѣкатъ къмъ своето дѣло нѣкои отъ мѣстнитѣ свещеници. Това сполучливо предположение биде направено най-напредъ отъ Ягига въ неговото съчинение Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. Макаръ че въ II издание на това съчинение прочутиятъ славистъ вече говори за него като за малко вѣроятно (стр. 23), — Дворникъ съ пълно право го усвоява, понеже наистина нѣма причина за отхвърлянето му. — Относно *литургията*, която братята сѫ превели на славянски, Дворникъ приема, че е била латинската, понеже съвременицитѣ не сочатъ въ нея друга разлика сравнително съ последната, освенъ езика. Да би имало такава разлика, противницитѣ биха я изтъкнали, за да усилятъ нападкитѣ си (стр, 169). И наистина, папа Стефанъ V, който е запретилъ окончателно славянското богослужение въ Моравия, въ писмото си до Светополка, говори за дребната разлика въ постенето, която Методий допущалъ сравнително съ обичая на западната църква, а за никаква разлика въ последованието на литургията не споменува. При това, Кириловото житие разказва (гл. XVII), че, когато братята отишли въ Римъ, папа Адриянъ допусналъ да се служи славянска литургия въ църквата св. Петъръ. Можело ли е това да стане, ако последната литургия да не е била еднаква съ римската? И съображенията на Дворника, че славянскитѣ първоучители не биха се решили да въвеждатъ въ Моравия по-друга литургия отъ оная, на която народътъ вече билъ навикналъ, заслужватъ внимание. Но все пакъ въпросътъ за славянската литургия въ Моравия не може да се счита за изчерпанъ. Цѣла славянска литургия отъ IX в. не е запазена. Тъй нареченитѣ киевски листове сѫ малки по обемъ и не се знае точно, откога сѫ; а изповедната формула въ Синайския трѣбникъ не съставя часть отъ литургията. Отъ друга страна, въ обвиненията на патр. Фотия и на гръцкитѣ писатели отъ времето на Михаила Керулария противъ западната църква, че допущала нововедения — обвинения, които Hergenröther[1]) е изложилъ въ 28 точки, не се споменува за разлика въ последването на западната литургия, а се говори само за употрѣбата на прѣсенъ хлѣбъ (т. II). А пъкъ въ тия обвинения не сѫ пропуснати и най-дребнитѣ разлики въ практиката на западната църква, каквито сѫ: постенето въ сѫбота, захващането на Великия постъ отъ срѣдата на първата седмица, носенето отъ епископитѣ копринени дрехи, пръстени и рѫкавици, нескръстване рѫцетѣ на умрѣлитѣ, служене нѣколко литургии въ деня и пр. Неволно се явява тогава въпросъ: прави ли сме, като говоримъ за що-годе важна разлика между римската и цариградската литургия въ IX в.? На този въпросъ Дворникъ, както и други преди него,1) не се е спрѣлъ.

---

[1]) Въ съчин. „Photius, Patriarch von Constantinopel" III, 186-223.

Като говори за преминуването на братята презъ Панония на пжть за Римъ, авторътъ представя, че кн. Коцелъ, откакъ ги приелъ добре и се научилъ да чете славянски, па имъ далъ да изучатъ на славянско четмо и 50 ученика, направилъ имъ голѣма честь, като ги съпроводилъ чакъ до границата на своята държава (стр. 170). Въ сжщность, такова съпровождане не е имало. Житието на св, Кирила казва: **имо проводи и**; а глаголътъ **проводити** тука значи не придружавамъ, съпроваждамъ (comitare), а отпращамъ (remittere-ἐκπέμπειν). Ние споменуваме за тази грѣшка, защото подобна бѣ направилъ и проф. Бидло, та бѣ изкаралъ, че, когато Методий отишълъ въ Цариградъ, императорътъ и патриярхътъ излѣзли да го посрещнатъ вънъ отъ столицата и го придружили чакъ до двореца2) — нѣщо недопустимо.

На въпроса, *защо братята сж отишли въвъ Венеция* и сж се бавили тамъ, нѣкои бѣха отговорили така, че, ужъ, тѣ отишли да искатъ ржкополагане за своитѣ ученици отъ тамошния патриярхъ, който живѣелъ въ Градо. Дворникъ съ право се противопоставя на това мнение, защото не само Моравия, а и Панония никога не сж зависѣли отъ този патриярхъ. Братята наистина ще да сж отивали за ржкополагане на ученицитѣ си въ Римъ, и то не защото сж признавали папата за върховенъ глава на цѫрквата, както мисли авторътъ (стр. 171), а защото сж знаели, че Моравия и Панония принадлежатъ къмъ римската диоцеза, и сж действували съгласно съ цѫрковнитѣ канони. Следъ това тѣ, по всѣка вѣроятность, сж мислѣли да се върнатъ въ Цариградъ и на Олимпъ. За въ полза на последното допущане говорятъ тия нѣща: 1) думитѣ въ гл. V на Методиевото житие: **И трьмь лѣтомъ ишьдъшемъ възвратиста ся изъ Моравы оучєникы наоучьша**; 2) обстоятелството, че при тръгването

---

1) Така, Hýbl въ обширната си студия „Slovanská liturgie na Moravě v IX. věku (въ Česky Časopis historický, ročnik XIV (1908 г.) посочва (стр. 7), кога Амвросиевата литургия въ Миланъ, готската въ Испания, галиканската въ Франция и сродната ней британска се изѣднаквили съ римската, а за състава на последната сравнително съ източната не споменува.

2) Časopis Matice Moravské, год. 40 (1916), стр. 41,

си отъ Панония тѣ взимали съсъ себе-си освободени плѣнници, както направили и при връщането си отъ Хазарско, и 3) предсмъртната молба на Кирила къмъ брата му, да не се връща въ мънастира си, а да продължи започнатото дѣло. Във Венеция тѣ ще да сѫ се бавили, за да получатъ наставления отъ императора и патриярха. Тамъ тѣ ще да сѫ получили и мощитѣ на св. Климента, както сполучливо се досѣща проф. Теодоровъ — Баланъ,[1]) понеже за тѣхното носене въ Моравия не става дума въ славянскитѣ жития, а се говори само въ италиянското (гл. VII), което, обаче, не заслужва довѣрие въ този случай, тъй като не знае дори за стоението на братята въ Панония и Венеция. Колкото за поканата на папа Николая къмъ братята да отидатъ въ Римъ, за която говори Кириловото житие, тя е напълно допустима, не само защото тѣ сѫ носѣли мощитѣ на св. Климента, а и защото сѫ били пратеници на императора, а не pauvres moines de Constantinople, както ги нарича Дворникъ (стр. 173). Не напраздно житието посочва, че преди смъртьта си Кирилъ казалъ: **отъ селѣ нѣсмь азъ ни царю слоуга** (гл. XVIII). — Сполучливо забелѣзва авторътъ, че, като истински синове на Византия, братята сѫ поставяли императора много по-високо отъ патриярха, макаръ да не сѫ били противници на последния, та затова именно житието обикновено говори само за първия (стр. 179).

Въ книгата на Дворника, между друго, е разгледанъ и въпросътъ, *какво е било становището на славянскитѣ просвѣтители спрѣмо разпрята между Николая I и Фотия*. По този случай, авторътъ вѣрно забелѣзва, че въ тѣхно време още не е могло да се предвиждатъ сѫдбоноснитѣ последици на тази разпря, та затова въ Римъ не сѫ имали причина да гледатъ недовѣрчиво къмъ братята и да ги оценяватъ откъмъ мнението имъ за произхода на Св. Духа (стр. 182—3). Странно е, наистина, поведението на нѣкои сегашни историци, които се мѫчатъ да опредѣлятъ за всѣки моментъ отъ дейностьта на братята, какво становище сѫ заемали по отношение на разпритѣ между Римъ и Цариградъ, като че тѣ сѫ следѣли преписките на патриярешескитѣ канцеларии и сѫ си съставяли мнение за разглежданитѣ въ тѣхъ въпроси. — Добре е разрешенъ въ книгата и въпросътъ за *чина, въ който е билъ Св. Кирилъ преди смъртьта си*, като не е повторена грѣшката на по-старитѣ западни учени, които, възъ основа на италиянското житие, приемаха, че, ужъ, и двата братя, още преди смъртьта на Кирила били посветени за епископи. Авторътъ справедливо бележи (стр. 200), че, ако да имаше такова нѣщо, славянскиѣ жития не биха пропуснали да го съобщатъ, защото то добре би отговорило на тѣхната цель — да възвеличатъ светцитѣ; а авторътъ на италиянското житие, явно, не е билъ свидетель на последнитѣ минути отъ живота на Кирила.

---

[1]) „Кирилъ и Методий“, стр. 80.

Глава VI е посветена на *покръстването на българитѣ*. При заплетеностьта на съобщенията въ изворитѣ, тя трѣбва да се признае за напълно задоволителна. Авторътъ сполучливо е схваналъ както наложителностьта на българското покръстване, така и дългитѣ колебания на Бориса. Но той приема безъ достатъчно основание, че последниятъ ще да е искалъ самостоенъ епископъ и дори патриярхъ отъ Цариградъ, преди още да се обърне къмъ папата и дори преди да получи посланието на патр. Фотия (стр. 190—1), и че тъкмо неизпълнението на това му желание ще да го е накарало да се обърне къмъ Римъ: такова искане още въ 865 г., когато е станало покръстването, би било предивременно, па и изворитѣ не говорятъ за него.—Добре е изтъкната самоувѣрената политика на папа Николая I при преговоритѣ му съ Бориса и нейниятъ неуспѣхъ поради твърдото решение на последния да се сдобие съ автономна църква; но за заседанието на събора отъ 869—870 г., въ което (заседание) е билъ разгледанъ българскиятъ въпросъ, погрѣшно е казано, че било държано въ Св. София, вмѣсто въ двореца (стр. 205). Сполучливо е посочено и влиянието, което е имало отмѣтането на българския ханъ отъ папата върху решението на Адрияна II да основе особна славянска архиепископия за Панония и Моравия. Папата се е боелъ, да не би станалото във България да се повтори и въ Моравия, затова е пренебрегналъ недоволството на нѣмското духовенство. Той се е надѣвалъ още, че съ помощьта на славянското богослужение ще може да привлѣче и България, затова е назначилъ Методия не само за панонски архиепископъ, но и за папски легатъ къмъ славянскитѣ племена изобщо (стр. 207—8). Ала авторътъ не е оценилъ подпълно самостойната политика на Бориса и е разгледалъ отношенията между папитѣ и него само като частенъ случай отъ отношенията имъ къмъ Византия, когато неподчинението на България подъ папско върховенство е било резултатъ колкото отъ волята на императора и патриярха, толкова, и дори повече, отъ интереситѣ на българския владетель. Въ 879 г. Василий и Фотий, за да може да стане съборътъ за признаване на последния, направили аванси на папа Иоана VIII, а Борисъ дори не отговорилъ на писмата му, а му пратилъ само дарове чрезъ Фунтика. Напраздно Дворникъ приписва на Адрияна II липса на енергия и предвидливость по въпроса за новото спечелване на България (стр. 252): причината на неговия неуспѣхъ трѣбва да се търси не въ мнимъ недостатъкъ на енергия и дарби у папата, а въ нежеланието на българитѣ да се лишатъ отъ църковната самостойность, която фактически притежавали подъ номиналното върховенство на патриярха, па и въ неотразимото влияние на византийската култура, което е добре обяснено въ книгата (стр. 254—5).

Политиката на импер. Василий Македонецъ спрѣмо славянитѣ е представена отъ автора пълно и сполучливо (гл. VIII). Борбитѣ съ арабитѣ за южна Италия и съперничеството между Василия и Людовика II сж изложени стегнато, но ясно, та хвърлятъ потрѣбната свѣтлина и върху отношения на Византия къмъ адриатическитѣ славяни. Добре е освѣтлена и политиката на императора къмъ славянитѣ вжтре въ държавата му, която политика е имала за цель не само покръстването, а и асимилирането имъ. За да опредѣли, кои славянски епархии сж били създадени във Василиево време вжтре въ империята, авторътъ си е послужилъ съсъ списъка на епархиитѣ отъ времето на Лъва Мждри и съ подписитѣ на епископитѣ, които сж присжтствували на цариградския съборъ въ 879 г. Колкото тия подадки да сж недостатъчни, тѣ сж едничкитѣ, съ които науката разполага засега, и ние трѣбва да благодаримъ на Дворника, че ги е използувалъ и чрезъ тѣхъ е можалъ да намѣри славянски епархии не само въ Тракия и Македония, а и въ Тесалия и Елада (стр. 233—248).

Отношенията на папитѣ къмъ моравската дейность на Методия сж изложени въ свръзка съ общата имъ политика. Отъ това изложение добре се схваща, че признаването на славянското богослужение отъ страна на римскитѣ първосвещеници е зависѣло отъ политическитѣ интереси на момента, а не отъ убеждение, че народитѣ трѣбва да си служатъ въ църква съсъ собственъ езикъ. Ала уважението на автора къмъ папитѣ не го е оставило да назове по име тѣхнитѣ лжкатушения и други чисто дипломатически похвати. Той приема, че Иоанъ VIII наистина е запретилъ славянското богослужение въ 873 год., но че Методий не е могълъ да се покори на това запрещение и е действувалъ самоволно, защото не е искалъ да компрометира дѣлото си предъ народа и да престжпи завета на брата си (стр. 213). Обаче, ако запрещението въ 873 год. да е било изкрено, за него трѣбваше да се говори и въ инструкцията до папския легозъ Павелъ; а работата явно е стоела инакъ: въ писмото до Методия се е казвало едно, а легатътъ е позволявалъ друго. Сжщата игра се забелѣзва и въ 880 г.: нѣмецътъ епископъ Вихингъ се върналъ отъ Римъ съ убеждение, че папата не одобрява славянското богослужение и учението на Методия за произхода на Св Духа; а въ папското писмо до Светополка то било одобрено, макаръ че една година по-рано било запретено, и за Методия въ сжщото писмо се казвало, че е правомислещъ. Когато Методий се оплакалъ на Иоана VIII отъ непокорния Вихингъ, който твърдѣлъ, че има друго писмо отъ него съ противно съдържание, — папата, вмѣсто да накаже епископа, утешава Методия и му обещава, че ще разгледа дѣлото, когато архиепископътъ се завърне отъ нѣкакво свое пжтуване. И Дворникъ, като мнозина други, които сж писали по-рано, стоваря вината за огорченията на Методия все върху Вихинга, който наистина не е пробиралъ срѣдствата, като му приписва и фалшификация на папско писмо (стр. 269); но дали въ случая нѣмаме работа и съ отворена врата, оставена отъ папата, за да може, ако стане нужда, да върви и съ противницитѣ на славянското богослужение? Колкото за *поведението на Светополка*, който е пречелъ на това богослужение, вмѣсто да го подкрепя, авторътъ е далъ задоволително обяснение, като е посочилъ, между друго, строгото отнасяне на Методия къмъ нѣкои негови слабости, както и това, че князътъ не е искалъ да го считатъ по-простъ отъ неговитѣ съперници, нѣмскитѣ князе, въ очитѣ на които славянското богослужение е било простонародно (стр. 263). Обаче има и друго едно обстоятелство, на което не е обърнато потрѣбното внимание, макаръ че нему се длъжи до голѣма степень студенината на Светополка къмъ новото богослужение. То е, че и следъ въвеждането на последното, княжеското сѫдилище е продължавало да си служи съ закони на латински ез., поради което князътъ е ималъ нужда отъ сѫдии, който да знаятъ този езикъ, та затова и не е искалъ да премахне латинското богослужение. Папата, който е гледалъ да угоди и на двѣтѣ страни, въ писмото си отъ юний 880 г. до Светополка позволява нему и на неговитѣ сѫдии (judices), щомъ желаятъ, да слушатъ и занапредъ литургията на латински. — Но, докато обясненията за враждебностьта на княза къмъ славянското богослужение сѫ задоволителни, ония за причината, по която папа Иоанъ VIII въ сѫщото писмо е призналъ Методия за правовѣренъ, макаръ последниятъ да не е изповѣдвалъ учението за filioque, сѫ съвсемъ недостатъчни. Авторътъ се е задоволилъ тука съ неопредѣлени фрази. И наистина, следъ нѣколко неясни твърдения, той пише: „Колкото за формулата *filioque* въ символа на вѣрата, Методий е ималъ достатъчно основание да не я приема, както Римъ е билъ въ правото си да я въведе“ (Méthode avait tout de raison pour ne pas l'admettre que Rome pour l'y introduir). А въпросътъ е тъкмо въ това, защо при такова положение на работата е могло да се дойде до съгласие между двѣтѣ страни. За да се обясни последното, ще трѣбва да се приеме, че Иоанъ VIII, като Лъва III, е считалъ filioque за ново учение, което, колкото и да се е одобрявало отъ западнитѣ църкви, не е могло да бѫде задължително за ония, които сѫ се придържали о учението на вселенскитѣ събори.

При разглеждане сношенията на папа Иоанъ VIII съ българския князъ Борисъ и хърватския Бранимиръ, Дворникъ е успѣлъ да разреши въпроса за *личностьта на пресвитера Иоанъ*, който въ 879 г. е носилъ папскитѣ писма до тѣзи князе и за когото сѫ се водили дълги спорове между историцитѣ (вж. въ Историята на проф. В. Златарски, т. I, кн. II, стр. 805—808). Мнозина отъждествяваха това лице съ пресвитера Иоанъ Венециянски, довѣрено лице на Светополка, който въ сжщата 879 г. е занесълъ отъ страна на последния оплакване срещу Методия, загдето служелъ на славянски. Дворникъ е използувалъ едно писмо на папа Иоана VIII до хърватския народъ отъ края на 873 или началото на 874 г., отъ което се вижда, че въ 873 г., когато Иоанъ Венециянски се е намиралъ при двора на Светополка, носительтъ на писмото до Бранимира и Бориса—пресвитеръ Иоанъ, билъ дошълъ при папата, отъ когото билъ изпратенъ обратно въ Далмация при княза Домагоя (стр. 223, подл. бел.), и следов. нѣма нищо общо съ Иоана Венециянски.

Като излага *последнитѣ години отъ Методиевата дейность*, авторътъ излиза съ нова, но съвсемъ *несполучлива теория*, по която сръбското княжество на Властимирова синъ Мутимиръ, ужъ, влизало въ архиепископията на Методия и било уредено църковно отъ последния, преди той да извърши пжтуването си до Цариградъ, за което разказва житието му. Ние ще се спремъ повечко на тази теория, едно, защото тя засѣга донѣгде и нашата история и, друго—за да се разясни онова мѣсто отъ Методиевото житие (гл. XIII), което е дало поводъ за нея. За да се разбере произхода на новата Дворникова теория, трѣбва да се има предъ видъ, че до насъ е дошло едно недатирано папско писмо до неозначенъ по-точно князъ Мутимиръ, съ което писмо последниятъ се подканя да се обърне къмъ панонското епископство и да се предаде подъ пастирскитѣ грижи на негова епископъ, защосо такъвъ билъ вече назначенъ отъ апостолския престолъ. Писмото ще да е писано следъ освобождението на Методия отъ заточението му, т. е. следъ 873 г., може би въ 875 г. Кой е този князъ Мутимиръ, не се знае навѣрно. Рачки е мислѣлъ, че той ще да е билъ князъ на северно Хърватско и Славония; но повечето историци допущатъ, че е билъ сръбски князъ и че е идентиченъ съ Властимирова синъ Мутимиръ, единъ отъ братята, които сж воювали съ Бориса. И Дворникъ приема последното мнение, което наистина е вѣроятно; ала той отива по-нататъкъ и приема, че въпросниятъ князъ билъ подчинилъ държавата си подъ панонското архиепископство. Иречекъ се държи много резервирано по въпроса, като казва, че, макаръ по онова време да е имало сръбски князъ съ име Мутимиръ, сръбската земя е спадала въ църковната областъ на Далмация, а не на Панония.[1]) И наистина, сръбското княжество на Мутимира се е намирало по горнитѣ течения на Дрина и Ибаръ и по Лимъ, Пива и Тара, затова е било далечъ отъ архиепископството на Методия, особено следъ 874 год., когато Панония паднала подъ нѣмска власть, та Методий билъ принуденъ да избѣга оттамъ. Папа Иоанъ VIII е писалъ писма не само на Мутимира, но и на Бориса, и то не едно, а много; обаче събитията се развивали противъ неговитѣ желания, защото силниятъ Василий Македонецъ разпространилъ влиянието си не само върху далматинскитѣ хървати и сърбитѣ, но дори и върху латинскитѣ градове на Далмация; а България не счела за потрѣбно да се присъедини къмъ римската църква. Но какъ е могло въ такъвъ случай да дойде Дворнику на умъ мисъль, че Методий е пжтувалъ низъ сръбското княжество и че тъкмо оттамъ е билъ повиканъ въ Цариградъ отъ императора? — За изходна точка му е послужила гл. XIII отъ Методиевото житие. Въ нея се разказва, че врговетѣ на Методия, който твърдѣли предъ моравския народъ, че, ужъ, папата нѣмалъ вече довѣрие въ архиепископа, а билъ заповѣдалъ да го изгонятъ, — че тѣзи врагове и следъ като били изобличени чрезъ прочитане на папското писмо, което удостовѣрявало неговото правовѣрие, не мирясали, а почнали да твърдятъ, че императорътъ сжщо билъ противъ Методия и че, ако му падне въ ржцетѣ, не ще го остави живъ: **нъ рѣшѧ глаголюще: ꙗко цьсарь сѧ на нь** (т. е. на Методия) **гнѣвасть, да аще и обрѧщеть, нѣсть ѥмоу живота имѣти** Обаче Богъ, който не искалъ да се хули неговиятъ рабъ, внушилъ на царя мисъль, да го повика при себе-си. Той го поканилъ, приелъ го съ честь и голѣма радость, похвалилъ учението му и задържалъ отъ ученицитѣ му единъ попъ и единъ дяконъ наедно съ книги, изпълнилъ всичко, което той желаелъ, безъ да му откаже нѣщо, и като му засвидетелствувалъ обичьта си и го надарилъ, изпратилъ го пакъ въ седалището му; сжщото сторилъ и патриярхътъ. — Дворникъ мисли, че Методиевитѣ противници, които, споредъ житието, твърдѣли, че императорътъ билъ разгнѣвенъ на архиепископа и, ако го хване, нѣма да го остави живъ, не сж могли да бждатъ въ Моравия, защото моравци малко ги е било грижа за гръцкия царь. Такива противници сж могли да бждатъ само гръцки свещеници въ България и цариградски агенти въ земята на Мутимира, които не сж можели да гледатъ, какъ единъ гръкъ (Методий) действува за въ полза на папата (стр. 274—5 и 277). Между това, стига човѣкъ да прочете по-внимателно началото на гл. XIII отъ житието, за да види, че за никакви нови противници на Методия не става дума въ нея. Тамъ се казва: не до сего же злоба ихъ ста, нъ рѣша глаголюще. . . Мѣстоим. *ихъ* показва, че авторътъ на житието говори за сжщитѣ противници, за които е говорилъ по-рано (въ гл. XII). За да се обясни, защо е било намѣсено въ разпрята на двѣтѣ партии името на императора, нѣма нужда да се търсятъ Методиеви противници чакъ въ България и Сърбия, както прави Дворникъ. Работата може да се обясни много по-просто по следния начинъ. И Вихингъ, и близкитѣ до Методия сж знаели, че, ако папата въ 879 г. е запретилъ славянската литургия, а година следъ това я позволилъ и призналъ Методия за правовѣренъ въпрѣки отхвърлянето на filioque отъ негова страна, една отъ причинитѣ е било постигнатото съглашение между него и императора относно воденитѣ между Римъ и Византия спорове. Методиевитѣ приятели ще да сж изтъквали предъ моравци, че архиепископътъ си остава човѣкъ на императора, който отъ време на Растиславовото пратеничество се е считалъ като защитникъ на Моравия. На противницитѣ не е оставало друго, освенъ да кажатъ, че, ако императорътъ защищава Методия, то е — защото не знае, какви новотии въвежда, а ако би знаелъ, не би го оставилъ живъ, стига да му падне въ ржце. Разбира се, че това е било само интрига, за каквато и говори житието. — Методий е ходилъ не въ княжеството на Мутимира, за което въ житието нѣма ни поменъ, а въ Цариградъ. Книгитѣ, които оставилъ на императора, както приема и Дворникъ (стр. 300), ще да сж били за България, а не за славянитѣ вжтре въ империята, защото Византия се е стремила да асимилира последнитѣ, а не да ги просвѣщава на тѣхния езикъ. Тъкмо за това пжтуване на Методия до Цариградъ, както се е догадилъ още Лапотръ и както приематъ повечето изследователи, се загатва въ папското писмо отъ 23 мартъ 881 г. Времето, когато е било извършено то, по издирванията на Малишевски[1] и на проф. Бидло[2], възприети отъ Дворника, ще да е било презъ 881—882 г. У насъ си е пробило пжть мнението на Ягича, Пастрнека и др., които отнасятъ пжтуването къмъ 883—884 г.; но това мнение ще трѣбва вече да се напусне. За това има подадки и въ самото житие (гл. XV и XVI), ала тука не е мѣсто да се спираме на тѣхъ.

---

[1]) Историја срба, стр. 172.

Последната глава на книгата, въ която авторътъ излага запрещението на славянското богослужение въ Моравия, изпжждането на Методиевитѣ ученици и подкрепата, която славянската книжнина е намѣрила въ България, е написана сполучливо, безъ да се гледа на дългитѣ умувания, направени, за да се обясни, какъ е било възможно, папа Стефанъ да пише на Светополка, че, ужъ, Методий билъ се заклелъ предъ негова предшественикъ да не служи по славянски. Съ такива умувания НуЫ бѣ изкаралъ, че, ужъ, писмото на Иоана VIII до Светополка отъ юний 880 г. било фалшифицирано въ Хърватско и вмъкнато въ сбирката отъ папски писма въ Монтекасино, отгдето било пренесено във Ватикана. Въпросното твърдение на Стефана V не е едничката негова неточность, както се вижда отъ писмото му до нинския епископъ Теодосий (у Дворника, стр. 308). — Между друго, авторътъ сполучливо изтъква, че, макаръ Византия да не е гонила славянското богослужение, тя не се е възхищавала отъ него и не го е използувала достатъчно, както е направила България. Добре сж посочени и грѣшкитѣ на Лъва Мждри спрѣмо последната. За най-важната часть отъ разглежданата глава, въ която се разкрива, какъ изоставеното отъ Римъ и Византия дѣло на славянската просвѣта е било подето и закрепено отъ Бориса и Симеона, вече биде съобщено отъ д-ръ Н. Бобчевъ[3], та е излишно да говоримъ и ние.

Въ заключение, ние считаме за свой дългъ да препоржчаме книгата на Дворника и да пожелаемъ, тя да намѣри мѣсто въ библиотекитѣ на нашитѣ срѣдни училища.

---

[1] Святые Кириллъ и Меѳодій, 277.

[2] Časopis Matice Moravské, кн. 40, стр. 45.

[3] Вестн. „Миръ“ отъ тази год., бр. 8067.

Серсемъ-кале и Мóрия

отъ П. **Мутафчиевъ.**

Преди десетина години, въ книгата си „Стари градища и друмове изъ долинитѣ на Стрема и Тополница“, азъ отдѣлихъ нѣколко страници за описанието на една старинна крепость, чиито развалини и днесъ стърчатъ върху единъ скалистъ полуостровъ, опасанъ отъ р. Мѫтивиръ, дѣсенъ притокъ на р. Тополница. Долътъ на Мѫтивиръ около градището представя тѣсно и непроходимо гърло, разстоянието между чиито скалисти брѣгове на нѣкои мѣста не надминава и десетина метра. На западъ леглото на рѣката се задълбава изъ дивитѣ усои на Ихтиманска Срѣдна гора, за да достигне високото Ихтиманско поле. Рѣчниятъ долъ и тамъ е въ по-голѣмата си часть съвсемъ непроходимъ, а отъ Ихтиманъ до градището може да се дойде само следъ нѣколко часа трудно пѫтуване по планински пѫтища, които обикалятъ изъ долищата източно отъ Мѫтивиръ, но по които даже и обикновена лека кола мѫчно може да се движи.

Около самото градище, отъ дветѣ страни на рѣката, се издигатъ върхове много по-високи отъ полуострова, на който се намиратъ развалинитѣ. Съ единъ отъ тия върхове къмъ сев.-западъ той е свързанъ посрѣдствомъ тѣсенъ каменистъ провлакъ. Едничкиятъ достѫпъ къмъ градището е стръмна пѫтека, която лѫкатуши по северния склонъ на полуострова. Задъ височинитѣ на изтокъ, 2—3 клм. отъ градището, тече р. Тополница; нейниятъ долъ, особено надолу по течението ѝ, е сѫщо тъй трудно проходимъ. Тамъ пѫтьтъ се извива по хълмоветѣ надъ лѣвия ѝ брѣгъ, образуващъ въ много случаи надвиснали надъ течението урви. Едничкиятъ що-годе удобенъ пѫть отъ градището е тоя къмъ изтокъ, презъ с. Поибрене и отъ тамъ за Мечка, гдето се излиза на шосето отъ Пловдивъ и Пазарджикъ за Петричъ, Златишката котловина и София.

На околното население въпросната крѣпость е известна съ турското си название „Серсемъ-кале“, което значи „Глупашко градище“ или „Градище на глупцитѣ“. Това странно име ми направи впечатление, и азъ предадохъ въ книгата си (стр. 58) чутото отъ мѣстни хора: срѣдногорскитѣ колибари вѣрватъ, че на това мѣсто, тъй непристѫпно и заровено изъ дивитѣ планински усои, само „серсеми“ сѫ могли крепость да строятъ. Азъ посочихъ сѫщо тъй, че тая присѫда, извинителна за днешнитѣ представи, е́ твърде строга и неоснователна относно миналото: „Серсемъ-кале“ заедно съ друго едно — Алахойда или Пчелинско градище, което се намирало по-нагоре по течението на рѣката, — сѫ пазили планинскитѣ пѫтеки, които въ срѣдновѣковието навѣрно вѫ водили презъ басеина на Мѫтивиръ за Ихтиманското поле и по които, следователно, е могълъ да се обходи голѣмиятъ друмъ презъ Траяновитѣ врата. Въ тия думи се съдържаше и заключението ми за днешното име на градището: названието „Серсемъ“ кале е ново, значи отъ времето, когато хората вече не сѫ могли да си обяснятъ назначението на тая крепость.

Неотдавна г. Баласчевъ излѣзе по въпроса съ друго мнение (гл. в. Македония, бр. 10, отъ 10 окт. м. г.). Той счита, че азъ не съмъ „подозиралъ важната роля, която това градище изиграло презъ войнитѣ между българитѣ и източно-римската държава, като отблъсквало храбро обсадата, рѫководена отъ единъ великъ пълководецъ“. Споредъ г. Баласчева, „Серсемъ-кале“ е сѫщата крепость, която византийскиятъ авторъ Кекавменъ, отъ втората половина на XI вѣкъ, нарича съ името Мóрия и която била обсаждана отъ императора Василия II. То се намирало, предава г. Баласчевъ разказа на Кекавмена, по „срѣдата“ между Пловдивъ и София и било владѣно отъ българитѣ. Василий стигналъ до него и, като поставилъ метателни машини, почналъ да го обстрелва. Следъ това издигналъ (предъ стенитѣ му) насипъ — вѣроятно, за да постави върху него стенобойни машини или пъкъ щурмуващи части. Обсаденитѣ българи, обаче, изпратили една нощь нѣколцина млади хора, които се промъкнали съ факли, смола и огнехвъргачки „презъ външнитѣ дървета“, подпалили дървената конструкция въ вѫтрешностьта на насипа и се оттеглили. Пламъкътъ не билъ забелѣзанъ, и следъ като презъ нощьта обхваналъ цѣлата вѫтрешность на насипа, тоя последниятъ на сутриньта се съборилъ. Императорътъ, ядосанъ отъ непосполуката, снелъ обсадата и тъй крепостьта се запазила.[1]

Главното основание на г. Баласчева, за да отъждестви Серсемъ-кале съ обсажданата отъ Василия II крепость, е името Мóрия, съ което Кекавменъ я нарича. Моросъ на гръцки значело „серсемъ“, глупецъ, Мория—„Серсемлъкъ“. Турцитѣ, значи, превели името Мория на своя езикъ и тъй се явило днешното название „Серсемъ-кале“. Още едно съображение изказва г. Баласчевъ за подкрепа на твърдението си. То е, че „срѣдището“ на пѫтя между София и Пловдивъ било не около с. Вѣтренъ—гдето нѣкога Иречекъ (Княж. България II 119 дѣл. 2) считаше, че се е намирала крепостьта Мóрия, — а именно изъ планинската область около Ихтиманъ, гдето сѫ развалинитѣ на Серсемъ кале.

Когато пишехъ своята книга, менъ бѣше добре известенъ разказъгъ на Кекавмена за обсажданата отъ Василия II крепость Мόрия. И ако г. Баласчевъ бѣ прочелъ по-внимателно писаното отъ мене, щѣше да знае, че менъ още тогава ме е занимавалъ въпросътъ за нейното мѣстоположение (гл. стр. 67 бел. 1). Само че, следъ подробнитѣ ми изучвания изъ онзи край, тоя въпросъ за мене бѣ станалъ по-сложенъ, отколкото той е билъ за Иречека и Дринова (Съчинения, I, 635) и отколкото той и сега се струва на г. Баласчева. Освенъ стария голѣмъ военен друмъ презъ Трояновитѣ врата, азъ бѣхъ попадналъ въ диритѣ и на единъ другъ, чието значение презъ срѣднитѣ вѣкове не ще е било малко. Това е пжтьтъ, който отъ Пловдивъ, край панагюрскитѣ села Баня и Мечка, а следъ това презъ Петричъ, е стигалъ Златишката котловина и отъ тамъ презъ Смолския дервентъ извеждалъ въ Софийското поле. Иречекъ, комуто е билъ добре познатъ само пжтьтъ презъ Траяновитѣ врата, естествено, е билъ склоненъ да търси крепостьта Мόрия нѣгде по него. За мене вече бѣ еднаква вѣроятностьта, тя да се е намирала и около пжтя Петричъ—Смолскиятъ дервентъ. И поради това, не намирайки никакви сигурни данни, за да разреша въпроса, азъ предпочетохъ да го оставя откритъ.

---

[1] Cecaumen Strategicon, ed. Wassiliewsky et Iernstedt. Psb 1896, стр. 32, 13 сл.

За мене той си остава такъвъ и сега, следъ писаното отъ г. Баласчева.

На първо мѣсто азъ смѣтамъ, че названието „Серсемъ", не може да бжде преводъ на Кекавменовото Мόрия, както г. Баласчевъ иска да ни увѣри. Това име тъй, както ни е дадено отъ Кекавмена— Μόρεια, нѣма никакво значение. „Глупость" или „серсемликъ" на гръцки се казва не μόρεια, а μωρία, съ ударение на предпоследния слогъ и съ ω и ι, вмѣсто ο и ει. Разликата тукъ не е тъй проста, както на пръвъ погледъ би могло да се помисли, и чудното е, че г. Баласчевъ, който се счита за добъръ познавачъ на гръцкия езикъ, я отминава безъ дори да я спомене. Ако се допусне, че поради контракцията на двугласнитѣ и изгубването на чувството за квантитетъ ι въ времето на Кекавмена е могло да бжде предадено като ει и ω като ο, то все пакъ предположението на г. Баласчева не става по-приемливо. Въ такъвъ случай името на крепостьта би се явило у Кекавмена въ формата Μόρια (или даже Μώρια, винаги значи съ ударение върху първия слогъ!), която може да се изтълкува само като множествено число отъ μόριον, значещо еднакво и въ античния и въ новия гръцки езикъ „членъ", „часть". На г. Баласчевъ, който е филологъ, не е простено да не знае, какво е значило и значи ударението въ гръцкия езикъ. Въ античния периодъ то е било главниятъ признакъ, по който се е схващала разликата между две думи, които сж се пишели и произнасяли напълно или пъкъ горе долу еднакво. По ударението, напр., елинътъ е различавалъ активната форма на инфинитивния аористъ отъ срѣдния залогъ на императивния аористъ у единъ глаголъ (πιστεῦσαι въ единия случай, πίστευσαι — въ другия). Още по-голѣмо е било значението на ударението въ срѣдногръцкия езикъ, — на който се е говорило въ времето на Кекавмена, — когато двугласнитѣ се сливатъ и усетътъ за квантитетъ изчезва. Тогава вече ударението е било едничкиятъ белегъ, по който византиецътъ е схващалъ разликата между две сходно звучещи думи, написани съ различни гласни, кѫси или дълги, прости или дифтонги. Въ класическия езикъ произношението на μόρεια и μωρία би било различно и по квантитетъ, и по квалитетъ, и по основната си фонетика (ει, вм. ι). Нееднаквото ударение тукъ би било само единъ добавъченъ признакъ, усилващъ сѫществуващето и безъ това фонетично различие. Въ византийската епоха пъкъ именно тая различна акцентуация въ даденитѣ две думи е била едничкиятъ белегъ, по който се е схващала разликата въ произношението и, следователно, въ значението имъ. Поради това даже и най-безграмотниятъ писачъ не е побърквалъ да постави ударението на една дума върху истинското й мѣсто. Това значи, че не може да сѫществува никакво съмнение относно правилностьта на ударението въ даденото у Кекавмена име. А щомъ като е тъй, то значи, по-нататъкъ, че названието ,,Серсемъ кале" не може да се счита за преводъ на името „Мόрия", което срещаме у Кекавмена: ,,глупость" ,,серсемликъ" на гръцки се е казвало не „мόрия", а „морйя". Съ това пада и главното основание на г. Баласчева за горнята идентификация.

Но, че развалинитѣ на днешното Серсемъ-кале не представятъ останки на крепостьта Мόрия — за това говорятъ още редица съображения отъ пό-другъ характеръ.

Както г. Баласчевъ правилно предполага, походътъ на Василия II къмъ Мόрия е билъ предприетъ следъ катастрофата, която въ 986 г. бѣ го сполетѣла въ Траяновия проходъ. Може ли да се допусне че подъ още твърде прѣсния споменъ за това поражение, той ще се е решилъ да настѫпи по долината на Мѫтивиръ — най-трудно проходимата и, следователно, много по-опасната отъ Траяновия проходъ тѣснина на сѫщата Срѣдна гора? Знае се, че походитѣ си Василий II предприемалъ винаги съ голѣми сили; той возилъ съ себе-си обсадни машини, а войската му е била предимно конница. Г. Баласчевъ, който нарича Василия великъ пълководецъ, има твърде лошо мнение за неговитѣ военачалнишки способнссти, щомъ като смѣта, че при тия условия той би насочилъ армията си изъ тѣснинитѣ на Мѫтивиръ, гдето и най-незначителни неприятелски отреди би били достатъчни да му устроятъ поражение много по-тежко отъ това презъ 986 г. Въ походитѣ на Василия II срещу Софийската область, пѫтекитѣ изъ басеина на Мѫтивиръ сѫ могли да бѫдатъ използувани само отъ малки византийски отреди, чиято задача би била чрезъ обходъ да улеснятъ превала на византийскитѣ армии по голѣмитѣ пѫтища презъ Ихтиманска Срѣдна гора.

Подробноститѣ, които ни дава Кекавменъ за обсадата на Мόрия, сѫщо тъй малко се съгласуватъ съ предположението на г-нъ Баласчева. — Василий настѫпилъ срещу Мόрия съ значителна войска. Той возилъ каменометни и други обсадни машини. Предъ самата крепостна стена били издигнати дървени съоржжения, върху които билъ нахвърлянъ земленъ насипъ (χωματισμος). Всичко това мжчно може да бжде отнесено къмъ операция срещу мжтивирското градище. Даже и да допуснемъ, че обсадениятъ паркъ на византийската армия благополучно би билъ преведенъ презъ клисуритѣ и стръмнинитѣ около Тополница, то настаняването му откъмъ северната страна на градището, която едничко е достжпна, нà да ли може да се предположи за неприятель настжпващъ откъмъ югоизтокъ, както това е било въ дадения случай. Тамъ, по пжтекитѣ надъ скалистия долъ на Мжтивиръ превозътъ на стенобойни орждия едва ли би билъ възможенъ, дори когато не е трѣбвало да се извършва подъ близкитѣ изстрели на обсоденитѣ. Оградата на Серсемъ-кале пъкъ къмъ останалитѣ две страни извива едва на нѣколко крачки отъ скалистия и на повечето мѣста отвесенъ брѣгъ на рѣката. Тукъ обсадительтъ не само че не би могълъ да издигне каквито и да било щурмови съоржжения, но не би ималъ възможностьта и да се приближи до крепостнитѣ стени. Що се отнася пъкъ до провлака, той еднакво е недостжпенъ отъ къмъ рѣчния долъ северно и южно отъ крепостьта и твърде смѣло е предположението на г. Баласчева, че „именно на това мѣсто Василий заповѣдалъ да се издигне насипътъ, за който ни разправя Кекавменъ" и на който трѣбвало да се поставятъ обсаднитѣ машини.

Г. Баласчевъ изглежда да придава особено значение на тая часть отъ съобщението на Кекавмена, гдето се казва, че Мóрия се е намирала „по срѣдата между Пловдивъ и София". Между другото, тукъ намира той едно отъ основанията си, за да отхвърли предположението на Иречека, който я търсѣше при Хисарджика, нѣколко километра западно отъ Вѣтренъ. Тая мѣстность, т. е. Хисарджика, казва г. Б. не се намира „тъкмо по срѣдата на стария пжть отъ Пловдивъ за София, както за това ни съобщава Кекавменъ, а напротивъ лежи по-близко до Пловдивъ".

Въ това възражение има нѣщо твърде пресилено. Съответниятъ изразъ у Кекавмени е μέσον Φιλίππου πόλεως καὶ Τριαδίτζης (32$_{14}$). Тукъ μέσον не значи „тъкмо по срѣдата", както г. Баласчевъ иска да го разбере, а просто „по срѣдата", т. е. между или горе-долу на еднакво разстояние отъ казанитѣ два града. Само възъ основа на думата μέσον въ текста на Кекавмена, следователно, предположението на Иречека не може да бжде отхвърлено. Нейното значение е тъй широко, че възъ основа на него могатъ да се вематъ подъ внимание — при издирването на мѣстото, гдéто се е намирала Мóрия, — много отъ градищата, които лежатъ изъ срѣдногорската область, както по пжтя ПанагюрскаБ аня—Петричъ—Смолско, тъй и по тоя Вѣтренъ—Ихтиманъ.[1]) При това самъ г. Баласчевъ, който отхвърля мнението на Иречека за Хисарджика,—защото този последниятъ не билъ „тъкмо по срѣдата“, — съ нищо не доказва, че Серсемъ-кале се намира именно на срѣдъ пжть отъ Пловдивъ за София. Напротивъ, отъ думитѣ му се вижда, че истинското срѣдище между тия два града е около гр. Ихтиманъ, т. е. повече отъ 4 часа западно отъ Серсемъ-кале.

---

[1]) Думата μέσον означава и промежутъкъ, разстояние. Въ смисълъ на „срѣда" тя има най-общо и неопредѣлено значение. Срв. напр. ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πλήθους — срѣдъ тълпата

Името на крепостьта Мóрия заслужва да бжде изтълкувано. Видѣхме, че обяснението, което г. Баласчевъ предлага, е неприемливо. Недопустимо е то още и затова, защото мжчно може да се предположи, една крепость да бжде наричана отъ съвременницитѣ си съ прозвището „глупость“. Ако за това название трѣбва да се търсятъ гръцки паралели, то по-скоро би могло да се сближи съ гръцкото μόρα (μώρα), което при единъ случай се явява тъкмо въ нашата форма μόρια и означава планина, планинско пастбище (Alp.) [1] Въ такъвъ случай името на крепостьта Μόρεια у Кекавмена не е значило „Серсемъ-кале“, а „Планинско градище“. Азъ съмъ склоненъ да приема, обаче, че произходътъ на името Μόρεια не трѣбва да се търси въ гръцкия езикъ. Въ планинската область на Западна срѣдна гора, гдето тази крепость се е намирала, гръцко население поне презъ втората половина на срѣднитѣ вѣкове не е живѣло: тя е била населена съсъ славяни. Най-естественото, следователно, би било да се потърси обяснението на интересуващето ни име въ старобългарския езикъ. И действително, въ него намираме думата **мора** съсъ значението магьосница, вещица. Освенъ нея у насъ и досега се употрѣбява думата моръ съ значение епидемия, смърть.

Серсемъ-кале, мисли г. Баласчевъ, е сжществувало още презъ римската епоха. Именно заради това той е озаглавилъ статията си „Римското и старобългарско градище Мория“. Както изглежда, той се основава въ случая еднички на находката на единъ черепъ отъ делва, който билъ намѣренъ „не далечъ отъ градището“ и на който се четѣло едно латинско име.

Струва ми се, че и въ тоя пунктъ заключението на г. Баласчева е малко прибързано. За да се опредѣли произходътъ на една развалина, каквато е тая на Серсемъ-кале, необходимо е да се вееmатъ подъ внимание редица признаци, като напр. градежниятъ материалъ, техниката, типътъ на постройката, мѣстоположението и т. н. Разглеждането нито на единъ отъ тия признаци въ случая не оправдава казаното отъ г. Баласчева. Както е известно, стенитѣ на римскитѣ крепости твърде често сж били градени съсъ смѣняващи се пояси отъ камъни и тухли, а хоросанътъ имъ е винаги съсъ силенъ примесъ отъ сдробени керамиди. При Серсемъ-кале тия особености липсватъ. Стенитѣ му, запазени на нѣкои мѣста на височина до 3 метра, сж изградени само отъ ломенъ камъкъ и, което е още по-характерно,

---

[1] G. Mayer, Neugriechische Studien, II. Sitzungsber. d. Wien. Akad. Bd 131 стр. 41.

— навредъ съ бѣлъ хоросанъ, безъ всѣкакъвъ керамиденъ примѣсъ. При това, азъ на врѣмето си изследвахъ развалинитѣ най-подробно и нигде не констатирахъ различие нито въ материяла имъ, нито въ строежа имъ. Тѣ навсѣкжде сж еднородни. Не е констатиралъ такова различие и г. Баласчевъ. Това значи, че липсватъ каквито и да било белези, за да се допуснатъ тукъ два строителни периода, безъ каквито пъкъ никое градище не би издраяло отъ римската до „старобългарската“ епоха. И понеже видътъ и качеството на материялитѣ, отъ които сж изградени неговитѣ стени, а особено пъкъ бѣлиятъ и не твърде здравъ хоросанъ — сж характерни за паметницитѣ отъ втората половина на срѣдновѣковието, азъ бѣхъ и оставамъ наклоненъ да приема, че Серсемъ-кале произхожда именно отъ тая епоха, по-точно—отъ XII—XIV в. Въвъ времето, следователно, къмъ което се отнася разказътъ на Кекавмена, Серсемъ-кале, навѣрно, не е сжществувало. Най-вѣроятно е, то да е било построено презъ втората половина на XIII в., когато границата между България и Византия се е намирала изъ планинската область изтично отъ Ихтиманъ. Неговото мѣсто при изхода на р. Мжтивиръ свидетелствува въ всѣки случай, че то е било създадено срещу неприятель откъмъ истокъ и че, следователно, е отъ български произходъ.

За късно-срѣдновѣковния, а не римски, произходъ на Серсемъ-кале свидетелствува най-сетне и неговото положение на труднодостжпния рѣченъ полуостровъ. То е типично за късно-срѣдновѣковнитѣ крепости, и за да се убедимъ въ това, достатъчно е да си спомнимъ еднаквото положение на Търново, Червенъ, Провадия и други познати наши срѣдновѣковни укрепени мѣста. Римъ, а следъ него и старата Византия, разполагаха винаги съ достатъчно материяли и технически срѣдства, за да издигатъ непрестжпни крепости и върху мѣста, които бѣха съвсемъ открити. Презъ късното срѣдневѣкови, обаче, когато тукъ, на Изтокъ, културата въ много отношения бѣ понизена и материалнитѣ средства намалени, станало бѣ вече необходимо да се използуватъ за отбрана мѣстата, които естествено сж били недостжпни. Тамъ отъ човѣка не се е изисквало да добави много нѣщо, за да довърши това, което самата природа вече е създала.

Както въ книгата си азъ самъ съобщихъ, следи отъ по-старъ културенъ животъ изъ тия мѣста наистина има, но не на самото градище, а на страна отъ него, върху другия, южень брѣгъ на Мжтивиръ, въ малката прътеновидна котловина Креджа: въ нея още изравятъ голѣми стари делви и тухли. Г-нъ Баласчевъ не съобщава, где по-точно е билъ намѣренъ остатъкътъ отъ една такава делва, но азъ предполагамъ, че това е именно въ въпросната мѣстность, а не непосрѣдствено около градището. Но даже и да би билъ намѣренъ той изъ засипанитѣ материяли въ самото градище, това още не доказва, че не е билъ донесенъ тамъ отъ Креджа — сега или въ миналото. Намиранитѣ въ Креджа тухли околнитѣ колибари, и днесъ още, употрѣбяватъ, за да градятъ куминитѣ на кѫщитѣ си, а делвитѣ, които тамъ изравятъ, тѣ използуватъ, за да пазятъ въ тѣхъ храни или течности.

Моето заключение е, че въ Креджа е имало старо, може би, тракийско селце, което се е запазило и презъ римската епоха, но Серсемъ-кале тогава не е сѫществувало. То се е явило, когато старото трако-римско селище вече отдавна е било изчезнало, и нѣма следователно нищо общо съ него. Сребърнитѣ монети, които преди 40—50 години сѫ били намѣрени въ градището и които самъ г. Баласчевъ отнася къмъ XIII—XIV в., могатъ да се считатъ само като аргументъ въ полза на това мое заключение.

Предмети и документи отъ нашето недалечно минало.

отъ **Гено Ивановъ.**

Въ Ловешката градска община се пазятъ като скѫпи реликвии нѣколко исторически предмети и документи. На първо мѣсто, това сѫ подарени нѣща отъ царя Освободителя на д-ръ В. Каракановски, който, отъ своя страна, пъкъ ги подарилъ на Ловешката община.

Какви сѫ тия предмети, се вижда отъ следното писмо на самия д-ръ В. Каракановски до кмета на гр. Ловечъ, което се придружава съ една обяснителна бележка за тѣхъ.

На Господина Василия
Мичева кметъ на Ловчанскій
градскій общинскій съвѣтъ
въ Ловечъ.

Цариградъ, на 2 Априлъ 1904

Христосъ воскресе!

Многопочитаемий Господине Кмете,

Честитя Вамъ и на Господа съгражданетѣ ми Великдень и отъ се сърдце желаѭ Ви сѣко благополучіе и преуспѣніе на градъ Ловечъ. Искамъ прошкѫ, гдѣ-то до сега не можахъ да испълня обѣщаніето си: да изпратя нѣколко нѣща като свидѣтели на миналото.

Причината е, че по случай на международнѫтѫ конференціѭ въ Парижъ, дълго време отсѫтствувахъ отъ тука, пакъ се каняхъ самъ да доджъ въ Ловечъ, който не съмъ виждалъ отъ освобожденіето на Българіѭ.

Сега испращамъ нѣколко предмети презъ Министерството на Външнитѣ Работи въ Софіѭ съ молбѫ да Ви са пратятъ въ Ловечъ.

Като Ви моля да пріемете почитанията ми къмъ Васъ оставамъ Вашъ съотечественникъ.

Д-ръ В. К. Каракановски.

Обяснителната бележка съдържа следното:

„Перото, съ което негово императорско Величество Александъръ II е подписалъ избиранието на първи-атъ бълг. князъ и конституціѭтѫ.

Менюто, което държахѫ въ рѫцѣтѣ си тѣхни Величества по времето на вечерьтѫ на 4 май 1879 год. въ Ливадіѭ, дадена въ честь на князя Батемберга и бълг. депутаціѭ.

Копія-та отъ актътъ за избиранието на князя Батемберга въ Търново по 12 часътъ на 17 Априлій 1879 г.

Двѣ пера, съ които депутатитѣ и азъ подписахме конституціятѫ и избиранието на първиятъ бълг. князъ.

Двѣ свидѣтелства на мое име.

Подарокътъ, изработенъ наскоро отъ търн. госпожи, за да се вложи въ него актътъ и да се предаде на князѫ Бат. въ Ливадіѭ. Тамъ са рѣши да идѫ азъ въ Букурещъ и да намѣря кутіѭ за актътъ. Отъ наследницитѣ на князѫ Куза купихъ кутіѭ за актътъ. Кутіята съ адресъ била подадена отъ живущитѣ българи въ Влашко на князѫ Куза за избиранието му.

Покривкитѣ за св. Дарове, подновени и исписани сега отъ дѣцата ми, направихъ въ Севліево на 16 авг. 1877 г. по заржчванието на князѫ Черкаскій. Покривкитѣ ся употрѣбихѫ на 30 Августа 1877 г. въ Горня Студенѫ на полето, на божественѫтѫ служба въ присутствието на Негово Величество Александра II, Брата му, главнок. Великій князъ Константина и импер. гвардіѭ. На службѫтѫ отъ горѣщинитѣ, скърбьтѫ и слабостьтѫ припадна на Негово Величество, който трѣбваше

---

1) Това перо заедно съсъ златния печатъ на Александра II и перодръжлата му сѫ турени въ специална кутия.

да остави службжтж, гдѣто и азъ се удостоихъ да го придружж съ докторитѣ му.

Портретътъ ми.

Сичкитѣ тѣзи нѣща за споменъ предавамъ на Ловчанското общинско управление.

В. К. Каракановски".

Копието отъ протокола има следното съдържание:

Протоколъ

объ избраніи перваго болгарскаго князя.

. . . .

Тысяча восемсотъ седемсятъ девятаго года 1879 года Апрѣля 17 дня.

Народное Собраніе, созванное Императорскимъ Россійскимъ коммисаромъ для избранія Перваго Болгарскаго Князя — по обсужденіи этого вопроса подъ председательствомъ Блаженнѣйшаго Анѳима Видинскаго

постановило:

просить принять Болгарскую княжескую корону Александра Батемберскаго о чемъ послать Его Свѣтлости особую депутацію и извѣстить Императорскаго Россійскаго Коммисара о состоявшемся избраніи Болгарскаго князя.

Този преписъ е завѣренъ отъ самия В. Каракановски.

Къмъ изброенитѣ по-горе предмети била прибавена отъ В. Каракановски и фотографическата снимка на депутацията, изпратена въ Ливадия да поднесе избора на княза Батемберга. Тя има размѣръ 22 × 27 см. На снимката се вижда парахода „Константинъ" и депутатитѣ: хаджи Мехмедъ Али Акифъ Ефенди (отъ Шуменъ), селянинътъ Гачо отъ Видинско, Тодоръ Бурмовъ, К. Стоиловъ, митрополитъ Симеонъ, дяконъ Григорий, докторъ Каракановски, Гакелъ.

Менюто е написано на френски и е датирано 4. V .1879 г. На бѣлитѣ полета горе и долу е направена следната бележка отъ В. Каракановски:

„Въ 7 часовъ вечера при великолѣпной лѣтней погодѣ въ Ливадіи у Государя Императора, противъ котораго сидѣлъ я и имѣлъ по лѣвую сторону Преславскаго митрополита Симеона и направо — болгарина изъ Видина.

Меню этотъ мнѣ далъ самъ Государь, у котораго я выпросилъ потому, что былъ передъ Нимъ и Государынею.

В. Каракановскій.

Какъвъ голѣмъ родолюбецъ е билъ д-ръ В. Каракановски, може да се види отъ следното писмо, което той пише пакъ до Ловешкия кметъ:

Цариградъ на 14 Іулий 1904 г.

Многопочитаемый Господинъ кмете!

Преди нѣколко време бѣхъ Ви изпратилъ портретътъ ми съ нѣколко нѣща . . . .

Писахъ Ви, че са надѣвамъ единъ день да додѫ въ Ловечъ и лично да благодаря на господа сътечественицитѣ ми и Вамъ за избраніето ми на почетний гражданинъ.

Бѫдете увѣрени, господине кмете, че гдето и да бѫдѫ, при каквото и да съмъ положеніе нѣма да забравя отечеството си, като се надѣвамъ, че Бълг. народъ вѣчно ще да помни благодѣянията на Великѫтѫ Русіѭ при сѣкій случай ще да изказва благодарностьтѫ си къмъ неѭ и ще да следва съвѣтитѣ ѝ.

Моля Ви да предадете искреннитѣ ми почитанія на господа членове(тѣ) на Ловч. гр. общ. съвѣтъ и Ви благодаря за добрината Ви.

Вашъ почитатель,

В. К. Каракановски.

---

1) Д-ръ В Каракановски е билъ лѣкарь при руската легация въ Цариградъ. Жененъ е билъ за чужденка, но си останалъ до край добъръ българинъ. Жално е само това, че време мина, а биография за него нѣмаме, па едва ли и ще имаме.

Материяли за историята на българския церковенъ въпросъ и храма „Св. Стефанъ“ въ Цариградъ — Фенеръ.

Съобщава **Архим. Антимъ Шивачевъ.**

Ние имахме случай да изтъкнемъ значението на осветената въ 1849 год. първа българска дървена черковица[1]), която въ времето на гръцко-българската разпря (1845—1872) е обединявала цариградскитѣ българи и упражнявала мощно влияние върху цѣлия български народъ. Нейната полувѣковна история е сѫщевременно история на българската църква и на българското национално пробуждане изобщо. Тя е паметникъ на възраждането на единъ забравенъ въ миналото народъ. Тя е триумфъ на българския гений и тя въплощава усилията, страданията, идеалитѣ и надеждитѣ на българското племе. Тя съхранява гробоветѣ съ тлѣннитѣ останки на трима велики български иерарси, които сѫ се борили за българската черковна свобода. И днесъ тя се смѣта за символъ на единъ възкръсналъ народенъ духъ, който отъ това мѣсто е заговорилъ, че иска да живѣе съ правата на своето национално самоопредѣление и съ традициитѣ на своето минало[2]).

И наистина, черквата „Св. Стефанъ“ и народниятъ при нея метохъ сѫ били онова срѣдище за българитѣ, отдето последнитѣ водили своята борба за духовна независимость, сплотени подъ знамето на самоотвержения ратникъ Илариона Макариополски и неговитѣ съратници архиереи. Тая борба се свърши, следъ дълги страдания и заточения на борцитѣ, съ възтържествуването на народната правда — издаване на 28 февруари 1870 г. фермана за Бълг. Екзархия и устройването на самостойна родна православна църква.

Какво значение е имала за българитѣ на времето си черквата „Св. Стефанъ“, показва едно рождественско писмо отъ гр. Бруса на тоя приснопаметенъ иерархъ, който е билъ наедно съ другитѣ иерарси изпратенъ на заточение, отдето самоотвержено е поддържалъ духа на цѣлия ни народъ чрезъ цариградскитѣ българи. Въ това писмо, между другото, се казва:

---

[1] Ср. п. п. Архим. А. Ш-въ „Родолюбието на българитѣ и черквата „Св. Стефанъ“ съ народния при нея метохъ въ Цариградъ“ (отпечатъкъ отъ сп. „Духовна култура“ 1925 г. кн. 22 и 25).

[2] Вж. „Бълг. светиня на Златния рогъ“, Ив. Д. Стойновъ, 1923, стр. 8.

„Тази всеобща радость и тържествено веселіе, отъ които днесь ся преиспълня цѣлыя христіянски свѣтъ, дали сѫ общи за васъ и за цѣлыя Български народъ, на който христіянското сърдце е натѫжено и наскърбено поради лишеніето на вашитѣ народны пастыри? Наистина, като помыслимъ преди три годины съ какво благоговѣніе, съ какво усърдіе и съ каква христіянска ревность посѣщавахмы нашата на Фенеръ православна цьрква всѣка недѣля и всѣки праздникъ какъвъ неуморимъ трудъ полагахте да подържате достойно съ народното име тази цьрква и каквы богатодарны жъртвы принасяхте, за да я възвышете и обогатите! О! тогава коя съвѣсть оставаше непомирена! Кое сьрдце — неутѣшено? Кои страсти не потъпканы? Коя христіянска българска душа, насытена съ духовна пища, въодушевена отъ божествена ревность, не си отхождаше отъ цьрква съ усърдіе да испълни христіянскитѣ си длъжности къмъ вѣрата, отечеството и къмъ ближныя си? А сега, навѣрно, както се научавамы, отъ душевно нѣкое наскърбеніе и сърдечно натеженіе се превръща вашата ревность къмъ христіянскитѣ добродѣтели въ равнодушно хладнокръвіе и въ отчаяно уныніе! Обаче като докарате въ ума си святата цѣль за народнытѣ наши цьрковны правдины, за които сте рѣшили всинца да претърпите всѣко страданіе великодушно, както и ный радостно претърпѣвамы, вмѣсто да стоите равнодушны и хладнокървны и отъ уныніе да отпадате въ отчаяніе, покажете ся ревнители и усьрдны, постояны и великодушны въ надеждитѣ си, защото иде вече и приближава благословеныя день, въ който отъ придобываніето на народнитѣ правдини, ще блѣсне и въ българската душа христіянска свѣтлина, която днесь за днесь ся потупля съ отчаяно упорство отъ нашитѣ едновѣрцы... Не ся съмнявайте, че въ славното царуваніе на Н. В. господаря нашего, султанъ Абдулъ Азиса ще видите въ цьрквитѣ и училищата си въведени старобългарскія нашъ языкъ и словото Божіе на нашія языкъ да загърми въ народна пастыри. Тогава нека растемы и ся развивамы въ Евангелскитѣ добродѣтели, отъ които завыси тихія и щастливыя свѣтовенъ животъ и благитѣ надежды за наслѣдіе за вѣчното царство небесно!

„Отложете убо отъ васъ скрьбното и тѫжно състояніе, разпръснете мрачнытѣ облацы на хладнокръвіето и уныніето, които покриватъ вашитѣ сьрдца, и облѣчете ся въ ревность Божія съ чувства православни къмъ нашето праотеческо вѣроисповѣданіе. Следвайте усърдно да посѣщавате вашата на Фенеръ православна цьрква „Св. архидіяконъ Стефанъ", която е станала люлка на духовното възражданіе на православното българско духовенство... Посѣщавайте я всѣка недѣля, въ праздницы, и най-паче сега въ честныя постъ и грядущитѣ праздницы, въ които ся е родило на земята спасеніето на человѣчеството. Поддържайте всѣко църковно великолѣпіе за народната честь, подпомагайте щедро тази цьрква, за да поддържа тя устроеното при нея училище. Исповѣдайте ся чистосърдечно и съ страхопочитаніе пристѫпете да ся причастите отъ пречистото тѣло и кръвь Господня за вашето духовно спасеніе.

„На това ви издалечъ побуждава и увѣщава смиреныя вашъ пастырь за утѣха (и ви молитствува свѣтлоноснытѣ господски праздници на многая лѣта и новата година честита и весела) и точното испълненіе на това увѣщаніе ще испълни натѫженото му сърдце съ радость и веселіе. Помолете се за здравіето на народнытѣ ревнители, които неуморимо ся грыжатъ за испълненіето на желаніето ви. Помолете ся още за по-скорошното рѣшеніе на църковния народенъ въпросъ споредъ общото желаніе, за да настане обща радость. Помолете се прочее Богу съ сърдце съкрушено и съ умъ възвышенъ къмъ престола на Всевышнія и за насъ смиренытѣ, както и ный непрѣстанно възнасямы топлы молитвы Всевышнему за васъ и за вашитѣ чада и смирено Го молимъ да ви подари християнска любовь и народно съгласіе, тѣлесно и душевно спасеніе" [1]).

Между това, обаче, почнало да се чувствува, че тогавашната малка дървена черковица, която обединявала българитѣ, не отговаря вече на нуждитѣ на народа, и че трѣбва да се съгради друга нова каменна по-голѣма и да прилича на Божий храмъ и на народна черкова. За тая цѣль се избиратъ двѣ комисии, едната наречена надзирателство, а другата — настоятелство. Първата, председателствувана отъ Илариона Макариополски, се състояла отъ 5 души, а именно: Гавриилъ Кръстовичъ, Христо и Никола Тъпчилешови, Д. Ив. Гешовъ и Д-ръ З. Струмски. Втората комисия, наречена настоятелство, била съставена отъ 10 души, избрани измежду търговцитѣ и разнитѣ еснафи.

А на 25 октомври 1859 г. е билъ положенъ и основниятъ камъкъ на бѫдещата българска черкова съ особено тържество, въ присѫтствието на всички източни патриарси — александрийски, антиохийски и иерусалимски и на руския посланикъ князъ Лобановъ и на голѣмо множество българи и чужденци. Това събитие, тъй тържествено извършено, предвещавало на цѣлия свѣтъ великото значение, което ще има този български храмъ за цѣлия народъ [2]).

По тоя случай, извѣстниятъ български родолюбецъ, историкъ и публицистъ Гавриилъ Кръстевичъ ето що е писалъ на времето си:

„Като ся свършихѫ подземни-ти дѣла на тукашнѫ-тѫ ни народнѫ церквѫ, ставаше веке готвяніе за да се положи основныя-тъ й каменъ, и тъй да захванатъ да й ся правятъ стѣны-ты.

„Като ся приготви все друго що трѣбваше за церковныя-тъ той-зи обрядъ, церковни-ти епитропи и надзиратели, съгласно съ духъ-тъ на сичкия-тъ Българскы народъ, распратихѫ на вѫретъ печатны извѣстителны и призователни писма до всего чина Българы, които вси желаяхѫ да ся намѣрятъ на това народно торжество. А за да бы то было още по-славно и достапамятно и хемъ за народъ-тъ почтително, хемъ за церквѫ-тѫ посвятително, помолихѫ четыры-ты присѫтствующи православны Восточни Патриарси, Вселенскыя-тъ съсъ сичкы Святый Синодъ, Александрійскыя-тъ, Антіохійскыя-тъ и Іерусалимскыя-тъ, както и троицѫ нашедшіяся православны политическы представницы, Россійскія-тъ Посланникъ съ по-главны-ты посолства служители, Греческія-тъ повѣренъ, и Сърбскыя-тъ Представитель, помолихѫ гы, кажемъ, да почетѫ-тъ народъ-тъ съ своето присѫтствіе на той-зи неговъ церковный праздникъ; а особито по щастію нашедшагося тыя дни въ Цариградъ Любороднаго, прежде каймакама Молдавскаго Князевича Г-на Николая Конаки-Богорида, достойнаго сына и наслѣдника покойнаго Княза Стефана-Богорида, приканихѫ да благоизволи да бѫде положитель на основныя-тъ каменъ, кое то онъ и радостно прія.

---

[1]) М. Радивоевъ, „Иларионъ Макариополски", София, 1912, стр. 217—218.

[2]) ibid., стр. 112.

„Тъй като ся наредихѫ и приготвихѫ работыты, въ Недѣлі-тѫ на 25. Октоврія сутрень-тѫ, благочестивыя-тъ Българскы народъ, кой-то отъ толкова время теплимъ желаніямъ желаяше да ся намѣри на тѫ-зи народнѫ сватбѫ, спуснѫ ся отъ най-далечны-ты Цариградскы разстоянія, и хванѫ да ся превьрвя като мравинякъ и да ходи, кой по сухо, кой по море, на черковѫ, гдѣто така ся стече толкова свѣтъ, що ся напълни и храмъ-тъ, и дворъ-тъ и сокакъ-тъ. То бѣ едно пресладко и много умилително зрѣлище за всѣкы искрененъ Българинъ да гледа какъ нашія-тъ добръ народъ ся е отъ вредъ събралъ съ толикѫ поспѣшителность, и си е показалъ тѫй предъ сичкыя-тъ свѣтъ свои-ты изрядны чювствія и за благочестіе-то си и за родолюбіе-то си“.

Следъ като се изброяватъ всички гости и висши духовни лица, които сѫ взели участие въ това общо народно цървовно тържество и се цитира акта по полагане основния камъкъ на черковата, покойниятъ Гавриилъ Кръстевичъ продължава:

„Слѣдъ точно-то испълненіе на той-зи церковный обрядъ, кого-то за много время ще помнятъ Българе-ти, толкова той бѣ многолюденъ, великолѣпенъ и славенъ, Архимандритъ Българскый о. Антимъ¹) Славянскый учитель на Халки, каза прекрасно слово прилично на обстоятелствата, и така послѣ ся разиде народъ-тъ, и сѣкы си отиде во своя си.

„Това като станѫ тъй, и ся отдаде толика голѣма честь на Българскыя-тъ народъ, и съ торжественно-то присѫтствіе на четыры-тѣ Восточны Патріарсы и на священныя-тъ церковный Синодъ, като съ други Вселенскый Соборъ, ся припозна и потверди правото на Българы-ты да иматъ народенъ независимъ храмъ въ самыя-тъ Царствующій градъ“²).

Наедно, обаче, съ стремежа да се издигне въ Цариградъ единъ всенароденъ великолѣпенъ български храмъ, нашитѣ цариградски първенци не забравятъ главната задача, която прѣдстои на цѣлия народъ — да се извоюва самостойна цървва съ народна иерархия. Затова и преди полагането още на основния камъкъ на черковата „Св. Стефанъ“, тѣ излизатъ презъ м. августъ 1859 год. въ тогавашната българска преса съ единъ позивъ до българския народъ по църковния въпросъ, какъ трѣбва той да се разрѣши и да прѣдпазятъ народа отъ примамкитѣ на католишкитѣ агенти, които сѫ спечелили за своитѣ домогвания извѣст-

---

¹) По-сетнѣ Екзархъ на българитѣ.

²) Вж. сп. „Българскы Книжици“, Цариградъ, 1859, год. II, часть III, кн. 20, стр. 364—366.

ния тогавашенъ дѣецъ Драганъ Цанковъ съ неговия в. „Българня“. Въ споменатия позивъ, между другото, се казва: 1)

„Пазѣтеся отъ козни діявоскыя, да не бы да ся измамите нѣкакъ и да си загубите най-драгоцѣнно-то имѣніе православіе-то, кое-то сте пріяли отъ вашиты отцы, дѣды, и прадѣды.

„Сѣкы знае, че смы имали и мы отъ ветхо народнѫ Патріархіѫ, сѣкы знае, че тя ны се е отнела неправедно, и сѣкы желае да би ся намѣрило средство, за да си ı-ѫ пакъ придобіемъ, толико паче; колко-то е явно, че когато смы ı-ѫ имали, тогава и народность и училища какъ-то трѣба и книжовность, и прибѣжище противу всяко злоупотрѣбленіе, и представителство на законы-ты си правдини смы имали, отъ тога-зи смы останѫли, така речи, като дѣца безъ баща, готова обида за злосторницы-ты, като овцы безъ овчарь, лесна жертва на вълцы-ты и като дивы гадины по горѫ-тѫ, кой ще да ны лови; отъ тогази смы останѫли безъ училища и безъ ученіе, груби и неодѣлани, неспокосани за насъ си, нé вредни за другыго, и като слѣпецъ безъ туя-гѫ вървимъ повече на крыво, и бѣдствовамы да пвднемъ въ първыятъ трапъ, който бы ся намѣрилъ предъ ногыты ны или въ кой бы искалъ діаволътъ да ны бутне; отъ тогази злѣ устроено, злѣ управляемо, и не хрістіянскымъ духомъ разположено грьчьско-то духовенство, т. е, грьчьски-ти Владыци кои-то ны проваждатъ отъ Цариградъ безъ да ны питатъ щемъ ли ги; а навремени и кога велегласно выкамы, че гы не щемъ, тіи владыци като дойдѫтъ при насъ, далечь отъ да ны поучаватъ на добро-то и забранятъ отъ зло-то, и безъ да ны даватъ никоі-ѫ духовнѫ хранѫ, нападатъ немилостиво на насъ, чюждоязичнични свои духовны овцы стрыжѫтъ ны, доятъ ны, и ны смучатъ кръвь-тѫ като другы піевицы, безъ да пытатъ боли ли ны, или не, и безъ да слушатъ никакъ наши-ты выковы, наши-ты молбы, наши-ты плачове, и жялованія. Това е истина, и тѣхни-ты върху насъ голѣмы злоупотрѣбленія сѫ дошли до толкозъ, що мылостиво-то наше царско правителство, умилившися на наши-ты отъ тѣхъ несносны страдан'я, не можи веке да му слуша неправедны-ты извиненія, и издаде въ тыя последни времена заповѣдь да ся съберѫтъ отъ въ-редъ въ Патріархіѫ-тѫ народни представители, които да промыслятъ за мѣркыты що трѣба да ся зьмнѫтъ за прѣсеченіе на речены-ты злоупотрѣбленія.

„За това мыслимъ, че ако бы да ся невъзблагодарятъ българе-ти отъ тыя нови мѣркы, тіи щѫтъ да ся принудятъ да притекѫтъ пакъ на Царското милостиво правителство, и да си искатъ особнѫ Іерархіѫ, коі-жто да зависи отъ своі-ѫ народнѫ Патріархіѫ или Архіепископіѫ, какъ-то е было и другы пѫть. Това ще е тѣхно-то последньо прибѣжище, кое-то и спорядъ голѣмы-ты си правдины могѫтъ най-сетнѣ да получатъ.

„Но за това потребно ли е да думаме, че Грьчьскыя-тъ Патріархъ не былъ правиленъ и канонически? Потребно ли е да лъжемъ

---

1) Ср. п. г. сп. „Българскы Книжици“, 1859. Августъ, кн. I и II, стр. 457 и 496.

тъй противу съвѣсть-тѫ си и противу Історическѫ-тѫ истинѫ? Потребно ли е най-сетнѣ да да вдѫхнувамы на народъ-тъ мысли, кои-то го соблазняватъ, и кои-то слѣдователно го повреждатъ, като земамы да му расправямы, като че ли смы турнѫти да вършимъ дѣло-то на Римскѫ-тѫ пропагандѫ, какъ патріархъ тъ былъ лъжовенъ. А Папѫтѫ истиненъ; какъ Грьцко-то дѣло діаволско, а Римска-та пропаганда была дѣло Христіянско; какъ Грьчыскіѫ тъ Патріархъ немалъ никоі-ѫ власть надъ Българы-ты ни на други никого, а папѫ-тѫ зере былъ глава на сичкы-ты церкви, народи и хрістіаны?

„Ныи мыслимъ, че вмѣсто да правимъ тъй, вмѣсто да хвалимъ и уважавамы Папѫтѫ и неговѫ-тѫ пропагандѫ, вмѣсто да искамы да ся покоримъ на Папѫ-тѫ, който пакъ ще ни проважда Латины епіскопы, какъ-то е проваждалъ и въ Борисово врѣмя, ще ны учи да си промѣнимъ православно-то вѣрованіе, и пріемнемъ Латинскѫ-тѫ ересь, отъ коя-то бащи-ти ни сѫ опазили, ще уведе въ церквы-ты ны Латинскыятъ языкъ, Латинскѫ-тѫ литургіѫ и Латинскы-ты обряды, какъ-то гы е увелъ въ сичкыты хърватскы, сръбскы и словенскы, които го за главѫ припознаватъ, и така да испатимъ по-злѣ и тѣлесно и душевно отъ колко-то днесъ отъ Грьчьскы-ты владицы страдаемъ. Вмѣсто, кажемъ, да правимъ тъй, много по-добрѣ ще сторимъ да си останемъ Българе, съ языкъ-тъ и съ вѣрѫ-тѫ си, какъ-то смы си были до сега, и да търсимъ другы средства много по правилни, по-законны и по-похвалны отъ тыя, за да ся избавимъ отъ страданія-та си, и да придобіемъ онова, що желаемъ.

„По тыя причини, Г-да, и за това нѣчто тукашни-ты българе не удобряватъ вѣстника на Цанкова, който попада въ таі-ѫ грѣшкѫ отъ само себе си, прельстенъ още и отъ списатели-ты на вѣстника си и отъ неговы-ты други приверженици католици, съ които каквѫ свръзскѫ, сношенія и зависимость има, всякому сѫ познаты, както и негово-то житіе открай и до сега.

„Това е, Г-да, истинно-то мнѣніе на тукашны-ты всички, българе. което и вѣрвайте. Отъ другѫ странѫ ви наумѣваме, че трѣбва добро пазеніе отъ всичко противно нѣчто, трѣбува съгласіе любовь, здрави на вѣрѫ-тѫ си и вѣрни на царя.

„Прочее главный въпросъ, за когото ся говори е Іерархія-та. Да, народната Іерархія, коі-ѫ-то искаме да възобновимъ, тя е само-то и само днешно средство, което ще усили и успѣши нашето образованіе, зачтото чрѣзъ неі-ѫ мы щемъ сполучимъ достойны и истинны наши пастири Българе на Христово-то стадо, които безъ ничіе вмѣшателство, и безъ да служі-ѫтъ на чужды интересы, щѫтъ да служѫтъ само на умствено-то и нравствено-то развитіе на народа ны. Тоя е правый пѫть, това е вѣрно-то срѣдство, чрѣзъ което ся можѫтъ осѫществи нашиты невинни и праведны желанія, които ни е назначилъ и сѫщій царскый хати-хумайюнъ за Іерархіѫтѫ ни: остава само да просимъ отъ Всемылостиваго ни царя.

„Въ тоя разумъ и правъ пѫть трѣбува да дѣйствуватъ вѣстници-ты ны и да ны съвѣтуватъ и поучаватъ. Този е единъ и за всегда краенъ отговоръ отъ странѫ ни.

Обществото на Ц/градскитѣ Българе.

Цареградъ 20 Августа 1859,

Д. Ив. Гешоолу
Х. Н. Х. Д. Минчоолу
Д. Х. Тюльевъ
С, Бояджовъ
А. Н. Каракашевъ
Д. Х. Несторовъ
Г. Аджаровъ
Д. Н. Бракаловъ
Хр, С, Арнаудовъ
К. Х. Петровъ
Н. П. Василевъ
Н. Сапоновски
П. Хр. Стамовъ
М. Х. ПанаІотовъ
П. Николаевъ
К. Мриновичъ

Хр. П. Тъпчилещовъ
Н. П. Тъпчилещовъ
Хр. Д, Караминковъ
К. В. Славчевичъ
С. С. Златевъ
Ив. В. Чокановъ
М Т. Ташакмановъ
М. Райковичъ
Хр, Х. П. Мавридовъ
С. А. Златаровъ
С. В. Сватовски
П. Киселовъ
С. Мичкарювъ
Ив. Х. Петровъ
Д. Добровичъ
К. Х. Поповъ

Между туй цариградскитѣ българи се стараятъ сжщевременно да видятъ по-скоро издигната и бждещата главна катедрална черква на народната иерархия, за извоюването на която тѣ се стремятъ постепенно и неуклонно съ твърдо постоянство. Въ това благородно и свято дѣло тѣ гледатъ да вземе участие цѣлиятъ български народъ.

Въ това отношение интересни сж за насъ двѣ отъ запазенитѣ стари протоколни копирни книги на Надзирателството на храма „Св. Стефанъ", което е отправяло редъ писма до архиереитѣ, до разни лица мирски и духовни. и до градски общини изъ всички български крайнини и Ромжния, дето българскиятъ елементъ въ нѣкои градове е билъ силенъ и съ доста интелигентно население и национално самосъзнание. Тия оригинални писма, които сега за пръвъ пжть се използуватъ, съставляватъ цѣненъ материялъ за историята на българския църковенъ въпросъ и храма „Св. Стефанъ" въ Цариградъ — Фенеръ. Въ тѣхъ се посочва на всички родолюбиви българи голѣмото значение на новата черкова за напрѣдъка и достолепието на българския народъ. Тогавашната наша преса: „Цариградски вѣстникъ" и сп. „Български книжици". а дори и в. „България", който ратувалъ за уния съ Римъ, сж принесли цѣнна услуга на надзирателитѣ и епитропитѣ на храма „Св. Стефанъ", като подканяли всички родолюбци и цѣлия български народъ да се притекатъ на помощь за издигането на бждещия новъ храмъ, съ което ще се реализира едно велико народно дѣло.

Тъй, например̂ъ, сп. „Български книжици"[1]) съ перото на споменатия по-горѣ родолюбецъ, редакторъ на списанието и членъ на църковното Надзирателство — Гавраилъ Кръстевичъ пише слѣдното:

„Въ послѣдніж-тж Книжицж мы доста говорихмы за нуждж-тж отъ коі-жто сички-ти честолюбиви наши соотечественици Българе ся нахождатъ да сторятъ и отъ само себеси, безъ всяко сирѣчь отъ другж странж подбужденіе и поощреніе, всякж възможнж жертвж и помощь за новосозидаемж-тж тукъ Българскж церквж, която ще толкова да ползова общо и частно народъ-тъ, какъ-то сѣкы разумѣва и какъ-то сѣкы ще да ся увѣри съ время.

---

[1]) Сп. „Бълг. Книжици", г. II, Ч. 2. кн. 13, стр. 245—246.

„Тжзи самопроизволнж помощь, какъ-то мы, тъй и други-ти церковни Надзиратели и Настоятели, мислятъ, че нашити честолюбиви и общж-тж народнж полза желающи Българе ще се потщжтъ усердно да і-ж събержтъ по между си и проводятъ, за това и безъ да чакатъ захванж ли сж изведнъжъ работж-тж, и правятъ предварително отъ кесіі-ж-тж си сички-ти потребны разноскы и иждивенія за напрквж-тж на това свято и народно дѣло.

„Но понеже, какъ-то въ редъ, тъй и въ Бълг. ріі-ж има хора, кои-то и отъ самосебе си познаватъ добро-то и го струватъ, а има и хора, кои-то иматъ потребж и нуждж отъ побужденіе, затова Церковни-ти Надзиратели и Настоятели сждихж за добро да ся отправятъ писменно до сичкы-ты Българскы области, градовы, и села, и д подбудятъ тъй вообще сичкы-ты наши соотечественници за собраніе на еднж благопроизволнж отъ сичкы-ты помощь, безъ коі-жтъ не бывa.

„А за да бы станжла работа-та правилно и законно, и да бы ся тъй іоще по-добрѣ препоручило прѣдъ сѣкыго това тѣхно за народнж нашж ползж дѣяніе, отправихж ся предварително до Великж-тж Хрістовж Церковь, и поискахж да бы благоизволилъ Н. С. Патріархъ-тъ Вселенскый на всякж Българскж епархіі-ж, за да препоручи Патріаршескы речено-то прошеніе на Церковны-ты Настоятели за собраніе на потребнж-тж помощь. Н. С. Патріархъ-тъ пріе благосклонно праведно-то имъ това прошеніе, а за да стане по здрава работа-та, и да не бы завистливый діяволъ сторилъ отъ подирі-ж нѣкое препятствіе и препънълъ работж тж, сжди за добро да поиска придварително позволеніе отъ Царство-то. Доброжелателни-ти чювствія на Честитыя-тъ ни Царъ и на негово-то Высочайше Правителство сж познати, и тъй както ся даде незабавно това позволеніе, Негово Святѣйшество повелѣ той-часъ та ся написахж и печатно издадохж желаеми-ты окружни писма, кои-то и подписавъ даде на Церковни-ты Надзиратели, за да ся изпратятъ по вънъ".

Патриаршеското послание има слѣднето съдържание:

„Преосвященнѣйшій Митрополите и честнѣйшій предсѣдатели и первѣйши, и прочіи благословени Хрістіане, жители на тая епархіа, чада наша о Господѣ возлюбленная, благодать буди вамъ и миръ отъ Бога.

Помощь-та и спомоществуваніе-то, кои-то са преподаватъ камъ благолѣпны те священны домове, и Божественны селенія, въ кои-то славословися ежедневно име-то Вышняго, и приносятся безкровны жертвы камъ Него вообще за сичкы-те Православны Христіаны, приносятъ много душевна полза, на които извершаватъ такво Богоугодно дѣло на воспомоществованіе-то, и обѣщавася мздовоздаяніе сторично отъ милостиваго Бога, какъ-то е извѣсно всякому. Понеже нынѣ тука въ Цариградъ при Балатъ отъ Боголюбива ревность на Православны-те Христіаны построявася отъ основаніе Болгарска та Священна Церква „Святаго Стефана“, и дѣло то начена да успѣва съ Богомъ, и до нынѣ щото е собрано спомоществованіе не достига за малка-та чясть на иждивеніе-то, заради това Настоятелы-те на построеніе-то церковно принуждаватся да прибѣгнатъ и попросятъ возпоможеніе-то и на благочестивы-те Христіаны кои то живѣятъ въ тая область (Епархія) и надежда иматъ чрезъ това желаемый-атъ успѣхъ на боголюбиво-то и многоиждивително-то това зданіе, кое-то неотмѣнно изыскува общо-то возпоможеніе заради окончаніе-то, и Христіанско желаніе достойно на усовершеніе-то на това дѣло.

Тѣмже отъ промысль достодолжна церковна возбуждени пишемъ чрезъ настояще-то Патріаршеско посланіе, и представлявами всякому отъ васъ вообще неотмѣнна-та нужда на ваше-то воспоможеніе заради поминута-та отъ основаніе созыдаемая священна церква „Святаго Стефана“, понеже безъ това неможе да преуспѣе построеніе-то. Подбуждавамы васъ съ отечески сердечни молитвы за да съ ревность боголюбива и расположеніе сердечно воспомозите всякый съ богата рука какъто отъ Бога ся просвяти, да напишете и имената вашы, и количеството на помощь-та на особеный-атъ представляемый тефтеръ вамъ, та съ той начинъ боголюбивата цѣль на построеніе-то реченнаго храма да ся сверши всеконечно. Вы же, които воспомогните да пріемете сторично мздовоздвяніе-то отъ мздовоздателя Бога и на нынѣшный-атъ вѣкъ, и на будущый-атъ, написующія ся имената ваша въ священный-тъ храмъ, за да ся помянуватъ за всегда като на приложницы нѣговы, благодать же Божія, и чрезмѣрная его милость бѫди со всѣми вами“.

1859. Іунія 12.

А окрѫжното-писмо, което църковнитѣ Надзиратели сѫ отправили до разнитѣ общини въ българскитѣ крайнини има следното съдържание:

„Почтенна и родолюбива община.

Мнозина отъ Васъ безъ сомнѣніе въ Цареградъ за разны ваши работи сте дохождали и слушали сте на матерный вашъ языкъ Божественна-та служба въ тукашна-та наша Българска Народна Церква, ако ли и не сте лично дохождали, чували сте другиго да ви казва за тая наша церква, коя-то изволеніемъ Великия церкви преди единадесять уже години тука сме учредили на Фенеръ при морето подаренное отъ Свѣтлѣйшаго и единороднаго намъ Княза г-на Стефана Богориди.

Забѣлежили сте между тѣмъ и состояніе-то й, и узнали сте старанія-та даже и жертви-те, кои-то повременни-те й Епитропи са правили, за да исплатятъ тежки-те дългове, на кои-то по злощастію, отъ начало она бѣ подпаднала. Тыя старанія и тыя жертви Вый вси съ искренно сочувствіе сте оцѣнявали, и обѣщавали сте благоусердно да спомогните чтомъ бѣхте ся научили, че и сущо-то зданіе на церква-та да ся прави е поченало.

Добро — това извѣстіе, почтенна и родолюбива община съ радость ви сообщаваме Новъ ферманъ за созиданіе-то й споредъ великолѣпенъ планъ отъ доброжелателно-то наше Царство испросихме и надѣющи ся най-паче на Ваше-то благоусердно расположеніе, написахме ся перво мы вси колко-то сме тука, собрахме едно количество пари, отъ кое-то като исплатихме досегашны-те церковни долгове, съ остатока й почнахме да зидаме священна-та тая сграда споредъ реченый-атъ великолѣпенъ планъ кого-то ви и приключанъ тука пращаме. Рекохме, че зданіе-то ще е великолѣпно, щото и да соотвѣтствува на Народно-то ни име, но помощь-та само на тукашны-те Българи не е доволна за това свято дѣло, като огромно количество треба пари. Сега щете ли и вый на това истинно и щедро да помогнете?

Дѣло-то почтенна и родолюбива община! колко-то за Нашый народъ е славно, важно и много полезно, толкова повече и за благочестиво-то негово сърдце е утѣшително! То като за обща полза цѣлаго нашего народа става, идимъ днесь да приканимъ и васъ на него да соучаствувате, и щедро като ктитори и като сѫщи ступани да спомогните.

Всесвятѣйшій Вселенскій Патріархъ благоволи да ни даде окружни свои писма до вси-те помѣстны Митрополиты и Епископы и мы, като имъ гы испращаме, пишеме имъ особно и отъ наша страна, частно же пишемъ до Н. Преосвященство Г-на Вашего Архипастыря, кой-то като ги приемне, надѣемъ ся, че ще благоизволи и словомъ и дѣломъ да помогне и писменно до сички-те въ епархія-та си церквы благочестивы-те братія наши Христіани тепло да подкане и подбуди, дѣто всякій да ся покаже усерденъ да принесе своя-та изобилна по сила-та си помощь за една толкова свята и общонародуполезна направа.

Васъ же особно молимъ да благоизволите да предстоите да прочетътъ въ церквы-те ни Патріаршески или Владышки подбудителни писма, кои-то ше ви ся проводятъ, а послѣ да отрѣдите почтенни и усердни нѣкои человѣци, кои-то прилежателно да ходятъ да приканватъ благочестивы-те наши съотечественицы, было въ градъ-атъ, было по села-та, за да благозоли всякъ по Христіанско-то си произволеніе да принесе за строеніе-то на Общенародна-та тая въ Цареградъ Българска Церква, защото тя се прави вообще за вси-те соотечественницы Болгари, кои-то повременно ся намиратъ тука или безпрестанно дохождатъ и отхождатъ за разны свои рабогы, понеже не ходятъ на греческы-те церкви, гдѣ-то нищо и никакво не разбиратъ, и за да иматъ тая церква като едно общо прибѣжище за всяка своя нужда и потрѣба. Принесете, убо, усердно и други-те подканете да принесятъ всякій возможната си изобилна помощь както Евангелската вдовица принесе двете лепти, и така помощь-та отъ малка голѣма ще быде и дѣло-то благословено отъ Бога скоро ще да ся сверше и синца ви ще обрадова, като ся удостоите съ очи-те си да видите или съ уши-те си да чуете, че ся е направила съ Ваша благопроизволна Христіанска помощь една толкова красна и великолѣпна церква въ самый-атъ Цареградъ, гдѣ-то приходяще, да се прекръстите и Богу по языкъ-атъ си помолите да ся гледате весело и да ся радвате, и въ сърдце-то ви да казвате: Тая церква е наша, мы самички сме си я направили. Богъ да поживи царь-атъ, че ни е далъ воля да си имаме и ній въ Цареградъ единъ толкози святъ и великолѣпенъ имотъ

Испращаме ви при това и тефтери, гдѣ-то да запишатъ кой колко-то повече може. Пари же колкото ся собиратъ пращайте гы право до насъ съ какво-то Вы по-здраво средство одобрите. Послѣ като ся кончи помощь-та ще ни пратите тефтеря за собраното количество, срѣщо което ще ви испрати приличный подписъ за доказателвтво ради получената сумма. А за трудове то ви отъ Бога ще получите мздовоздаяніе-то си и отъ сичкій-атъ нашъ Болгарски Народъ благодареніе-то си, при томъ съ прилична почеть".

Поздравляваме Ви и оставаме
Церковни-ти Надзиратели.

А писмото, което Надзирателитѣ на „Св. Стефанъ" изпращатъ до разнитѣ митрополити и епископи въ България, има следното съдържание:

„Вашему Преосвященству честно покланяемся и десницу вашу благоговѣйно цѣлуемъ.

Като зехмы отъ Н. Всесв. Вселенскыя-тъ Патріархъ и нашъ духовный отецъ священны писма за направѫ-тѫ на Священнѫ тѫ Българскѫ Церквѫ тукъ въ Цариградъ, коя-то направа ся е позволила намъ и съ царскы высокый ферманъ, и като имамы въ рѫцы едно такова писмо и за Ваше Преосвященство, приходимъ да Вы ся тепло помолимъ и особно за, като вы ся вручи то писмо чрезъ почтени-ти наши единородцы Г. Г. . . . . . . да благоволи да подкани подручно-то свое словесно паство, за да бы помогнѫло по силѫ-тѫ си на богоугодно-то сіе дѣло. А почтени-ти имена на спомощницы-ты щѫтъ съ златы писмена да ся забѣлѣжятъ въ священныя тъ тойзи храмъ, за да ся помянуватъ сѣкога като негови ктитори, и да получатъ отъ Вышняго въздаяніе отъ едното хилядѫ.

Имамы добрѫ надеждѫ, че ваше Преосвященство ще да помогните словомъ и дѣломъ въ това дѣло, и така съ пристойното благоговѣніе ся подписвамы.

Въ Цариградъ Юлія 1859.

Церковни-ти Надзиратели".

Едната отъ запазенитѣ протоколни копирни книги на храма „Св. Стефанъ", която съдържа редъ писма въ свръзка за помощитѣ на черквата, носи № 53.

За съжаление, нѣкои отъ писмата трудно се четатъ, понеже мастилото се е разлѣло въ копирната хартия и побѣлѣло отъ времето и влагата въ оная малка стая кѫдѣто се е крилъ нѣкога отъ пандуритѣ на Патриаршията приснопаметниятъ Иларионъ Макариополски и въ сѫщата оная стая, дето е билъ посетенъ отъ св. Варненския Митрополитъ г. г. Симеонъ, тогава ученикъ въ Богословското Училище на островъ Халки[1]). Тия писма сѫ били стояли дълги години наредъ затрупани наедно съ стари смѣтководни тефтери въ дъното на библиотечнитѣ шкафове въ споменатата стая на народния исторически метохъ при храма „Св. Стефанъ“ въ Фенеръ

---

[1]) Вж. М. Арнаудовъ, „Иларионъ Макариополски", II ч. стр. 10—11, гдето маститиятъ бълг. иерархъ описва споменитѣ си за църковния въпросъ и пр.

Всичкитѣ тия писма, които съ помощьта на лупа се четатъ по-лесно, сѫ отправени до разни духовни и свѣтски лица въ свръзка съ разпратенитѣ по-горѣ писма и патриаршеско послание по въпроса за събирането помощи за бѫдещато всенародна черква „Св. Стефанъ“.

Така, напримѣръ, на стр. 1—3 отъ тая копирна книга се съдържа едно писмо до Отца Натанаила, отсетнѣ Охридски митрополитъ, който по това време е билъ въ Ромѫнско:

Преподобнѣйшій Отче
Наѳанайле!

На 14 д/врія мѣсяца прошлаго года Долуподписаныи Вы писахме едно писмо. · ·

Въ негу ны писмо като Надзыратели на Народнѫ-тѫ ны тука Церквѫ, послѣ като Вы говорихме за Новосъзыдаемо-то й здание Вы изложихме, чи за да стани то пристойно на името „Народно“ е нужда да съспомогнѫтъ всичкы-ты нашы гдѣто и да ся намиратъ Единородци. Съгластно же съ нуждѫ-тѫ таі-ж мы вси съ исто-то ны писмо Вы нарекохми отъ нашѫ страннѫ настоятель черковенъ съ умоленіе да сподѣйствувате, за да ся събыре отъ Вашы-тѣ с.раны помощь колко-то ся можи по-голѣма за Народн то това Предпріятіе, помощь която и да ся написува на нарочито за това съдъруженныя Тіфтеръ.

За не припятственно же извърщваніе на това слѣдователно Вы ся испрати чрезъ Г. Евлогія Георгіевъ въ Галацъ Писмо Патріаршеско до Митрополита тамо.

Јоще Вы бѣхме умолили, понеже отправихме подобно на Вашето и за сѫщо-то намѣреніе писмо и до Галацскы-тѣ нашы Единородци Г. Г. Евлогія Георгіевъ, П. Аврамовичъ, Антакя, и пр., за да издѣйствуватъ неприпятственно желаемото нуж но около тѣхъ, ако е и нужда, пакъ тѣхъ Выа да снабдите съ Митрополитско, сиречъ съ писмо отъ Митрополита до когото Вы ся испрати писмо Патріаршеско.

За пріемванието на всичкытѣ тыя не ся съмнѣваме. —

Нъ понеже отъ тогива не добыхме Вашія отговоръ, за това потвръждающи горнытѣ, Вы молимъ да ны ся отговорите, за да видиме направеното Вы.

Тука Ново-то черковно зданіе до кое положеніе достигна и ся намира сига несъмнѣнно видѣх-те отъ Вѣстницитѣ и отъ крайно обнародуваны-тѣ черковны см/кы за това не ся простираме въ това, Ви казуваме само чи по пролѣть послѣ, сир. като ся упыта іоще здравнына-та на темелытѣ възвышеніе-то на зданіе-то ще ся почне пакъ, за да напредваме къмъ желаемыя конецъ.

Того ради и желателно е помощы-тѣ отъ вѫнъ да бѫдатъ щедри за подкрѣпленіе Дѣлото.

Молимъ убо, Отче, да можете да положите грыжѫ и стараніе.

Выа, преподобнѣйшій Отче, по званіето си повече отъ всякиго оцѣнявате важностьта и значеніе-то на таі-ж черковѫ за Нашія Народъ, и това ны кара да вѣрваме, че Вашето стараніе не ще ся ограничи само на около Вы близо, нъ чи ще ся простре̂ и по други мѣста като Болградъ и прочіе, гдѣто благоразсждите и чи послѣднитѣ ще се отзовжтъ напълно и съотвѣтствено на нашы·ты надѣжды,

Съ таі·ж увѣренность ожидающи отговоръ-тъ Вы,

Ц/градъ Вы целуваме Десни ата съ всичкж-тж почить и любовь
3/16 Фев/рія и оставэме
1860 Надзырат. на Народнж-тж Българскж Церквж.

Почтенны Господа
Въ Браила.

На 4 Д/врія прошлаго года Вы писахме едно пасмо по Г. Н˙ Райновъ.

Отъ всякждѣ гдѣто, като на Васъ, испратихме тогыва призователни писма. добыхме и добываме отговоры; тыя отговоры отъ нѣкои мѣста сж удовлетворителни на нашытѣ надѣжды, а отъ нѣкои си думатъ ны, чи сж предпріели мѣркы, които обѣщаватъ и сж за народно-то предпріятіе помощы достославны. — Таковато расположеніе на Народъ-тъ ны. дава ны сладката надежда чи общо-то дѣло ще стигне предназначеніето си. — Нъ жално ни е, Господа, гдѣто отъ нѣкои градове какво и отъ Вашия, отъ когото сир. ся ласкайме отъ надѣжда, чи ще видиме скромны помощы, нѣмаме исти отговоръ на писмата ны, за да видимъ слѣдствіето на нашето призоваваніе и умоленіе.

Выа, Господа, вѣроятно сте отъ оныя нашы съотечественницы, които можатъ да предвидятъ и оцѣнятъ значеніето и важность-та за нашія народъ на тая черковж, и това ны прави да пытайми надѣжда-та чи Ваше-то настоятелство ще сѫдѣйствува на нэдежды-тѣ ны и на нуждж-тж общаго предпріятія.

Тыя и ожидающи, Господа, Вашыя отговоръ, Вы поздравлявамы
Ц/градъ, 1860 съ братска любовь
3/I Надзырат. на Народ. Бълг, Церквж.

Почтенны Господа
Въ Букурещъ.

На 14. Д/врія прошлаго года долоподписани Вы писахме по Г. Райнова на пространно относително за черковнытѣ ны тука нужды, т. е. като надзыратели на народнж-тж ны тука Церквж, послѣ като Вы говорихме за новосъзыдаемото й зданіе. Вы изложихме чи за да стане то пристойно на името „Народно“ е нужда да съспомогнжтъ всичкы-тѣ нашы гдѣто и да сж единородци. Съгласно же съ тая нужда мы все въ истото ны писмо Вы нарекохме Настоятели Черковны съ умоленіе и надѣжда, надѣжда която ны дава познатото ны Ваше Любородіе, чи ще пріемите трудъ-тъ да сподѣйствувате, за да ся събыра отъ Вашы-тѣ страны само помощь, колкото ся може по-голѣма, за народно-то това предпріятіе, помощь която и да ся написува въ нарочито за това съдържаніе тыфтеръ. За не припятственно же извършваніе на това Вы снабдихме въ истото врѣмя съ писмо Патріаршеско до Митрополитъ-тъ тамо. Јоще Вы бѣхме умолили, понеже отправихме подобно на Вашето и за сѫщото наше писмо и до браилскытѣ ны Българи Г. Г. А. Конковичъ, Василя Міхаилиди, Георгія Петровича, Ив. Поппович и Никола Ценовъ, за да действуватъ неприпятствено желаемо нуждно около тѣхъ, ако стане нужда, пакъ тѣхъ Выа да снабдите съ Митрополитско, сир. съ писмо отъ Митрополита, до когато Вы пратихме Патріаршеско писмо.

Отъ всякадѣ гдѣто, както на Васъ, бѣхме распратили подобны писма добихме и добываме отговоры. Тыя отговори отъ нѣкои си мѣста сѫ удовлетворителны на нашытѣ надѣжды, а отъ нѣкои си думатъ ны, че сѫ предпріели мѣрки, които обѣщаватъ и сѫ за народното предпріятие помощи достославны. Такивато расположеніе на народътъ ны, дава ны сладката надѣжда чи общото дѣло поврѣменно ще стигне предназнавеніето си.

Желающи же да имаме отъ Васъ по скоро отговоръ за знаніе, Вы поздравляваме.

Надзир. на Народ. Бълг, Церквѫ.

Ц-градъ, 6 Феврія 1860.

Г-не Д. Хр. Миладиновъ

Въ Охридска Струга.

Вѣрваме, познато Вы е веке, чи въобще Бълг. нашъ народъ залови отъ нѣколко врѣмя да въздига ново каменно зданіе за черковѫ Българскѫ, познато ще Вы е іоше зданіе-то това днесъ до кое положеніе достигна и ся намира, за това върху тыя долоподпысанитѣ дѣйствующи Надзиратели на тая ни церквѫ не щемъ ся простремъ да Вы разказваме.

Надзырателството на черкова-та подѣйствува и извади нужднытѣ до Митрополытытѣ писма, испрати по различни страни человѣцы почтенны снабдены съ горнытѣ за митрополыты-тѣ писма и другы особны за събыраніе на помощь и уже чрѣзъ нихны-тѣ дѣйствія желаемыятъ плодъ излиза. Нъ това само не стига. Като предпріятіе народно, праведно е въ двиганіето му да съучаствува цѣлый ны народъ. Нуждно е сир, да спомогнѫтъ и Вашытѣ страны татакъ. Но понеже ся лишаваме отъ человѣкъ пристоенъ да извърши това по оныя мѣста, пытахме Н. Пр. Св. Полянинскіи Г. Партенія и отца Архімандрита Климента да ны посочѫтъ такъвыго. Нихно-то Боголюбіе ны ся отговорихѫ чи не познавѫтъ и чи не можемъ случи по пристоенъ човѣкъ отъ Ваша милость.

Во името, Г-не, на народно-то предпрія-тіе, въ което ще ся слави Божіето име и слово, Вы призоваваме да пріемите трудътъ тоя и да ны ся отговорите, за да Вы пратимъ нужднытѣ писма и Тіфтеры, за да почнете дѣлото.

За управленіе ны върху написваніе на писма-та ны забѣлѣжете ны мѣста-та, по които ще благоразсѫдите да отидете и ако е нуждно до нѣкои отъ тѣхъ и до кои да вы притворимъ рекомандателны, кажете ны іоще молимъ за мѣста, гдѣто Выа не можете ходи самѝ, кого отъ нашитѣ тамо единородци познавате, за да възложимъ нему за тѣхъ мѣста.

Тыя, и ожидающи Вашыя отговоръ прiимателенъ, Вы увѣряваме за голѣмата ны камъ Васъ честь.

Надзир. на Бълг. Народ. Церквж.

Ц/градъ 6 февріа 1860

Преподобнѣйшій Отче Клименте

Въ Полянинъ

Писаны-тѣ на Ваше Преподобіе въ писмата му отъ 10. Януарія до Н. Преосвещ. Макаріуполскій Г. Іларіона видѣхме.

Като Надзиратели на Народнж-тж Церквж до колко-то ны прощава тѣснотата на врѣмя-то да Вы ся отговоримъ.

Противодѣйствiята на Народнытѣ възмутители не щжтъ има никакъвъ добъръ за тѣхъ конецъ. Работа-та ся представи и на Патріархія-та и Н. Свясв. Патріархътъ сжщій-атъ дава отговоръ, който Вы е узнатъ вѣрно чрезъ Г. Нака. Нъ работата е народъ-тъ тамо да ся глади както да ся не проважда уплакваніе срѣщо Н. Б. Г. Партенія. Тыя пишимъ днесъ и до Негово Преосвященство, тыя само защото врѣмято ны е тѣсно. Слѣдователно не щемъ Вы ся разви повече. Помагайте колкото можите Г. Партенія въ сношеніята си съ народъ-тъ. Тѣ да бждатъ учтивы добры отеческы къмъ народъ-тъ, а благопристойно противъ къмъ наложницыты солунски.

Укрѣпете Народъ-тъ въ вѣра-та си въ вѣрность къмъ царството, съ любовь и съгласіе помежду си, въ народность-тж си скоро чрезъ милость-тж царскж ще бжде възможно да благодѣйствува надъ пастыря си единородцы на вѣки.

На Г. Миладиновича пишимъ днесъ да пріеме трудътъ на просія-та за черкова-та ны по оныя мѣста. Пишете му да пріеме прѣдложеніто ны.

Относително за Ваше Преподобіе Вы думаме по Влахіи не ще бжде Вашата грижа нуждна, защото за тамъ наредихме отецъ Максима.

Щомъ ще е нуждно только за другадѣ и по това бждете приготвены какво то като Вы призовемъ и да Вы посрѣщнемъ.

За другарь видимъ гдѣто ны предлагате отца Неофита, това не знаймъ какъ може да ся съгласи, като прошението ны е за Іеромонаси, както и за все щемъ Вы съдружи като дойдите съ другарь и намъ и Вамъ аресанъ.

Тыя, за сига и увѣрявающи Вы за нашж-тж къмъ Ваше Преподобіе почесть и любовь оставаме

Надзир. Бълг. Церквж.

Слѣдващето писмо отъ 6 февр, 1860 г. до Преосвящения Партенія въ Полянинъ на стр. 14 е почти съ сжщото съдържание, като му се съобщава, че Негово Всесвятѣйшество Патріархътъ е възвелъ епархията му въ митрополия и че той (Св. Полянински) може да ограничи сношениията си съ Солунъ, подкрѣпяйки се за това отъ епархията си.

На 16 стр. е помѣстено писмо на Надзирателитѣ за въ гр. Яшъ за помощь на черковата. А на стр. 18—21 съ дата 20 февруари 1860 г. се съдържа писмо до отца Максима, който се опредѣля за Влашко да събира помощи за черквата, като му се изпращатъ нужнитѣ за въ случая писма.

На стр. 22—23 писмо до Букурещъ (името на адресанта не се чете) отъ 20 февруария 1860 г,, стр. 24—27 писмо съ дата 29. II. 1860 год, до гражданитѣ въ Филибе. А на края на писмото на стр. 27 стои следната забѣлѣжка: „29 февруарія. Писахме и на Габрово, Севліево и гы призовахме да ны кажатъ какво сѫ направили за черковнѫ-тѫ помощь“. — Отъ 27=33 стр, еднообразни писма до разни лица. А на стр. 33 е отправено едно писмо съ дата 10 мартъ 1860 г. до Господа Минчо Чорбаджи и Георги Чорбаджи въ Плѣвенъ, въ което се казва:

„Тука знайте чи ся прави Българ. черква, и понеже помагатъ ни Братія Българи, то молимъ Вы да помогните и да сабирете колкото ся може повече помощь.

Пращиме Вы нарочито тіфтеръ да ся напишатъ тыя които ща желаятъ, та да преминѫтъ имената въ кондиката при ктиторилы, та да сѫ ся поменуватъ во вѣки вѣковъ.

Оставаме на Вашъ отговоръ.

Епитропы-ты Черковныі“.

На стр. 34—35 — Писмо до гражданитѣ въ Казанлѫкъ отъ 10 мартъ 1860, на които съобщаватъ опълномощеното лице да събира помощи.

На стр. 36—40 е помѣстено копирно писмо отъ Надзирателството, писано отъ Илариона Макарнополски и изпратено въ гр. Дойранъ до Св. Полянински Еп. Партенія. Ето буквалния текстъ на това писмо:

„Ваше Преосвященство

Въ Полянинъ.

Молитвеното вашего Преосвященства писано отъ 15 февруа временно получихме, писанытѣ вы проумѣхме и съ удоволствіе ви отговаряме.

Надѣваме ся съ прьвъ случай да сте проводили писмата за Отца Климента и Д. Миладиновъ, за които не вы продължаваме.

Колкото за Епитропа на Солун. Митрополитъ какво да вы кажемъ. — Търпѣніе и упованіе на Бога и Онъ не ще ны забрави.

Като смислимъ какъ е было духовенството ны преди десятина години трѣба на днешното да ся благодаримъ и радваме.

Не ся надѣвахме никакъ да чуемъ отъ васъ думата оставка, когато всичката ни надѣжда за образуванието и укрѣпленіе въ Вѣрата на нашитѣ братя въ Епархіята вы е на ваше Преосвященство. Това нѣщо молимъ вы не го смышлявайте, и нито презъ ума си прѣкаровайте, нъ слѣдвайте както и до сега сте ся трудили да поучавате и наставлявате словесното ваше стадо да иматъ съгласіе и Братска любовь да ся трудятъ за улучшеніе-то на училищата, църквытѣ и въобще за образованието, — Ако Ваше Боголюбіе си дадете оставката по каква да е причина, помыслете колко скржбь ще нанесете на Народа

Народа и най-паче на Братьята наши у Епархіята вы, въ какво състояніе ще бѫдатъ, а сѣтнинытѣ за които и Ваше Боголюбіе не ся ручѫвате, може да бѫдатъ повече отъ колкото и не бы сме мыслили въ тъмнина, тъжно е да говоримъ за такива нѣща.

Съ жялость глѣдаме че въ Епархіята вы въ повечето цръквы ся служило по грьцки, нъ увѣрени на вашата дѣятелность, утѣшяваме ся защо знаемъ, че ваше Боголюбіе съгласно съ народа полагате нуждното стараніе за въвежданіето Слав. Българскыя языкъ въ цръквытѣ, така щото слѣдъ малко врѣмя да пріемемъ отъ ваше Преосвященство извѣстіе, чи въ повечето цръквы ся служи по славянскы языкъ и по послѣ че въ Епархіята вы никакъ по гръцки не ся служи.

За отварянето на една книгопродавница въ Солунъ или другадѣ, що думате, то е добро, нъ завыси отъ врѣмято и обстоятелствата. Давно за скоро да видимъ нѣкой родолюбецъ да допълни тоя недостатокъ, шото да ся улѣсняватъ южнитѣ Епархіи както и другытѣ отъ Црьковни книги.

Приносяме вы благодарностьта си за неуморнытѣ трудове, що полагате зя отварянье на училища и изучваніето на Священицитѣ по българскы. Радоваме ся, желаемъ напредъкъ на новооткрытитѣ училища за момчета и дѣвическото[1]). Това ваше Богоугодно дѣло и за народа полезно не ще се изглади отъ паметьта на всѣки българинъ. Завистниците завистьта имъ ще гы пояде.

Ніи вы молимъ да ся не оставяте отъ да струвате това душеспасително дѣло. Ученіето е въ тыя обстоятелства най-нуждното и най-вѣрното средство за образуваніето на нашія народъ да познае добрѣ и да ся утвърди въ православната наша пречиста вѣра и въ прѣданностьта къмъ правителството.

Желаяхме да вы проводимъ по за скоро 220-тѣхъ тѣла книги които бѣлежите; и цѣльта ны е да улесняваме единородцитѣ си по вѫнъ колкото отъ таквизи вещи, относящи ся за образованіето народно и за вѣрата ны, чтоже и за напредваніето на нашія народъ въ изучваніето Славяно-Болгар. языкъ. — Познавате, ваше Боголюбіе състояніето на Църквата ны, тя нужда голѣма отъ сребро има, особено сега като ще стане да ся заема отъ вѫнъ, а камоли да дава въ займъ. Г. Хр. П. Тапчилещовъ вы писалъ да внисетѐ прѣждныя вы дългъ, и ніи вы умоляваме за сѫщето. При това много добре ще сторите да внисете пари за да вы покупимъ книгытѣ, що искате. Колкото за купуваніето имъ ніи ще ся стараемъ, колкото е възможно по-евтино да ги земимъ и испратимъ, както е по-добрѣ и по-сигурно. За послѣдъ като се улѣсни цръквата, тогава извѣстно е, чи ще наченемъ да проваждаме такыва книгы на вънкашнытѣ цръквы и въ даръ.

---

[1]) Виновникъ за построяването на това училище е билъ Д. Миладиновъ. Б. А.

Изъ Москва[1]) проводили тука до Т. Д. Бракалова и др. 15 тѣла книги подъ заглавіе „Братски трудъ" за ваше Преосвященство, Тыя книги пріехме ніи и съ първо благоврѣміе ще вы гы проводимъ.

Просимъ благословіитѣ на Ваше Преосвященство и оставаме искренны:

Цариградъ, 29 мартъ 1860 г.

Надзир. Народ. Българ. Церквь.

На стр. 40 отъ църковната копирна книги има изпратено писмо до Св. Вратчанския Митрополитъ съ следното съдържание:

„Ваше Преосвященство

въ Враца.

Г. А. Коновичъ ны пише, чи пристигналъ въ града вы и вы вручилъ писмото наше до почтенната вашѫ Община съдружено съ Патріаршеско писмо, за подканюванье да принесе всякый самопроизволно по нѣщо си за новосъзидаемата тука нашѫ Българска Церква. Радоваме ся и благодарйме вы за доброто пріемваніе на Г. А. Конковича и за ревностьта вы, която сте показали къмъ Богоугодното това Общенародно и Священно заведеніе, и сте подканили съ отеческытѣ и пастырскитѣ си совѣти и честнытѣ вы Епархіоты да принесѫтъ по нѣщо помощь на Церквата всякъ по колкото обичѫ.

Ваше Боголюбіе познавате съ Божіето благоволеніе каква полза за цѣлъ Българскы народъ ще произлѣзе отъ новосъзидаемата Народна Церква. Тя ще бѫде една отъ най-главнитѣ подпорки за всичкытѣ наши Братья Българе.

Съ жалость вы извѣстяваме чи нѣкои отъ вашите Епархіоты сѫ дошли да ся жалуватъ отъ Ваше Преосвященство, ніи не гы оставяме да ся жалуватъ, нъ трудимъ ся да гы убѣдимъ братскы да ся съгласите и спогодите както е добрѣ, защо несносно е въистину да ся подаватъ жалбы отъ Българи и противу Българи Архіереи, на които Архіереи нашія народъ възлага надѣждытѣ си, съ тѣхъ да намѣри улегченіе отъ насилствата на Гръцитѣ Владици. — За то молимъ Ваше Преосвященство, като желатель за съгласіето, мирътъ и любовьта на нашитѣ братьія, и като добрѣ и здраво разсѫдите да ся погодите братски, та до сега макаръ и нѣщо си по незнаніе да ся е случило за напредъ да ся не случватъ такыва подобны, нъ братско съгласіе, миръ любовь заедно съ наставленіето и поученіето на духовнытѣ чяда, които сѫ ввѣрени на Ваше Преосвященство, да гы поучавате на православната наша Вѣра и прѣданностьта къмъ Правителството.

---

[1]) Навѣрно издѣйствувани отъ К. Миладиновъ, който по това време е завършвалъ тамъ наукитѣ си. Б. А.

Тыя за сега. Просящи же благословіите на Ваше Преосвященство оставаме

Искренны
Надзир. на Народ. Бълг. Церква

На 21 Марта 1860.
Цариградъ".

Почеркътъ на писмото е на Гаврилъ Кръстевича. Съ сѫщиятъ почеркъ е отправено и следното писмо на 42 страница:

„Ваше Преосвященство!
Въ Ловичъ.

Молитвеното писмо Вашего Преосвященства отъ 7-й текущаго радостно получихме и писанытѣ вы проумѣхме.

Отговаряме вы съ голѣма благодарность отъ странѫ на цѣлъ нашъ народъ за всичко що сте ся разпорѣдили и за ревностьта, която имате къмъ Богоугодното Заведеніе и сте поканили съ отеческы и пастирски совѣти нашите братья въ Епархіята вы да принесатъ, кой колкото обича по нѣщо си помощь за новосъзидаемата Народна Българска Церква, която ще бѫде подпорка най-главна на нашія народъ. Ползата, която ще произлѣзе отъ това Богоугодно Заведеніе, позната е на Ваше Боголюбіе и почетната вы Община. Приносяме къмъ Всевышняго смиренны молитвы за дългоденствіето и здравіето ваше и на всичкытѣ Епархіоты ваши малкы и голѣмы.

Богъ да възнагради сторично всякого за принесената му помощь на Церквата ны. Почетнытѣ имена на родолюбците, които сѫ подарили Церквата всѣки спорѣдъ произволеніето си, ще ся запишѫтъ въ книгитѣ и за вѣчно въспонинаніе.

Много добрѣ сте ся распорѣдили за събираньето на помощьта, за което и не вы продължаваме. Колкото пары събирате, потрудете ся да ны гы испращате чрѣзъ Г. І. Д. Станчоглу въ Свищовъ.

Г. А. Конковичъ като е заминалъ за Враца, то Ваше Преосвященство, като ревнитель за Богоугодното заведеніе, ще сторите много добрѣ и голѣмо задълженіе ще ны направите, да пріемите и тая тяжесть отгорѣ си сир. да проводите человѣкъ на Троянъ, Тетевенъ, Етрополе и Пирдопъ, да събире произволната помощь и отъ тамошните братья наши христіяне.

Колкото за Троянския Монастырь като игуменътъ не е благоизволилъ да прати нѣкого за събираніето на помощьта, то останова за послѣ да размыслимъ и направимъ, което е добрѣ.

Жално е въистина да ся намиратъ между нашето духовенство и най-паче между нашите единородци такива человѣци, които не оцѣняватъ значеніето на Общенародната Бълг. Церква и още повече ползата голѣма, която ще произлѣзе отъ за цѣлъ нашъ народъ. Жално! Богъ да обръща на добро.

Просимъ благословіите на Ваше Преосвященство и оставаме искренны

Надзир. на Народ. Бълг. Церква,

На 21 марта 1860, Цариградъ.

Цариградъ, 28 мартъ 1860.

Г. А. Конковичъ!

Въ Враца.

Писмото наше отъ 7 того мѣсяца надѣваме ся да сте пріели.

Съ удоволствіе прихождаме да ся отговоримъ на вашите честны отъ 2-й сего изъ Враца и 13 сжщи изъ Видинъ, и казаното вы отъ 6 сжщи тоже изъ Видинъ още не сме пріели. Разумѣхме всичко що пишете гдѣто сте ходили щото сте сторили все добрѣ. Нъ още по-добрѣ е както вы бѣхме и нарѣдили, като идите въ нѣкой градъ, да не тръгвате за другадѣ догдѣто не ся напишатъ родолюбците, които ще спомогнятъ за Цьрквата. Вашя милость глѣдаме все заминувате и оставяте на мѣстнытѣ у града да ся трудятъ да събиратъ помощьта. Въистина и въ тѣхъ има человѣци родолюбиви, нъ иска все да ся подканятъ; віи като сте заедно, тогава по добрѣ; и тогава мыслимъ, всякый родолюбецъ по щедро ще помогне на Цьрквата. За това като идите у нѣкой градъ, не излазяйте догдѣто не ся напишятъ, кой колкато помощь ще принесе; защо иначе мыслимъ ще бжде ако не съвсѣмъ напраздно, а то съвсѣмъ маловажна помощьта. Колкото за тыя, що казвате вій познавате, и не е нужда да вы продължяваме.

На Св. Врачянскій писахме му чи сж дошли тука нѣкои отъ Епархіотите съ жялба противъ му. Ній обаче не гы оставяме да подаджтъ жялбытѣ, нъ трудимъ ся да гы убѣдимъ братскы да ся поминуватъ, и както приличж да бждж тъ въ миръ, любовь и съгласіе. Та ако нѣкакъ погрѣшка да има у Св. Врач. или у Епархіотите, то да ся забрави и да бджжтъ за напрѣдъ добрѣ.

Вашя милость, глѣдаме, съвсѣмъ невиненъ казвате Г. Доровея; нъ дѣлата му по видимому не съотвѣтствуватъ на всичко, що казвате. Онъ, като человѣкъ, може по повѣденію или невѣдянію да има и нѣкои погрѣшкы; тѣхъ да гы оставимъ всичкыты на странж. Главното е защото е срамотно и още повече несносно е да ся жялуватъ Бжлгаре отъ Архіереи Бжлгаре.

Поздравляваме вы и оставаме

Ваши доброжелатели
Надзир. на Народ. Бълг. Церква.

Цариградъ, 28 мартъ 1860.

Почтеніи Пріятели!

Въ Пловдивъ.

Вашето почтенно писмо отъ 18-й того мѣсяца пріехме, и намѣрихме прѣтвореното вы прошеніе. Относително за писанытѣ вы Г. Д. Гешоглу днесъ вы отговаря на пространно за всичко. Колкото за вашите потрѣбы ніи ся стараемъ и ще ся стараемъ всякога за доброто вы и за доброто на нашія Народъ Български.

Прихождаме и ніи да вы пишимъ да ся потрудите за помощьта за Народната Българска Църква, на която строеніето ще ся захване тыя дни. Тя познавате ще бѫде най-главната подпорка за насъ всичкы Българе; за това всяки драговолно и щедро да спомогне. Увѣрены сме, че вашя почтеность сте взели нуждните мѣркы за събираніето на казаната помощь, която да е пристойна за Епархіята Пловдивска.

Надѣждытѣ ны на васъ сѫ голѣмы, чякаме же честныя вы отговоръ да ны възрадвате съ извѣстіето и чи сте почнали и почти написали достопочтенно количество, което да съотвѣтствува на познагото на цѣль народъ Български ваше родолюбіе и готовность, които показахте за съзиданіето на Богоугодното и Свято Заведеніе, Црьквата, въ която ще ся въспѣва и слави имято на Всевышняго по матерный нашь языкъ во вѣки вѣковъ!

Віи познавате и оцѣнявате значеніето на народната Црьква, която съ Божія воля и народно спомоществованіе ще ся построй; за това считаме за излишно да вы наумѣваме и за ползата, която ще произлѣзе отъ нея за народа ны. — Оставяме на вашето родолюбіе, и знаемъ че віи ще осѫществите надѣждытѣ ны, повече отъ колкото ся надѣваме.

Пріимете братскытѣ поздравленія на пріятелитѣ ваши, които ще вы бѫдатъ за всегда

искренны

Надзир. на Народ. Българ. Цьрква.

Цариградъ, 28 марта 1860.

А. Конковичъ.

Имаме прѣдъ видъ и послѣдно-то Вы отъ 20-ий изъ Нишъ, и съгластно съ щѣніето Вы отправямъ това Наше въ Софія.

Писма за Самоковскаго и Рыл. Монастыръ остава да Вы пратимъ до недѣля вая въ Софія. Гдѣто и да останите догдѣто свършите Онова за което отидохте.

На всѣко мѣсто трѣбва да стоите и да не излизате догдѣто не извади-те помощь пристой-на на мѣсто-то.

Тъй ще можимъ да направимъ Черковата тука, другояче ще разбъркаме народны-тѣ чувства безъ да можимъ да изкараме на глава Богоугодното дѣло за укоръ на всички насъ Българе предъ другитѣ Націи.

Тыя всичкы-тѣ, Г-не Апостоле, Выи гы познавате, та относително и слѣдовайте.

Цариградъ, 2 Априлія 1860.

Г-не Д. Хр. Миладиновъ!

Во Струга Охридска

Съ удоволствіе пріехме ваше честно писмо отъ 4-й марта, на кое благодарно вы отговаряме, като прѣмѫлчимъ съгласнытѣ.

Радваме ся за ревностьта, що показвате къмъ Богоугодното и Свято дѣло и готовностьта вы де отидите на кадѣто вы нарѣдимъ, да събирате помощь за народната тука Българска Црьква.

Въистина, віи заслужавате голѣма похвала между нашія народъ и съ това показвате, че сте истинный сынъ на Българія, нашя майка и желатель ревностенъ за напреднованіето нейно1). Службата, която предпріемате во имято на Българскій народъ е голѣма и достопохвална. Богъ да вы възнагради за доброто, което ще сторите на цѣль нашъ народъ. Това ваше слугуванье за полза народна, за полза на Народната Црьква не ще ся изглади отъ паметьта на всѣки истиненъ Българинъ.

Ето вы снабдяваме съ нуждныtѣ писма за душеспасителното дѣло, което прѣдпріѣхте да извръшите. По Г. К. Държеловичъ въ Солунъ пращаме вы чрезъ Полянински Г. Парθенія 1 пакетъ който съдържява;

10 тифтеря по десятъ листа
10 „ по петь „

на които ще ся написватъ имената на родолюбците които ще принесатъ произволната си помощь за Црьквата, въ която ще ся въспѣва и слави името на Всевышняго по матерніи нашъ языкъ во вѣки вѣковъ.

20. Писма Патріаршески до Владиците на 20 Епархіи, 20 писма Ефорскы Црьковны до сѫщите 20 Епархіи, както въ тѣхъ ся вижда.

20 Прѣвода на Бълторски языкъ отъ Патріар. писма; 20 писма Црьковны Ефорскы до Общинытѣ у Епархіите. Тыя за двадесять Епархіи. Има още и 18 начертанія (плана) на Црьквата.

Като пріемите пакетѫ отъ Негово Боголюбіе Полян. Г. Партенія, комуто пишимъ да вы прати и Папа Костадина, ще ся потрудите да тръгните за събираніето на помощьта първомъ на по ближнытѣ Епархіи и после на по-далечнытѣ, и като отидете на нѣкое мѣсто, ще да стоите тамъ да приказвате на народа за ползата, която ще имаме отъ Българската Цръква и пр. съ едно слово да поразбудите народнытѣ чувства, и да ги подканите и пораспалите всякой щедро да спомогне. Да бѫдете тамо, догдѣто ся напишѫтъ вси, които ще подарятъ Цръквата и догдѣто не извадите помощь пристойна за мѣстото гдѣто сте, не тръгновайте за другадѣ.

Можете зема и древни славянски като новци книги и пр. такива стари и много цѣнни вещи сѫ нуждны за Цръквата; но ако ги принесе нѣкой помощь, а не да гы купувате.

Що казвате за писма до мѣстните управители, тѣ не сѫ чужды. Врѣменно бѣхме поискали такива писма отъ В. Порта, нъ понеже работата надлѣжи на Духовната часть допратины до Патріархіята и й

---

1) Д. Миладиновъ обхожда Македония въ едно време, когато политическа България не е сѫществувала. Сърбитѣ тогава не сѫ отричали, че Македония е населена съ българско болшинство, което помага да се строи въ Цариградъ български храмъ. Б. А.

позволи, та ны даде тыя писма. За това тѣ иматъ сила и отъ страна на Правителството, въ знаніе вы.

Колкото пары ся събиратъ отъ помощьта, имайте грижата да гы внасяте тука до насъ съ който способъ е по-угодно и по износно.

Очакваме честныя вы отговоръ да ны възрадовате съ известіето си, чи сте тръгнали за събираніето на казаната помощь.

Слѣдъ тыя оставаме съ истинно къмъ васъ почитаніе

Надзират. на Народ. Бълг. Црържва.

Ваше Преосвященство

Въ Полянинъ

Нашето къмъ Ваше Преосвященство писмо отъ 19. заминалия, надѣваме ся да сте пріели.

Съ настоящето си прихождаме да вы извѣстимъ, чи днесъ пращаме по Г-на К. Дръжеловича единъ пакетъ на пріемваніе-то на ваше Боголюбіе. Молимъ вы потрудете ся да го пріемите и прѣдайте на Г. Д. Хр. Миладинова, отеческы да го наставите, поучите и нарѣдите както познавате чи трѣбва въ тоя случай, като ще тръгне да събира помощь за Народната Българ. Црьквж. Казаныя пакетъ съдръжява нуждныть шисма Патріаршескы и Ефорскы за 20 Епархіи, 20 тифтеря за записваніето почетныть имена и помощьта, която всяки драговолно ще принесе, заедно и 18 осемнадесять плана на Црьквата.

Много добрѣ ще сторите да пратите и Папа Костадина за сътрудникъ Г ну Миладинову, за когото и онъ самъ ны пише, чи иска да бжде съ него заедно.

Ако не бжде възможно Ваше Боголюбіе да предадете пакетж право на Г. Д. Хр- Миладинова, а то имайте грижата да му го пратите по Папа Костадина, когото ще му дадете за сътрудникъ и чрѣзъ него можете му да пастирскитѣ вы наставленіа, да ся трудятъ и двамата заедно и да подканятъ родолюбците всякій щедро да подари Церквата и пр.

Ніи пишимъ Г-ну Д. Хр. Миладинову, но и Ваше Преосвященство и му спомянете пакъ, поржчайте и на папа Костадина, когато отидатъ у нѣкой градъ или село, да не излазятъ скоро, но да бждатъ тамъ, догдѣто ся напишатъ христіянитѣ кой колкото драговолно ще спомогне на Црържвата, и като извадятъ помощь пристойна на мѣстото тогава да тръгнатъ за другадѣ. Първомъ по ближнитѣ Епархіи да обикалятъ и после по далечнитѣ.

Просимъ благословіите на Ваше Преосвященство и оставаме искренны

Надзир. на Народ. Бълг. Църква.

На 2 Априлъ 1860. Ц/градъ.

Цариградъ, 4 априлъ 1860.

Г-нъ Ап. Конковичъ!

Въ Софіи.

Крайно вы писахме на 28-й заминалия, въ което вы казахме потрѣбнитѣ; а съ настоящето си прихождаме да вы напомнимъ сжщитѣ, сир. да не тръгвате за другадѣ, догдѣто не извадите помощь пристойна за мѣстото, гдѣто сте, или гдѣто ще отивате, защото иначе ще бѫде напраздно.

Вій, Г. Ап-ле, като доста добрѣ познавате увѣрени сме, чи ще слѣдвате както е по-добрѣ, за да ся извади помощь пристойна за предпріетото Богоугодно зданіе.

Ето вы прѣтваряме и писмо Патріаршеско за Самоковскыя Митрополитъ нека вы служи.

Слѣдъ тыя поздравляваме вы съ воскресеніето Христово и оставаме

Ваши доброжелатели
Надзир. Народ. Българ. Церква.

Христосъ воскресе!

Преподобнѣйшіи Отче Партеніе

Въ Ямболъ

Вѣрно познато е и вамъ, чи вьобще Българскыятъ народъ захвана отъ нѣколко врѣмя да въздига ново каменно зданіе за Българска Црьква. Познато ще вы е още това зданіе до кое положеніе достигна и ся намира, затова ній долуподписаните надзиратели не щемъ ся прострeмъ да вы разказваме надълго, нъ въ кратцѣ да вы кажемъ: Понеже прѣдопредѣленіето на тоя храмъ е да стане пристоенъ на името „Народна Бъларска Црьква", а за да ся достигне това тукашното самo Българско Общество не е възможно да постигне нуждното иждивеніе слѣдственно бѣ да ся поканятъ всичкыты ны отъ вѫнъ единородци на помощь.

Надзирателството Црьковно съгласно съ тыя нужди подѣйствува и извади нуждныте до Митрополитите писма, испрати по различни страны человѣци почтенны снабдены съ нуждныте до Митрополитите писма и съ другы ссобны за събираніето помощь, и почти чрѣзъ нихните дѣйствія желаемыятъ плодъ излиза. Нъ това само не стига, като прѣдпріятіе народно, праведно и въ вдиганіето му да съучаствова всичкый нашъ народъ, съ спомоществованіето на който и съ Божіята воля да ся въздигне Народный тоя храмъ, въ който ще се слави и въспѣва имято на Всевышняго по матерный нашъ языкъ во вѣки вѣковъ!

За Едрине като Епархія намѣрихме пристоенъ ваше Преподобіе да обиходите за събираніето помощь. Прочее, въ имято на народното прѣдпріятіе призоваме вы да пріемите тоя трудъ, и да ны ся отговорите за да вы пратимъ нуждныте писма и тифтери да почнете и дѣлото.

Ако, ваше Преподобіе, пріемате да извършите това душеспасително дѣло, то вы молимъ като ся отговорите на настоящето ны, да отидите въ Едрине и да чякате, чи тамо ще да вы проводимъ нуждныте писма и тифтери.

Ніи имаме тука и отъ Киріархина вы Едриненский Митрополитъ Г. Кирила писмо до ваше преподобіе, чи ако вы поканимъ на тая служба дозволява вы да пріемите извръшованіето ѝ и пр. Послѣ заедно съ другытѣ писма ще вы ся прати въ Едрине, като пріемемъ отъ ваше Преподобіе отговоръ пріимателенъ.

Колкото за вашія трудъ расположены сме да вы ся даде каквото е благословно отъ помощьта, която ще ся събере.

Цѣлуваме дѣсницата на Ваше Преподобіе въ всяка почесть и любовь и оставаме

Надзир. на Народ. Бълг. Церква.

На 4 Априлъ 1860. Цариградъ.

Преподобнѣйшій Отче Іосифе и Братія!

Въ Рылскый Монастырь.

Вѣрно познато е на ваше Преподобіе и на вси братья у Монастыря за Новосъзидаемѫтѫ тука народнѫ Българскѫ Церквѫ и до кое положеніе е достигнало зданіето и ся намира за това ніи долуподписаннити Надзиратели не щемъ ся простремъ да вы расправяме на дълго нъ вкратцѣ да вы кажемъ. Понеже прѣдопредѣленіето на тоя храмъ е да стане пристоенъ за имято на „Народна Българска Церква“, а за да ся постигне това само помощьта на тукашниты Българи не е доволна, като трѣба голѣмо количество пары за това Свято Дѣло. И така нужда бѣ да ся поканятъ всичкыты ны отвѫнъ единородци на помощь.

Надзирателството Црьковно съгласно съ тыя нужды подѣйствува и извади нужны-ты до Митрополиты-ты писма испрати по различны страны человѣци почтенны, снабдены съ нуждныты писма до Митрополиты-ты и Общины-ты за събираніето помощьи почти чрѣзъ нихныты дѣйствія, желаемыятъ разходъ да излезе. Нъ това само не стига, като прѣдпріятіе народно, праведно е въ двиганіето му да съучаствува всичкый нашъ народъ съ спомоществованіето на който и съ Божіѫтѫ воля да ся въздвигне Народный тоя храмъ, въ който ще ся слави и възпѣва Името на Всевышняго по матерный нашъ языкъ во вѣки вѣковъ!

Дѣлото, ваше Преподобіе, колкото за нашій народъ е славно и важно и много полезно, толкова повече и за благочестивото негово срьдце е утѣшително. То като за общѫ ползѫ на цѣлъ нашь народъ става, идимъ да приканимъ и ваше Преподобіе и Братьята у Монастыря да благоизволите и принесете самопроизволнѫтѫ си помощь отъ Монастыря на Народны тоя Българскій храмъ, щото и вашите почтенны имена да ся запишятъ въ Протоколы-ты му за вѣчно въспоминаніе.

Излишно е мыслимъ да вы напомнюваме за голѣмѫтѫ ползѫ, която ще произлѣзе отъ новосъзидаемѫ-тѫ Церквѫ, тя ще бѫде най-главната подпорка за всичкы насъ Българы-ты. Остава сега и віи на помощь да додите и щедро да подарыте Божіятъ Домъ, като ктитори и сѫщи стопани да спомогните.

Настоящето вы проваждаме чрѣзъ Г. Апостола Конковичя, който е отъ насъ опредѣленъ да събира помощьтѫ за Церквѫ-тѫ по тѣхъ страны, Ваше Преподобіе, можете вручи нему произволнѫ-тѫ вы помощь или тука до насъ проводете съ който способъ за добрѣ намѣрите. Г. А. Конковичъ ще вы прѣдстави тифтеръ запечатанъ съ Церковныя печать, на който саморѫчно ще напишете принесенѫтѫ вы помощь, която като пріемемъ ніи тука, тогава ще вы пратимъ нужднѫ-тѫ запискѫ за увѣреніе, чи сме пріели помощьтѫ вы.

Слѣдъ тыя вы поздравляваме и оставаме съ истинно къмъ васъ почитаніе и любовь, ваши Духовны чада

Надзир. на Народ. Бълг. Церквѫ.

На 2 май 1860. Цариградъ.

Ваше Преосвященство!

Въ Ловичь.

Молитвеното вашего Преосвященства писмо отъ 17 заминалыя пріехме писаныты вы проумѣхме и благодарно вы отговаряме съ прѣмѫлчяніе отъ съгласны-ты.

Намѣрихме претовореното вы отъ Г. Беня Симеоновъ, тоже и фатурѫ-тѫ на испратены-ты вы пары въ групъ № 1 = Гр. 17340 който и пріехме неповредено. Прихождаме да изразимъ искреннѫтѫ ни благодарность къмъ Ваше Боголюбіе подобно и къмъ милы-ты ны Еднородци. Богъ ще даде приличното мздовоздаяніе на оныя, които почетоха и ще почетѫтъ Дома Му съ спомоществованіето си. Очяковаме да ны извѣстите почетны-ты имена на лицата, които сѫ принесли помощьтѫ си за Церквѫ-тѫ, и кой по колко, за да гы обнародваме и запишимъ въ протоколиты и за вѣчно въспоминаніе и слѣдователно да вы пратимъ и запискѫ за пріемваніето помощь-тѫ.

Като ся съberатъ още пары, молимъ вы да ся потрудите и тѣхъ да испровождате съ пощѫ-тѫ или съ който способъ по за добрѣ намѣрите.

Ревностьта и готовностьта, която ваше Боголюбіе и духовнити вы чяда показахте къмъ Богоугодното заведеніе сѫ за похвалѫ, въистина, и така приличѫ на природны пастыри, да ся трудятъ за народното си вѣроисповѣдно добро, а Словесното стадо, като познава гласа на пастыря си и языка му, разбира слѣдва и съвѣтыты му.

Относително за прѣтвореното вы отъ 17-й заминалыя останова да вы ся отговоримъ съ второ.

Просящи благословіите вы, оставаме ваши Духовны чада.

Надзир. на Народ. Бълг. Церквѫ.

На 2 Май 1860, Цариградъ.

Цариградъ, 2 май 1860.

Г. Ап. Конковичъ!

Въ Софіи.

Благодарно пріехме вашите честны отъ 27 Марта изъ Пиротъ и 4-й, 11-й и 18 Априлія изъ Софія; писаны-ты вы проумѣхме и отговаряме вы, като прѣмжлчимъ съгласны-ты[1].

Много добрѣ гдѣто сте ся потрудили и подканили заедно съ почтены-ты граждани и Владикж-тж, всичкы наши братья у Софія да спомогнатъ всякій щедро за Церквжтж и пакъ вы умоляваме да ся трудите за доброто, така щото да можятъ да ся извадятъ нуждны-ты помощи за съгражданіето й, която желаемъ ніи и цѣлъ народъ Българскій да ся въздигне день напредъ за да стане тогава още повече на гръциты като пиперъ въ очите имъ. А колкото за Г. Паисія, както и другы-ты такива, тѣхъ злобата имъ ще гы порази. Нъ жялно е да ся намѣрватъ между Българи-ты противници на народното добро, и най-паче между посвятени ты въ Епископскій чинъ.

Отъ Г. Власто пріехме Гр. 7,500 принесени за помощь на Црьквж-тж отъ Негово Преосвященство Соф. Г. Гедеона. Приемете отъ странжтж ны искреннж-тж ны признателность както на Владиката, така и на всичкы-ты первенци у града и другы, що сж написали да спомогнжтъ нѣщо за Церквж-тж. И като на почтеннити родолюбци, които ны съобщихте, чи сж подписали Гр. 25,229 за Церквата, обнародвахж ся чрѣзъ вѣстника. Вашж милость пакъ ще ся стараете и да подканяте другы-ты граждани Софійски, които не сж принесли помощь-та си, да принесятъ и тіа като вдовицата аспрж-тж си. Колкото за селяныты, добре сте ся распоредили, по харманъ вактж да събирате помощь отъ тѣхъ, и едно слово на всѣкждѣ, кадѣто отивате, съобразявайте ся съ врѣмято и обстоятелствата и правете, което за добро намѣрите.

Другата помощь отъ Соф. подписани граждани като съберете, внесете съ пощж-тж.

Ето вы претваряме писма за Рилскый Монастирь и Общината Самоковска и нека вы служять.

Поздравляваме вы и оставаме

Ваши Доброжелатели

Надзир. Народ. Бълг. Церквж.

Цариградъ 2 майя 1860.

---

[1] Както е известно, въ Нишъ е имало български митроповитъ. Българитѣ отъ гр. Пиротъ сж били тоже щедри и помагали парично да се издигне въ Цариградъ всенароденъ храмъ. Сега сърбитѣ тамъ всичко сж притопили. Б. А.

Г-да Братія х. Гюровы

Въ Самоковъ.

Г. Апостолъ Конковъ Нашій полномощенъ за събираніе на помощь по Вашы-ты страны за Новосъзидаемѫ-тѫ ны тука Народна Българскѫ Церквѫ иди въ градътъ Вы за сѫщѫ-тѫ цѣль.

Той, ако и да е снабденъ съ нуждны-тѣ отъ Патріаршіа-та и отъ насъ до почтенната Вы община писма, мы не сѫдимъ за излишно да Ви отправимъ особно и Настоящето ны, за да Вы ся молимъ да пріемите реченный Г. Апостола съ благосклонно яко да му помогните въ извършваніето на цѣльтѫ си, примѣръ Выа сами ставающи на съотечественницытѣ Вы. Съ заслугѫтѫ Вы тая, Господа, ще добыете правдѫ признателности и отъ Насъ и отъ всичкыа Народъ Българскый.

Г. А. Конковъ мыслимъ да отиде до Монастырьтъ Рылскій, молимъ снабдете го съ нужнытѣ за тамо писма и улѣсненіето му.

Тыя, и поздравляющы Вы,

Надзир. Народ. Бълг. Церквѫ.

Г-нъ А. Конковъ.

Пріехме и послѣдното Вы отъ 25 изъ Софія.

Удобряваме направенытѣ Вы за Рылскія Монастыръ не Вы пращаме писма. Съ такыва снабдете ся какво что думате отъ Самоковъ. Върху това пишимъ съ притвореното до Г-да Братія х. Гюровы и служете си.

Постѫпкытѣ Вы удобряваме. Отнасяйте ся както е по-добрѣ имѣющи предъ видъ нуждното за помощь.

Трудътъ е голѣмъ, нъ презирайте. Богъ и потомството ще Вы го заплати бѫдете увѣренны. . .

Цариградъ 16 Маія 1860.

Г-не Апост. Конковъ

Въ Самоковъ.

Съ послѣдното сы отъ 2-ий того Вы хортувахме колко за до тогива поуредимъ. Съ тѣмъ днесь ся отговаряме въ кратцѣ на Вашы-тѣ писма отъ 2 и 9 истыя.

Видѣхме писаны-тѣ Вы, между които сѫ значителното и вредително за Нашѫ-тѫ и унизително за черковнѫ-тѫ направѫ цѣль. Г. Паисій и Діаконътъ Дели Матеіовъ ни правилъ припятствія истудивающи Народътъ съ брѣщолевяніата си.

Върху това мы безъ да ся простираме, ще се ограничимъ на долнытѣ.

Благодаряющи ся отъ Благыя Случяй отъ движеніе-то на народътъ, по което стана мѣстото свободно отъ клеветниците и Пайсія и Архідіакона. — Надѣваме се, чи сега слѣдъ помитаніето имъ, ще въведете у тамкашны тѣ ны Братія пакъ Народнѫ тѫ искрѫ, отъ която побуждаеми да ся стичѭтъ на помощь за предпріятіето ны. Цѣльта Вы е тая и не мърдайте, догдѣто не я извършите.

Намѣрихме притворено Ваше писмо до Др. Цанкова и комуто и изложение притваряте за да го вмѣсти у Вѣстника.

Видѣхме и злото впечатленіе, което направило тамо и статія-та за доброто на Дели Матея, вмѣстена у № 481 на Цариградскія вѣстникъ.

Каквато ся вйди отъ писаны-тѣ и Вый не можахте да познайте іощи нашитѣ Вѣстникоиздатели.

Единиятъ е продаденъ цѣлъ на пропагандата и истиннѫ-тѫ му цѣль е да подложи народътъ ны на Папата. Что чудо трудове не положихме, за да го възвърнимъ отъ сасипателніа-тъ пѫть, стана невъзможно. За това и гу оставихме веке поврага.

Другыятъ е интересантъ за това и за интересътъ си прійма да прави вѣстника си орудіе на кого да е.

При такова едно състояніе какво да правимъ мы? Ничто освѣнъ мъчимъ ся да надвйваме мъчнотіи-ты който вдигатъ у прѣде ны и да вървимъ напрѣдъ къмъ добро-то. Това сѫщото прилича и Выа и мтвиждайте на цѣль тѫ си. Убѣдете народътъ, чи нито единътъ Вѣстоикъ, нито другыятъ е изключително отстоявалъ откъмъ нашѫ странѫ. намо отъ официалность и отъ что сѫ статіи, които и вмѣстяватъ за Сащита на Народътъ и за цанковитѣ дѣла. Помощи отъ Настоятелзтвото черковно — въ „Цариградски вѣстникъ"; по тыя причины ще свидимъ дали е добро да ся даде писмото Вы и изложеніето Вы на Цанкова.

Такива человѣци що произвеждатъ анархія, не е добре да имъ се молимъ. Само да ся стараемъ, дай Боже здравіе, да си направимъ церквата, церквата! Старайте ся убо за нейното успѣваніе.

Вашытѣ пріятели
Надзыр. Народ. Бълг. Церквы.

Ваше Преосвященство!

Въ Кукушъ.

Молитвеннытѣ ваши двѣ писма отъ 17 и 30 Априлія врѣменно пріехме и писанытѣ вы проумѣхме. На едно-то относно за Г. Хр. Н. Тапчилещова, онъ вы ся отговорилъ; прихождаме же и мы да ся благородно отговоримъ на другото вы отъ 17 Априлъ съ прѣмѫлчяніе съгласны-тѣ.

Колкото за помощьта на Церквата по Македонскытѣ Епархіи Ваше Боголюбіе думате да ся отрѣдятъ двама человѣци сир. таксидиоти два да бѫдатъ. — Увѣрены сме чи това сте го разсѫдили за по добрѣ, щото да е въ полза на Церквата. Прочее, сега да трьгни Г. Д. Миладиновъ заедно съ спомощника, когото ще му дадете, чи за послѣ, щемъ видя, ако е нужда да ся отрѣди и други нѣкой человѣкъ.

Надѣваме ся до сега Г. Д. Миладиновъ да е тръгналъ за събираніето помощь, като напредъ да е дошалъ при ваше Преосвященство, да пріеме нужды-ты книгы и наставленіята, за които ніи не продължаваме тука. Относително за послѣдныты, като нѣмаме отъ ваше Боголюбіе извѣстіе, молимъ вы съ прьво ны пишете да знаемъ, тръгналъ ли е Г. Д. Миладиновъ и доде ли при васъ, слѣд. и кога ще тръгне?

Церковнитѣ книги що искате, ще гледаме да гы купимъ и вы гы испратимъ. Бѫдете убо спокойни.

Радваме ся защо сте добрѣ и мирно по настоящемъ, желаемъ вы за напрѣдъ да бѫдете още по-добрѣ и слѣдователно да ся стараете за ползата и просвѣщеніето на събратьята ны. — Нищо не ны бѣлежите за училищата и за церквытѣ у Епархіята вы. Надѣваме ся училищата сега добръ успѣхъ да ся произвели и полза на младежы-ты принесли, тоже и въ повечето Церквы да ся пѣе по Слáв. Българскы. Молимъ вы, когато ны пишите, съобщавайте ны по нѣщо относително за тыя.

Оть Отца Іеродіакона Акакія пріехме 60. шестьдесять тѣхъ лири турски и бѫдете успокоены. Считаме за излишно да вы поканимъ и за останалыя вы дългъ поеже сме увѣрены чи ваше Боголюбіе съ прьво благоврѣміе ще ся потрудите да го внесете.

Слѣдъ тыя просимъ благословітѣ на Ваше Боголюбіе и сме за всегда

искренны
Надзир. на Народ. Бълг. Церква.

На 4. Юнія 1860. Цариградъ.

Цариградъ, 4 юнія 1860.

Г. Д. Миладиновъ!
Въ Струга Охридска.

На 2. Априлія вы писахме и проводихме чрѣзъ Негово Преосвященство Полянинскій Г. Парѳенія. Надѣваме ся врѣменно да сте го пріели. Лишени же честнаго вы отговора, не познаваме, що сторихте. За то молимъ вы, да ны ся съ прьво отговорите. Казахме вы, чи пратихме нужды-ты писма до Н. Преосв. Полянински Г. Парѳенія заедно съ тифтери и пр. Вашя милость ще отидите да гы пріемите отъ Негово Боголюбіе, като вы даде онъ още единъ спомощникъ п. Костадина или когото за добръ намѣри.

Надѣваме ся веке да сте тръгнали и почнали извършованіето на душеспасителната служба и чекаме честный вашъ отговоръ возрадовати насъ съ изѣстіето си за започетакъ.

Негово Преосв. Полянинскій Г. Парѳенія ще вы нарѣди и настави както трѣба и прилича да правите.

Прѣдпріето то ны Богоугодно зданіе „Общенародната Българска Церква" има нужда отъ помощь, за да може по скоро да ся въздвигне и тя ще бѫде подпорка главна на нашіо народъ овде у столицу Імперіи. Трѣбва всички да ся трудимъ и щедры помощи да принесемъ, за да можемъ да ся въздвигнемъ колкото е възможно по напрѣдъ, защо полза голѣма за всичкы насъ Българе тя ще принесе.

Віи познавате вече какъ трѣба да приказвате на народа относително за Церквата и за помощьта и така ніи не продължаваме.

Слѣдъ тыя остановаме съ почитаніе

Надзир. на Народ. Бълг. Церква.

Цариградъ, 6 юнія 1860

Г. Ап. Конковичь!

Въ Самоковъ

Благодарно пріехме вашето честно отъ 23-ий замин., въ което писаныты вы проумѣхме и вы отговаряме съ прѣмжлчяніе съгласны-ты.

Казвате, че стоите безъ дѣйствіе, и очяковате рѣшеніе-то на нашія Первопастырь; и защо очяквате това рѣшеніе? Віи имате на ржцѣтѣ си нуждните писма и вашята работа е да събырате помощь за Церквата, която да може по заскоро да ся направи, за да не станемъ за укоръ и смѣхъ прѣдъ другиты народы Казвате сами, че Церквата е причина станала да ны упознаятъ другитѣ націи; това като е така, кали трѣбва да ся стараемъ за по скорошното й въздвиганіе? Ваша милость ся ограничавате врьху народната ны Іерархія. Тя постепенно ся слѣдва и врьви, слава Богу, на добрѣ. Надѣваме ся, съ Божіето благоволеніе и царска милость да я придобіемъ пакъ, както сме я и имали (Дай Боже). Тука колкото за тоя подлогъ дѣйствува ся доста прилично и като по царско соизволеніе ны ся даде правдата да я придобіемъ пакъ, тогава несъмнѣно е, чи ще ся потрудимъ, съ който начинъ е възможно поскоро да принесемъ радостното това извѣстіе на всичкытѣ събратья. Нъ сега нашята работа е Церквата! И пакъ Церква-та вы думаме, молимъ трудете ся както е възможно да ся извади нѣщо повече помощь. Надѣваме ся въ Самоковъ да ся е написало доста почтенно количество и очаковаме извѣстіето вы, за да ся обнорадоватъ почтеныты имена на оныя, които сж принесли помощь.

Пакъ вы повтаряме Г. А-пле, вашята работа е да събирате помощь и не трѣбва да се отстранявате въ предметы далечны отъ прѣдпріятіето вы, нъ трѣбва да правите онова, за което сте отишле, и да ся трудите, съ който начинъ полесно и по-добре да ся извади помощь нѣщо повече.

Слѣдъ тия вы поздравляваме и сме

Доброжелатели

Надзир. Народ. Бълг Церква

Цариградъ 6 юнія 1860.

Г. Зах. х. Гюровъ!

Въ Самоковъ

Съ неизказана благодарность пріехме вашето почтенно писмо отъ 9. замин., което като прочетохме, много ся възрадвахме, за готовностьта вы що показвате къмъ общонародното добро, и голѣмо впечатленіе ны направи достопохвалното ваше родолюбіе. — Съ Божія воля и царска милость, надѣваме ся да сполучимъ Общото желаніе, за което тука доста прилично стараніе ся полага и ся действува отъ народа и смѣемъ да ся надѣваме, чи въ скоро врѣмя ще си сдобіемъ онова, което сме имали, Дай Боже, и което Грьците фанаріоти сж ны похитили и щомъ като си намѣримъ правдата, не съмнѣнно е, чи ще побързаме да принесемъ радостното извѣстіе и на всичкыты наши събратьа.

Сега ній, Българите, имаме нужда голѣма отъ съгражданіето на Общенародната Церква, на която зданіето сир. строеніето отъ толкова годины ся е прѣдпріело отъ народа и познавате сега до коя степень е достигнало; за това трѣбва всички да ся потрудимъ и да принесемъ щедри помощи, за да можемъ да я въздигнемъ колкото е възможно по-скоро, защото тя ще бѫде за слава на нашія народъ, тя ще бѫде още най-славната подпорка за всичкы насъ, братья Българе, тука въ столицѫтѫ на Имперіята.

Г. Ап. Конковичь, като е прѣстигналъ у града вы, надѣваме ся да сте го добре пріели, и да сте ся постарали заедно съ почтенытѣ вы съграждане и него относително за Церковното спомоществованіе. Надѣваме ся, да ся е написало достопочтено количество у града вы; така и за по Епархіята вы да сте ся разпорѣдили доста добре, щото помощьта, която ще ся принесе на Богоугодното заведеніе отъ вашата Епархія, да съотвѣтствува на родолюбіето на Самоковцитѣ. Прочее, оставяме на вашя почтенность и на всички самоковскы жители, като сме увѣрени, чи ще усѫществите надѣждытѣ ны и ще заслужите похвала и благодареніе отъ всичкия народъ Българскій.

Слѣдъ тыя вы поздравляваме и сме ваши

Доброжелатели

Надзир. на Народ. Бълг. Церква

Преподобнѣйшіи Отче Партеніе!

Въ Едрине

Молитвеното писмо вашего Преподобія отъ 12 замин. съ удоволствіе пріехме, въ което писаныте вы проумѣхме и благодарно вы отговаряме съ прѣмѫлчяніе съгласны-тѣ.

Радоваме ся за ревностьта, що показвате къмъ Богоугодното и Свято дѣло, и готовностьта вы да обиходите по Едирненската Епархия за събирането помощь за Народн. тука Българ. Церква. Въистина, ваше Преподобіе, заслужавате голѣма похвала между нашія народъ и съ това показвате, че сте истинный синъ на майка България и желатель ревностенъ за нейното напрѣдваніе.

Службата, която прѣдпріемате во имято на Бълг. Народъ е голѣма и достопохвална и Богъ ще вы възнагради за доброто, което ще сторите на цѣлый Българскій народъ. Това ваше сучувстваніе за полза народна, за полза на Народ. Българска Церква, не ще ся изглади отъ паметьта на всѣки истиненъ Българинъ.

Ето вы прѣтваряме три писма патріаршескы до Митрополититѣ: Едриненски Г. Кирила, Ахіолскій Г. Софрония и Димотишкій Г. Мелетія, сѫщо и писмо отъ Едирненскія Г. Кирила за Епархіята му то сѫ за събираніето помощь за Церквата, и друго отъ сѫщия, съ което вы дозволява да пріемите горѣказаната служба. Пращаме вы още писма отъ Надзирателството черковно до Общинитѣ и нека вы служятъ още и три тифтеря запечатани съ църковния печятъ, на които ще си записва всѣки саморѫчно принесената самопроизволна помощь.

Както сте ся разговорили съ родолюбцитѣ събратья у Едрине, когато за благопристойно разсѫдите, можете тръгна за събиранiето помощьта

Като отидете на нѣкое мѣсто, ще да приказвате на Народа за ползата, която ще имаме отъ Народната ны Бълг. Церква и пр. съ едно слово да поразбуждате народныты чувства и да подканите и пораспалите събратьята всѣки щедро да спомогне, щото помощьта да бѫде пристойна на селото или града и пр. Всѣкогашъ да ны пишете и съобщавате кѫдѣто ся намирате сѫщо и дѣйствiята вы, колкото пары ся събиратъ, като ны извѣстявате, ний ще вы казваме съ кой начинъ трѣба да гы внасяте тука.

Очякваме честныя вы отговоръ да ни възрадвате съ извѣстiето си, чи сте тръгнали за събиранiето на казанѫ-тѫ помощь за Общенародната Бълг. Церква.

Цѣлуваме вы Дѣсницата съ всяка почеть и любовь.

На 6 Юнiя 1860. Цариградъ.

Надзир. на Народ. Бълг. Церква.

Цариградъ 20 Юнiя 1860.

Г-нъ Апостолъ Конковъ
въ Самоковъ

Имаме предъ видъ и последното отъ 13 того.

Безъ да ся простираме пó вече съ писаното Вы притваряме писмо до Рилскiя Монастиръ и дай Боже да свършите тамо нѣщо повече отъ колкото въ Самоковъ.

Ныя споредъ родолюбiето на Самоковци като слушахме, надѣвахме ся за голѣми помощи отъ тамъ. Нъ като гледаме противното, не опредѣляме друго, освенъ да Ви оставимъ да слѣдвате да се грижите за черковѫ-тѫ, което Богъ Вы научи за по-добро.

Тефтеры оставéте комуто заблагоразсѫдите за частнѫ и общѫ помощь и приближете тамъ гдѣто Вы чака една по-добра готовность и родолюбие.

Вы поздравляваме отъ сърдцà

Вашытѣ прiятели
Надзир. Народ. Бълг. Церквы

Преподобнѣйшiи Отци,
Рил. Монастиръ

Г-нъ Апостолъ Конковъ отдавна е повѣренъ отъ Насъ, за да събира произволна помощь за зданiето на Народната ны тука Черкова отъ нашытѣ Братья Българе ще се яви и Вамъ за сѫщото намѣренiе.

Народностьта и родолюбiето, което отличава Рыльцытѣ Отци, дава ны увѣренностьта, чи Ваши Преподобiи ще гу сдобiете съ помощы сътвѣтственны на силата и на нуждытѣ на черковѫта ны, отъ която толкова и толкова добрини трѣбва да очакваме.

Съ надѣждата тая, просиме молитвытѣ Вы и оставяме съ приличнжтж къмъ Ваши Преподобія почесть и искренны чада.

Ц/градъ 20 Юнія 1860.

Надзырат. Народ. Бълг. Церкви.

Ц/градъ. 27. Юнія 1860.

Г-на Х. Гюровъ

Въ Самоковъ

По писаніето на Г-на А Конкова днесъ по пощата Вы пращаме 3 черковны тіфтеры съ окружны писма, три за общины-тѣ, предъ които надѣме ся ще гы прѣдставите за написваніе на по́мощь за черковж-тж ны, и слѣдвайте веке санкимъ както разсжждате за по-доброто.

Тіфтерытѣ ся повѣряватъ Вамъ и Выа можите да гы повѣрите за гдѣто ще служжтъ до человѣцы люборотни и почтенны.

Надѣваме ся, чи Ваше родолюбіе ще извлече доста замѣчателнж помощь за черковж-тж, за което при Благословіитѣ ще имате и признателность-тж на цѣлый Бълг. Народъ.

Вы поздравляваме

Надзир. Нар. Бълг. Церквы

Преподобнѣйшии Отче Парѳеніе

Въ Едрене

Вашето писмо отъ 7. того благодарно приехме. Имаме предъ видъ, и видимъ что ны думате че чакате черковны тіфтѐры за да почните посланіето, за което Вы бѣхме умолили т. е. за събираніе на произволнж помощь за черковатж ны тука.

Мы, преподоб. Отче, на 6. прошлаго за другытѣ нуждны писма что Вы пратихме за това намѣреніе, Вы казахме, чи Вы пращаме и три тефтеры по пощата. Чудимъ ся убо какъ да ги не пріѐмете. Тѣ бѣхж писани на имято на Г-да Братя Караміхалеви. Търсете гы и гы намѣрете, та да почните дѣлото. Колкото за человѣкътъ, что ще Вы съдружава, има да плащате отъ помощьтж, что ще ся събыра, както намирате за благословно. Наставленія другы нѣма каквы да Вы дадемъ. Способны и волны сте да употрѣбите когато и каквыто законни срѣдства намирате за добрѣ. за удовлетвореніе на надѣждытѣ ны.

Въ случай ся убѣдите, чи сж пропаднали тефтеритѣ, което кажете на Г. Георгя Караміхалевъ, за да ны гу потварди и той тогива пишете ны за да Вы пратимъ съ право изново тіфтери, за да ся не маите.

Вы принасяме поздравленіята си и оставаме

Вашего Преподобія

Ц/градъ. 11 искренны

Юліа 1860. Надзир. Народ. Бълг. Церквы.

Ваше Преосвященство

Въ Ловечъ

Съ голѣмо удоволствіе имаме на ржце Вашытѣ двѣ честны отъ 4 того.

Благодаряющи Вы отъ сърдце за истинно пастырскитѣ Вы грыжи върху събираніето на помощь за Народнж-тж ны тукъ Церквж. Обявляваме на Ваше Преосвященство, чи пріехме и пратеныя Вы групъ отъ X. II. III. № 2 съдержаніето на когото има да мине на приличното мѣсто при другитѣ за черковж-тж помощи.

По волі-жта на Вашего Преосвященства то Вы притваряме три писма до общинытѣ Троянска, Тетевенска и Етрополска побудителны и нека Вы служжтъ при любороднытѣ пастырскытѣ Вы грыжи за извличаніе на една по-голѣма помощь.

Обнародваніето на искренно доброжелателнитѣ трудове и плодове на Ваше Преосвященство изоставяме да направимъ по-сетнѣ, тъй като за сега Вѣстникътъ ны не е почналь іоще да ся издава.

Имайте признателность-тж ны и то толкова, защото тѣсно ны е днесъ врѣмято.

Оставаме Вашего Преосвященства

искренны дух. чада

Ц/градъ, пріятели

18 Юлія 1860. Надзир. Народ. Бълг. Церквы.

Ваше Боголюбіе

Въ Полянинъ

Отъ 4-ий настоящаго Богомолебное ваше писмо съ благодареніе пріехмы и отговарямы, премълчяваме съгласнитѣ.

Како Ваше Боголюбіе явява намъ, тако и Г. Миладиновъ защо щялъ презъ овыя дни да тръгне за во Воденъ и Струмицж, та пишемъ въ днешнето си до Г. Миладиновъ писмо, което като му притворите напишете му и отъ вашж странж, молимъ да слѣдва настоятелно събираніето на помощьтж, което му е главната цѣль. За ваше Боголюбіе увѣрены смы защо полагате всякое стараніе за събираніето на помощь не само въ вашж-тж Епархіж, нъ подбуждате и другы, съ които имате или пріемате сношеніе и познанство.

Знаете най-добрѣ, колко е потрѣбно тжсь помощь да ся събере по-скоро, чрезъ кої-жто ще ся извърше въ царствующій градъ първый Народный памятникъ, който е основаніето на желаемж-тж ни народнж Іерархіі-ж, и подкрѣпленіе на народный духъ и чювство тука.

Колкото за дълга ви излишно [е] да споменавамы пакъ и смы въ надеждж да го внесете веке.

Що сж дошли тука противу васъ съ махзаре, ничто нѣма да учинжть, бждете мирни, забѣлежвамы ви обаче да не оставяте отъ да ся съветувате всегда съ Г. Нака, (когото поздраляваме) за всяко ваше общественно дѣло.

Тука народный за Іерархіі-ж въпросъ си слѣдва пжтя, и надеждны смы защо великытѣ милости Его Величества Царя нашего Султанъ Абдулъ Меджита щжть бждж изляти и на нашій народъ и да ни ся отдаджть правдиныты.

Колко махзаре бѣхж ся испратили и отъ разны мѣста и Епархіи, все ся дадоха на прииичното имъ мѣсто, така и отъ другы мѣста ще чякамы, като дойджть щжть ся даджть.

Като пристигне тыя дни Великый Везирь прилича да стане по важно дѣйствіе надъ народный ни цьрковный въпросъ, за което щемъ ви съобщи.

Подбуждающе ви повторително ради сбиранiето на цьрковнжтж помощь, която ся надѣяхме и надѣемся да бжде важна чрезъ васъ, смы

Цариградъ, 7врій 24 1860.

вашето Боголюбія

Чада духовни и пріятели

Цариградъ, 1870 7врій 24.

Г. Д. Хр. Миладиновъ

Въ Кукушь

Послѣднето ви отъ 9 и 11 7вр. изъ Кукушъ, както и предпослѣднето ви отъ 31. Августа пріяхме и ви отговарямы.

Ваша милость что сбирате старины и ржкописи, добрѣ правите, незабравяйте си обаче главнжтж цѣль, и за неiж дѣйствувайте най-настоятелно, т. есть за събиранiето на помощьтж; та между сбиранiето нейно, ще извършвате и издирванього на старины и ржкописи.

Искате наставленія: мы защото нѣмаме твърдѣ познанство съ тамошнитѣ мѣста, и непознаваме человѣцитѣ, съвѣтувайте ся съ Н. Б. Г. Партенія Полянинскій, и спроти обстоятелствата нареждайтеся и убѣждавайте да ся сбира помощьтж защо безъ неiж какъ ще ся въздигне въ царствующій градъ първыя и основный памятникъ на нашж-тж народность?

Що ни бѣлежете да пишемъ особни писма до нѣкои първенци и вліятелни лица по оныя страны, може да ни забѣлежвате понѣкога имената имъ, та да пишемъ; освѣнъ това можете и самъ нѣкога да направите писмо за нѣкого относително за цьрковнж-тж помощь.

За народнжтж ни Іерархія дѣйствува ся настоятелно и постоянно и нека има твърдж надеждж Болгарскій народъ на правдолюбиваго нашего Царя Султанъ Абдулъ Меджита, защо ще си пріеме праведното искане. Колкото махзаре бѣха дошли отъ разны епархіи и мѣста, дадохж ся на прилично мѣсто, така и другы що дойджтъ щжтъ ся даджть.

Единъ отъ насъ ся намира съ Г. Н. х. Трайковича, съ когото ся разговорилъ, и Г. Н. х. Трайковичь показалъ ревность да дѣйствува къмъ народностьтж ни, Като пристигне тыя дни Великый Везирь, прилича да ся даде по важно дѣйствіе надъ народный църковный въпросъ, което е общото желаніе на всичкы ни.

При тыя вы поздравлявамы и желаемъ успѣхъ въ дѣлото ви.

Ваши пріятели

Надзир. Народ. Българ. Церкви.

Почтеніи Пріятели

Въ Филибе

Честното ваше отъ 11. настоящаго съ благодареніе пріехме, на което ви отговаряме.

Изложеніето ви за духовнитѣ наши достойны лица что ся намиратъ по вжнъ удобрявамы, за което и мы сме мислили и разговаряли, че може да стане потрѣбно да дойджть до тука, нъ не сме пристигнжли още до него пунтъ на дѣлото и смѣтамы че не само духовнитѣ познати лица трѣбва да дойджть, ами може да стане потрѣбно и по едно мірско лице отъ пьрвытѣ градища.

Като пристигне Великій Везирь прѣдпознава ся, че ще ся започне въпросътъ за Народнж-тжни Іерархія по живо. Колкото Махзари ся бѣхж испратили отъ разны Епархіи и мѣста дадохж ся вкупъ на приличното имъ мѣсто, така и другы като ся получжть, ще ся даджть

Кога пристигне прочее дѣлото до гореспомянжтый пунтъ щемъ ви съобщимъ за да пишете и вы гдѣто трѣбва, да свършите и друго чтото стане нуждно спроти обстоятелствата.

При тыя, като вы поздравимь съ признателность,

1860 7вр. 26 ваши усьрдни пріятели

Цариградъ Нвдзир. Народ. Българ. Цьркви

Почтенное Кюстендилско Общество!

Честное ваше писмо отъ 25 Августа, подписано отъ общаго вашего лѣкаръ Г. Іоанна Христовича за всичкы васъ съ благодареніе пріехмы.

Познавате и ваши милость както и всичкытѣ наши единородци зачто прьвъ основателный памятникъ за нашж-тж народность въ царствующій градъ быде народната наша въздигаема цьрква, и отъ самото нейно названіе ся показва, че всяко Българско сьрце трѣбва да ся старае и словомъ и дѣломъ да помага да ся въздигне и свърши тоя народный памятникъ, отъ който щжть проистекжть голѣмы ползы за народътъ ни и за бждущностьтж му.

Тая общенародна цьрква, като що принадлежи на цѣлый Българскый народъ, слѣдва че всякый българинъ трѣбва да си даде като Евангелската вдовица двѣ лепти, за това и вашето общество ся побуждава да си испълни длъжностьтж народнж съ щедрж помощь и безъ отлаганіе.

Колкото за епистоліж-тж отъ гръцкж-тж патриканж тя е за еднж формж тогыва направена вмѣсто фирманъ отъ тапіж-тж. Можеше да видите и лѣточисленіето й отъ кога е, та ако произвожда смѣшеніе въ общенародіето, имайте іж само за формж, която е потрѣбна и за фанаріотытѣ по вжнъ, които правять препятствіе тукъ тамъ гдѣто имъ дойде отъ ржкы.

Подѣйствувайте, прочее, догдѣто е време за по скорошнето въздиганіе на тоя народенъ священъ памятникъ, отъ гдѣто, пакъ повтаряме, щжть произлезжть великы ползи за народътъ ни и като ви поздравимъ Братскы, оставамы въ пълнж надеждж за изпълненіето на вашж-тж святж длъжность къмъ народътъ

1860 7 вр. 26 ващи приіятели
Цариградъ. Надзир. Народ. Българ. Цьркви

Прѣподобнѣйшій Отче Партеніе!

Въ Едрине

Честное ваше писмо отъ 9. Августа пріяхме и отговаряме.

Въ Ени-заарж има пратенъ тефтеръ, а за другыты мѣста ще имъ пратимъ, само забѣлежвамы на ваше Прѣподобіе, защо е потрѣбно, като отидете на единъ кой да е градъ, да настоявате сами догдѣ ся напишать повечето отъ градъ-тъ или и цѣлый градъ, та само за селата да нарядите наедно съ гражданитѣ да ся извьршва чрезъ другы, понеже тая работа само съ оставяне тефтерытѣ по градищата мжчно ся вьрше, или и не може да ся вьрше безъ личното ваше настояванье. Така ще правите изъ пьрвий пжть, и после съ второ като обиколите ще глядате да ся досвьрше и досъбере, гдѣто не е досъбрана помощь-та. Тыя така като врьшете ще бждемъ въ надеждж по-скоро да почнжть да ны изпращать щедрж помощь отъ градищата, които обикаляте, зачто-то трѣбва да ся започне на пролѣть да ся въздига, и зачто-то отъ неі-ж чакамы голѣмы ползи за народътъ ни, отъ тжсь говоримъ наша „Народна Цьрква", която е въ царствующій градъ пьрвый и основный памятникъ на нашж-тж народность и отъ коі-ж-то зависува да получимъ и утвьрденіе на самостоятелнж-тж нашж Іерархіж.

При тья вы поздравлявамы и смы на ваше Прѣподобіе усьрдни пріятели

1860 7вр. 26 Надзир. Народ. Българ. Цьркви
Ц/градъ.

Господ. Апостоле Конковъ!

Въ Свѣщовъ

Писмата ни отъ Юлія и Август. все сме пріяли. Отъ Свѣщовъ пріяхмы чрезъ Г. Арнаудова грош. 4398 на кайме.

Ваша милость като си посвьршите работжтж въ Свѣщовъ, ще започнете или отъ горнитѣ градища край Дунава надолу, или отъ черноморскитѣ, та че нагоре, зачтото както сочи работата, чяка Ви и Влашко Видите, обаче, че трѣбва самъ си да настояваш да ся написуватъ и събиратъ баремъ въ градищата, та че за по селата ще наряждате гдѣ както по уйдише наедно съ гражданытѣ. Дори и тука нѣкои ваши Свѣщовци зехѫ да ни казватъ: писахме за Цьрквѫ-тѫ, нъ не дойде никой да гы поиска.

За Іерархіѫ-тѫ тука ся дѣйствува прилично и настоятелно нъ съвременно трѣбва да ся стараемъ настоятелно и за цьрковнѫтѫ помощь, да започни на пролѣть въздиганіето на цьрквѫ-тѫ, първыатъ стященъ памятникъ въ царствующій градъ на нашѫ-тѫ народность, че е срамното и унизително прѣдъ чюждиты націи.

При тыя вы поздравлявамы и остаемъ

1860 7.вр 26 ваши пріятели

Цариградъ Надзир. Народ. Българ. Цьркви

Ц/градъ, 22 Ф/вр. 1862.

Господинъ Христо Попповъ

Въ Свещовъ

Надзирателството на Народнѫ-тѫ ны Българскѫ Церквѫ тука пріе на врѣмя двѣ Ваши писма, едно отъ 20 Юлія и 9 С/врія 1860 год. съ които му съобщавате чи подарихте мѣсто-то, което имате край Дунава на Церквѫ-тѫ ны тука за Ваші-ѫ вѣчнѫ память, едновръменно и давате на поменатото мѣсто хюджитытѣ.

Долеподписанытѣ като Надзырателм на гореказаннѫтѫ Църквѫ пріиждаме да Вы принесемъ благодареніята си и благодареніята на цѣлото цариградско Общество за пожертвованіето Вы. Това подбудено отъ истинно христіянско добролюбіе за въ полза на народныя имотъ, гдѣто ся слави Божіето имя.

Имято Вы, почтенный пріятелю, е записано между имената на другытѣ благодѣтели на Церквѫ-тѫ іоще отъ врѣмя и то ще ся споменува вѣчно имя на едного Еднородца Благоговѣйнаго православнаго християнина подпомогновшаго достолѣпіето на Храмътъ Божій.

Дай Боже, примѣрътъ Вы да последувѫтъ и други-тѣ ны по вънъ и всѣкждѣ Единородцы!

Дошло е веке время, по което трѣбва мы самы да обърнемъ вниманіе на церквытѣ ны, на училищата ны и прочіе, за да провърви народътъ ны въ развитіето си каквото да постигне едно благосъстояніе т. е. единъ животъ изобиленъ и богатъ, каквито сѫ и другытѣ народы

Тыя малкото редове, ако сме ся забавили да Вы напишемъ, Вы молимъ да ны простите; Надзирателството на церквѫ-тѫ е занято яко много. Нека бѫде за негу простенѫ еднѫ невиннѫ забавѫ.

Въ послѣдно врѣмя нашій събратъ Г. Н. П. Тъпчилещовъ пріе отъ Васъ едно писмо отъ 29 прошлаго С/врія, съ което му думате, чи нѣкой си Хафузъ Сюлейманъ Хамамджа оглу тамо турилъ рѫка безправедно на мѣстото, и чи трѣбва да гу защитимъ и да гу упазимъ за Цьрквѫ-тѫ.

Мы яко готови бѣхме дѣйствували отъ тука по нуждното върху това, нъ понеже хюджитытѣ не сѫ обърнати официално на нѣкого отъ насъ, мыслимъ чи мжчно можемъ ся припозна за притежатели на мѣстото.

Хюджитытѣ пишжть върху Васъ и Выа само можите да се покажите за истинный притежатель.

За да Вы избавимъ обаче отъ главоболіе на таі ж възрасть, днесь пишемъ на Г. И. Божиновъ и Ламбо Костовъ да пріемжтъ тѣхна милость грыжжтж да изпжджтъ турчина и да усигурятъ мѣстото за Церквж-тж.

А Выа доброизволете за да обърнете тамо хюджютитѣ на имя Г. Божинову или Г. Ламбо, каквото негова милость като Епитропъ отъ Церквж-тж да подѣйствува и свърши нужднытѣ.

Безъ друго Вы поздравляваме братски, Ваши пріятели

Надзир. Народ. Болг. Церквы

Ц/градъ 22, Ф/вр. 1862.

Г-да Г-да Ив. Божиновъ и Ламбо Костовъ
Въ Свещовъ

Ще знайте вѣроятно, чи тамкашній Г. Хр. Поповь подарилъ преди врѣмя на Българскж-тж тука Народнж Церквж едно мѣсто, что гу имаше край Дунава при Вапорскж-тж скеля, — и едновременно пратилъ до надзирателството черковно хюджютытѣ на това мѣсто.

Днесъ истый Г. Христо ны извѣстява, чи на реченото мѣсто нѣкой си Хафузъ Сюлейманъ Хамамджиоглу турилъ ржка и гибй иска му ся да гу усвои.

Понеже хюджюты-тѣ не пишжть на наше имя та не можемъ ся припозна за притежатели на мѣстото и слѣдователно не можемъ да подѣйствуваме за нуждны-тѣ, отнасяме ся до Вашж милость като на вѣхти пріятели единородци умоляющи ны, като епитропи отъ нашi-ж странж да ся погрижите и да испждите отъ мѣстото турчина, уздравляващи гу за Церквж-тж, на която е подарено.

Колкото же разноскы послѣдувжть има да Вы гы платимъ.

За да можете же да свършите воистинж това, Вы притваряме хюджютитѣ, които ще добржтж волi-ж Г. Хр. Поповъ да обърне на имя единого отъ васъ.

Правимъ Васъ Епитропы, за да избавимъ Г. Христо отъ главоболіе-то на старость-та му, когато трѣбва да бжде спокоенъ.

Не съмнѣвающися же, чи Выа ще имате добринж-тж да извършите тая ангарія за полза на Храмъ-тъ Божій.

Вы поздравляваме братски

Ваши пріятели
Надзир. Народ. Бълг. Церкви

Всичкитѣ тия писма, които досега цитирахме, говорятъ ясно сами по себе си, съ какъвъ голѣмъ ентусиязъмъ и съ какви голѣми надежди е била начената новата българска черкова. За голѣмо съжаление, обаче тя не могла да бжде изградена така скоро. Причини за това — както говори единъ нашъ изследователь, — се струпали много: наскоро българската черковна разпра избухнала по-яростно, та гръцкитѣ владици престанали да съдѣйствуватъ да се събиратъ помощи, дори и сами пречели на това. А въ края на 1860 г. въ Цариградъ се появила унията, която отцѣпила нѣкои българи. Съ това и се обяснява, защо надзирателството въ нѣкои свои писма, които е отправяло за събиране на помощи за новата черкова, осжжда и напада остро Драганъ Цанкова, знаменосеца на унията съ Римъ. Освенъ туй, и почвата подъ основитѣ на черковата — близо до самия Златенъ рогъ — се показала не здрава, та трѣбвало да набиватъ джбови и чамови колове, за които били изразходвани много пари. Основитѣ едвамъ били изградени до надъ земята, и скоро били изоставени и после се напукали. Напразно били изразходвани повече отъ единъ милионъ гроша. Едно свето народно начинание било скомпрометирано. Всички добри българи се наскърбили и разочаровали, пъкъ и останали зле изложени предъ чужденцитѣ, особено предъ злорадствуващитѣ гърци. Не малка вина ималъ и архитектътъ Ф. Г. Фосати 1)

При все това, обаче, цариградскитѣ българи не се отчаяли. Особено следъ издаването на фермана за учредяването на Екзархията, тѣ съ нови сили и новъ ентусиязъмъ се заематъ съ общото народно дѣло, по въздигане на храма-паметникъ „Св. Стефанъ“.

За тая цель, въ народния метохъ на 28. мартъ 1876 г. се събиратъ първенцитѣ на цариградскитѣ българи вематъ решение да се почне наново издигането на черковата въ Фенеръ, но следъ като една специална техническа комисия се занимае повторно съ въпроса за основитѣ и почвата на мѣстото.

Въ една отъ запазенитѣ копирни книги на църковното настоятелство съ заглавие: „Copie de lettres“ на стр. 10 се съдържа по въпроса: следното писмо:

Благородни Господине!

Въ събраніе-то, което стана на 28-й того въ Метохътъ при Народната Българска Цържва на Фенеръ съ цѣль да ся размисли въобще върху съзиждането на новата Цьрква, слѣдъ дълги размишленія събраніето достигна до заключеніе да ся избере една комисия съ посла-ніе

1-во. Да ся съвѣтва съ опитни калфи ако връхъ настоящитѣ основи може да ся построи цьрквата и въ какъвъ размѣръ.

2-ро Ако може то до колко срѣдства материялни ся изискватъ и въ двата случаи и.

3-то Да посочи като какви извори намира за достатъчни за посрѣщаніето срѣдства та.

Събраніето упжлномощи цьрковното Настзятелство да посрѣщне изысканитѣ предварителни разноски колкото ся отнася до изспытаніето на основитѣ и които то има на разположеніето на комисія-та.

Имама честьта, Благордный Господине, да Ви извѣстимъ, че събраніето надѣюще ся на Вашя-та опытность и патріотически чувства,

---

1) Гл. Н. Начевъ Цариградъ и бълг. възраждане 1925.

единогласно Ви избра за членъ отъ тѣзи комиссія, като назначи за Ваши събратія Г-да Стеф. Камбуровъ, Г. А. Моравеновъ, Б. Папазоолу, Ст. Джейковъ и Димитръ. Калфа, заедно съ които като размыслите и приведете въ дѣло горнитѣ рѣшенія на събраніето, да дадете отчетъ на посланието си колкото е възможно по-скоро, като имате прѣдъ видъ, что въ желанието си да чюе часть напрѣдъ отчетътъ и опрѣдели срокъ 21 отъ днесь

29 мартъ 1876. Ц/градъ - Фенерь

За Цьрк. Настоятелство Прѣдседателятъ.

Благородному Господину х. Христо

Въ Галата.

Следъ това писмо на стр. 11 иде следната забележка:

„Сжщото ся испрати за други петъ души комиссари: за С. Камбуровъ, Г. Моравеновъ, Б. Папазоолу, Ст. Джейковъ и Димитри Калфа.

Понеже настоятелството е изразходвало голѣми суми за постройката на черковата, която и временно ся изоставя, поради слабата и рохкава почва на мѣстото, то е направило и задължения, поради което новото настоятялство се заема да събере нови срѣдства за цельта и да потърси земанията на църквата отъ нѣкои архиери по случай ржкоположенията имъ. Това се вижда отъ следнитѣ писма:

Ваше Высокопрѣосвещенство,

Като пріехме управленіето на работытѣ на Бълг. Народна Църква въ Фенеръ за прѣзъ текущата година, бившето Настоятелство, между другитѣ, придаде ни и единъ Вашъ записъ отъ лири тур. четиредесеть и петь (45) ещё прѣзъ 1872 година, издаденъ отъ Ваше Высокопреосвещенство и който гласи, че стойностьта му е е отъ разноски — направила Църквата при ржкоположеніето Ви.

По-добре отъ всякому другому сж познати на Ваше Высокопреосвещенство нуждитѣ на Народната ни Църква, познато Ви е ещё доколко ни прѣпоржчва прѣдъ свѣтътъ малкія онзи храмъ Божій, въ когото Віе ся ржкоположихте, за обновленіето на когото като вземаме вече мѣрки, мыслимъ, че е излишно да напомняме на Ваше Високопрѣосвященство да внесете стойностьта на горѣказанія Ви записъ, стойностьи ѧкъ незначителна за Ваше Высокопрѣосвященство, но твърде значителна за Църквата ни, понеже доста надлѣжащи нужди би посрѣщнали.

Като ся надѣяме за най-скорій Вы отговорь, цѣлуваме Ви свѣтата дѣсница и остаяме Вашего Высокопрѣосвященства най-покорни чяда

Цариградъ — Фенерь
14/27 Мартъ 1876

цьрковното Настоятелство
С. Х. Тъпчилещовъ
Христо Н. Крьстевъ
Л. Г. Моравеновъ

До Н. Высокопрѣосвящ. Нишкій Митрополитъ
Господинъ Г. Викторъ
Въ Нишь

Ваше Высокопрѣосвященство!

Настоящето си придружаваме съ смѣтка на правдины-тѣ на Българската Цьрква при ржкоположеніето Вы въ разни цьрковни чинове, за което молимъ като пригладате, имайте добрината, та да ни внесете стойностьтж й, понеже по-настоящемъ цьрковнитѣ нужди, уплетени още и отъ дългове, които намѣрихме отъ преждебившето Настоятелство, не търпятъ продължяваніе.

Въ надѣжда, че ще ся удостоимъ на скоро да имаме горѣпомянжта-тж сума, цѣлуваме Ви свѣтата дѣсница и остаяме Вашето Высокопреосвященства

Ваши духовни чяда
Цьрковно Настоятелство
С. Хр. Тъпчилещовъ
Христо Н. Кръстевъ
Л. Г. Моравеновъ

На Негово Высокопреосвѣщенство свято Ловчанскому Митрополиту Г. Г-ну Јосифу
Въ Орта-Кьой

Цьрковнито Настоятелство на Българ. Цьрква въ Фенеръ обявява съ настоящето какво пріе отъ Н. Высокопрѣосвященство Св. Ловчанскаго Митрополита Господ. Т. Іосифа лири турскы десять (10), срѣщу правдинитѣ цьрковни при ржкополаганіжта му въ разни цьрковни чинове спорѣдъ уставътъ и за увѣрение.

29 Мартъ 1876. Ц/градъ — Фенеръ.

Цьрк. Настоятелство.

До Негово Высокопрѣосвященство Св. Нишкаго Митрополита Господина Г-на Виктора.

Ваше Высокопрѣосвященство,

Вашето ни Пастиреначалническо отъ 25. изминалій пріехме и съ голѣмо удоволствіе прочетохмы, проумѣхмы съдержаніето му. Прѣди всичко считамы за своя длъжность да Ви поблагодаримъ за готовностьта, съ която тъй щедро изъявявате желаніе да внесете онуй малко за Васъ, а за скромната и оскудната ни цьрквица доста значително количество, и съ която увѣрени бждете, идете въ най-критическото й положеніе да спомогнете на вървежатъ й.

Прочая по Ваша заповѣдь и желаніе ній днесъ испращамы записътъ Ви до Господ. Атанаса въ градътъ ви, та смирено Ви молимъ, като се яви, благоизволете, колкото е възможно по-скоро, да се издължи безъ да ся нащърби стойность-та; едно защото цьрквата е чакала за тія пари около четири години и друго, че нейното положеніе не е поцвѣтующе отъ Вашето.

Мы сми увѣрены, че Ваше Высокопреосвященство като покровитель на тукашниі жтъ храмъ, колкото и да е утѣсненъ отъ срѣдства, нѣма никакъ да търпи да види малкитѣ и рѣдкитѣ му доходи да се нащърбяватъ, а ще почувствува повече отъ всѣкого другиго необходимостьта да ся снабди тоя храмъ съ потрѣбнитѣ срѣдства за сполучното исправленіе на вървежътъ и избавленіето му.

Слѣдъ като очаквамы съ голѣмо нетърпеніе да видимъ праъдинитѣ църковни напълно внесени, просимъ Вашето Архіерейско благословеніе, цѣлувамы честнж тж Ви дѣсница и оставами
на Ваше Высокопрѣосвященство

5/17 Априлія 1876 покорни духовни чада
Цариградъ за Църковното настоятелство
Л. Г. Мораветовъ

До Негово Прѣосвященство Ловчанскому
Митрополиту Господину Г-ну Иосифу
въ гр. Ловечъ

Ваше Преосвященство,

Вашето ни пастиреначалническо отъ 31. изминалый пріехмы съ голѣмо удоволствіе и съ благодареніе прочетухмы и проумѣхмы съдержаніето му. Прѣди всичко, считамы за своя длъжность да Ви благодаримъ за готовностьта, съ която тъй щедро изявявате желаніе — да внесете правдинитѣ на оскуднатж ни въ Фенеръ църквж, въ която сте сж ржкоположили, и съ която готовность идете въ най критическо положеніе да спомогнете по приличніятъ вървежъ църковенъ.

Ній напълно удобрявамы и пріимамы поднасянитѣ ни отъ Васъ 20 л. тур. — вмѣсто 25 и Ви молимъ, съ първо благоврѣміе да благоволите да ги броите на Г-нъ Мих. Димчевъ за конечно издълженіе на смѣткатж Ви съ Бълг. въ Фенеръ църквж, съ което повторително ще ни увѣдомите.

Не слѣдъ много врѣмя ще имамы случаятъ да Ви съобщимъ нѣкои нови задълженія, които св. наши тукъ пастыри намиратъ за неизбѣжни по сжществованіето на едничката ни въ столицата църква. Мы смы увѣрени, че Ваше Прѣосвященство и въ тоя случай ще почувствува повече отъ всякого другиго необходимостьта за по-свестніятъ редъ и съзижданіе на церквж-тж ни и ще прибърза да удобри и пріеме онова, което пастиритѣ ни тука иматъ добратж воля да извършатъ.

Като цѣлувами честната Ви дѣсница, оставаме на Ваше Прѣосвященство

11/23 Априлія покорни духовно чада
1877 за Настоятелството на Бълг. Церявж
Цариградъ Л. Г. Мораветовъ

Отъ 1877 г. насетне, откогато на чело на българската Църква застава приснопаметниятъ Екзархъ Иосифъ I, който близо половинъ вѣкъ водѝ безукоризнено църковнитѣ сждбини на България и бѣ единъ достоенъ неинъ стражъ и territoryждъ, истински носитель на нейнитѣ идеали, оттогава още се измѣня планътъ на бждещата голѣма каменна черква „Св. Стефанъ“ въ Фенеръ. По мнението на опитни техници, назначени за цельта, както това се видѣ отъ решението на събранието, което е станало въ народния метохъ на 28 мартъ 1876 г., и поради подводната почва на мѣстото и по редъ други съображения и обстоятелства, нейното изграждане е било изоставено.

И днесъ, на сжщото мѣсто, вмѣсто нея, се издига величествениятъ желѣзенъ храмъ-паметникъ, построенъ въ времето на тоя блаженопочившъ нашъ иерархъ, бореца за църковни и национални правдини, възродителя на българското племе отъ седемдесетата година насамъ.

Тоя всенароденъ нашъ храмъ „Св. Стефанъ“, известенъ още и подъ името „желѣзната черква“, е единъ отъ бележититѣ паметници въ Цариградъ. И не напразно той е посветенъ въ паметь на първия мжченикъ за християнската правда и истина, защото и българскиятъ народъ е първиятъ мжченикъ на Балканския полуостровъ за правда и истина. Тоя паметникъ ще бжде винаги синонимъ на желѣзната воля и твърдъ характеръ и постоянство на ратницитѣ, които ни извоюваха самостойна народна църква. Тѣ сж творцитѣ на новата българска история, зидаритѣ на общонародното българско дѣло. Тѣ сж хората, които ни оставиха само поуката отъ своя животъ и ни завѣщаха чистотата на своитѣ идеали, голѣмото си родолюбие, своя силенъ духъ и непоколебима вѣра въ доброто бждеще на озлочестена въ днешно време България.

Единъ документъ по новата българска история

съобщава

Ив. Пандалеевъ-Орманджиевъ

Историята звинаги ще си остане една недовършена статуя, осакатена отъ безмълвнитѣ развалини на миналото и неизвестностьта на бждащето, казалъ единъ ученъ. Тази истина се отнася и за нашата родна история. Времето ни донася едно по едно зрънцата на оная велика сграда, която наричаме възраждане на българитѣ и която макаръ да е отъ близкото ни минало, все пакъ остава недовършена статуя, тъй като писменитѣ свидетелства на великото дѣло за създаване третото българско царство сж отчасти пепелища, отчасти изпокжсани и отчасти още се спотайватъ въ разни ржце, за да ни изненадватъ отъ време на време. Ето съдържанието на единъ документъ отъ последната категория.

ПРОТОКОЛЪ

на заседанията отъ 20 и 21 августа 1874 г.

Днесъ, на 21-й Августъ 1874 год., въ мѣстноста на Л. Каравеловата печатница се събрахме на засѣдание и рѣшихме слѣдующитѣ:

1) Съставис е привременен̃ъ централенъ български революционенъ комитетъ, на който членоветѣ по вишегласие избрани сж слѣдующитѣ: Г. Л. Каравеловъ и Х. Ботевъ въ Букурещъ, г. г. К. Цанковъ и Г. Пановъ въ Болградъ и Т. Пейовъ въ Браила.

2) Длъжноста на тоя революционенъ комитетъ е да прави възвания къмъ частнитѣ революционни комитети въ разни градове на Румжния за събирвание парични помошти за разни комитетски потрѣби, да държи сношения съ частнитѣ революционни комитети въ България и да свика главно събрание отъ всичкитѣ частни комитети въ Румжния и Българско.

3) За съживявание угасналитѣ частни комитети въ разни градове и села въ Българско подиръ катастрофата въ Софийско избра се и се опълномошти Русчушкиятъ частенъ комитетъ въ лицето на неговитѣ

представители да прави всичкитѣ възможни усилия, да приготви за главното събрание представители отъ всичкитѣ частни въ Българско комитети и да даде отчетъ за своитѣ дѣяния на централниятъ комитетъ. Срѣщу разноскитѣ, които ще послѣдуватъ поради съживяванието на угасналитѣ комитети както и поради откритието на нови до главното събрание, рѣши се централниятъ комитетъ да внесе на частниятъ комитетъ въ Русчукъ най-малко бр 20 или двадесеть турски лири най-късно до 20-й Септемврия тая год. За тая цѣль даде се на частниятъ Русчушки комитетъ чрезъ единъ отъ неговитѣ представители едно пълномощно писмо съ дата отъ днесъ. Това писмо ще да важи до 26 Декемврия тая година — деньтъ на главно събрание, което има да прегледа както дѣйствията на централния комитетъ, така и на всичкитѣ частни въ Румжния и Българско.

4) Колкото парични помощи се съберать отъ разнитѣ частни комитети, рѣши се до главното събрание да оставатъ у предсѣдательтъ на всѣкой единъ отъ тия комитети, освѣнъ извѣстни неизбѣжни за комитетски нужди количества, които всѣкой частенъ комитетъ има да внася на централниятъ комитетъ, както се каза въ 3-й чл. на тоя правилникъ.

5) Задължи се Централниятъ комитетъ да съобщи всичкитѣ рѣшения отъ засѣданията на това събрание на г. П. Хитова въ Бѣлградъ и щомъ централниятъ комитетъ се извѣсти отъ частнитѣ, че се е събрало достатъчно количество пари за поддържанието на Г. П. Хитова, да се повика да живѣе въ Букурещъ и отъ тукъ да зима участие въ управлението на комитетскитѣ работи до главното събрание.

Букурещъ, 21 Августъ 1874 г.

Прибавление 1 во. Срѣщу приемванието на парични помощи отъ членоветѣ на частнитѣ комитети централниятъ комитетъ издава разписки, които повѣрява на предсѣдательтъ на всѣки единъ частенъ комитетъ.

Прибавление 2-ро. Издирванието на угасналитѣ комитети, както и откриванието на нови въ разни градове и села въ Българско задължава се русчушкиятъ частенъ комитетъ и всѣкой другъ въ Българско да работятъ съ начинъ най-миренъ, каквото да не възбуждатъ ни най-малко прeслѣдвание на работата отъ страна на неприятелитѣ.

В. П. Кулевъ
К. Т. Драсовъ

Печатъ, съ д. 3 см. и 8 мм.
въ срѣдата лъвъ. около него.
БЖЛГАРСКИ РЕВОЛ. ЦЕН-
ТРАЛНИ КОМИТЕТЪ

Л. Каравеловъ
Т. Пейовъ
К. Цанковъ
Г. Пановъ
Хр. Ботйовъ
Д. Ивановъ
Крумовски прѣд. Воловъ
Асеновски С. Стамболовъ
За Кубратовски пр. М. Грековъ
П. Н. Юрдановъ
Т. А. Черньовъ.

* * *

Този протоколъ е подаренъ на Бургаския музей отъ комисионера Станчо Д. Сербезовъ, живущъ въ Бургасъ. Той съобщава, че протоколътъ е намѣренъ въ една отъ библиотечнитѣ книги на дѣдо му Николай Савинъ Шоповъ, родомъ отъ Врачанско, покойникъ вече въ София отъ 1923 год., който презъ 1874 г. билъ учитель въ Болградъ.

Смѣтамъ, че сме предъ новъ документъ за родната ни история. Отъ неговото съдържание се вижда, че това е поскоро уставъ, предначертана програма за бѫдещата дейность на новосъставения комитетъ отколкото протоколъ.

Този документъ не се нуждае отъ особени коментарии, защото е много ясенъ. „Подиръ катастрофата въ Софийско“, значи подиръ залавянето и обѣсванието на Димитра Общи и Василъ Левски въ връзка съ обира на хазната въ Арабаконашката клисура, общото разстройство на вѫтрешната и външна революционна организация наложило учредяването преди всичко на новъ централенъ революционенъ комитетъ, въ който влизатъ на обща работа Каравеловъ и Ботевъ. Този привремененъ комитетъ сигурно не свика за 26 декемврий 1874 год. главно събрание, защото наскоро следъ заседанията на 20 и 21 августъ започна разрива между стария идеенъ колосъ на българската революция и нейния новъ апологетъ — Хр. Ботевъ, който разривъ свърши съ спирането на в. „Независимость“ отъ страна на Каравелова, и то въ началото на 1875 г., и издаването отъ него на списание „Знание“.

Почеркътъ на протокола е Ботевъ. Стилътъ, свойственъ по онова време само на перото на вѣчно неспокойния поетъ-революционеръ, е сѫщо неговъ.

Повдига се съмнение, дали имаме сѫщинския оригиналъ или пъкъ нѣкой литографъ. Азъ не се считамъ компетентенъ да разглеждамъ този въпросъ Па за неговото разрешение е нужно да се сравни протокола съ други такива — нѣщо, което тукъ не може да стане. Ето защо, предоставямъ това на други, които иматъ и подготовка, и срѣдства за подобни работи.

представители да прави всичкитѣ възможни усилия, да приготви за [illegible]

[illegible]

Свищовъ [illegible]

[illegible]

[illegible] РЕВОЛЮЦИОН- [illegible] Д. Нешевъ
[illegible] ТРАЛНИЯ КОМИТЕТЪ [illegible] Запевъ
[illegible] С. Стамболовъ
За Кубратовски пр. М. Грековъ
П. Н. Юрдановъ
Т. Л. [illegible]

Документи за историята на последния български централенъ революционенъ комитетъ въ Букурещъ

отъ **Д. Уста-Генчевъ**

Да се напише историята на тоя комитетъ, необходимо е да се намѣрятъ всичкитѣ документи, издадени отъ него въ Букурещъ и отъ клоноветѣ му въ всичкитѣ по-голѣми градове отвждъ Дунава. На Н. Чехларова попаднала копирната книга на тоя комитетъ; но, за жалость, отъ нея липсватъ много копия и листове, та сума документи оставатъ до сега въ неизвестность [1]). Въ своя предговоръ Н. Чехларовъ дава малки подробности по количеството на документитѣ и посочва, колко отъ тѣхъ не се намиратъ на своето мѣсто. Досежно историческата стойность на документитѣ Н. Чехларовъ казва, че оставя да се произнесе историкътъ и да черпи градиво отъ тѣхъ. Къмъ тия му думи ние ще прибавимъ пъкъ, че докато събитията сж запазени въ паметьта на хората, докато съвременницитѣ сж още живи, находящитѣ се въ неизвестность документи трѣба да се издирятъ и обнародватъ. Само при пълното събиране на тия документи историкътъ ще може да ги използува, да работи по тѣхъ безъ спънки.

Следъ Л. Каравелова и Хр. Ботева на чело на българската емиграция дошли съвсемъ нови хора, отъ които нѣкои не сж проявили порано особена дейность и се ползували съ малка известность. Въ числото на документитѣ, за които е думата, не влизатъ издаденитѣ отъ споменатитѣ двама или отъ тѣхнитѣ многобройни сподвижници и другари. Дейностьта на предпоследния комитетъ е доста известна, подробно изучена и станала вече достояние на историята; върху нея имахме обширни съчинения, написани отъ З. Стоянова и С. Заимова. Обаче, по събитията малко по-късно презъ Сръбско-турската война въ 1876 год. и презъ сформирането на българското опълчение въ 1877 год. сжществува една неясность, върху която трѣба да се хвърли свѣлтина. Нека ни бжде позволено да кажемъ, че и сега хора на историята у насъ иматъ смжтно понятие по събитията въ надвечерието на Руско-турската война въ 1877—1878 год.

---

[1]) Вж. Сборникъ за народни умотворения и пр. кн. XXII и XXIII (1906—1907), I, стр. 1—64.

Следъ Априлското възстание на чело на българската емиграция отвждъ Дунава изпжкнаха енергични и образовани хора, като Кириякъ Цанковъ, Олимпий Пановъ и др. Първиятъ по-рано билъ преподаватель по френски и нѣмски езикъ въ българската гимназия въ Болградъ; вториятъ току-що свършилъ науките си въ Парижъ, като степендиянтъ на българската община въ Болградъ. Двамата и тѣхнитѣ многобройни привърженици образували така наречената млада партия, която била добре организирана и тъкмѣла да издава свой вестникъ. Естествено хората отъ тая група не се ползували съ симпатиитѣ на ония наши сънародници, които отдавна живѣели въ Букурещъ, разполагали съ богатства и имоти, заемали високо обществено положение. Начело на тая група българи стоели владиката Панаретъ Рашевъ и Евлогий Георгиевъ, които образували така наречената стара партия. Благодарение на тѣхъ, много по-рано била основана Българската добродетелна дружина, която разполагала съ значителенъ капиталъ. Разбира се, между споменатитѣ две партии имало е несъгласие и сж действували една противъ друга.

Последниятъ централенъ революционенъ комитетъ е дѣло на младата партия. Неговата история ние сме се заловили да изучимъ, та употрѣбихме всѣко усилие да съберемъ всичкитѣ документи по нея. По-рано Л. Каравеловъ и Хр. Ботевъ писали окржжни отъ страна на централния революционенъ комитетъ, скрепявали ги съ неговия печатъ; но намирали за добре да не турятъ отдолу своитѣ подписи. По-сетне създателитѣ на последния комитетъ, по лесно обясними съображения, намѣрили за добре да му дадатъ благотворителенъ характеръ, та вземали решение, щото бланката на документитѣ му да гласи буквално така:

БЪЛГАРСКО ЦЕНТРАЛНО
БЛАГОТВОРИТЕЛНО
ОБЩЕСТВО
въ
БУКУРЕЩЪ
..............................187........
№..............................

Сжщитѣ думи сж изрѣзани и на печата, съ който сж скрепени документитѣ, а въ срѣдата му се вижда щитъ съ кръстъ и съ изцѣло написана 1876 год. Отдолу на документитѣ пъкъ личатъ подписитѣ на председателя, подпредседателя, членоветѣ и секретаря и пр. По бланката и подписитѣ се отличаватъ изобщо документитѣ, издадени отъ последния централенъ революционенъ комитетъ. Отъ начало въ него влизали нѣколцина по стари българи; но сетне тѣ си подали оставката устно или писмено, поради упреци измежду своитѣ приятели и едномисленици. Всичкитѣ по-първи документи носятъ следнитѣ подписи: председатель К. Цанковъ, подпредседатель Ив. Грудовъ, членове: Ангелъ Т. Рунта, П. М. Петровъ, Ив. Кавалджиевъ, Ст. Атанасовичъ, Ив. Х. Тодоровъ, Г. Золотовъ и П. Х. Висковски, секретари: П. Енчевъ и С. Загорски, касиеръ Г. Григоровъ.

Презъ сжщото време въ Букурещъ дошълъ познатиятъ тогава славянофилъ Владимиръ Семеновичъ Йонинъ[1]), който пжтувалъ отъ Русия, заедно съ известния агитаторъ Петъръ Енчевъ. Двамата потеглили отъ Николаевъ, отишли първо въ Браила, дето се срѣшнали съ Тодора Пѣевъ, редакторъ на в. „Възраждание" и служащъ въ Българското книжовно дружество, което вече издавало „Периодическо списание". Сетне В. С. Йонинъ и П. Енчевъ отишли въ Букурещъ, дето се запознали съ всичкытѣ по-видни членове на българската емиграция и отъ двата враждебно настроени помежду си лагери. Последнитѣ даже спорѣли, въ кои ржце трѣба да се повѣри капитала на Българската добродѣтелна дружина, дето по-рано влизали и мнозина отъ младата партия. Въ сжщность В. С. Йонинъ билъ изпратенъ отъ Русия, да сплоти българската емиграция, която следъ разбиването четата на Хр. Ботева започнала да дава слаби признаци за животъ. Когато тоя русинъ се запозналъ съ борбата между младата и старата партия, дошълъ до убеждение, че първата заслужава всѣко насърчение. Ето защо В. С Йонинъ побързалъ да влѣзе въ кржжеца на К. Цанкова, О. Панова и други способни за работа хора. На тѣхъ пъкъ нѣмалъ довѣрие рускиятъ дипломатически представитель въ Букурещъ, баронъ Стюартъ. Той гледалъ съ по-добро око на хората начело съ владиката Панаретъ Рашевъ и Ев. Георгиевъ.

На 7. августъ 1876 год. привърженицитѣ на младата партия държали събрание подъ председателството на В. С. Йонина и подписали протоколъ за избора на новитѣ членове вмѣсто ония, които излѣзли въ оставка. Тоя русинъ спечелилъ пълно довѣрие между членоветѣ на младата партия, защото билъ съ високи качества и ималъ тѣсни връзки съ Славянскитѣ благотворителни комитети въ Русия, При това отъ тѣхъ нему били обещани значителни парични помощи за прокуденитѣ изъ своята родина българи, които се скитали безъ никакви срѣдства по Влашко и Молдова. Когато В С. Йонинъ се увѣрилъ, че организацията на младата партия е турена на здрава основа, той отишълъ заедно съ П. Енчева въ Сърбия вече като пратеникъ отъ нейна страна. Въ Бѣлградъ двамата се срѣщнали съ видни държавни мжже, а въ пограничната зона тѣ посетили главнокомандуващия Моравската армия, генералъ Черняева. Както е известно, въ тая армия влизаха хиляди български доброволци, готови да проливатъ кръвьта си противъ общия врагъ — турцитѣ. Тукъ действували и руско българскитѣ доброволчески баталиони, които по-сетне образуваха отдѣлна бригада.

Следъ заседанието на 7. августъ 1876 год. документитѣ почнали да носятъ подписитѣ на следнитѣ лица: председатель К. Цанковъ, подпредседатель О. Пановъ, секретарь П. Енчевъ, членове: Ст. Стамбуловъ, П. Наботковъ, П. Х. Васковски, Ив. Вазовъ, Д. П. Ивановъ и Ив. Кавалджиевъ. Всички тия лица се заловили енергически за работа, записвали и изпращали доброволци въ Сърбия, снабдявали ги съ облекло и парични помощи. Тия просвѣтени българи употрѣбили всѣкакви усилия, щото народното ни дѣло да добие съчувствието на целия образованъ свѣтъ. Тѣ побързвали да изразятъ своята признателность къмъ ония чужденци, държавни мжже и политически личности, които се застжпали за потиснатитѣ и поробени тогава българи. Тия именно сж хората, които стоели начело на младата партия и образували последния централенъ революционенъ комитетъ. Тоя пъкъ провъзгласилъ за свой почетенъ председатель В. С. Йонина.

---

[1]) Братъ на бившия въ София презъ 1884 г. руски консулъ Йонинъ.

По-долу даваме намѣренитѣ отъ насъ документи, които твърде малко попълнятъ празднотата или недописаното и откжснатото отъ копирната книга. Отъ тия документи едни се пазятъ между пре預искитѣ на частни лица, живѣли отвждъ Дунава, други сж изрѣзки отъ възвания, вестници и притурки съ телеграфически известия за подвизитѣ на руско-българскитѣ доброволчески баталиони и пр. На всичкитѣ тия документи ние запазваме езика, правописа и пр.

Най-първитѣ документи сж „Вжзвания“ къмъ българската емиграция или окржжни до клоноветѣ на централния революционенъ комитетъ въ Болградъ, Браила, Галацъ, Плоещъ, Гюргево, Турно-Могурели, Александрия, Олтеница и пр. Комитетътъ е ималъ клонове на всѣкжде отвждъ Дунава, дето българитѣ сж образували своя община.

I.

Понеже Ромънското княжество бѣ тогава васално на Турция, то, да не се дразни тя, сжществуването на комитета трѣбало да се потули; ето защо той фигуралъ като благотворително дружество, т. е. като организация позволена отъ конституцията на страната. Въ такъвъ смисълъ е написанъ тоя документъ, който не е изпратенъ като окржжно, а е напечатанъ на отдѣленъ листъ и е обнародванъ въ вестницитѣ. Той носи подписитѣ на комитета въ първия му съставъ, т. е. преди избора подъ председателството на В. С. Йонина Издаденъ е презъ юлий 1876 г.

ВЖЗВАНИЕ

отъ

Бжлгарското централно благотворително общество въ Букурещъ

Тежки сж годините, които дочака бжлгарскиятъ народъ подъ варварското иго на полумѣсецътъ Съ ужасъ би ся отвжрналъ сѣки човѣкъ отъ оная печална и мрачна картина, която представлява отечеството на бжлгаринътъ. Бжлгария е изложена днесъ на такива бѣдствия, каквито не сж постигале ни единъ народъ въ свѣтътъ. Тя става жертва сѣкидневно на дивиятъ ислямски фанатизмъ, който вжрлува въ прѣделитѣ на цѣли петь вѣка и са кжпе днесъ най-безчеловѣчно въ кржвьта на милитѣ ни братия. Нечувани адски мжки, безпримѣрни въ историята насилия и осквернения на сичко, що е най-свято и най-мило за сѣки единъ народъ — помрачаватъ човѣшкиятъ разумь и замразяватъ кржвьта въ жилите. Съ невъобразимо звѣрство и съ незаслужено мжстение злодѣйската ржка на динъ-ислямътъ истреблява съ огжнь и мечъ невинните и беззащитните старци, жени и дѣца, като не щади даже ония, които сж още въ майчината си утроба. Такова едно страшно избиване на единъ невиненъ и трудолюбивъ народъ, какжвто е бжлгарскиятъ; такова страшно опустошаване на една такава прекрасна страна, каквато е плодовитата Бжлгария — расплаква и най-каменносжрдечниятъ човѣкъ, ако само пламти въ него искра отъ човѣшки чувства. Ние ромжнските и други българе, които живѣемъ вжнъ отъ отечеството си и са наслаждаваме съ святата свобода въ едновѣрните и образованите европейски држжави; ние, които сме синове на тжзи нещастна мжченица — Бжлгария, настржхва ни косата, сжрдцето ни са раздира, като чуваме и виждаме нейните адски мжки, мжките и виковете на еднокржвните наши братия отвждъ Дунава! За това священниятъ джлгъ къмъ отечеството ни повѣлѣва да призовемъ на помощъ сичкиятъ християнски и образованъ свѣтъ, да са сжжали надъ разорените ни братя и да са притече съ човѣколюбивите си матеріални пожертвования, за да можемъ да облекчимъ тежките страдания на тия клѣти мжченици, които днесъ при сичките други нещастия угрожава ги още и гладна смжртъ. Обржщаме са къмто сичките братя бжлгаре и славяне, като ги заклѣваме въ името на братството, да са притекжтъ на помощь на погибающите си еднородци. Бжлгаре! Дѣто и да живѣйте, каквото сжстояние и да имате, длжжни сте да разделите имотътъ си съ угнѣтенитѣ си братя и да испълните джлгътъ къмъ отечеството си! За да не падне една отъ най-тежките отговорности — намѣрението къмъ святите длжжности на отечеството; за да не са засрамимь предъ свѣгътъ и предъ историята съ хладнокржвието си къмъ страданията на нашите еднокржвни братя, длжжни сме да жертвуваме съ пжлно самоотвжржение. Сѣки, който знае, какво ше рече „свобода гражданска, религиозна и лична; сѣки, който знае, какво ще рече семейна честь и който сжзнава святите длжжности на нравствениятъ законъ, ще се стреми да ги испжлни“. Нека си припомни сѣки отъ насъ, че джлгътъ къмъ отечествсто е най священниятъ, а особенно въ днешното критическо положение на народа ни. Нещастните български челяди — наши братя, които сж лишени отъ храна и покривъ, които сж изложени да са скитатъ по горите голи, боси, гладни и окжрвавени, простиратъ ржце за помощь и умилѣватъ сѣкиго отъ насъ, да имъ простре спасителна ржка. Вжодушевени отъ патриотическо чувство и человѣколюбиви намѣрения българските благодѣтелни общества въ градовете на Ромжния рѣшиха предъ нарочните си пжлномощни представители да основатъ въ Букурещъ едно централно бжлгарско благотворително общество, като избраха за членове ржководители на това общество насъ долуподписаните. Това централно общество ще са грижи да сабира материални помощи отъ сички, безъ различие на вѣра и народность, и ще спомага отъ прибраните суми на разоренитѣ бжлгарски семейства въ отечеството, сжщо и на ранените ни братия. Централното общество твжрдо вѣрва, че человѣколюбивите общества въ образованите европейски држжави, а особенно въ Ромжния, ще поджржатъ съ благородната си помощь неговите патриотически и филантропически стрѣмления. Обществото начева своите дѣйствия, като привѣтствува братски сички человѣколюбиви общества, и очаква братското имъ съчуствие и съдѣйствие, за да може напълно да отговори на назначението си.

Председателъ К. Цанковъ

Подпредседателъ Ив. Грудовъ

Секретари
П. Енчевъ
С. Загорски

Членове
Ангелъ Т. Рунта
П. М. Петровъ
Ив. Кавалджиевъ
Ст. Атанасовичъ
Ив. Х. Теодоровъ
Г. Золотовъ
П. Х. Висковски

II.

Благодарителенъ адресъ до „Миланската лига", която си поставила за цель да ратува за освобождението на християнскитѣ народи на Балканския полуостровъ и която агитирала да се образуватъ клонове отъ нея по другитѣ градове въ Италия. Адресътъ е изпратенъ презъ августъ 1876 година.

До почитаемата лига „Балканска конфедерация"
въ Миланъ.

Българското централно благотворително общество въ Букурещъ, като представителъ на българката емиграция въ Ромъния, има честь да изяви своята благодарность и признателность къмъ благородний Италиански народъ, който е въздигалъ винаги гласа си въ полза на огнетенитѣ народности и е проливалъ кръвьта на своитѣ синове за свободата на человѣчеството. Хвала вамъ, че първи издигате знамето за освобождението на християнскитѣ народи на Балканский полуостровъ. Съставянието на вашата уважаема лига, която има за цѣль да работи въ тоя духъ, дава ни надѣжда, че Европа ще напусне своята апатия и вѣрваме, че вашето человѣколюбиво дѣло ще да облекчи съдбата на наший бѣденъ народъ. Франция провъзгласи свободата и правдинитѣ на потъпканитѣ народи на Балканский полуостровъ, които Европа бѣше забравила. Вашето дѣло ще направи епоха въ историята на человѣчеството, защото вие сами идете да допълните дѣлото на французската революция и да направите онова, което цѣла Европа не направи.

Приемете, молимъ, изражение на нашето къмъ васъ отлично уважение, съ което имаме честь да сме Ваши слуги.

Настоятелството на Българското централно благотворително общество.

III.

Благодарителенъ адресъ до лордъ Ржсселя, който председателствувалъ митинга въ Англия за подобрение положението на християнското население въ Турция. Адресътъ е изпратенъ презъ августь 1876 год., подписанъ отъ сжщото настоятелство и отъ мнозина наши сънародници въ Букурещъ.

Милосърдний Ржсселъ!

Инициативата, която зехте, заедно съ други благородни и человѣколюбци и политици на вашето отечество, за да се прекжснатъ крайно вопиющите до небеса свирѣпства на турцитѣ въ поробените славянски области на Турция, вждига ви единъ вѣченъ памятникъ въ сжрдцата на бжлгарите. Ние не намираме доста думи, великодушний лорде, да изразимъ на васъ и на вашите честни колеги нашето найджлбоко почитание и нашата признателность, за великодушните ви чувства и вжзрѣния, които вѣрваме, че сж сжщите на цѣлъ британски народъ. Нека се надѣемъ, че съ тези благородни стрѣмления ще са вжодушевява и политиката на днешниятъ английски кабинетъ, който, казваме го съ жалость, съ противохристиянското поведение и враждебность противъ християните на Вжстокъ, е далъ морална подпорка на турскиятъ фанатизмъ въ истрѣблението, което са извжршва на християнитѣ въ Бжлгария. Най-благородно и совѣстно дѣло на Англия ще бжде, ако се отрече отъ участието въ отвратителната угроза на цивилизацията и човѣчеството. Въ историята не съперничествува по-варварско и по-циническо истребление на християните въ Бжлгария, заповѣдано отъ правителството въ Цариградъ! Хиляди жени, дѣца и старци сж били исклани, обезчестени, набити на колъ, опечени отъ тия диви звѣрове, наречени турци и черкези. Страхъ и трепетъ! Перото се отказва да описва турските свирѣпства. При тия страшни зрелища вие бѣхте пжрвиятъ, славни лорде, съ вашите едномисленици, които издадохте въ общото мнение на Англия викъ отъ негодование и отвращение, на което официалните крж́гове тамо останаха глухи. Тая ваша пжлна съ благородство и великодушие постжпка дава на вашето лордство най-висока титла за уважение предъ свѣта и го прави истененъ представитель на цивилизацията и хуманностьта. Цѣлъ бжлгарски свѣтъ почита днесъ въ вашето лордство своятъ покровитель и украшава вашето чело съ вѣнецъ на безсмжртието. Приемете изражението на най-джлбокото ни почитание и признателностъ, съ което подписваме настоящето въ името на бжлгарската емиграция.

(Следватъ подписитѣ).

IV.

„Вжзвание отъ българското Централно Благотворително Общество въ Букурещъ" съ дата 29. августъ 1876 год. То е като допълнение на първото, съ тая само разлика, че сж посочени адреситѣ на нѣколко лица, до които могатъ да се изпращатъ паричнитѣ пожертвавания въ Букурещъ, Болградъ, Галацъ, Браила, Гюргево, Турно-Могурели, Крайово, Плоещъ и Слатина.

Тоя документъ е обнародванъ по-рано отъ насъ въ „Сборникъ за народни умотворения" и пр. кн. XIII, стр. 684[1].

V.

Известно е, че предъ 1876 год. и по-сетне английското правителство начело съ лордъ Биконсфилда бѣ туркофилско а въ опозиция на него се намираше либералната партия, подъ началството на Вильямъ Гладстона, горещъ българофилъ. Ето защо ве началото на септемврий 1876 год. до него била изпратена телеграфически следния „Благодарителенъ адресъ".

Лордъ[2] Глятстонъ (Havarden) въ Лондонъ.

Ваше Превосходителство!

Бжлгарскиятъ народъ въ своето крайно нещастие намира едно нравственно утешение въ сжчувствените ви заявления, които по-голѣмата часть отъ благородниятъ британски народъ му показва презъ своите многобройни митинги за въ полза на неговото дѣло. Честь и вѣчна благодарность на великодушните поборници за свободата на народите. Името на ваше превосходителство се произнася съ почитание въ всѣка бжлгарска колиба. Доблестната защита на ваше превосходителство за измжчениятъ бжлгарски народъ, която изобличава предъ цѣлия свѣтъ ужасите на турците, сжставя една славна страница въ историята на обществото. Приемете, молимъ ва, нашите покорни почитания въ името на бжлгарската емиграция въ Ромжния и бждете тжлкователъ на нашите чувства съ джлбока признателность къмъ вашите сжграждане, вждушевени за святото дѣло на свободата на християнските народи на Истокъ.

Ваши най-предани слуги.
Бжлгарско Централно Благотворително Общество
въ Букурещъ.
(Следватъ подписитѣ).

---

[1] Вж. „Материали за историята на българското възраждане. Документи по въстанието", дето сж допуснати нѣкои погрѣшки. Група I сж отъ предпоследния, а Група II сж отъ последния централенъ революционенъ комитетъ (стр. 682).

[2] Погрѣшно нареченъ така — никога не е билъ лордъ,

VI

Благодарителннъ адресъ, отправенъ телеграфически отъ Букурещъ до лордъ майоръ Катона градоначалникъ на Лондонъ.[1] *Адресътъ носи дата 10. ноемврий 1876 год.*

Митингътъ, който са държа на 18. текущиятъ въ Цита (срѣдата на Лондонъ) подъ ваше прѣдседателство, е ново доказателство за благородните чувства, съ които вжодушевявате английското общество. Бжлгаритѣ, смазани отъ толкова нещастия, цѣнятъ високо тие категорически заявления противъ турските свирѣпости. Молимъ, благоизволите да сжобщите публично нашата джлбока признателность къмъ английскиятъ народъ и да изразите желанието ни, щото английскиятъ кабинетъ да проведе въ дѣло великодушните стрѣмления на общото мнѣние въ вашето отечество. Человѣколюбива Англия, като слѣдува този пжть, ще са привжрже презъ еки вржзки сичките тие християнски народности, подложени подъ най-варварското иго на свѣтътъ.

Приемете нашите покорни почитания отъ страна на бжлгарската емиграция.

Бжлгарско Централно Благотворително Общество
въ Букурещъ.
(Следватъ подписитѣ)

VII

Адресъ до великия италиянски родолюбецъ генералъ Гарибалди, който съ едно писмо до приятеля си Добелли отъ 5/17. августь 1876 год. протестиралъ противъ турскитѣ звѣрства въ Батакъ, констатирани отъ една международна комисия. Въ това писмо той казва: „Не е чудно, дето Англия, управлявана отъ единъ човѣкъ безъ сърдце, покровителствува това кръвопролитно наводнение. Но гражданска Англия—народътъ не трѣба да дозволи това и, ако го дозволи дипломацията, единъ крѣсъкъ отъ негодувание и проклинание трѣба да се отзове отъ единъ до други край на свѣта и независимиятъ и съ достоинство печатъ трѣба непрестанно да го повтаря.“ Това писмо своевременно станало достояние на по-първитѣ вестници Адресътъ ности дата 8/30. септемврий 1876 год. и е написанъ на италиянски. Понеже въ тогавашния му преводъ на български има пропуснати думи, нека ни ожде позволено да го дадемъ тукъ пъленъ и точенъ.

Славний Генерале!

Доблестниятъ гласъ, който не единъ пжть издигнахте въ полза на потиснатитѣ славянски народи на Изтокъ, засили още по-вече уважението и удивлението ни къмъ великиятъ италиански патриотъ,

---

[1] Навѣрно, до лордъ-мера на тоя градъ.

Вашитѣ бляскави подвизи за италианското освобождение, а днесъ горещитѣ Ви симпатии за страждущитѣ народи, осигоряватъ на Вашето име безсмъртието въ всемирната история.

Българското Централно Благотворително Общество, въ името на Българската емиграция въ Ромъния, моли великиятъ гражданинъ на Италия, да бжде тълкователь на нашитѣ чувства отъ най-дълбока наша благодарность и уважение къмъ благородниятъ италиански народъ, който зема едно толкова дѣйно участие за нашето освобождение отъ най-умразното иго на свѣта.

Ваши покорни слугини.

Българското Централно Благотворително Общество.
въ Букурещъ.

(Следватъ подписи)[1]

VIII

Благодарителното писмо подъ № 120 отъ септемврий 1876 год. е отправено до госпожа Тарсица Стойчева, жена на Георгя Стойчевъ, председатель на българската община въ Александрия и по-сетне делегатъ отъ тамъ въ Българския съборъ въ Букурещъ. Сжщото това семейство ни даде оригинала на писмото, за да го обнародваме. Скрепено е съ подписа на Ив. Вазова, като секретарь, и има неговия почеркъ. За да се увѣримъ въ това, изпратихме му го отъ Шуменъ въ София и получихме утвърдителенъ отговоръ За нещастие, писмото и отговора на уважаемия поетъ скрили сме нѣкжде, та сега нѣмаме възможность да ги използуваме.[2]

IX

Писмо до сжщия Г. Стойчевъ въ Аленксандрия отъ 3. ноемврий 1876 год., № 222. Засѣга първоначалнитѣ мѣроприятия за сформированието на българското опълчение.

Тоя важенъ документъ е обнародванъ по-рано отъ насъ въ факсимиле въ „Сборникъ за народни умотворения" и пр. кн. XIII. къмъ Група II. № 1. Поздравителната телеграма до „Негово Императорско Величество, Рурский царь", за

---

[1] Ср. Н. Чехларовъ „Документи по българското възраждане", „Сборникъ за нородни умотворения" и пр. кн. XXII и XXIII, 1906—1907 г. стр. 19 — 20.

[2] Писмото се касаеше за подарени отъ г-жа Т. Стойчева дрехи за българскитѣ доброволци и пр.

която се споменува на края, че е приложена къмъ това писмо, не се намира къмъ него, но нейниятъ текстъ е запазенъ къмъ друго писмо отъ сжщия източникъ, а за самата нея ние обнародвахме едно кратко съобщение въ „Славянски гласъ“ год. VI, кн. V — VI, стр. 216.[1])

X.

Писмо „До почитаемите Бжлгаре в Александрия, безъ ъ въ края на думитѣ, написано отъ Ст. Стамбулова, който сжщо се подписалъ безъ ъ.

Ноемврий 12, 1876 год.
№ 246.

Почитаеми Господа!

На три того ви писахме под брой 222, каква трѣба да бжде за напрѣд нашата дѣятельность, и устно за сичко ви е расправил, вѣрваме, нашия пратеник г-н Наботков, така щото ще учакваме да узнайме наскоро резултата от мѣрките, които сте счели за нуждно да земите. При сичко, защото обстоятелствата отъ день на день заматъ едно по-сериозно направление, ние мислим, че трѣба пред истичанието на премирието да сorазмислим всички наедно, тжй щото вжв това растояние да начертаеме точно пжтя, когото трѣба да слѣдваме и даже да представиме нѣкое дѣло, като плод на нашата дѣятелност. Необходимостьта да направиме едно общо сжбрание е надлѣжаща, толкос повече че са престигнале из Россия Г-да В. С. Йонинъ и А. Ф. Теохаровъ, бивший секретарь на Московския Славянски Комитет, които имат да предложат нѣкои вопроси отъ най голѣма важность на това общо сжбрание. Молим ва прочее сжс пжрво да изберете от ваша страна едно лице, което да бжде истинско изражение на вашите мисли и което да има редовно пжлномощие, за да може да засѣдава в ваше име в засѣданието, което ще са отвори на 18 Ноемврий тука, в Букурещ. За сжщия день сж призовани представители от разните градове из Бжлгарско, и обичаме да вѣрваме че този пжть сички ще употребиме усилията си, за да дадеме едно по добро и обстоятелственно направление на нашето дѣло.

Бждете тжй добри телеграфически да ни отговорите за лицето, което назначавате да пратите тука за тазе цѣль.

Считаме за длжжность да ва предпазиме от сѣкакви лица, които би искали да ловятъ риба в мжтна вода, за това сѣко лице, което са яви пред Вас без наше особно писмо, да бждете предпазливи кам него, каквато роль и значение то да си дава, и да му не явявате нищо щото вършите, нито извѣстия за списоците, които правите.

---

[1]) Между обнародванитѣ отъ насъ документи въ факсиаиле по хронологиченъ редъ иде писмото брой 20, 8. ноемврий 1876 г., но то е отъ клона въ Турно-Могурели, което става явно отъ ржкописната му бланка.

Приимете, молимъ, увѣрение в нашите кам вас почитания.

Председатель: К. Цанковъ

Членове:
С. Стамбуловъ
Д. П. Ивановъ
П. Хр. Висковскій
Ив. Кавалджиевъ
Ол. Пановъ

Секретарь И. Вазовъ.

XI.

Българскиятъ съборъ, сзиканъ по почина на Българското централно благотворително общество на 18. ноемврий, започналъ своята работа на 19. сжщи месецъ. Въ него участвували пратенници отъ всички български общини въ Ромъния и отъ България. Тоя съборъ намѣрилъ за умѣстно да съобщи на дипломатическия свѣтъ своята политическа програма. Последнята била внесена, разисквана и приета; а въ началото на декемврий отишла по принадлежность. Когато съборътъ свършилъ заседанията си, отслужена била панахида за загиналитѣ въ Сръбско-турската война и станало освещаването на една икона. За тая цель настоятелството излѣзло съ долнята печатна покана, на която не се отзовалъ владиката Панаретъ Рашевъ, защото въ него влизали хора изключително отъ младата партия. На панахидата Ст. Стамбуловъ държалъ речь и нему се отдава написването на поканата.

Господине

На 21 текущаго мѣсеца въ недѣля часътъ по 10 ще стане парастасъ въ Българската цържва Св. Кирилъ и Методия, въ пммять на падналитѣ поборници въ сегашната война за Юго-Славянската свобода.

Въ сжщото врѣме ще се освети и пратената икона отъ обществото на „Сине-Красный крестъ“ съ г-на Теохарова, за българскитѣ войници.

Българското Централно Благотворително общество има честь да Ви покани да присжтствувате на тоя тържественъ обрядъ

Настоятелството.

Букурещъ 16 Ноемврия 1876.

Писмо „До почитаемата Българска Община въ Александріа“

25 Ноемврий 1876
№ 272

Почитаеми Господа.

Вашіа упжлномощенъ Г-нъ Г. Стойчевъ, согласно съ ваше-то писмо отъ 16 т., взе участіе въ засѣданіята на първіа Български тука сжборъ, и достойно прѣдставлява вашето общество, и ви благодаримъ и за вашето участіе и за лицето, което бѣхте избрали. По-кжсно ще ви пратимъ печатанъ отчетъ за дѣла-та на сжбора, който склучи свойтѣ засѣдания на 22. того, и сме увѣрени че вашіа делегатъ, Г-нъ Г. Стойчевъ, ви е предалъ устно сичко, и че считаме за нуждно за сега и повече да не са простреме вжрху този въпросъ. Ще ва извѣстимъ само, че въ сжбора се рѣши издаваніе-то на единъ Бжлгарски вѣстникъ, кой-то да защищава и прѣдставлява прилично интереси-тѣ на тукашна-та емиграція, по Начала-та на които са водятъ нашитѣ общества. Сички са согласиха, че една политическа партия, никакво значение, ако тя нема свой органъ, чрезъ когото да проповѣдва свойтѣ идеи; но за да можемъ да предпріемемъ нѣщо по трайно и на по здрави основи, останахме согласни да искаме отъ врѣдъ писменни отговори, сѣкое общество до колко абонати не само може да обѣщай, но даже и да ни предплати за по 6 месеца. Знаете, Господа, че друго е да желайме едно нѣщо, и друго да го способствуваме на дѣло за неговото осжществованіе. За това ако писменнитѣ отговори, които ще учакваме, бждатъ удовлетворителни, то и Централно-то Общество, ще почне издаваніе-то на вѣстника. Вжзможностьтж прочее да предпріемимъ това дѣло, учакваме я отъ васъ — защото віе сте въ положеніе да цѣните важностьта и ползата на единъ Бжлгарски вѣстникъ, органъ на нашитѣ общества, въ тія критически времена. Въ надежда че віе ще са покажите първи на този позивъ, за доброто на нашето отечество, ніе ва молимъ незабавно да ни отговорите, колко абонати можи да ни обѣщайте, които да ни предплатите за по 6 месеца понѣ?

Съ отлично почитаніе

Прѣдсѣдатель: К. Цанковъ

Секретарь Д. П. Ивановъ

П. П. Съ първо чакаме да ни пратите пълномощно писмо на името на Г-нъ К. Цанкова и П. Енчева, за да отидатъ да привѣтствуватъ Н. Имп. Височество Н. Николаевича въ Кишиневъ.

XIII.

Въ началото на декемврий 1876 год. приетата отъ Българския съборъ политическа програма била съ специално писмо изпратена до кабинетитѣ на Русия, Франция, Германия, Италия, Англия и Австро-Унгария. Собствено *това станало чрезъ тѣхнитѣ дипломатически представители въ Букурещъ. По-рано сѫщата програма се срѣща въ преписката въ проектъ. По-сетне излѣзли въ вѣстницитѣ отъ нея откѫслеци. Пръвъ К. Цанковъ обнародва пълния й френски текстъ въ „Периодическо списание“ кн. LXIV (годишнина XV), стр. 260—265.* ***Споредъ него, тая програма послужила на руската дипломация за основа на Санъ-Стефанския договоръ. Тукъ ние даваме тогавашния й най вѣренъ текстъ.***

Политическа програма (мемоаръ).

До Негово Превосходителство Министера на
вѫншнитѣ работи...

Ваше превосходителство!

Имаме честьта да сѫобщимъ на Ваше превосходителство чрезъ настоящето народната бѫлгарска програма, изработена и удобрена въ единъ сѫборъ, дѫржанъ въ Букурещъ на 19 Ноемврия тая година, и въ когото участвуваха представителе отъ бѫлгарската емиграция, като имаме въ сѫщото време и пѫлномощието и на тѣхните братя, които са намиратъ подъ турското иго.

Тая програма изразява истинските желания на бѫлгарскиятъ народъ и полага основата, врѫзъ която може да са вѫздигне бѫдѫщето здание на бѫлгарската дѫржава, както слѣдва:

1. Да са вѫзобнови отъ Бѫлгария, Гракия и Македония бѫлгарската дѫржава, дѣто главниятъ и навредъ преобладоющи елементъ е българскиятъ.

2. Бѫлгарската дѫржава ще са управлява самостоятелно и независимо по една конституция, изработена отъ едно законодателно тѣло избрано отъ народътъ.

3. За сичките клонове на управлението ще са сѫставятъ особенни закони по духътъ на уставътъ и сѫобразно съ нуждите на народътъ.

4. Сичките иностранни народности, размѣсени между българскиятъ народъ, ще се радватъ съ него на сѫшите политически и граждански правдини.

5. Въ бѫлгарската дѫржава ще владѣе пѫлна свобода на сѫвѣстьта.

6 Военната служба и общото просвѣщение ще бѫдѫтъ задѫлжителни за сѣки гражданинъ на бѫлгарската дѫржава.

Нека ни бѫде позволено да придружимъ тѫзи програма съ нѣкои размишления, които сѫ биле зети въ сѫображение при нейното изработване, назначени да освѣтлятъ Ваше превозходителство врѫхъ истинските желания на бѫлгарете. Не може да се отрече, че мирътъ на Вѫстокъ ще са вѫдвори до дѣто не са отнематъ бѫлгарските правдини отъ звѣрското правителство, което по настояще ги управлява. Бѫлгарскиятъ народъ има право, както и сѣки другъ народъ, да има вѫзстановлението на своята независимость и на своето народно управление.

Ако и да има петъ вѣка откакъ турското правителство са е наложило съ грубата сила на нашето отечество, бѫлгарете при сичко това считатъ правдините на бѫлгарската корона, като не унищожена и сѫществующа „de fakto." Никой бѫлгаринъ не приема да остане и за напредъ бѫлгарската земя подъ властьта на турците, защото това би означавало, както е вече и ясно доказано, истреблението на християнските бѫлгаре. Сичките реформи, които това правителство обѣщаваше да вѫведе, както и неговата много шумна конституция, глѣдатъ са отъ бѫлгарите, които познаватъ своите господари много по-добрѣ отъ сичките други, като прахъ вѫрленъ въ очите на Европа. Сичко това е останало и ще остане за винаги мѫртва буква и дивиятъ фанатизъмъ на турците ще продължава своите звѣрски подвизи. Нищо общо не може да има между азиатската варварищина и европейската цивилизация. За да се избѣгне за напредъ сѣко крѫвопролитие, избиването на беззащитните християни отъ баши-бозуците и черкезите, грабежатъ и упостошенията, своиствени на тия вѫорѫжени орди, неизбѣжно е нуждно една военна вѫншна окупация, която да вѫдвори редътъ въ Бѫлгария и да защити християните. Бѫлгария иска тая окупация въ името на цивилизицията и на човѣщината. Колкото за границите на бѫлгарската дѫржава, тѣ ще са опредѣлятъ твѫрдѣ лесно чрезъ една смѣсена комисия, която ще се допита до мѣстното население. Като узнахме, че турското правителство зима насилственни адреси отъ християнското население, презъ които да са благодаря отъ настоящото управление, долоподписаните протестираме въ името на цѣль бѫлгарски народъ противъ тие нови произволства. Бѫлгарскиятъ народъ нѣма да спре борбата противъ своите притѣснителе до тогава, до когато не са даде пѫлно удовлетворение на неговите законни желания.

Бѫлгарите винаги сѫ били въ най-приятелски сношения съ сичките окружающи ги християнски народи и които така да кажемъ тѣхните братя по сѫдбата. Свободна Бѫлгария ще бѫде още по тѣсно свѫрзана съ християнските дѫржави, които вече сѫ основани на Балканскиятъ полуостровъ. Сичките тие дѫржави, сѫединени по предание и по общностьта на своите интереси, ще замѣстятъ съ достоинства тая варварска дѫржава, която са нарича „Османска империя" и която лѣжи врѫхъ грубата сила, упражнявана отъ едно фанатическо и исключително меншество врѫхъ едно цѣло прогресивно и съ добро бѫдѫще народонаселение. Ние молимъ Ваше превосходителство да благоволите да земите тая наша декларация и да подѫржате съ сичката ваша тяжесть правото дѣло на бѫлгарете. Цѣлъ бѫлгарски народъ отправя молба камъ небето, за да бѫдѫтъ чути неговите законни желания и да са прекрати за винаги неговото мѫченичество.

Благоизволете, Ваше превосходителство, да приемите увѣрение въ нашето дѫлбоко уважение, съ което прибиваваме на Ваше превосходителство.

Най-смирени слуги въ името на бжлгарскиятъ народъ и за сичките упжлномощени делегати подписватъ.

К. Цанковъ.
Ол. Пановъ.
П. Енчевъ
Д. П. Ивановъ
Ив. Кавалджиевъ
С. Стамбуловъ
Ив. Вазовъ
П. Хр. Висковски

Букурещъ 1876, Декемврия 1.

XIV.

Писмо „До Почитаемото Бжлгарско Благотворително Общество въ Александрия" подъ № 292. Неговата дата е погрѣшна; вмѣсто 7/19 ноемврий, да се чете 7/19 декемврий 1876 год.

Тоя документъ по-рано е обнародванъ отъ насъ въ факсимиле въ „Сборникъ за народни умотворения" и пр. к. XIII, къмъ Група II, № 3.

XV.

Протоколъ, съставенъ презъ мартъ 1877 год., за изборъ на ново настоятелетво на клона въ Болградъ.

Така, като повечето отъ членоветѣ на Благотворителното общество въ Болградъ, които бѣха избрани въ общото събрание на 16 Юлия 1876 год., за водянието на дѣлата на благотворителното общество, по неизвѣстни причини си подадоха оставките, и така като останалите членове по числото си, сЪобразно съ членъ V-й отъ уставътъ на това общество, не сж въ сила да продължаватъ съ по-нататашното управление на обществото; и така както днешното критическо положение на работите изискува неотложно сжществованието на такова едно свѣто учреждение; то ние долуподписаните, за да подкрѣпимъ сжществованието му, сабрахме се въ общо сабраине и изъ помежду си избрахме за управителни членове слѣдующите лица, а именно:

За Прѣдседатель Г-а В. Василева
„ Подпресѣдатель Д. Ямболова
„ Касиеръ М. Т. Мумжиева

Секретари { Михаила Паничерски
Ивана х. Иванова

За настоятелни членове: г, г. Т. Шпаковича, Христа Камбурова, Василя Д. Радионова, Ивана Иванова, Димитра Н. Радионова, Олимпа Панова, Димитра Кралимаркова и Кира Тулешкова.

Управлението на дружеството ще са ржководи по уставътъ на миналото дружество, само ще са направятъ нѣкои си малки промѣнения въ членоветѣ 2-й, 3-й и 5-й.

(Слѣдватъ още 67 подписа на спомагателните членове)

XVI.

Печатно „Воззвание кжмъ Бжлгарсия народъ", издадено въ Букурещъ на 12. априлъ 1877 год, въ което Българското централно благотворително общество за пръвъ пжть излѣзло съ сжщинското си име — „Българския централенъ комитетъ въ Букурещъ".

Ето руския преводъ на сжщото възвание, направенъ отъ българския му текстъ, обародванъ по-късно въ нѣкои руски вестници:

Возваніе Болгарскаго центральнаго комитета къ болгарскому народу.

Братья!

Народъ, который въ борьбѣ за свою свободу и независимость проливаетъ кровь свою, рано или поздно долженъ достигнутъ своей цѣли и восторжествоватъ. Но жертвами и самоотверженіемъ покупается эта свобода! Изнывая подъ вѣковымъ варварскимъ игомъ, мы не однажды въ тяжелые минувшіе годы подымали знамя свободы, е еще въ прошломъ году отчаянною борьбою мы протествовали противъ вѣковаго рабства. Но звѣрскія турецкія полчища въ крови потопили нашъ протестъ и канибальски отпраздновали свою побѣду тѣми неслыханными и ничѣмъ неоправдываемыми свирѣпыми и насиліями и жестокостями, отъ которыхъ содрогнулся весь міръ. Наши села выжжены, наши матеры, жены и дѣти обезчещены, и невинныя жертвы, плавая въ крови, покрыли своими трупами наши поля и нивы. Цѣлый годъ несли мы этотъ крестъ мученика, но въ этой юдохи горя и неволи одна свѣтила намъ надежда, котороя насъ укрѣпляла въ нашихъ страданіяхъ. Эта надежда насъ ни на минуту не оставляла, эта надежда была въ великой православной славянской Россіи.

Братья! Мы не вотще вѣрили въ эту могучую помощь, мы не вотще ждали грознаго часа, когда будетъ потребованъ отъ нашихъ мучителей отчетъ въ нашей крови и нашихъ страданіяхъ. Наступилъ часъ и уже скоро побѣдоносныя русскія знамена развернутся въ предѣлахъ нашей родины, и скоро подъ сѣнью этихъ знаменъ начнется для нея лучшее будуще. Русскіе ополчились безкорыстно за наше освобожденіе, какъ и прежде ополчились они за свободу сербовъ, румынъ и грековъ.

Болгары! Востанемъ-же всѣ до единa на ветрѣчу нашимъ братьямъ-освободителямъ и по мѣрѣ силъ и возможности окажемъ содѣйствіе русской арміи. Турецкое населеніе вооружено и намѣрено возобновить свои ужасы; вооружимся-же и мы чѣмъ можемъ и соберемся подъ славныя знамена, насъ защищающія. Вооружимся сами и своею борьбою сдѣлаемъ себя достойиыми свободы и независимости, Наше будущее, само спасеніе наше, зависитъ отъ этого. Къ оружію-же, дорогая родина! и пусть съ первымъ выстрѣломъ русскаго орудія, родная земя окажется готова къ великой, священной войнѣ за свободу. Желанная и давно ожидаемая минута настала, минута таржества правды и свѣта надъ мракомъ и азіатскимъ варварствомъ.

Болгары, впередъ! Съ нами Богъ и наши братья рускіе!

Бухарестъ, 12 апрѣля 1877 г.

Болгарскій центральный комитетъ въ Бухарестѣ: Владиміръ Іонинъ, К. Цанковъ, О. Пановъ, П. Енчевъ, Д. П. Ивановъ, П. Хр. Висковскій, С. Н. Стамбуловъ, Ив. Кавалджіевъ, Ив. Вазовъ.

Даваме тоя преводъ като по-вѣренъ и предупреждаваме читателитѣ съвсемъ да не взематъ за такъвъ помѣстения отъ Д. Г. Анучинъ въ статията му „Князь В. А. Черкаскій и гражданское управленіе въ Болгаріи 1877—1878 г. г." („Русская старина" год. XXVI, августъ, 1895 год., стр. 47). Както се види, тоя русинъ е превелъ сжщото възвание отъ в. „Politische korrespondenz", дето е изхвърлено името на В. С. Йонинъ и въ текста има преправки и добавки отъ тенденциозно естество. Българитѣ, които сж подписали възванието, отдаватъ това на свои политически противници и още тогава направили имъ заслуженъ укоръ.

Това възвание, издадено въ деня на обявяването на войната, е обнародвано въ факсимиле отъ насъ въ „Сборникъ за народни умотворения" и пр. кн. XIII (къмъ група II, № 4). То носи подписитѣ на горнитѣ лица безъ изключение.

XVII.

Когато Царь-Освободителя, Александръ II, дошълъ въ Плоещъ, дето се намирала главната квартира на Дунавската армия, нему поднесла адресъ една депутация отъ страна на всичкитѣ българскп колонии въ Ромъния. Посетне, когато той отишълъ въ Букурещъ, да върне визитата на князъ Карола, тукъ нему били поднесени адреси отъ страна на Българското централно благотворително *общество и неговитѣ клонове. Нѣкои отъ тия адреси били дадени чрезъ руския дипломатически представитель, баронъ Стюартъ. Още когато Царь-Освобоеительятъ се намиралъ въ Кишиневъ, по случай обявяването на войната, адреситѣ били приготвени, та носятъ сжщата дата. Ето адреса съ подписитѣ на сжщитѣ лица:*

АДРЕСЪ

до

Всероссийския императоръ

Всемилостивѣйший Господарю, Ваше Императорско Величество!

Въ историята на народите не са споменува за други толкова справедливъ, свободолюбивъ и миролюбивъ монархъ, като Ваше Величество. Вий, Господарь-Освободитель, слѣдъ тщетнитѣ усилия и жертви, направени отъ Васъ за подобрението на сждбата на страждущите славяне, чрезъ миренъ начинъ, рѣшихте вече да извадите меча си за защитата и избавлението на Южнитѣ славяне отъ варварското иго на мюсюлманите. Дѣлото на освобождението на притѣснените е така велико и благородно, така хуманно и величественно, щото въ историята на славянството то ще бжде най-доброто украшение на Вашето славно царувание.

Ваше Величество полагате краеуголния камъкъ на бждящето общо освобождение и обединение на сичкитѣ славянски народности въ едно велико и силно Славянско Господарство.

Сичкия бжлгарски народъ готовъ е да вжзстане, като единъ човѣкъ, щомъ въ неговото отечество са появятъ знамената на Вашите свободоносни войски.

Цѣлъ бжлгарски народъ, Господарю, вознася горѣщи молитви камъ Бога, за да бжде той сжпутникъ на вашата храбра армия и да й дарува побѣда надъ враговете на славянството.

Въ името на бжлгарската емиграция въ Романия.

Членове на Бжлгарския Централенъ Благотворителенъ комитетъ:

В. С Йонинъ
К. Цанковъ
П. Енчевъ
С. Стамбуловъ
П. Хр. Висковски
Д. П. Ивановъ
Ив. Кавалджиевъ
Ив. Вазовъ

XVIII.

На 12. априлъ 1877 год. чрезъ сжщиятъ комитетъ билъ изпратенъ следния адресъ отъ Болградъ:

Ваше Императорско Величество!

Развязката на великата славянска драма, която лѣжи въ могжществената Ваша ржка, подбужда цѣлъ бжлгарски народъ да Ви изрази своето най-джлбоко сжчуствие и неограничена преданность.

Нѣма бжлгаринъ, който да не е убѣденъ, че бждящата сждба на нещастното ни отечество зависи напжлно отъ направлението, дадено на славянското дѣло отъ величествена Росия. Това направление представлява днесъ свободоносната русска войска, свикана по Ваша Царска заповѣдь. Отъ нея зависи шастието на славяните.

Ваше Императорско Величество ще испжлните най-славното дѣло въ славянската история.

Да живѣе Ваше Императорско Величество, Царь Всероссийски и Славянски освободитель!

Да живѣе Вашия Августѣйши братъ главнокомандующи на Южната руска армия!

Да живѣе русската армия!

Въ името на бжлгарската емиграция въ Бесарабия.

Настоятелството на „Бжлгарското благотворително общество въ Болградъ".

(Следватъ подписитѣ).

XIX.

Размѣнени телеграми на 11. май 1877 год., (по-тържествено отпразднуванъ отъ другъ пжть), между комитетътъ въ Болградъ и началника на Българското опълчение, генералъ Столѣтовъ:

Наедно съ нашите братия руси празднуваме днесъ памятьта на славянските просвѣтители Св. Кирила и Методия. Да даде Богъ, щото славянското оржжие за освобождението на нашето поробено отечество да бжде тжй славно, както бѣха нѣкога словата на славянскитѣ просвѣтители. Да живѣе Ваше превосходителство. Да живѣятъ бжлгарскитѣ ратници!

За Настоятелството на бжлгарскиятъ Благотворителенъ комитетъ въ Болградъ.

Председатель В. Василевъ.

Благодаримъ за искренныя пожеланія. Богъ не оставитъ правое дѣло и благословитъ наше оружие.

Генералъ Столѣтовъ,

XX.

„Обявление“ съ дата „Букурещъ 1877 Майя 12“.

Тоя документъ е обнародванъ отъ насъ въ „Сворникъ за народни умотворения“ и пр. кн. XIII, стр. 687. На своето време появилъ се и въ всички български вестници, издавани въ Букурещъ. Съ това обявление Българското централно благотворително общество разгласило, че престава вече да работи и счита своята мисия за свършена; защото Дунавската армия се намира вече въ предѣлитѣ на Ромъния. Въ сѫщата смисълъ то подписало единъ протоколъ на 14. априлъ 1877 год. и уведомило всички свои клонове.

XXI.

На 15. май 1877 год. главнокомандующия Дунавската армия, великия князъ Николай Николаевичъ Старши, приелъ въ Плоещъ избраната по-рано депутация на Българското централно благотворително общество, състояща се отъ К. Цанковъ и П. Енчевъ, която му поднесла тържествено осветената икона на 21. ноемврий 1876 год. въ българската църква „св. Кирилъ и Методия“ въ Букурещъ. Приемайки иконата, главнокомандующиятъ отговорилъ въ такава смисъль, че съ Божията помощь той ще я постави въ съборната църква въ старата българска столица, Велико-Търново, „като залогъ на духовното единение наруситѣ съ българитѣ“. При това депутацията му врѫчила слѣдния адресъ:

Ваше Императорско Височество!

Провидѣнието и високата воля на Августѣйшиятъ монархъ, Императоръ Всероссійски, е врѫчилъ Вамъ сѫдбата на бѫлгарскиятъ народъ. Ваше Императорско Височество олицетворявате тая вѫрховна власть, прѣдъ която сѣки бѫлгаринъ трѣбва да благоговѣе и въ която сѣки изгнанникъ изъ родната и нещастна земя, синъ на Бѫлгария, намира милостиво прибѣжище и покровителство. Като членове на бившето благотворително общество, дѣятелностьта на което още при встѫпванието на храбрите руски войски въ Ромѫния прекѫснахме, ние са считаме щастливи да поднесемъ на Ваше Императорско Височество драгоцѣнното сѫкровище, което благоговѣйно са сѫхраняваше отъ насъ до настоящата минута; това сѫкровище — високъ знакъ на искренната любовь, която питае къмъ насъ Великата Россия — е иконата на Христа Спасителя, подарена отъ князъ Долгорукова, предсѣдательтъ на обществото „Сине-красный крестъ“ въ Москва намъ за бѫлгарския народъ и за бѫлгарскитѣ отряди, които сѫ приимали участие въ Срѫбската война.

Нечаканата и тжжна развязка въ борбата на славянете въ Сжрбия, развязка, която испжлни съ тжга сичките славянски сжрдца, не ни позволи да проникнемъ съ тоя драгоцѣнни образъ въ нашето напжлнено съ сжлзи отечество; но сега, когато подъ Ваше високо покровителство и началство са сжстави Бжлгарското опълчение, Всевишному, който нѣма да на остави, щото тоя памятникъ на братското чувство камъ насъ на рускиятъ народъ да блѣсти въ катедралниятъ саборъ на бжлгарската столица, освободението на която съ провидѣнието на вжрховниятъ монархъ е вжзложено на Ваше Императорско Височество.

Бжлгария съ голѣма надѣжда въ сжрдцата на сичките свои синове съ нетарпѣние чака тоя день, въ който подиръ джлгите вѣкове на грижи тя ще види плувнала въ кржвь своята земя, толкова невинни жертви (не се чете...) почнато отъ славниятъ потомъкъ на Руските царе.

Сичкиятъ бжлгарски народъ, Ваше Императорско Височество, облѣга своите искренни и горѣщи молитви камъ небето и умолява Всевишниятъ за ниспослание успѣхъ на руското оржжие и побѣда надъ врагътъ.

На Ваше Императорско Височество най-покорни и най-преданни слуги:

К. Цанковъ
П. Енчевъ
Д. П. Ивановъ
С. Стамбуловъ
Ив. Вазовъ
Ив. Кавалджиевъ

Букурещъ 1877, Майя 15.

Останалитѣ документи, които ние издирихме, не заслужватъ обнародване; защото иматъ второстепенно значение. Тия документи сж по парични смѣтки, доброволни пожертвования и пр. Между тѣхъ е и единъ благодарителенъ адресъ до В. С. Йонинъ отъ женското благотворително общество въ Болградъ. Такива имало почти въ всичкитѣ градове отвждъ Дунава, дето нашатѣ сънародници образували сбита маса.

Забѣлежки:

1) Въ копирната книга документитѣ не носятъ подписи, но слѣдъ като се минали презъ нея, всички безъ изключение бивали подписвани отъ находящитѣ се на лице членове на

последния централенъ революціоненъ комитетъ. Нека се вземе предъ видъ това, което казахме и въ началото, че изобщо документитѣ отъ тоя комитетъ винаги сж скрепени съ подписитѣ на авторитѣ имъ. Каква е разликата между документитѣ на предпоследния и последния комитетъ, това може да се види нагледно въ обнародванитѣ отъ насъ факсимилета къмъ „Група I“ и „Група II“ въ „Сборникъ за народни умотворения“ и пр. к. XIII, въ края на статията ни, (следъ стр. 687).

2) Като секретарь въ повечето документи фигурира Д. П. Ивановъ, но вместо него на много мѣста се подписалъ ту П. Енчевъ, ту Ив. Вазовъ. Въ самото начало, преди да си подадатъ оставката нѣколцина, секретарь билъ Г. Золотовъ, тогава студентъ по медецината, а сетне д-ръ Г. Золотовичъ. Той излѣзалъ отъ комитета не по нѣкакви разногласия, а по причина че трѣбало да продължи наукитѣ си въ Москва. Той билъ кореспондентъ на нѣкои руски вестници отъ Ромъния.[1]) Когато се завърналъ въ Москва, изгубилъ възможность да се сношава съ комитетѣ въ Букурещъ. Той не получилъ нито едно отъ писмата на неговъ адресъ, които сж възпроизведени въ копирната книга; възможно е да сж кофискувани отъ цензурата.

3) Не сж възпроизведени въ копирната книга предимно тия документи, които не трѣбало да станатъ достояние на властитѣ въ Ромъния. Такива имало издадени на щабъ-ротмистера Чиляевъ, който постжпилъ на служба първо въ Руско-българската доброволческа бригада и после въ Българското опълчение. Когато тоя офицеръ пжтувалъ презъ Турно-Северинъ за Сърбия, ромънската полиция му направила претърсване и му създала голѣми неприятности. Ето какъ документи на последния централенъ революціоненъ комитетъ попаднали въ ржцетѣ на властитѣ въ Ромъния. При такива случаи хората на комитета били принудени да кжсатъ листове отъ копирната книга. Въ нея не сж възпроизведени и тия окржжни писма, които излизали въ видъ на възвания по вестницитѣ и се отнасяли до доброволни пожертвования.

---

[1]) Такъвъ билъ и П. Х. Висковски.

4) Документи отъ сѫщия източникъ имало и у Хаджи Василя Балтаджиевъ, родомъ отъ Шуменъ, живущъ въ Олтеница. Той участвувалъ като пратенникъ въ Българския съборъ. Следъ освобождението ни прибавилъ документитѣ къмъ едно прошение за пенсия. Всичко останало въ архивата на Народното събрание и не може лесно да се намѣри.

5) За В. С. Йонинъ, предъ видъ на неговитѣ заслуги по народнитѣ ни работи необходимо е да се изтъкне следното: Първиятъ български екзархъ Антимъ, въ качеството си председатель на Учредителното народно събрание, удостоилъ го съ едно благодарително писмо отъ 23. мартъ 1879 г. Първиятъ български князъ Александъръ пъкъ го наградилъ съ орденъ, по представление отъ министра на войната, генералъ-майоръ Каулбарсъ. Върху своята дейность В. С. Йонинъ отправилъ до последния едно писмо, въ видъ на записка, съ дата 4. февруарий 1883 год. Извлѣчение отъ това много ценно писмо е обнародвано отъ полковника Ст. Ив. Краевъ¹), който, за съжаление, не го повърналъ въ архивата. Заедно съ това писмо, по негова вина, изчезнали и документи по историята на Българското опълчение.

6) Антонъ Теодоровичъ Теохаровъ е братъ на Георгя Теодоровичъ Теохаровъ. Тѣ сѫ родомъ отъ Пещера и на млади години отишли заедно съ М. С. Дриновъ въ Русия. Тукъ тѣ добили юридическо образование и служили по сѫдебното ведомство. А. Т. Теохаровъ донесълъ отъ Москва въ Букурещъ иконата Исусъ Христосъ, подарена за българскитѣ войници отъ обществото „Сине-красный крестъ“, на чело на което стоялъ князъ Долгоруковъ²). Когато главнокомандующия, великия князъ Николай Николаевичъ Старши, влѣзълъ тържествено посрещнатъ въ Велико-Търново, поставилъ сѫщата икона въ тамшната съборна цървка. По-нататъкъ нейната сѫдба почива задъ завесата на неизвестностьта. Напраздно ние я търсихме даже по цѣла България. Отличава се съ това, че на гърба ѝ сѫ написани имената на всички членове на последния централенъ

---

¹) Вижъ Възстанията на българитѣ за освобождение отъ турското иго (1396—1877 г.). (Отпечатъкъ отъ сп. „Задруженъ трудъ‘ год. II, кн. X, XI, XI и XII). София, 1904 год., стр. 70 и 77.

²) Тогавашенъ генералъ-губернаторъ).

революционенъ комитетъ. Въ първитѣ години на освобождението А. Т. Теохаровъ билъ помощникъ-прокуроръ въ върховния касационенъ сѫдъ, а Г. Т. Теохаровъ билъ министръ на правосѫдието и после министръ на народната просвѣта. И двамата, следъ детронацията на князъ Александра, се завърнали въ Русия, дето починали преди години.

7) Между документитѣ влизатъ и красиво изработени дипломи, които последниятъ централенъ революционенъ комитетъ давалъ на заслужили и почетни членове. На първо мѣсто такива дипломи получили всички участвуващи въ България съборъ.[1]) Между почетнитѣ членове влизали видни славянофили и българофили, като Алексий Сергевичъ Суворинъ, Александъръ Алексиевичъ Кирѣевъ, Димитъръ Николаевичъ Долгоруковъ, Александъръ Иларионовичъ Васильчиковъ. Михаилъ Никифоровичъ Катковъ, Иванъ Сергеевичъ Аксаковъ и др. Въ числото на нашитѣ сънародници, провъзгласени за почетни членове, влизалъ и председателя на българската община въ Кишиневъ, Иванъ Степаничъ Ивановъ — Календжи и др. Такива имало и въ Сърбия, а именно тогавашния министръ на войната, полковникъ Сава Груичъ.[2]) архимандритъ Никифоръ Дучичъ и архимандритъ Серафимъ Петровичъ. Даденъ билъ дипломъ и на госпожа Александра Майзнеръ, жена на тогавашния сръбски държавенъ библиотекарь, Йосефъ Майзнеръ — Миловиновичъ, по народность чехъ[3]).

8) Кѫде се намира сега копирната книга на последния централенъ революционенъ комитета, това трѣба да знае Н. Чехларовъ, който пръвъ я използувалъ, безъ да подозира сѫществуването му. Що се отнася до протоколната книга на сѫщия комитетъ, излиза че я прибралъ члена му Ив. Кавалджиевъ, а неговата вдовица я приложила при прошение за пен-

---

[1]) Една оригинална фотография на тоя съборъ любопитнитѣ ще видѣтъ въ бръснарницата „Гица Георгиевъ“ въ София; само че надписа ѝ не е достатъчно вѣренъ.

[2]) Известенъ е по съчинението си „Бугарске доброво̂ьци у Српско-турски рат“. При уволнението той имъ благодарилъ и раздалъ Таковски кръстове за храбрость и пр.

[3]) Името му се среща въ мемоаритѣ на Найдена Геровъ и Василъ Д. Стояновъ. Въ турско време тоя чехъ билъ учитель въ Шуменъ.

сия, та още не може да се намѣри. Документи отъ сжщия комитетъ отчасти съдържа архивата на председателя му, К. Цанковъ1). Презъ 1924 год. наследницитѣ на тоя заслужилъ българинъ продадоха неговата архива на Народната библиотека въ София. Тукъ се пазятъ и нѣкой отъ дипломитѣ, за които споменуваме по-горе.2)

---

1) Приносъ къмъ биографията му ние даваме въ „Славянски гласъ", год. XVII, кн 2—3, стр. 35.

2) За „Последниятъ комитетъ" Ив. Вазовъ говори въ поновитѣ издания на съчиненията си. Собствено това се вижда въ продължението на споменитѣ му „Неотдавна" и пр. Лицето N, което поетътъ визира въ тѣхъ, е Григоръ Д. Начовичъ, който тогава съчувствувалъ на старата партия и изпращалъ дописки на в. „Politische correspondenz". Противницитѣ му увѣряватъ, че той преименувалъ „Воззванието" на „Прокламация" и го изпратилъ за обнародване съ нѣкои тенденциозни прибавки

Библиография

по история на българитѣ и българскитѣ земи презъ 1925—1926 год.

Съкращения: БМ = Българска Мисъль. ГСУ = Годишникъ на Софийски Университетъ. — И.-ф. ф. = Историко-филологически факултетъ. — Юр. ф. = Юридически факултетъ. — ГНАМ = Годишникъ на Народния Археологически музей. — ДК = Духовна Култура.— ИзвБАИ = Известия на Българския Археологически Институтъ. — ИзвИД = Известия на Историческото Дружество въ София. — ИзвНЕМ = Известия на Народния Етнографически Музей, — МП = Македонски Прегледъ. — СбБАН = Сборникъ на Българската Академия на Наукитѣ, — СбВНЗ = Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски. — СпБАН = Списание на Българската Академия на Наукитѣ— УчП = Училищенъ прегледъ.

Алтъновъ Ив., Източниятъ въпросъ и нова Турция съ особенъ огледъ на интереситѣ на България, съ две карти, София 1926, 519 стр, — България и тракийскиятъ въпросъ предъ конференцията въ Лозана, МП, год. II 1926, кн. 1. стр. 77—106.

Антоновъ М., Будителитѣ на българското племе, София 1926, . . . стр.

Арнаудовъ, М., Къмъ историята на българската схизма, СбВНЗ, София 1925, стр. 1—10. — Иларионъ Макариополски. Сборникъ за 50-годиш. отъ смъртьта му. София 1925, стр. 3—384, — Василъ Друмевъ, митрополитъ Климентъ Търновски, БМ, год. II кн. 1, (1927), стр. 7—21.

Баждаровъ, Г., Македонския въпросъ вчера и днесъ, Макед. библ. № 2. София 1925. 96 стр. — Изъ македонската земя, впечатления и бележки, Макед. библ. № 6, София 1916, 175 стр.

Бакаловъ, И. Г., Спомени и разкази за възстанието въ с. Батошево и дѣйностьта на Габровската чета въ 1876 година. София 1926 год., 100 стр.

Бешевлиевъ, В., Гръцкиятъ езикъ въ прабългарскитѣ надписи ГНАМ, София 1926, стр. 381—428, — Чаши отъ черепи у прабългаритѣ, ГСУ, И.-ф. ф., (1926), кн. XXII стр. 1—23.

Благоевъ, Н., Пограничниятъ окопъ Еркесия, Сборн. въ честь на Луи Леже, София 1925. 10 стр. — Произходъ и характеръ на царь Самуиловата държава, ГСУ, Юр. ф. кн XX, 1925, стр. 483—591, — Лекции по история на българското право, първа половина, уводъ, извори, държавно право, София 1926, 216 стр.

Бобчевъ, Ил., Василъ Друмевъ — Климентъ Търновски, София 1926, 80 стр.

Бобчевъ, С. С., За нѣкои тегоби и данъци споредъ влахобългарскитѣ хрисовули, СбВНЗ, (1925), стр. 25—34. — Римско и византийско право въ старовремска България, ГСУ, Юр. ф., кн. XXI, (1926), стр. 1—122, — Царьтъ Освободитель за българския черковенъ въпросъ, ДК, кн. 24 и 25, (1925), стр. 17—31, — Генералъ И. П. Липранди за българитѣ и другитѣ балканци, ДК, кн. 26 и 27, (1925), стр. 259 - 270. —

Божковъ, Л., Где се намирало древното пристанище Кария? Спис. на инж. д-во 1925, бр. 8. стр. 118—123.

Н. В. Борисъ III, царь на българитѣ, животоописание и бойната дейность, София 1926. 176 стр.

Василевъ, Г. П., Материали за изучаване на учебното дѣло въ България, София 1925, книга III, 114 стр.

Велковъ, Ив., Новооткрити старини, ИзвБАИ, III (1925), стр. 248—353, — Антични паметници изъ България. ГНАМ, София 1926, стр. 127—159.

Велчевъ, В., Къмъ погромъ, какъ се провалиха народнитѣ идеали, София 1926, 189 стр.

Ганчевъ, Н., Страници отъ историята на градъ Севлиево, В.-Търново 1925, 136 стр.

Геновъ, Г., Източниятъ въпросъ (политическа и дипломатическа история) 1774—1850, ч. I до Кримската война, София 1925, 380 стр. Ч. II. Отъ Парижския конгресъ (1856 г.) до Ньойския договоръ (1919 г.), София 1926, 615 стр.

Георгиевъ, М., Икономическото минало на гр. София и Софийско. София 1926, 144 стр.

Георговъ, Ив., Днешното положение на Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народитѣ, Макед. библ. № 3, София 1925, 88 стр.

Гешовъ Ив. Ев., Възгледи и дейность, издание на Академията на наукитѣ, София 1926, 177 стр.

Гергиновъ, Ал. Народната катастрофа, войнитѣ отъ 1912—13 г., София 1926, 416 стр.

Господиновъ, Йорд., Какво е Патлейна за българитѣ? УчП, год. XXIV, 1925, кн. 7, стр. 661—679.

Гошевъ, протоиерей Ив., Антиминсътъ, литургическо и църковно археологическо изследване. София 1925. 130 стр. + 25 табл.

Грозевъ, Ив., България духовно огнище за Европа презъ срѣднитѣ вѣкове, София 1926, 48 стр.

Дечевъ, Д., Асклепий като трако-гръцко божество, ИзвБАИ. III (1925), стр. 131—164, — Хемусъ и Родопи. Приносъ къмъ старата география на България. ГСУ, И.-ф. ф. XXI (1925), стр. 1—36. — Източногерманскиятъ произходъ на българското народностно име, ГСУ, И.-ф. ф., кн. XXII, (1926), стр. 1—25. — Где сѫ живѣли смоленитѣ, СбВНЗ, София 1925, стр. 45—54.

Доревъ, П., Външна политика, наши и свѣтовни проблеми, София 1926, 64 стр.

Дървинговъ, П., Историята на македоноодринското опълчение въ войната съ съюзницитѣ. I и II ч., София 1925, 736 стр.

Дяковичъ, Б., Антична гробница въ „Кукува могила“ при с Дуванлий, Пловдивско, ИзвБАИ, III (1925), стр. 111—130.

Евтимий, Архим., Юбилеенъ сборникъ по миналото на Копривщица, София 1926, 770 стр.

Загоровъ, В., Споменитѣ ми за Стефанъ Стамболовъ, сп. Проломъ, год. III, (1925), кн. IV, V и VI, стр. 209—217, 313—320.

Занетовъ, Г., Отношенията ни съ Ромъния презъ Балканската война, сп. Проломъ, год. IV (1926), кн. 2, 3, и 4, стр. 76—91, 217—230. — Интервенцията презъ Балкзнската война, сп. Проломъ, III (1925), кн. 6, стр. 344—350.

Златарски, В. Н. Страница изъ старата културна история на българитѣ. Сб. Луи Леже, София 1925, стр. 279—292. — Мѣстото на П. И. Шафарика въ българската историография, сп Българо-чехословашка взаимность, год. I (1925), бр 2, стр. 7—11. — Национализация на българската държава и църква презъ IX. вѣкъ, ГСУ, И.-ф. ф. кн. XXII, (1926), стр. 1—32, — Первый походъ болгарскаго царя Симеона на Конполь. Recueil d'études, dédiées á la mémoire de N. P. Kondakov. Prague 1926, p. 19—22, — Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за царь. МП, год. II (1926), кн. 1 стр. 1—32 и 2 стр. 1—34.— Словѣнското житие на Св. Наума отъ XVI. вѣкъ. СпБАН, кн. XXX, (1925), стр. 1—28.

Иванова, В., Стари църкви и монастири въ българскитѣ земи (IV—XII), ГНАМ, София 1926. стр. 429—582.

Ивановъ, Йор., Богомилски книги и легенди, София 1925. 388 стр.. — Аксиосъ-Велика-Вардаръ. МП, год. I (1925). кн. 3. стр. 17—28.— Българо—албанската етнична граница. МП. год. I (1925), кн. 4. стр. 36—48, — Произходъ на царь Самуиловия родъ. СбВНЗ, София 1925, стр. 55—62.

Иларионъ Макариополски, Митрополитъ Търновски, по случай 50 години отъ смъртьта му, София 1925, стр. 384+231.

Илиевъ, Атанасъ Г., Спомени съ планъ на Стара-Загора и съ 80 образи въ текста. София 1926, 458 стр.

Илинденъ, 1903—1926, сборникъ въ паметь на голѣмото македонско възстание, София 1926, 157 стр.

Ильинскій, Г., Написаніе о правой вѣрѣ Константина Философа. СбВНЗ, София 1925, стр. 63—90.

Иширковъ, А., Характерни черти на градоветѣ въ царство България, ГСУ, И.-ф. ф. кн. XXI, (1925), стр. 1—26. — Историко-политическиятъ елементъ въ гжстотата на населението въ България. СбВНЗ, София 1925, стр. 91—98. — Градъ Елена. Поселищно—географски чъртици. Сборн. въ честь на Илар. Макариополски, София 1925, стр. 101—112, — Областното име Загорье или Загора въ миналото и сега. ИзвНЕМ, год. V, 1925, кн. I—IV, стр. 80—88.

Каролевъ, Ц., История на Габровското училище, София 1926, 309 стр.

Кацаровъ, Г., България въ древностьта, историко-археологически очеркъ, съ 41 образи въ текста, София 1926, 87 стр. — Единъ паметникъ въ Казанлъшкия музей, Казанл. Искра I, бр. 21 отъ 28. V. 1925, — Мадарскиятъ конникъ. УчП, XXIV (1925), стр. 96—98, — Древнитѣ траки, четири отъ тѣхната култура и религия, БМ, год. I (1925), кн. II, стр. 173—183, — Единъ новъ паметникъ за религиозната история на стара Тракия. СбВНЗ, София 1925, стр. 99—102. — Единъ новъ паметникъ на бога Долихена. ГНАМ, София 1926, стр. 116—126.

Кесяковъ, Б., Приносъ къмъ дипломатическата история на България, 1878—1925. София, томъ I — 1925, 336 стр.; томъ II — 1925, 192 стр.; томъ III — 1926, 274 стр.

Киселковъ, В., Срѣдновѣковна Парория и Синаитовиятъ монастиръ. СбВНЗ, София 1925, стр. 103—118. — Житието на св. Теодосий Търновски като исторически паметникъ. София 1926. LII+32. — Св. Теодосий Търновски. София 1926, 53 стр.

Клинчаровъ, Ив., Христо Ботевъ. София 1926, 96 стр. — Любенъ Каравеловъ, биография. София 1925, 276 стр.

Константиновъ, Н., Родна Тракия. София 1925, 253 стр.

Костовъ, Ст., Македонски убруси и сокаи. ИзвНЕМ, год. V (1925) кн. I—IV, стр. 3—15.

Кьорчевъ, Димо, Балкански съюзъ или Югославия, сп. Проломъ, год. III (1925), кн. 10, стр. 517—523.

Ламушъ, Л., Македония презъ време на турското владичество. МП, год. I (1925), кн. 5 и 6, стр. 47—59.

Маджаровъ, М., Източна Румелия. София 1925, 364 стр.

Mazon, A., Le moine Chrabr et Cyrille, СбВНЗ, София 1925, стр. 119—122.

Македонски, М. Ив. Спомени (Материяли за историята на гр. Криворѣчна Паланка). София 1925, 80 стр.

Марковски, М. Ив., Спомени и очерки изъ българ. революционни движения (1873—1876 г.). Ловечъ 1925, 88 стр.

Марангозовъ, Ив. Н., Новоселското възстание (осемдневна борба подъ Мара-Гидия). Ловечъ 1925, 102 стр.

Миковъ, В., Могилата при с. Султанъ (Поповско). ГНАМ, София 1926, стр. 23—48.

Милетичъ, Л., Седмоградскитѣ българи и тѣхниятъ езикъ, СпБАН, кн. XXXIII, (1926), стр. 1—183, — Англия въ историята на македонския въпросъ. МП, год. II (1926), кн. 1, 107—118. — Струмишкитѣ манастирски черкви при с. Водоча и с. Велюса. МП, год. II (1926), кн. 2, стр. 35—48. — Къмъ фрескитѣ на монастиря св. Наумъ. МП. год. I (1926), кн. 3, стр. 29—38. — Животътъ и характерътъ на

славянитѣ въ древностьта. МП, год. II. (1926), кн. 2, стр. 58—75. — Македония и македонскитѣ българи. Макед. библ., № 1, София 1925, 64 стр.

Мишевъ, Д., Начало на българската пробуда. Църковенъ Архивъ, кн. I—II (1924—1925). София 1925, стр. 5—29.

Миятевъ, Кр., Декоративната система на българскитѣ стенописи. СбВНЗ, София 1925, стр. 135—150. — Църквата при с. Водоча. МП, год. II (1926), кн. 2, стр. 49—57. — Къмъ иконографията на Богородица—Умиление. ИзвБАИ, III (1925), стр. 165 - 193. — Съкровищницата на Рилския монастиръ. ГНАМ, София 1926, стр. 314—361. — Декоративната живопись на Софийския некрополъ. София 1925. 135 стр.

Младеновъ, Ст., Надписи на старобългарско съкровище отъ Nagy-Szent-Miklosz (Банатско). ГНАМ, София 1926, стр. 362—380

Мутафчиевъ, П., Изтокъ и западъ. ГСУ, И.-ф. ф., кн. XXI, (1925), стр. 1—34 — Сръбското разширение въ Македония презъ срѣднитѣ вѣкове. МП, год. I, (1925), кн. 4, стр. 1—26. — Къмъ историята на месемврийскитѣ монастири. СбВНЗ, София 1925, стр. 163—184.

Мушановъ, Н., Наколни жилища на Охридското езеро при гр. Струга. МП, год. I (1925), кн. 5—6, стр. 18—22. — Монетитѣ на Филипъ II Македонски. МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 39—50. — Тайнитѣ знаци върху монетитѣ отъ Сердика. ГНАМ, София 1926, стр. 160—217. — Охридскитѣ монетарници. МП, год. II (1926), кн. 1, стр. 69—76.

Найденовичъ, Ст., Материали за България и Евр. Турция изъ стари римски библиотеки и архиви. СбВНЗ, София 1925, стр. 187—194.

Начовъ, Н., Христо Ботевъ, по случай петдесетгодишнината отъ смъртьта му. София 1926, 115 стр., — Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 г.. СбБАН, книга XIX (1925), стр. 1—208.

Недевъ, Г., подпол., България въ свѣтовната война, София 1925, 168 стр.

Никовъ, П., Кавханъ Исбулъ. СбВНЗ, София 1925, стр. 195—228, — Докладъ върху нѣко научни трудове на Н. П. Благоевъ. ГСУ, И-ф. ф. кн. XXII (1926), стр. 1—16., — Австрийски консули въ Турция за българитѣ въ Македония. МП, год. I, (1925), кн. 5 и 6, стр. 97—126.

Николаевъ, Д., Истината по съединението на Северна и Южна България. Лични спомени и приживелици. Отечество, год. V (1925), бр. 247.

Нойковъ, П., Погледъ върху развитието на българското образование до Паисия. ГСУ, И-ф. ф., кн. XXI (1925), стр. 1—60., — Отъ Паисия до края на XIX вѣкъ, пакъ тамъ, кн. XXII (1926), стр. 1—96.

Окуневъ, Н., Нѣкорыя черты восточныхъ вліяній въ средневѣковомъ искусствѣ южныхъ славянъ. СбВНЗ, София 1925, стр. 229—252.

Пеневъ, Б., Автобиографията на Софрония Врачански. Сборн. на Луи Леже, София 1925, стр. 145—158. — Любенъ Каравеловъ въ Будапещенската тъмница. СбВНЗ, София 1925, стр. 253—268.

Пешевъ, П., Исторически събития изъ живота ми, София 1925, 404 стр.

Поповъ, Кирилъ Г., Финансовитѣ тяжести на България по изпълнение на Ньойския договоръ. София 1925, 24 стр.

Поповъ Р., Сребърно съкровище отъ с. Букьовци. ГНАМ, София 1926, стр. 1—22. — Могилата Деве-Барганъ, ГНАМ, София 1926, стр. 72—115.

Поповъ, Хр., Градъ Клисура въ априлското възстание. София 1926, 192 стр.

Попруженко, М. Г., Страницы изъ Болгарской исторіи. Сбор. на Луи Леже, София 1925, стр. 269—278.

Протичъ, А., Еленскитѣ чорбаджии и тѣхната кѫща. Сборн. Илар. Макариополски, София 1925, 24 стр. — Единъ портретъ-моделъ за български майстори презъ XV—XVI в. ГНАМ, София 1926, стр. 218—236., — Югозападната школа въ българската стенописъ презъ XIII—XIV в. СбВНЗ, София 1925, стр. 291—342., — Les peintures murales dans l'église du monastère de Marko, вест. La Bulgarie, Sofia 1927, № 1081.

Рашеновъ, А., Кѫщата на Каблешкова въ Копривщица. ГНАМ, София 1926, стр. 594—612.

Романски, Ст., Македонскитѣ ромъни. МП. год. I (1925), кн. 5 и 6, стр. 63—96., — Ромънитѣ между Тимокъ и Морава. МП, год. II (1926), кн. 1, стр. 33—68.

Сакаровъ, Н., Около Ньойския договоръ за мира. сп. Проломъ, год. IV (1926), кн. 3, 4, 5, стр. 230—244, 284—303.

Сакѫзовъ, Ив., Една новела на Алекси Комнинъ за роби-българи. СбВНЗ, София 1925, стр. 367—388. — Монастирското стопанство презъ турско време. ДК, кн. 26 и 27, (1925), стр. 202—235.

Сборникъ въ честь и въ паметь на Луи Леже 1843—1923, подъ редакцията на проф. Б. Цоневъ, Д. Мишевъ и Ал. Дзивговъ. София 1925, 336 стр.

Селищевъ, А., Кириллъ Пейчиновичъ. СбВНЗ, София 1925, стр. 389—406.

Снѣгаровъ, Ив., Унищожението на Охридската патриаршия и влиянието на елинизма въ България. МП, год. II (1926), кн. 3, стр. 65—110. — Нови данни за българщината въ Македония. МП, год. I (1925), стр. 49—58. — Византийски свидетелства отъ XI—XIII в. за българския характеръ на Македония. МП, год. I (1925), кн. 5 и 6, стр. 1—17. — Брачното право на Охридската архиепископия въ XIII вѣкъ. ДК, кн. 28 и 29 (1926), стр. 102—116; кн. 30 и 31 (1926), стр. 166—181.

Соларовъ, К. полк., Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912—13 год. Макед. библ. № 5, София 1926, 158 стр. — България и македонскиятъ въпросъ. Макед. библ, № 4, София 1925, 180 стр.

Сторанский, М., Югославянские русские тексты „Сказання о построении храма Софии цареградской". СбВНЗ, София 1925, стр. 413—422.

Сръбско-българската война 1885 (съ 32 приложения), щаба на армията — военноисторическа комисия, София 1925, 852 стр.

Станевъ, Н., Най-нова история на България 1912—1920, съ илюстрации, книга II, война за обединение, София 1925, 416 стр. — Народни възстания презъ 1876 г. София 1926, 128 стр.

Станимировъ, Ст., История на българската църква. София 1925, 211 стр. — Архиепископъ Иосифъ Соколски и опититѣ му да се възвърне въ лоното на православната черква СбВНЗ, София 1925, стр. 423—446. — Материали за историята на Габровскитѣ монастири. ГНАМ, София 1926, стр. 383—593.

Стоиловъ, А., Сво́денъ хрисовулъ за историята на Зографския монастиръ. СбВНЗ, София 1925, стр. 447—458.

Стоиловъ, К., Дневници, политическата криза въ 1879 година. БМ, год. I, 1925, кн. I и II, стр. 10—31, 138—149.

Стояновъ-Вълкановъ, К., Борбата на Самуила съ Византия. МП, год. II (1926), кн. 3, стр. 111—134. — Пѫтешественици по Балканския полуостровъ презъ време на френската революция. МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 81—90., — Произходътъ на християнството въ дунавскитѣ провинции. ДК, кн. 24 и 25 (1925). стр. 43—52., — Полско-българскитѣ отношения презъ вѣкове. Сбор. на Луи Леже, София 1925, стр. 303—306., — Иоанъ Геометъръ и византийската култура на негово време. ДК, кн. 26—27 (1925), стр. 196—202.

Стояновичъ, С., запас. подполк., Спомени отъ освободителнитѣ войни на българския народъ, въ Сърбия презъ 1915 год. София 1926, 363 стр.

Страшимировъ, Д., Любенъ Каравеловъ. ДК, кн. 24 и 25 (1925), стр. 108—137.

Теофиловъ, М., Хр. Ботевъ, София 1926, 64 стр.

Тодоровъ, Вл., Българското възстание презъ 1868 година. Църк. Архивъ, кн. I—II, София 1925, стр. 142—163. — Приносъ къмъ българската история. I Видинското възстание и предшествувалитѣ го събития. II Материяли по унията презъ 1860 год. III. Статистически данни по стопанското и икономическо положение на Дунавския вилаетъ презъ 1864, 1866, 1867, 1869 и 1873 година. Годишникъ на Народ. Библиотека въ София за 1924/1925 год. София 1926, стр. 147—210.

Трайчевъ, Г., Приносъ къмъ историята на революционното дѣло въ Македония. София 1925, 116 стр.

Трифоновъ, Ю., Бележки върху Учителното евангелие на епископа Константина. СбВНЗ, София 1925, стр. 459—480. — В. Друмевъ—Климентъ Браницки и Търновски. Животъ, дѣйность и характеръ. София 1926. 208 стр. — Митрополитъ Климентъ Търновски. ДК, кн. 30 и 31 (1926), стр. 233—251.

Уста-Генчовъ. Д., Къмъ „Царь Освободитель по българския черковенъ въпросъ". ДК, кн. 26—27 (1925), стр. 305—309.

Фехеръ, Г., Паметници на прабългарската култура. ИзвБАИ, III (1925), стр. 1—90. — Влиянието на българската черква въ Маджарско. СбВНЗ, София 1925, стр. 485—498. — Иметникътъ на първитѣ български ханове. ГНАМ, София 1926, стр. 237—313.

Фехеръ, Г. и Кацаровъ, Г., Мадарскиятъ конникъ, изд. Нар. Музей. София 1925, 40 стр.

Филовъ, Б., Библиография по археологията на България. ГНАМ, София 1926, стр. 613—644. — Българскиятъ Тутанкаменъ (върху съкровището отъ Вълче-трънъ). вест. Прѣпорецъ бр. 7369, отъ 12. I. 1925 г, — Портретътъ на Ив. Александра. СбВНЗ, София 1925, стр. 499—504. — L'art antique en Bulgarie, Sofia 1925, 72 стр.

Фичевъ, Ив., зап. ген., Изъ моитѣ спомени за Балканската война (1912—14). БМ, год. I (1926), кн. III, IV, V, стр. 277—299, 390—400.

Ценовъ, П., Орхание и Орханийско, исторически и географски изучвания. София 1926, съ 25 образи и картини въ текста, 160 стр.

Цухлевъ, Д., Анти-църковни движения въ България презъ XIII и XIV вѣкове. ДК. кн. 24 и 25 (19 5), стр. 64—78; кн. 30—31 (1926), стр. 204—232.

Църковенъ Архивъ, годишно приложение към „Църковенъ Вестникъ“ (год. XXV и XXVI), кн. I—II (1924—1925), стъкмилъ Д. Мишевъ. София, 1925, 191 стр. Ценни материяли по църковния въпросъ въ XIX вѣкъ.

Чолаковъ, Р., Поп-Методиевий лѣтописенъ разказъ за потурчането на Чепинскитѣ българи. ДК. кн. 24 и 25 (1925), стр. 81—96.

Шивачевъ, архим. Антимъ, Исторически свидетелства за най-стари следи на християнството въ Балканския полуостровъ и у българитѣ преди царь Бориса. ДК, кн. 28 и 29, (1926) стр. 77—100.

Шишмановъ, Ив., В. Априловъ, Неофитъ Рилски, Неофитъ Бозвели. СбБАН, кн. XXI, (1926), 544 стр. — Кузманъ Шапкаревъ и Маринъ Дриновъ, МП, год. I (1925), кн. 3, стр. 51—80.

Шкорпилъ, К., Мегалитни паметници и могилища, изд. Нар. Музей. кн. IV, София 1925, 66 стр. — Пограниченъ български окопъ между р. Дунавъ и Черно море. СбВНЗ, София 1925, стр. 543—554.

Юбилейнъ сборникъ по отпразнуването 30 години отъ първия випускъ на Габровската Априловска гимназия, Габрово 1925, 159 стр.

Юруковъ. Д., Размишление върху произхода на българитѣ, София 1926, 34 стр.

ОТЧЕТЪ

за дейностьта на Историческото Дружество презъ 1926/27

Почитаеми Господа,

Съ края на тази година се приключва тригодишниятъ мандатъ на сегашното настоятелство на Дружеството ни и предстои изборъ на ново настоятелство. Предъ видъ на това налага се да направимъ единъ кратъкъ прегледъ на дружествената дейность презъ изтеклия периодъ.

1. Още въ началото на своята дейность настоятелството счете за нужно да видоизмѣни организацията на Дружеството, като създаде негови клонове вредъ изъ страната, гдето това бѣ възможно. Цельта ни бѣше не само да се привлекатъ по тоя начинъ повече членове на дружеството, но и да се създадатъ огнища за разпространение на тъй необходимата за нашето българско общество историческа култура. Издаде се позивъ, предприе се въ свръзка съ друга работа обиколка изъ страната и въ резултатъ се създадоха клонове на дружеството въ градове, като Плевенъ, Враца, Борисовъ градъ, Станимака и други, гдето се оказаха по-деятелни учители-историци; тамъ се почна по-оживена историко-просвѣтна дейность. Броятъ на членоветѣ нарастна отъ 110, колкото бѣше презъ 1922/23 год. на 248. Мѫчнитѣ и скѫпи средства за съобщения, както и редъ други обстоятелства не дадоха възможность на започнатото да се доразвие и затвърди. Предстои на новото настоятелство да продължи въ тази посока, за да се създада по-голѣмо оживление въ историческитѣ гнѣзда изъ страната и да се пръсне повече историческа свѣтлина изъ нея, като се подпомогне още повече за издирване, събиране и подреждане на разни исторически паметници.

2. Целитѣ на Дружеството биха се постигнали въ много по-значителенъ размѣръ, ако то разполагаше съ богата каса. За съжаление преди три години Дружеството ни нѣмаше нито стотинка почти спестени суми. То не можеше да си достави дори най-необходимитѣ канцеларски потреби. Настоятелството и особено касиерътъ на Дружеството положиха голѣми усилия въ тая посока. Вамъ предстои да прецените стореното. Днесъ, обаче, дружествената каса разполага съ една наличность отъ 68,574 лв. Разбира се, че постигнатото е малко. На бѫдащето настоятелство предстои да постигне и тукъ по-осезателни

резултати, както по събиране на членскитѣ вноски, тъй и по продажба на неизчерпанитѣ още дружествени издания (кн. 1 и 2 сѫ изчерпани).

3. Положението на „фонда 41. пехот. полкъ“ е добро. Той нарастна значително. Изглежда, обаче, че предлаганата отъ неговитѣ лихви награда за исторически трудове е твърде незначителна и затова не се яви съ такива никой на обявения отъ Д-вото конкурсъ. На това, вѣроятно, пречатъ и условията за участие въ конкурса.

4. Въ желанието си да подигне нивото на историческото образование изобщо въ народа ни, настоятелството трѣбваше да спре по-голѣмо внимание върху преподаване на История въ училищата. За тая цель то подигна въпроса нѣколко пѫти въ общитѣ годишни събрания на Д-вото, устрои въ срещитѣ на Д-вото редъ беседи по историческото преподаване въ училищата и прави настоятелни постѫпки предъ М-вото на Нар. Просвѣщение да се положатъ по-голѣми грижи за рационалното преподаване на Обща и Българска история въ всички видове училища. Между другото се настоя да се направи задължително матурата по Българска история въ гимназиитѣ. Настоя се нейното преподаване и въ всички специални и професионални училища. Нека констатираме, че едва тая година се предвидѣ да се задлъжатъ абитуриентитѣ отъ реалнитѣ гимназии да държатъ матура и по Българска история. Това задлъжение, обаче, не е влѣзло още въ сила. Следвайки все тоя пѫть, Д-вото устрои лани съ съдействието на М-вото на Нар. Просвѣщение конференция-екскурзия въ Абоба—Мадара—Шуменъ—Преславъ за учителитѣ по История отъ Срѣднитѣ учебни заведения; екскурзията даде добри резултати. Общо бѣ желанието на участницитѣ-учители въ нея да се повтори. На това за сега попречиха инициативата на Морския Сговоръ и Византоложкиятъ конгресъ въ Бѣлградъ. Предстои тепърва работа въ тази посока. Силно чувствуваната нужда и отъ достѫпни народни четения по История не е още удовлетворена ни най-малко. Д-вото трѣба да се замисли сериозно и върху това.

5. Научната дейность на Д-вото презъ отчетния периодъ се прояви въ двойна насока — публикуване на научни трудове и срещи на членовегѣ въ София, на които се държаха реферати и беседи. Презъ това време излѣзе кн. VI на „Известията“, издаде се Сборникъ въ часть на проф. В. Н. Златарски и се реши издаването на Monumenta Bulgarica, подготвителната работа за които се върши усилено отъ избраната за цельта комисия. Надѣваме се да видимъ въ скоро време отпечатанъ 1-та свезка. Събранъ е и е почти готовъ материалътъ и за кн. VII на „Известията“, която ще излѣзе, вѣроятно, на есень. Беседитѣ и рефератитѣ и презъ тритѣ зими на отчетното време, може да се каже, следваха съ завидна правилность. Особено презъ изтеклата зима, откакъ се отпусна кредитъ за лични покани, посещението на срещитѣ бѣше много добро. Тѣ почнаха на 24. XI. 1926 г. и свършиха на 30. III. 1927 год.

Държани сж следнитѣ реферати:

1. В. Н. Златарски — Южна България следъ смъртьта на Иванъ Асена II и Регинския миръ, на 24. XI. 1926 г.

2. В. Киселковъ—Григорий Синаитъ като представитель на мистицизма презъ XIV вѣкъ, на 1. XII. 1926 г.

3. П. Мутафчиевъ — Къмъ историята на Софийската митрополия презъ XVII вѣкъ, на 15. XII. 1926 г.

4. Цв. Стояновъ—Историческото образование на нашата младежь, на 22. XII. 1926 г.

5 Янко Тодоровъ — Durostorum — за най-старата история на гр. Силистра, на 2. II. 1927 г.

6 и 7. Ст. Станимировъ — Изъ историята на Бачковския монастирь отъ XI. — XVIII. вв.), на 9. и 23. II. 1927 г.

8. Ст. Бръчковъ — Страница изъ миналото на Перникъ, на 16. II. 1927 год.

10 и 11. П. Никовъ — Турското завладяване и сждбата на последнитѣ Шишмановци, на 9. и 16. III. 1927 г.

12. Цв. Стояновъ — Каква трѣбва да бжде прогимназиалната програма по История, на 23. III. 1927 г.

13. Йор. Трифоновъ — Достовѣренъ ли е разказътъ за ослѣпяването на Борисова синъ Владимира, на 30. III. 1927 г.

5. Презъ изтеклата година Д-вото влѣзе за членъ въ свѣтовния съюзъ на историцитѣ. Съ това неговитѣ международни връзки се разшириха много. То получала Бюлетина на Съюза.

Председатель: В. Н. Златарски

Секретарь: Ив. Пастуховъ.

ПРОТОКОЛЪ

Днесъ, 16 юний 1927 год., контролната комисия, състояща се отъ г. г. Ст. Станимировъ и Иванъ С. Поповъ, прегледа смѣткитѣ на касиера на Историческото Дружество — Ив. Гребенаровъ за времето отъ 13. юний 1926 год. до днесъ — 16 VI. 1927 год. и намѣри:

А.

I. Приходъ.

1. На 12. юний 1926 година имало		42518·58 лв.
2. Прибавени отъ 13. VI. 1926 год. до 16. VI. 1927 год.:		
а) членски вноски	5080 л.	30834·00 „
б) помощь отъ М-вото на Н. Пр. за 1927 г.	15000 „	
в) отъ продажба на книги { Сборникъ / Извесия }	7720 „	
г) „ лихви	3034 „	
Всичко приходъ		73352·58 лв.

II. Разходъ.

1. Хонораръ за VI кн. Известия (неизплатенъ)			300·— л.	4778·60 л.
2. Канцеларски и изпращане на книги	Обвив. лист., канапъ	126·— л.	1319·60 „	
	Марки, карти пощ.	380·50 „		
	За изпращ. на книги	213·10 „		
	Печатане бланки и други	600·— „		
3. За услуга на разсилния за 1925/26 и 1926/27 г.			1034·— „	
4. За приготвяне покани за срещитѣ			780·— „	
5. За касиера			1200·— „	
6. За историческия Бюлетинъ			145·— „	

Оставатъ всичко . . . 68573·98 лв.

(шестдесеть осемь хиляди петстотинъ седемдесеть и три лева и 98 ст.), отъ които въ пощенската спестовна каса 47005 (четиредесеть седемь хиляди и петь) лева, въ влогова книжка Б. З. Банка 20600 (двадесеть хиляди и шестотинъ) лева и въ наличность 968·98 (деветстотинъ шестдесеть и осемь лева и 98 ст,).

Б.

Фондъ 41 пех. полкъ при Соф. Историческо Дружество.

1. Въ Б. З. Банка на 2. III. 1922 год. имало	2983 лв.
2. По банково свидет. № 9992, 5. IX. 1922 год.	33297 „
Всичко	36280 лв.
Първата сума въ влогова книжка № 50032/636 отъ 6. VII. 1926 г. на 1. I. 1927 г. възлиза на	42476 „
Отъ банковото свидетелство възлиза на	43719 „
Всичко	47966·6 л.

Настоящиятъ протоколъ се състави въ два екземпляра, единиятъ за касиера и другиятъ за Дружеството.

София, 16. VI. 1927 год.

Членове на Контролната комисия (под,) Ст. Станимировъ
(под.) Ив. С. Поповъ

Касиеръ на Дружеството: (под.) Ив. Т, Гребенаровъ.

Следъ прочитане на горния отчетъ и протокола на контролната комисия въ годишното събрание на Дружеството на 27. юний 1927 г. станаха разисквания по отчета и протокола на контролната комисия. Г-нъ Мл. Панчевъ подигна въпроса да се искатъ отстъпки по Б. Д. Железници за членоветѣ на Д-вото при устройванитѣ отъ последното конференции и екскурзии. Г. Н. Станевъ подкрепя това предложение. Г, Никовъ предлага да се дава по-голѣма гласность на историческитѣ екскурзии. Г. Станимировъ предлага бѫдещата екскурзия да засегне освенъ Търново, още и Мадара и Абоба. Г. П. Ценовъ настоява екскурзията да стане още въ началото на м. юлий. Той подигна въпроса за отношенията на Историческото и Археологическитѣ дружества. Сѫщо той предлага Историческото дружество да вземе участие въ юбилейнитѣ тържества за 1000 годиш. на Симеона и 50-годишнината отъ освобожоението, като издаде и сборникъ — обстоенъ и безпристрастенъ — по освободителната война. Натовариха се г. г. Златарски и П. Никовъ да представляватъ Д-вото въ тържествата и да дадатъ отчетъ за извършеното. Г. П. Никовъ предлага кн. VII на Известията да се посвети на тържествата. Г. Станимировъ предлага настоятелството да изработи планъ за насаждане историческа култура въ обществото.

Реши се, направенитѣ предложения да се в084матъ предъ видъ и да се извърши по тѣхъ възможното.

Прие се следния бюджетъ за 1927/28 год.

№	ПРИХОДЪ	лева	№	РАЗХОДЪ	лева
1	Останали отъ миналата година	68574	1	Печатане VII кн. Известия	40000
2	Прибавени презъ 1926/27 година:		2	Хонораръ за VII „	12000
	а) Членски вноски	8220	3	Прислуга и съб. чл. вносъ	800
	б) Помощь отъ М-то Нар. Просв.	10000	4	Приготвяне покани	1000
	в) Продажба на издания	7800	5	Канцеларски и експедиция	4000
	г) Лихви	406	6	Възграждение на касиера	1200
			7	Непредвидени	2000
			8	Остатъкъ	34000
	Всичко	95000		Всичко	95000

Цена 150 лева